

3 1761 08134098 6

Danzel.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

Német-, franczia-, és angolországi

Uti jegyzetek.

Irta

Irinyi József

Ügyvéd.

1^{ső} Rész.

A' szerző' tulajdona.

Nyomatott Hálában,
Heynemann Eduárd betűivel.
1846.

Ce qu'on croit vrai, il faut le dire, et le dire hardiment. Si je connaissais une vérité pour choquer le genre humain, je la dirais à brûle pour point.

— je le dirai pour montrer que notre opposition, toute prononcée qu'elle est, reste gouvernementale.

*Nyilt levél gróf Apponyi
György úrhoz.*

Nagyméltóságu gróf Úr!

Midőn e' jelen munkát, több mint tizen
egy hónapi eljárás és várakozás után is a'
censurán keresztül nem vihetve, Lipcsébe va-
gyok kénytelen kinyomatás végett indítani,
egész tisztelettel bátor vagyok nagyméltóságod,
hazánknak ez idő szerint kormányfeje előtt
panaszos szót emelni a' censura ellen, melly
képtelen tulsággal gyakoroltatik hazánkban.

Jeligéim eléggé jellemzik munkámat; ellenzéki tag vagyok igen is, de nem vagyok anarchicus, ezt senki sem vonhatja ki munkámból, melly sokkal inkább általános az alkotmányosság' mint különösebben a' mostani, magyar ellenzék' ügye körül forog; és még is betiltatott, holott ha kirekesztőleg az ellenzéki ügyekre vonatkoznék is, nem volna illő egy felvilágosodott kormányhoz, hogy cenzorai egyszerüen, minden okadás nélkül, visszaadják az írónak munkáját.

Épen ezért vagyok bátor e' jelen sorokat nagyméltóságodhoz intézni.

Másutt a' censurai collegium olly testület, mellytől lehet valmit várni; nálunk oda van azon munka, melly a' collegium' elébe kerül.

A magyar íróknak igen sok panaszok volna a' censura ellen, de a' magyarral velle született büszkeség, 's azon igény, mellyel a' sajtószabadság iránt vagyunk, mindeddig meg-

akadályozának, egyenes lépéseket tenni e' téren a' kormány előtt.

Én nem vagyok megbizva senki által, és csupán saját nevemben szólok, de mind jelen művem' ügyében, mind pedig hirlapirói pályámon elegendő alkalmam volt a' censurával bajlódni, hogy ez uttal kényszerítve érezzem magamat nagy méltóságod előtt egész tisztelettel szavamat emelni.

Nagyméltóságtok ott fen talán azt vélik, hogy a' magyar írónak kevésnél kevesebb baja van a' censurával; szükség tehát, hogy figyelmeztető szavakat halljanak az ellenkező valóságról.

Én azt hiszem, nagy méltóságod' kebelében azon magas és nemes dicsvágy van: nevet vivni ki magának az alkotmányos status férfiak' sorában. Engedje nagyméltóságod hazám' érdekében azon őszinte szerencsekiváncságot kifejezni: legyen ezen név minél fényesebb! Nagyméltóságodé lesz a' dicsőség hazánké a' haszon.

Magyarország jelenleg nagy zavarban van. Nagyméltóságod a' tett' embere akar lenni; nagyméltóságodnak terve van állapotunkat kel-
lőbb rendbe hozni.

Bizonyosan nem fogja nagyméltóságod' fi-
gyelmét kikerülni a' sajtó' ügye sem. Avagy
nem ideiglenes-e sajtónk' jelen állapota? 'S
egyedüli célja e' soroknak abból áll, szót
emelni ön előtt a' józan szabadság' és valódi
alkotmányos élet' nevében, az istenért, te-
gyen a' gróf e' tekintetben valamit, mert kü-
lönben kis korn, homályban tévelygő, 's annál
fogva gyanakodó nép fogunk maradni továbbá
is és örökké. Az lehetlen, hogy nagyméltó-
ságod, minden alkotmányos statusférfiúval
együtt, azon meggyőződésben ne legyen, mi-
szerint a' józan szabadságnak, a' valódi al-
kotmányos életnek mellözhetlen kelléke a' saj-
tósabadság. A' sajtósabadság alatt nem tör-
vényen kivüliséget értek, hanem hogy sajtótör-
vények és ne előző vizsgálók legyenek, 's ne

legyen az író, mint iskolás gyermek, szüntelen rémeket látó, és, nem lehet tagadni, igen gyakran értelmetlen censorok' vesszeje alatt. Elvileg bizonyosan nagyméltóságod is ezen véleményben van. De nagyméltóságod conservatív, 's meglehet talán azt véli, hogy még elég idő van e' téren valamit tenni.

Ez igen sajnós dolog volna. Rendelje meg tehát legalább nagyméltóságod addig is, míg határozottabb lépéseket tenne, hogy a' censorok minden törléseiket felterjesszék; ezek fogják őket legnagyobb homályba állítani. Nagyméltóságú Úr! Egész a' nevetségességig mennek némelly urak e' téren. Így például a' jelen munkában, a' censortól visszakapva, többek között ezeket találtam veressel alá húzva. „Én nem hiszem, hogy az alkotmányos szabadságra nevelni, azaz falusi iskolákban nevelni lehetne. Én egészen ellenkezően azt hiszem, hogy épen az alkotmányos szabadság maga az, melly a' népet nevelni képes.“ (7^{ik}

czikk.) Meglehet, nagyméltóságú úr, nincs igazam, de mit tartozik ez a' censorra? Lehet-e a' censornak illy elméleti különböztetésekig sarlóját felemelni? Szintugy aláhuzva találtam e' szavakat „a' király' lefejeztetéséig“ ezen kitételben: „a' Feuillant zárda' udvarán emeltetett egy épület, mellyben a' nemzeti gyűlés végig, az egész törvényhozó gyűlés, 's a' convent is a' király' lefejeztetéséig ült.“ (9^{ik} czikk.) Nem nyilván kitűnik-e itt az együgyűség, a' rémképekkel foglalkozás, 's a' nevetséges szigor censoromban? Továbbá a' 12^{ik} cikkben a' párisi várerősítéseket védve ez is alá van húzva „Francziaország testvérek' között is mindig megér egy pár száz millió rosz forintot.“ Ez ellen talán, azt lehet felhozni, hogy nem igen fellengő kitétel, de mi gondja lehet arra a' censornak, én egyszerű, természetes akartam lenni. És végtére is, van-e ezen kitételben a' vallás avagy nagyméltóságok ellen valami? Fogna-e

ezen kitétel forradalmat szülni? A' 16^{ik} cikkben, hol saját magyar ministeriumról van szó, a' saját szó mindenütt alá van húzva, holott ezen elvet a' Hirlap közel egy egész éve védi, és fejtegeti, és még is épen könyvben húzzák ki.

Sokat tudnék még, nagyméltóságú Úr, ilyeneket felhozni, de azt tartom, e' téren szükségteleñ számos adatokat felsorolnom.

Nagyméltóságú Úr! Nem akarom e' helyen jellemzetes szavakkal előadni, mi a' censura általában felfogásom szerint, de magát kérem nagyméltóságodat, méltóztassék csak meggondolni, mi a' censura különösen olly emberek' kezében, kik ilyen törléseket tesznek?!

Nem levén szándokom, nem tartván azt szükségesnek, terjedelmes értekezést írni nagyméltóságodhoz az iránt, mennyire mellőzhetlenül szükséges a' sajtószabadság az alkot-

mányos élethez, 's mennyire veszélyes a' jövőre nézve akármellyik elébe gátot emelni, még a' másik naponként mind inkább fejlődik, midőn e' néhány sorokat nagyméltóságodhoz intézni szerencsém van, egyszersmind teljes tisztelettel maradok.

Nagyméltóságodnak

Pesten, május' végével 1845^{en}.

alázatos szolgálója
Irínyi József.

E l ő s z ó

Különösen vagyunk mi a' külfölddel.

Nincsen a' világon nemzet, mellynél, mind a' magán — mind a' nyilvános életben, oly gyakori hivatkozások történnek a' külföldre mint nálunk.

Ennek van jó, de van rossz oldala is.

Jó oldala, hogy miután annyira elvagyunk maradva, mindenesetre a' legokosabb dolog, mit tehetünk, figyelemmel tekinteni azon nemzetekre, mellyek minket megelőztek.

Rosz oldala pedig, hogy ez által veszélyeztetik nemzeties magánállo létünk és kefejlődésünk, és könnyen üres visszhangjaiva, hogy ne mondjam majmaivá, lehetünk a' külföldnek.

Épen ezen két különböző tekintet miatt támadt nálunk, két, egymással homlokegyenest öszeütköző, különböző párt.

Az egyik előtt legnagyobb dicséreteül, 's leghathatósab ajánlatául szolgál valamelly indítványnak, ha erről az mondatik: ez a' külföldön is így van.

A' másik párt előtt semmit sem kell, valamelly indítvány' hitelének teljes elrontására, egyebet mondani ennél: ez a' külföldön is így van.

Én azt tartom, ez mind a' kettő nagyon helytelen dolog.

Kétségtelenül megérdemli figyelmünket a' külföld, de a' külföldi példa csak másodrendű dolog legyen a' bizonyító okok' sorában.

Én azt tartom, mindenek felett az észnek, a' tisztán elmélkedő és következetes észnek kell oltárt emelni. E' nélkül magában a' jelen csak árnyék, a' mult mese, a' külföld pedig majmoknak való.

Azaz, én a' historiát, akár mint iszonyodjanak is állításomtól a' conservatívek 's a' külföldet csupán másod rendű okoknak tartom.

Igy szeretném én ha mindenki tekintené a' külföldet; azaz, minden bálványzás, sőt, hozzá teszem, előszeretet nélkül, csupán az ész' világító fényénél.

De hogy minél többen megtekintsék, vagyis, hogy utazzanak, azt kívánatosnak tartom.

Mert szellemi világban legfőbb kincse az embernek abban áll, hogy magát tájékozni tudhassa; az az, tiszta felfogással birjon helyzetéről. Ennek meg szererezhető azomban nagy mértékben függ az utazástól.

Archimedes azt mondá: adjatok nekem egy pontot a' földtekén kívül 's én kiforgatom azt sarkaiból. És, nekem úgy tetszik, ezen hasonlítás, bizonyos fokig, 's bizonyos értelemben, alkalmazható a' hazánkon kívül levő talpalatnyi földre, vagy is az utazásra.

Én azonban nem mondom, hogy csak az, és mind az képes magát tájékozni, 's csak az, és mind az képes magának az Archimedes pontját megszerezni, a' ki utazott, avagy legalább csak azok közül némellyek, a' kik utaztak; én nem mondom, hogy a' ki utazott, szükségesképen többet tud annál, a' ki nem utazott én csak azt állítom, hogy bizonyosan mindenki többet, és jobban tud, ha utazott, mint különben tudott volna.

Szükséges, hogy a' külföldről elmondhassuk: én voltam ott, én láttam azt.

Ez, az igaz, még nem minden, de kétségtelenül valami, és mindenesetre több annál, ha még ezt sem mondhatnók.

Bárminő ismeretei legyenek is valakinek, az elmélet' mezején, a' hadvezérségről, a' csatateri gyakorlat még sem lehet felesleg, hogy valóban hadvezérré, jó hadvezérré válhassék; természetesen, az is bizonyos, miként a' végett, hogy valaki hadvezér, jó hadvezér lehessen, még a' legnagyobb csatateri gyakorlat sem elegendő egyedül.

Ezek folytán, ha ezennel egyenesen ki nem mondanám is, alkalmasint mindenki tudni fogná, miszerint ezen munka bizonyosan nem „utazás,” vagy is nem utam' leírása.

Ezen munkában az utazás csak másod rendű dolog. Én magasabb czélt tűztem ki magamnak, sem hogy egyszerü utleírásra szorítkozhattam volna.

Én nem az időtöltést keresőknek, hanem a' gondolkozóknak akartam olvasmányt nyújtani.

Megkell továbbá emlitenem, hogy én nem anyira azt akartam leírni, mit láttam, mint inkább, mit gondoltam.

Munkám nem egyéb, mint több, egymással nem épen szorosan egybefüggő, politikai czikkek gyűjteménye: de mivel a' szerkezetben nem a'

legnagyobb gond van fordítva az egységre, kérem az olvasót, ne akadjon fel, ha észreveszi, mikép ezen munkának akármely czikkénél lehetne eleje avagy vége, mint szinte, ha akartam volna, akár a' végetlenségig lehetett volna még folytatnom.

Épen ezért aztán, mivel ezen munka sem nem uti leírás sem nem minden oldalú tárgyalása a' külföld valamenyi viszonyainak a' czimre nézve, egyszerűsége miatt, végtére abban állapottam meg, melly a' czimlapon látható.

I. J.

1.

Elindulás Pestről.

Az 1842^{ik} évi április 14^{én} távozám el Pestről, 's a' következő évi április 5^{én} tértem abba ismét vissza, 's ezen időközli utazás szolgált alapjául 's anyagaúl e' jelen munkának.

Nálunk sokan igen különös fogalommal birnak Bécsről. Sokan azt hiszik, miszerint a' magyar hazafiság abban áll, hogy Bécsset gyalázzuk; annak szépségéről, lakosairól, 's ezeknek mulatságairól lenézőleg szoljunk. Én ezen szokást semmikép sem vagyok képes helyeselni. Én egyáltalában nem tartom magyar hazafiúi erénynek, (hogy legkiméletesebben fejezzem ki magam) ha valaki közülünk, hivatali lekötelezésen kívül, rendesen Bécsben lakik: azonban meg vallom, azt sem vehetem a' kellő magyar hazafiság bizonyítékának, ha valaki Bécsset minduntalan gyalázza.

Valami nagy bálványzója azonban én sem vagyok Bécsnek.

Többet szólni róla feleslegnek tartom, 's még csak azt akarom megemlíteni, hogy ha mi mindig olly keveset aludtunk volna, mint a' mennyit, Pestről Bécsbe menve, a' gőzhajón alhatunk: ugy most vajmi sokkal jobb állapotban volna Magyarország.

2.

Szászországon át Poroszországba.

A' mint kiléptem hazánkból azonnal bővében láttam magam a' jó utaknak. Ezen utak azonban a' miéinknél nem csak jobbak, hanem azon felül a' magyar emberre nézve ismeretlen egyenességűek is, 's ezen, egyenességet nem is máskép, mint csupán ugy képzelhetjük magunknak, ha feltesszük, miszerint olly út készítenék, mellynek közelében, készítesének ideje alatt, legalább egy orányi távolságra, sem alispán, sem tekintélyes táblabíró nem lakik; csak hogy illy helyen nülünk egyáltalában nem szokás utat csináltatni.

Lipcsét a' német nemzeti lét, — ha ugyan általában véve illyesminek valóságát állítani tudnám,

— képviselőjének nevezhetni. A' város leginkább régi kikönyöklő házakból áll, mellyek minduntalan a' középkorra emlékeztetnek. Az egész várost nem mondhatni minden derült színezet nélkülinek, de kedvesnek avagy kellemesnek sem nevezhetjük. Tegyük hozzá, hogy járdája e' városnak legkevesebb sincsen, de légszesz világítása pompás van. És nem jellemzi-e' ezen dolog a' németeket, kik látni ugyan óhajtanak, de hogy a' világosságot arra használják, mikép jár hassanak mellette, arra legkisebb gondjok sincs?

3.

B e r l i n.

Ki gondolná! És még is úgy történt. A vasuton eltévedtem.

Arról ugyanis bizonyos tudomásom volt, hogy Lipéséből-Hálán át-mind Magdeburgba mind Berlinbe viszen vasut: de azt nem tudtam, hogy ez két külön pálya, mellyek Cöthennél válnak szét. Én tehát Hálában úgy számolván, hogy kevés időre Magdeburgban megállok 's onnan egyenesen megyek Berlinbe, Magdeburgig váltottam magam-

mak jegyet, 's csak mikor már tova ragadott a füstölő és zajgó erőmű, értesültem, miszerént ki Berlinbe akar menni, nincs szüksége Magdeburgha mennie. Zschembe tevém tehát a' leczkét, 's újlag visszatértem Cöthenbe, 's itt a' Berlinbe menő vonatra helyet szerevezve, minden kitérés és eltévedés mellett, még azon nap csakugyan, megérkeztem Berlinbe.

Berlin igen szép város ugyan, de sem kedves sem nagyszerű. Széles utcái, mellyek között néhány egyenes is van, — 's jó ízléssel épült házai és palotái, mellyek nem nyúlnak képtelen magosságban az ég felé 's csak igen ritkán számálnak többet két 's három emeletnél bizonyos tisztes kinézetet adnak az egésznek. Óh de minő hidegen tisztes ezen tisztes város!

Tisztának is mondhatnám Berlint, ha az utcái csatornák, még a' legelső utcában is fedetlenek nem volnának, mi különösen nyáron, nem a' legkellemesebb ízlésű dolog.

Azt is állithatnám, hogy jól ki van kövezve, ha minden térei, és utcái ugy volnának kikövezve, mint az operaház előtti tér.

Épületei közt Berlinnek néhány kitűnő figyelmet érdemel.

Sétaterei is szépek vannak Berlinnek, ugyanint a' Lustgarten, a' nagyszerű hársak és a' vadaskert.

Azonban a' szép városhoz és sétaterekhez képzeljük azon népességet, melly ott valósággal meg van; minden nagyobb szerű kereskedés, — minden fényűző aristocratia nélkül, muga is hihetetlen nagy mértékben hideg és zárkózott lévén a' berlini népesség, és ekkor fogalmunk lehet azon mély esendrőről, és élettelenségről, — melly Berlinben nem csak mindennapi de ünnepnap is.

Átalában a' különbség melly Berlinben a' nagyszerű hársak, és a' klsszerű nép között van, igen feltűnő.

Rendes látogatói ezen pompás sétatérnek a' következők:

Piszkos szolgálók, és vénasszonyok pajkos-ság nélküli gyermekekre felügyelve. Néhány kiszolgált aggkatona, kiknek csak melleiken függő keresztjeikről, és nem képeikből, lehet gyanítani, hogy valaha valóban katonák voltak. Néhány porlepte hámész mesterlegény, kik Berlinbe érkezve, azonnal nyakukba veszik a' várost, 's napestig tébolyognak a' hársak alatt. Néhány

siető katonatiszt, vagy polgári hivatalnok kezeikben írományokkal, kik épen az irodába sietnek avagy onninn távoznak. Néhány hosszú hajú, szemüveges 's nagymértékben gondtalan öltözetű tanuló. Néhány disztelen bérkocsi. 'S, végtére számos, a' karthausi barátok' memento mori jelszavaként figyelmeztető, fel és alá járó rendőr, félre ismerhetlen kifejezésével a' mindenható erő öntudatának arcaikon.

Az egész városon bizonyos kis városi nyugalom, csend, és élénktelenség van elterjedve. És valóban sajátos képzelő tehetséggel kell azon embernek birni, ki ezen nép közepette jeleit látja a' nemzeti életnek; vagy pedig általában valami vonzót, valami magasabbat, valami lélekemelőt, szívbuzditót volna képes észrevenni.

Valamint Németországban mindenütt, úgy itt is a' köznép felettébb szótlan, a' tudósok pedig felettébb áradozó széles beszédűek, és mégis homályosak, sőt nem ritkán érthetlenség.

Mindenütt feltűnik az elnyomás. Itt az ember csak felnőtt gyermek; kézen vezetett örök csecsemő. Egyik kiváló jelenségeül idézhetni annak, mennyire minden részletekre, 's zugba kiterjeszkedik és behat az elnyomás, miszerint nem

csak benn a' városban, hanem még a' vadaskertben sem szabad dohányozni. Egyszer egy magas polczu emberrel volt alkalmam többek között erről is beszélgetni. Ő átlátta, hogy ezen tilalom, melly egyébiránt egész Németországban közönséges mindenesetre tulságos, ha ugyan nem nevetséges, és gyermekes. És én már épen mondani akarám miszerint legkülönösebb az, hogy még a' vadaskertben sem lehet dohányozni, de mielőtt ezt mondhatám, ő így folytatá beszédét: azonban hogy a' vadaskertben nem szabad dohányozni, azt igen természetesen találom, 's ennek a' nép az oka, melly nem birván kellő felfogással az illendőségről, akkor is dohányzana, midőn valamelly kir. herczeg avagy herczegnő sétautat tenne; 's így tehát jobb volt egyszer mindenkorra eltiltani. Ezt mondá az én emberem. Én pedig: Istenemre mondom, e' nép éretlen gyermek a' szabadság' körében!

Vannak Berlinnek több nyilvános emlékei is.

Illyen van egy a' városon kívül, Berlinnek délkeleti oldalán. Midőn ezen emléket megpillantva, kérdezém: kinek vagy micsoda eseménynek emlékére legyen az emelve, feleletül azt nyerém: a' szabadság-háború emlékére. 'S mivel Europa a' következmény után ítélve, azon háborút, melly

itt ezen név alatt értetik, nem igen nevezi, mert helyesen nem is nevezheti szabadság háborúnak, 's ez okból könnyen megtörténhetik mással is, mikép velem megtörtént, hogy nem tűnik fel azon háború képzetében, melyet itt ezen névvel illetnek, megmondom tehát, melyik háború értetik ezen nevezet alatt a' jámbor németek által: a francia háborúnak azon része, melyet Napoleon' megbukása idején, nem annyira a' fejedelmek mint inkább a' népek viselének.

De barminő csinos mű legyen is ezen öntött vasemlék, ámitás vagy ügyetlenség azon háborút, melynek emlékére ezen vasmű felállítatott, kicziczomáztatott, és körül kerítetett, szabadság háborúnak nevezni.

A' porosz király, angol pénz által ösztönözve, ingadozó politikáját akadékoskodóvá is téve, harczba elegyedett Napoleonnal. A' háború alig kezdetett meg, 's azonnal be is végeztetett, mert csak egyetlen napra, egyetlen csatára volt szükség, 's Poroszország Jenánál tönkre jutott. Jutalmul uralkodói bölcsessegeért, mellyel a' békét, hirtelenkedve, megzavará, birtoka nagyobb részétől elesett a' porosz király. Későbbben azonban idő és alkalom kedvezőnek mutatkozván, az alkotmányos

szabadság nevében, melyet az állítólagos francia járom helyett nekik adandó vala, fegyverre szólítá jelen és multkorl alattvalóit II Fridrik' megcsonkitott birtokának utódja. Az alkotmány szóban erő feküdt, 's a' sors ugy akará, hogy a' csatában, melyet a' francziák ellen, jó hiszemben a' németek vívtak, az újabb kornak hasonlithatlanul legjelesebb hadvezére ellerében, egy, a' magasabb hudtudományi ismértek hiánya miatt, hadvezérnek sem mondható vezető alatt, a' németek voltak győztesek. A' kövecs melly a' győzelemhez szokott császár diadalszekerének felfordultát eszközlé; a' győzelmet valóban csupán nyert de nem kivívott hadsereg élén, Blücher volt, mert Wellingtonról, hízélgés nélkül alig lehet egyebet mondani, minthogy ő is jelen volt.

A' világ hódító hadsereg' legjava, az öreg gránátosok könyeket sajtoló, alázó szégyenben maradtak. Ők, kik annyi csaták' zivataráiban lankadni nem tudó hévvel, — és Roma erős korára emlékeztető oriási erővel harczolva öszülének meg; kik golyózápor özönében élve át életök legjavát, megtanultak még a' legerősebbeken is győzeldemeskedni: gyermekektől a' harczmezején, egy fölkerelkedett csoporttól, győzetének meg. Ők, kik

lobogó harcziás lelkesedésekkel sajátosan egyesíté-
nek bizonyos kérgesedést, melly, rettenetes elszánt
lelkesedésekben, az élet minden becsé iránt fogé-
konytalanokká téve őket, eszközlé, hogy mivel
csak testeiken át lehetett a' harcz mezején, a' nagy
katona-esászár közelébe férkezni, egy századne-
gyed alatt, mindég elégséges hástyaul szolgáltak
őt még a' legnagyobb veszélyek közepette is min-
denha megoltalmazni. Az érczkarú hadseregnek
legderekabbjai, kik fejenként mind megannyi napo-
leoni választás, és példányvitézek valának: hiában
tüzeltek több mint 30 nagyobbyszerű győzelmes
csatában edzett, rendületlen nyugalommal; ők a
csatatérre szegezheték lábaikat 's egyetlen férfit-
ként állhatnak, de nem akadályozhaták, hogy a
hadsereg többi része, csak őket, az öreg gráná-
tosokat, magával nem ragadó, zavarba ne bonyo-
lodják, s nem tarthaták fel, hogy a foszlányokba
szakadozott csapatok a vihartól szét ne széllesztes-
senek. Minden a mit tehetének abból állott: hogy
utósók maradtak; s csak ezen egyetlen tartalék
csapat volt már, s az ellenségnek még is azt kel-
lett vélnie; hogy az egész nehéz napnak megújul-
tak veszedelmei, 's véglére is csak rendkívüli erő
kifejtéssel sikerült ezen maradványát az olaszországi

és egyiptusi hódító tábornak nem leverni, nem feladásra kényszeríteni, hanem elborítva, s mintegy elfogva körötte még a levegőt is, azon öntudattal elégíthetni ki végső csatapiaczi becsület gyanánt miszerint császár vezérét soha el nem hagyva a legutolsó esetben is megmenté a fogságba eséstől.

Azonban — és tisztelet e névnek — a fölkerekedett csoport a szabadság nevében győzelmeskedett, s egy pillanatra azt kellene hinnünk: hogy Isten szabaduló keze munkálódott a németek javára, megújítatván az ő világi jelenet, midőn a gyermek földre terítette Góliathot s Blüchernek csak azért lön kezébe játszva a győző szerepe hogy királya alkalmat nyerjen a poroszoknak adott szavát beváltani. És valóban ha nem ezért, akkor én nem tudom miért kellett Napolconnak megbukni. Azonban ezt csak egy pillanatra vélhetjük, mert a' képzelet fényes reményeit, a' valónak komor képe cseréli föl. Ketségtelenül olyan lehetett, sőt bizonyosan olyan volt az ok, melly az eseményeket intézé, de a' következmény, mellynek alapját a' sors megvetette, nincsen lelkiösmeretesen teljesítve; mert a' porosz király ő fölségének tetszett, szavát be nem váltva kamatostól adós maradni a' népnek. Különös ha valaki egyes embernek adós

marad, ennek jogában áll őt, a' törvény útján, kényszeríteni is adóssága lerovására; ha pedig valaki egy egész nemzetnek marad adósa, ezen egész nemzetnek még a' folyamodás is tilos ez ügyben.

Teljesen csalatkoznak tehát a' jámbor poroszok, ha ezen háborút szabadság háborúnak nevezik, mert ez valóságos hódító háború volt, mellyel magokat Napoleontól a' porosz királynak meghódították.

A' berlini emlékek közül meg kell még említenem Blücher emlékét.

Én azt tartom, Blücher, mint egyszerű katona, magyar közmondás szerint igen derék legény lehetett, 's például mint közlegény, altiszt, vagy legfőlebb zászlótartó, a' baljában tartott lobogót, utolsó szükségben, tán egy maga is képes lett volna, meg lehet egész csapat ellenséggel szemközt, másik kezével, dicsőségesen megoltalmazni; de mint hadvezér szót sem érdemel.

Hadvezért nem kar, hanem fej alkot és Byronnak igazsága volt, midőn a' Vaterlői csatára, Napoleon irányában, büszke Blüchert, egy abban büszkélkedő darab kőhöz hasonlította, hogy véletlenül egy ember felbukott rajta.

Blüchert csak a' királyi kinevezés, és nem saját tehetségei tették hadvezérré.

Es épen ezért aztán, mivel a' berlini Blücherszobor a' hadvezérnek van emelve, soha sem lehetett mellette elhaladnom hogy mindannyiszor ingert ne érezzek a' mosolyra.

'S mivel nem tudom akarathból e', vagy ügyetlenségből (az utóbbit inkább hiszem), a' szobor igen sok gúnyt fejez ki Blücher ellen, ez által még inkább nevededett bennem az inger a' mosolyra.

A' szobor ugyan is koránsem a' hadvezért a' gondolkozót, hanem csupán a' derék legényt személyesíti, felhevült képpel, indulatosan, fődetlen fővel, sőt — ki hinné! — kivont karddal, és — ismét ki hinné! — egy ágyúra taposva, 's — harmadszor is ki hinné! — mérges tekintetet vetve az ágyúra levén Blücher ábrázolva.

Ismerjétek el tehát jámbor poroszok magatok is, hogy Blücher nem volt egyéb mint legfőlebb.. derék legény! vagy pedig pusztítsátok el a' szobrot Berlin homokjából, melly ily fonákul ábrázolja a' hadvezért.

Ámde a' németek erővel valami jeles hadvezért szeretnének Blücherben látni. Jól van. Eggyel több okom van, a' berlini Blücherszoborra gondolva, mosolyogni.

Mindenesetre szeretném tudni, mit akar az ágyúra lövelt mérges tekintet kifejezni. Én részemről azt vélem a' következő monologot: Te ördögös eszköz, hi képviseled az ész és nem a' derék legénység által folytatni kellő hadakozási rendszert, átkom szálljon reád.

Legfőbb fokra hágott azonban a' Blücher szobra által gerjesztetni szokott mosolygási ingerem, a' waterlooi csata évnapján Junius 18 án.

Ki írja le meglepetésemet, midőn ezen napon, a' jámbor németek által egészen az én véleményem szerint kellően találtam a' szobrot felékesítve! A' fej ugyan is ez uttal is födetlen volt, 's nem volt reá, semminemű, onnan szerényen lekivánczó disz, avagy koszorú, aggátva. Azonban valahova csak kellett koszorút akasztani, és ezt a' kard markolatjára tették.

Derekasán! Blücherben ismét a' közlegény volt kiemelve, vagy tán magok a' németek is kezdik már ösztönszerűleg megismerni, hogy Blüchert csak a' király tette hadvezérré?

München, Augsburg.

Németországnak üvegházi növény léte Bajorországban, 's különösebben Münchenben tűnik fel leginkább.

Én ha német volnék, szeretném ugyan Németországot mint hazámat bizonyosan, és hűfia is volnék annak minden esetre, de ugyan nem fognék ám vele földicsekedni senkinek sem, az olyan idegennel pedig ki Bajorországba menne, minden netalán korábbi barátságot félbeszakasztanék, vagy legalább szeme elől elvonnám magamat; azaz, én ugyan senkit sem biztatnék, hogy menjen Bajorországba, mert én mint német, szégyenleném, hogy Németországban van Bajorország.

Igy azonban azt mondom el röviden, miért szégyenleném Bajorországot ha német volnék.

Bajorországban legfőbb fokig van vive a' német fonákság. Sok költség a' művészet körében

együgyűség, és vakság a' népben, ezek a' legfel-
tűnőbb dolgok.

Münchenben egyetem is van, mert hiában ez
mar közönséges intézet, vagy is inkább épület
minden nagyobb német városban. Oh de minő
alarendelt állapotban van ez a' Münchener egyetem!

Nekem nem czélom a' műkincseket leírni, en-
nélfogva a' Münchener e' nemű gyűjteményeket sem
írom le; nem lehet azonban egy pár botrányosan
jellemzetes képnek megemlítését elmellőznöm. Ezek-
nek egyike a' Lajostemplomban van, 's az utolsó
ítéletet ábrázolja; az üdvözültek sorában látható a'
király ö fősége is, a' pokolban pedig Luther és
Melanchton vehetők észre. A' másik kép a' kép-
gyűjteményben van, 's ugyan csak a' bajor király
ö főségét ábrázolja, kinek, nemtője által, kegyes
színe előtt bemutattnak és tőle audientziát nyernek
holmi gunnyasztva bókoló emberek, érezvén ö fel-
ségének felettök meglevő felsőségét; ezen emberek
pedig: Homer, Virgil, Dante, Petrarca, Sapho,
Raphael, Angelo stb. És ezen két kép nyilvános
és közszemlére van kitéve! Ez sokkal több, mintha
a' bajor király ö felsége magának katonai vitéz-
tetteiért szobrot emeltetett volna, pedig a' háborút
is csak híreből ismeri.

Kellene talán még valamit szólanom azon nem kevésbé botrányosan rossz versekről is, mellyek az ugy nevezett udvari kertben levő képek alá vannak írva; a' legszigorúbb bírálat azonban az egyszerű hü közlés levén, legezélszerűbb volna azon verseket a' magok valóságában e' helyen közleni, de tartok tőle, hogy az efféle potomságokat csak nehezítelve fogná minden olvasóm végig futni, 's ennélfogva tehát nem is közlöm, 's megleégszem annak kijelentésével, hogy ezen versek a' király tollából kerültek.

A' mi ezt illeti, a' bajor király hires költő, és már egyszer, mint mondják, igen nagy haszna, és óriási hatása is volt költészetének, csak hogy az a' baj, miszerint egészen ellenkezően hat lantja, mint az Orpheusé hatott. A' dolog ebből áll. Münchennek bágyadt utczáin egykor néplázadás kerekedett. 'S a' nép a' felsőségnek minden erőködéséi és szép szavai ellenére fenyegető állásában maradt. A' dolog komoly színe mind inkább nevededett, de ekkor megjelent a' király, 's egy tekercspapirosat kivonván zsebéből, elkezdte verseit felolvasni, mire azonnal szét fatott mindenki, és a' lázzadásnak vége szakadt.

Augsburgban alkalmam volt az Allgemeine Zeitung szerkesztőjével lenni.

Én panaszkodva említém, hogy vannak emberek, kik Magyarországot németesíteni akarják, sőt már is úgy is beszélnek rólunk, mint valami német tartományról: Ő szabadkozott ezen vád ellen, de egyszersmind azt is hozzá tévé, ha vajjon gondolom e', hogy magyarország megmaradván magyarnak, képes lesz a' harcz megbirására, melly akárminő későn, de előbb utóbb bizonyosan be fog következni az Orosszal? Én erre azt feleltem, hogy az első tüzet bizonyosan képesek leszünk kiállani, továbbá pedig egész Európának segélyére van okunk számolni. Egyebiránt, folytatám, a magyar nemzet sokkal inkább kész, férfias csatában, együl egyig elesni, minthogy csupa orosz-íszonyból anticipando németté válják.

Rajna vidék.

A' Rajna vidék Németországnak csipkézete, 's e' vidéken még a' nép is egészen más. Ezen nép ugyan is közel van Franeziaországhoz, 's huzamos ideig francia uraság alatt is volt, 's ennek folytán sokat vesztett a' német természetből, 's illetőleg nyert a' francziából 's e' miatt aztán az itteni lakosok ha talán nem a' legderekabbak is a' németek között mint németek, mert ők tulajdonképen véve, nem is németek, de minden esetre legderekabbak a' németek között mint emberek.

A' Rajna vidék különösen Maincz és Bonn között csudaszép. Majd minden perczben új rom tűnik fel, a' folyamat szegélyező hegy lánczolatokon, mellyeknek mindegyikéről érdekes regék élnek a' nép emlékében, 's kivált lefelé menve minduntalan új meg új. 's érdekes látomány kínálkozik a' szemnek.

'S mi a' regényes romok és viszhangokon kívül a' látomány becsét emeli, az a' szorgalmas földmívelés szemlélete. Legfelölőbb pont ezen nemből az, melly Birgenen túl az ugynevezett rüdesheimi hegyeknél, a' Rajnának egy kanyarulatánál, hol Ehrenfels romja áll, mutatkozik. A' part meredékszikla, de a' környék híres bor termő levén, semmi tért sem lehet elveszteni. — Mit cselekszik tehát az okos földmivelő? hogy minden talpalatnyi földet használhasson a' hegyoldalban, tetejétől egész talpazatáig lépcsőzetté faragcsálta az egész hegyoldalt, 's ekép a' lépcső alakú területecskék, mint megannyi melegágyak, szőlővel beültetve, gazdag kamatot hajtának, 's a' csinosan megfaragott sziklafalnak csupán függőleges oldala marad használathannul, 's eszerint minden legkisebb tér, melly vizarányosan esik, használva van, 's a' hegynek minden meredeksége mellett, kivévén egy pár csücsöt az ehrenfelsi rom közelében, a' szó teljes értelmében, minden talpalatnyi föld, művelés alatt van. 'S mivel a' hegy nem valami szabályos sima lap, hanem kidülő, 's behorpadó könyökletek és völgyeletek összege, a' lépcsőzetté faragcsálás sem valami szabályos egyenközü rovatkákat alkot, hanem szabálytalan, 's hol széleschb, hol

keskenyebb párkányzatokat csinál, mi, a' változatosság miatt, csak növeli az érdeket, 's annál inkább kellemesen hat a' szemre.

A' Rajna út, mint mindenki tudja, nem csak közlekedési eszköz, hanem főleg kény-ut is. Igen sokszor valamelly gőzhajónak utasai között senki sincs más, mint kényut. Legnagyobb része ezeknek angol kény szemlélni igen mulatságos vagy legalább érdekes. Már maga az öltözet, melyet ez uton viselnek sajátságos; de mindenesetre legsajátságosabb módjok, mely vegyülete a' kényelem szeretetnek, és az ügyetlenségnek. Mindegyik angolnak uti könyve van kezében, 's alig szólnak az egész uton valamit, vagy legalább egyebet, és ezt is mormogva mondják „the castellated Rhine“ (a' kastélykoszorús Rajna) Midőn pedig valamelly nevezetesebb pont mellett halad a' hajó, mindnyájan öszvebúvnak, 's egész elmélyedéssel tekintenek az előttök kiterített földképre, 's a' közöttök legjártasabb előmondván például: Rüdeshcim; mindnyájan ismétlik utánna félmormogó-félrekdtes hangon, 's a' nélkül, hogy felpillantának: Rüdeshcim! Rüdeshcim!

Amde ezen utazók, kik ennyire nevetségeseknek és csupán a' földterhének látszanak lenni, ha

az ember közelebből tanulá őket ismerni, 's ügyetlenségük iránt elnézéssel viseltetik, nem ritkán azon meggyőződésre birnak, hogy ugyancsak nem csupán terhei a' földnek.

A' Rajna partján levő városok egyikében Mainzban, magnéztem a' Guttenberg szobrát. Különös, de ugyan! A' könyvnyomtatás, vagy is a' betűknek ólombóli készítése, nem is mesterség ¹⁾ tulajdonképpen, mert hisz ehhez semmi számolás, semmi fejtörés sem kell, 's a' legelső ember, ki elszórván ujjait ekkép valamit megérintett, már megtett annyit, mennyi az ugy nevezett Guttenberg találmányának megkésértéséhez kívántatott. A' Guttenberg találmánya nem is találmány, hanem csupán használatba vétele egy igen egyszerű dolognak. De miért nem vették tehát használatba, annyi évezredek alatt, korábban?

---

1) Ha Kliégl szerencsés lesz azt meg fejteni a' mit ígér, az lesz az igazi „Könyvnyomtatási mesterség.“

A' köz szellem Németországban.

Minő mértékben legyen valamelly nemzet szellemileg kifejlődve, ez attól függ, minő fokon áll kebelében a' köz szellem. Sőt tulajdonképen ezen két dolgot nem is lehet külön felvenni mert a' köz szellem a' nemzetnek szellemi kifejlődésével egy és ugyanazon dolog, az az, egyik a' másiknak oka és okozatja is.

Különös figyelmet érdemel a' szellemi kifejlődés minden nemzetnél, mert kivált midőn nem századok, hanem tizedek, avagy épen egyes évek időköze szerint ohajtjuk valamelly nemzet haladását leírni: akkor mellőzhetetlenül főtekintettel kell lennünk a' szellemi kifejlődésre.

És mellesleg legyen megemlítve a' francia nemzet újabbkori haladásáról szólván, ha jelenleg épen ott állana is a' francia nemzet, hol 1789^{en} állott, én azt állitanám, 's be is tudnám bizonyíta-

ni, mi szerint a' francia nemzet igen sokat fejlődött, sőt eléggé meghálálhatlanul sokat tett minden nemzetek fejlődésére az egész világon, mivel olly elveket ébresztett, 's vitt át a' gyakorlati életbe, mellyek e' téren korábban nem léteztek, 's ez által mind belül, mind kívül okot, és alkalmat szolgáltatott az eszmecserére, és az értelmesség fejlesztésére; már pedig az értelmesség, értvén a' gyakorlatias irányu értelmességet, a' legnagyobb kincs a' nemzet kebelében.

Ez által ébresztetnek: hajlam és elhatározott szándék ez által megalapítatik és szilardítatik: felvilágosodás, és keesség, 's hol ezek a' nemzetnek köztulajdonai ha még semmi sem tétetett is, ott már igen sok van, 's ne féljünk, előbb utóbb minden véghez fog vitetni.

Igen természetes továbbá az is, hogy hol a' közszellem bizonyos önállóságra jutott, ott többé önkény nem létezhetik; vagy a' mi mind egy, hol önkény van ott a' közszellem nem lehet bizonyos önállóságra jutott. Legyen az alkotmányos élet a' jólétnek és polgári szabadságnak valóban a' leghe-lyesebb biztositéka avagy nem az mind egy, mert egy felvilágosodott nemzet már csak azért sem fogja türni az önkényt, mivel mindenek felett azt

tartja, hogy más által kormányoztatni lealázás, 's ennél fogva maga akarja magát kormányozni.

És ime ez azon ok, mellynél fogva én nyíltan azon iskola növendékének vallom magamat, mellynek elvei szerint elegendő valamely nemzetnek alkotmányos étellel nem birni, hogy bizonyos megvetéssel illetessék az.

És megvallom, én nem értem, mikép lehet nem így okoskodni minden embernek, mert végtére is, hol nem maga kormányozza a' nemzet magát, ott, nem kétlem gyakran igen sokat lehet ugyan mondani, az uralkodók' léleknagyságáról, és nem tudom mi minden egyéb tulajdonairól, de a' nemzetről magáról, mint ilyenről, az az, mint önmagát kormányozóról bizonyosan semmit sem.

És akárki mit beszél is nekem, hogy hasonlítással éljek, az olyan ember, ki semmi önállósággal sem birva, mindenben egy bizonyos más személy által kormányoztatik, talán lehet szép hajfűrtü, és mit én tudom mi minden, de bizonyosan mindég csak szánandó teremtmény lesz; és senki sem tagadhatja, miszerint az ilyenben az igazi ember nem is él.

És épen ezen előzményből, világosan kitűnik az is, hogy valameddig nem főleg a' politikai szer-

kezet az, mi a' nemzetnek legnagyobb gondját és munkásságát elfoglalva tartja, mindaddig azon nemzet igen hátra van a' kifejlődésben, sőt jó útján sincs a' kifejlődésnek.

Ki nem tudja, hogy Francziországban, hol előbb indult virágzásnak minden, mint a' politika, midőn egyszer a' politika fejlődni kezdett, az új helyzettel nem mutatkozott összehangzónak a' korábbi politikai együtt fejlődés reálküli állapot? Valóban sokkal több fekszik egy híres francia író állításában, mint egy tekintetre vélni lehetne ki azt mondá: boldog az angol nemzet, mert műveltsége egykorn, az az egy fejleményü alkotmányos életével.

A' nemzeti létre nézve, nem elegendő, hogy bizonyos számú emberek egymás mellett lakjanak; — nem elegendő, hogy azon bizonyos számú emberek között néhányan kitünő tudományosságuk legyenek; nem elegendő, mint kivált nálunk sok jámbor hiszi — egy közös nyelvbeni összefordásuk; nem elegendő a' saját irodalom, sőt még a' szélesebb értelemben vett haza-egység sem elegendő ¹⁾ bárha ezek mind mulhatlan feltételek: de

---

1) A' szélesebb értelemben vett haza-egység alatt

mindenek felett szükséges, hogy azon bizonyos számú embereknek önállásuk vagy is közös életöl. mely a' politikai életnél egyéb nem lehet, legyen: mert e' nélkül minden egyéb csak haszontalanság. És e' tekintetből lehet aztán mondani, hogy azon szilárd nemzeti léthez mérve, mely Francia országban és Angliában van, a' tadósokkal kérkedő Németországban szintugy nincs nemzeti lét, mint a' barbar Oroszországban.

Mert azzal, hogy valamelly nép, ügyes uralkodó avagy minister által vezetve és igazgatva, bizonyos nevet képes magának kivívni mind békeben mind háborúban, a' nemzeti lét, a' magasabb értelemben vett nemzeti lét, egyáltalában nincsen bebizonyítva.

Pedig a' németeknek csak ilyen létök van. És ez oknál fogva, én egyenesen tagadom, hogy a' németeknek magasabb értelemben vett nemzeti létök volna.

Hiszen már csak az is, hogy korunk közönségesen, a' nemzetiségek ébresztőjének, és fejlesztőjének mondatik, világosan mutatja, vagy is in-

---

azt értem, midőn egy ország ugyan a' haza, de nem egy a' törvény mindenkire nézve.

kább ezen igaz állításnak az szolgál alapul, hogy az újabb időben másutt és biztosabb helyen, fekszik az ország erejének, és nagyságának talpköve, mint a' középkorban feküdt, midőn nem ritkán látni lehetett erős, és hatalmas országokat, melyekben legkissebb nemzeti lét sem volt, melyeknek minden erejek nem a' nemzetben, vagy is a' nemzeti létben; hanem csupán a' szellemdús uralkodókban vagy azoknak ministereiben gyökerezett.

Korunkban ez máskep van. Én nem nagyítottam a' dolgot, 's annál fogva nem állítom, miszerint immár csak azon ország erős mellyben a' hatalom a' nemzeti létre van alapítva, de azt tagadhatlannak tartom miszerint naponta és sebes léptekkel közeledünk azon időhöz, midőn csak a' nemzeti lét által fog valamelly ország hatalma és ereje föltételeztetni.

És, melleleg legyen a' mi számunkra megjegyezve, még csak eszébe se jusson senkinek, hogy több-nemű ugy nevezett diplomaticus nemzetiséggel, vagy is polyglott kormányzás mellett ezentul boldogulni lehessen. És én nyíltan megvallom, hogy elvem szerint üldözni ugyan senkit sem kell, minden külön meglevő népiségeket egy

közös nemzetiségbe olvasztani és forrasztani, azonban a' legfőbb hazafiui kötelességnek tartom minden hazában.

A' nemzeti lét azonban nem csak a' nyelv-egységben, hanem a' politikai önállóságban is áll.

A' nemzet-épület nem is egyéb igazán véve, mint maga a' nemzet politicalai élete. E nélkül semminek sincs alapja, semminek sincs biztosított lakása, 's minden csupán a' szabad ég alatt tanyázik.

A' politikai élet az épület, melly befogad, — melly lakot ad, melly biztosít, 's mindenestre szükség van ugyan a' tudományra, és művészetre, de ezek csak a' terem — ékesítések, mellyek csupán akkor jöhetnek létre, ha már felemelkedett az épület. Még terem nincs, addig terem-ékesítés sem lehet, 's míg épület nincs, addig terem sem lehet. Az épület a' politikai élet, a' teremékesítés a' tudomány, és művészet, 's ennél fogva már csak azért is, ha birni akarjuk az utóbbiakat, birnunk kell mindenek előtt az elsőt.

Mindenek felett szükséges tehát maga az épület vagy is, mint én nevezem, a' politikai élet, 's mint némellyek nevezik: az alkotmány, 's mint legtöbben, de legkevésbé szabatosan nevezik, a' sza-

badtság. E' nélkül minden egyéb idő előtti, az az időtlen.

Igaz ugyan, hogy a' haladásban, és javításban a' logikai egymásutánt nem lehet zsinórral kímélni, 's bizonyosan legjobb semmihez sem ragaszkodni makacsul, hanem javítani itt is, ott is, és mindenütt egyszerre: ámdé főbb vonatokban mégsem lehet, a' logikai egymásutánnak helyességét sőt szükségét kétségbe vonni.

És ha ezen logikai egymásutánt tekintjük, a' politikai életet találjuk elsőrendű szükségnek.

Status tudományi elméletek szerint, ugyan is, kétségbe vonhatlannak tartatik, miként a' status létre nézve, melyre pedig mellözhetlen szükségünk van, legelőször is nép és annak állandó lakhelye kívántatnak.

Mihelyt tehát statuslétre szükségünk van, erre pedig szükségünk van mellözhetlenül, világos, hogy mindenek felett a' statuslét ügyében előjövő kérdések iránt kell legnagyobb gondossággal lenni. Mi másban állhatna azonban ez, mint a' politikai életben?

Igen is kell anyagi és szellemi jólét, és pedig egyik sem egyedül; de részint saját magáért, ré-

szint pedig hogy az anyagit is, annál könnyebben lehessen megszerezni, főleg pedig biztosítani: mindenestre szellemi azaz politikai alapra kell építeni.

Megismerem, hogy nem sokat ér az elmélet gyakorlat nélkül. Oh de nincs nyomorultabb, az emberi eszet lealázóbb, magával a' dolog természetével öszveférhetlenebb dolog, mint a' gyakorlat elmélet nélkül. Sőt, ha csak a' véletlen nem segíti, lehetlen is, elméleti ismeretek nélkül a' gyakorlati életben boldogulni; vagy pedig szükséges, hogy az első gyakorlati kísérletekből szerezzünk magunknak tapasztalást; de vajjon ez, mit tapasztalásnak neveznek, nem valóságos (tényekből szerzett) elmélet-e'?

És ha igaz az, — mit én legkevésbé sem tudok kétségbe vonni — hogy a' politikai élet a' nemzeti lét alapja: ugy szükséképen annak is igaznak kell lenni hogy, a' nemzeti létnek minősége a' politikai életnek minősége, az az, kifejlődési foka, 's erkölcsi hatása vagy is ereje által föltételeztetik; 's a' közszellem állapota vagy is a' politikai értelmiség, és ismeretek mennyisége a' nagy közönségben, igen nagy figyelmet érdemel.

Szegény Németország e' tekintetben szánandó állapotban van.

A' francia forradalomnak átviharzása nem tunt ugyan el minden nyom nélkül, 's nem is lehet állítani, hogy a' jámbor németek az alkotmányos eszmék iránt mindnyáján teljes elhagyottságban volnának, mert hiszen kis számmal a' világ minden részében vannak teljesen felvilágosodott emberek, de ha a' művelteket, kik teljes tisztában vannak magokkal az alkotmányos életről, és annak szükségéről, kivesszük, túl ezen a' kis körön, az értelmi kifejlődés az alkotmányos élet iránt még a' közép-szerűségig sincsen eljutva. És ez igen természetes dolog, mivel a' ki nem ült lovon, lovagolni sem tud.

És senki se vélje, hogy ez ellenkezően van, mert a' németek híres tudományoskodó nemzet ugyan, 's annyit én is megismerek, hogy egy bizonyos kör kétségtelenül elegendő felvilágosodott értelemmel bír, ámde a' nagy közönség aztán még a' közép-szerűség' fokán sem áll.

Sőt még azon bizonyos kis kör éntelmiségének jellemzésére is meglehet jegyezni, miszerint a' németeknél épen azon tudomány (Theologia) nyert tetemes gyarapolást, melly legkevésbé alkalmas arra, hogy a' gyakorlati életbe át menjen. Azon tudomány pedig (a' Philosophia) melly alkalmas volna a' gyakorlati életbe át szivárogni, 's melly

haszonlól sok német tudósnak rontotta el álmát, olyanná tétetett, hogy most már ez sem mellet át a gyakorlati életbe?

Mit szóljak az erkölcsi erőről? lehet e' ott köz szellem, ezen alapja az erkölcsi erőnek, hol sem sajtó, sem egyéb, közvetett avagy közvetlen kör nincsen, hol a' véleményeknek alakulni, erősölni és nyilvánulni lehetne?

Mi pedig a' honpolgári szellemet, az az, hazafiúi érzelmet illeti, e' téren a' jámbor németek valóban sajnálatra méltók. Ki fogja állithatni, hogy porosz, szász, bajor, frankfurti, hamburgi, brémai stb nemzeti szellem, avagy, mi annak eredménye, nemzeti jellem volna?

Ezen népek magokban erőtlenebbek és kicsinyebbek sem mint külön szellemet, és ennek folytán külön jellemet nyerhetnének, 's mindenek felett pedig megakadályoztatnak ebben az által, hogy köröttök mindenütt rokon nép (német) lakik; 's ekkép a' különféle országi egy törzsökű népek, a' rokonságnál fogva bizonyos központ felé gravitálva, nem engedik az egyes országokat külön jellemet kifejthetni, a' különféle országok különféle polgári és politikai intézményei, szerkezete, és érdekei pedig megakadályozzák, hogy a' külön da-

rabokra toredezett nemzeti test össze forradhasson, 's egybeolvadhasson.

És, figyelemztetésül legyen mondva, megvalom, én ezen állításban különös erőt találok. 'S egyszersmind azon történhető ellenvetésre is készen látom benne a' feleletet, miszerint ha a' közös törzsök részeinek egy bizonyos központ felé való gravitációja megakadályozza az egyes, porosz, szász stb nemzeti jellem kifejlését, szükségesképen az következik, hogy tehát a köznemzeti jellem kifejlődése segítettetik elő.

Ki pedig a' fentebbi állításnak igaz voltáról meg nem győződött, miszerint t. i. a' különféle polgári — és politikai intézményü, szerkezetü, és érdekü al-országok léte a' nagyországhban megakadályozza, hogy a' népek között egy köz nemzeti jellem, fejlődhessék ki, azt csak arra kérem, legyen szives megtekinteni, mennyire megakadályozza a' köz nemzeti szellem, és jellem kifejlődését egy bizonyos országban az, ha a' polgárok osztályokba levén sorozva, közöttök közfalak vonatnak, és mennyivel inkább kell tehát a' köz nemzeti szellem, és jellem kifejlődését megakadályozni annak, ha túl azon, hogy csupán közfalak állítatnának fel, bizonyos ugyan azon egy hon lakosai kö-

zött, maga az ország több al-országokra, al-házakra osztatik fel?

Én tehát tagadom, hogy a' németeknek nemzeti létök volna, legalább hogy a' szónak magasabb jelentőségében volna.

Pedig csak ezen az úton lehet valamely országnak szellem-irányában, törekvésében, eszméiben, hajlamában, sőt még vérében is azon bizonyos fokig mulhatlanul szükséges egység, vagy is egyenlő hangulot, melly nélkül aztán, mikép Németországban láthatni, csak porhanyóság, és gyengeség van.

Mint már érintém, Németországban nem lévén nemzeti lét, nincs is nemzeti erő, az az, nem a' németek millióiban van az erő, hanem csupán a' német udvarokban. 'S ennél fogva aztán a' Németek ereje mivel a' diplomataik erejéhez képest szökken fölebb, avagy száll alább, épen olyan mint a' status papirok kelete.

Németország, vagy is német nemzeti lét, a' XIX^{ik} század eszméi szerint, egyáltalában nem is létezik; az az minden léte, csupán középkori fogalom, középkori emlékezet.

És senki se mondja nekem, hogy a' rendes alkotmányos életü, és a' szónak magasabb értel-

mében vett nemzeti létű Angliában is a' diplomaták egyéniségétől függ a' statusnak vagy is a' diplomatiának ereje, mivel kétségtelen ugyan, hogy a' diplomaták egyéniségei nem maradhatnak tetemes befolyás nélkül; ánde Angliában mind e' mellett nem a' nemzet kölcsönzi a' diplomatiáját, mint inkább a' diplomatia kölcsönzi a' nemzet erejét. Másutt, hol a' népnek nemzeti léte nincs nem is számítatik a' nemzet, hanem csupán a' hadsereg. Az angol ministerium azonban nem annyira fegyverrel, mint sokkal inkább az alsóhoz többségével küzd, ha kell, egész Europa ellen. Az angol ministerium sokkal erősebben áll egy elvesztett csata után, ha az alsó házban megnevekedett gyámolításában a' többség, mint a' minő erős volt korábban, midőn a' csata még el nem volt veszítve, de a' többség sem volt olyan nagy mellette.

A' német nemzet tehát semmit sem nyom az európai súlyegyenben, hanem nyomnak egyedül a' kormányok; vagy is a' német nemzet semmi, hanem minden egyedül kormányai.

És ime ez onnan van, mivel Németországban nincsen politikai élet.

Fonák tehát minden esetre és szerencsétlen azon állapot, mellyben a' németországi különféle

al-országi népek sinylődnek. 'S megvetést érdemel némelly uraknak azok állítása miszerint minduntalan a' politikai életet sürgetni, egy neme a' vakbuzgóságnak, pedanteriának, mi nevetséget érdemel.

Egyébiránt már csak az is, hogy a' mostani kornak uralkodó eszméje a' politika, valamint különböző időkben, különböző dolgok voltak az uralkodó eszmék, például a' vallás, a' csillagászat stb. a' németek pedig ezen irányt nem követik, világosan mutatja, hogy elmaradtak a' kortól, melyben élünk.

Midőn azonban ekkép a' politikai életet, már csak azért is, mivel korunk uralkodó eszméje, az első helyre teszem, sem azt nem értem, hogy minden egyes embernek politikai életet szükség élni, sem pedig azt nem, hogy a' politikán kívül semminek sem kell az országban lenni.

Én a' politikát csak egynek, de a' legfőbbnek, vagy ha ezen szó nem tetszik a' legszükségesebbnek tartom. És e' helyen ismételve figyelmeztetem az olvasót, azon idézetre, melyet e' czikk elején Angliát érdeklőleg felhoztam.

Politikai élet nélkül vak szerencsére van bizva a' nemzeti lét, vagy is inkább nincsen is nemzeti lét.

Politikai élet nélkül, le van alacsonyítva a' nemzet egyes tagjaiban; 's nem csak dicsekedni nem lehet valami kifejlődéssel a' nemzet kebelében, hanem még csak azon az uton sincs a' nemzet, melyen bizonyos kielégítő kifejlődésre szert tehetne.

Ellenben nincsen olly elhagyatott, nincsen olly mostoha állapot, mellyből a' politikai élet ki ne emelhetne, mert ha ugyan megbirja a' viszályokat, nincsen nemzet, mellynek bajait meg ne orvosolná, vagy is végtére azoknak meg orvoslását ne eszközölné a' politikai élet.

És ime, ámbár, fájdalom, nálunk majd minden még felettébb kicsinyszerű állapotban van, de mert a' haladási lépések ezen uton történnek, mert Magyarországnak mindene együtt fejlődik political életével, 's ha valaminek elsősége van, épen a' politikai életnek van elsősége nálunk: ezen oknál fogva, magyarország virágzó jövője iránt nem annyira szép reményeket mint inkább erős hitet sőt meggyőződést lehet táplálnunk.

Legyen a' nemzet erős és fényes; az az legyen gazdag és művelt, de hogy ilyen lehessen legyen mindenek előtt alkotmányos életü, mert e' nélkül irányító és evező nélküli tévedező sajka lesz a' nyílt tengeren.

És ime e' miatt egyenesen ki mondhatjuk, hogybár minő jeles dolgok légyenek is különben Németországban, összes létéből hiányzik a' lényeg, hiányzik az alap, 's Németország valósággal nem is egyéb mint üvegházi növény.

Ezen urak, kik irodalomban és magány körben a' kiállhatlanságig kérkednek alaposságukkal, épen az alapot mellőzik el, 's mielőtt csak le is tették volna nemzet-épületek alapját, már terem ékítésről álmodoznak.

Ez a' nemzet igazán ott kezdő, hol végezni kellene.

Tornyot akarnak emelni annélkül, hogy alapot vetnének.

És valóban ha ezen oldalát figyelmesen megtekintjük a' dolognak, magyarázhatjuk meg azon feltűnő félszegséget, melly a' németek életében mindenütt feltűnő.

A' németek uton utfélén dicsekednek, hogy nemzetök a' legértelmesebb; ámde én határozottan tagadom, hogy ezen igénylett értelmesség valami igen nagy mértékben volna észrevehető a' népen.

Ezen kérdésre egy csalképzet vezeté a' jámbor németeket. Ők ugyan is az írást és olva-

sást, mit, kivált Porosz és szászországban, szinte mindenki tud a' valódi értelmesség bizonyítékának számíttják be.

És én jól tudom, hogy ez, nálunk is nem kevésbé elterjedt eszme, miért is a következő cikkben annak rende szerint és nyíltan ostromlani fogom, 's nem mulasztom el egyszersmind arra is kiterjeszkedni, hogy mi tehát, az én felfogásom szerint, a' népnevelés, 's mikép lehet azt elérni, 's most e' helyen megelégszem a' közönségesen elterjedt eszmét, mint hamis csalképzetet megemlíteni.

Azzal azonban még nem elégszem meg, ha valaki csupán annyiban egyezik meg, miszerint a' köznép értelmességével, mivel olvasni és írni tud, kérkedni gyengye dicsőség.

Én tovább megyek.

'S azt mondom:

Tekintsük közelebbről mint vannak a' jámbor németek, az alapossággal, még magában a' szorosabb tudományos körben is, nem léven egyébiránt szándékom bizonyos kicsiny körtől, a' németek között, eltagadni a' tudományosságot.

A' kicsiny fejedelemségek, meg kell vallani, nem kevés befolyással, voltak a' tudományosság

terjesztésére, mert általában fellehet venni, minden fejedelemnek körében lelt egy pár tudományos ember pártolást. És valóban ez uton nem kevés tételt Németországban a' tudományokért.

Ámde épen ez gyilkolta meg Németországot.

Mert a' számtalan fejedelemségek e' nemű eljárásának nem csak a' tudományosság terjesztésére, hanem a' köz szellemnek törpítésére is véghetlen nagy befolyása lőn.

Sőt épen azért, mivel a' tudomány folytonosan, mindenütt, és egyedül a' határtalan önkénnyel egy fedél alatt élt, a' nemzet szelleme, melly a' felsőbb, 's nem az alsóbb körökben fejlődik és él, minden önálló szilárdságot kivetkezett, vagy is inkább soha sem is volt képes felvenni.

E' szerint, minden nyomon, és minden szegletben egy egy lelki függetlenségi tör létezvén, kicsinyessé, és törpévé lettek a' léleknek munkálatai.

És épen azért továbbá, mivel annyi fejedelemségre volt osztva az ország, és ennél fogva nagyon is sok központ látszott lenni, egyetlen valódi központ sem volt az országban. A' központ pedig olyan egy országban mindenre, 's különösen

a' nemzet jellem a' lakulására nézve, mint a' tengely a' kerékben. Ennek hiánya miatt lön a' német köz szellem kicsinyes, fejlődés és szilárdság nélküli, szétáradozó, cosmopolitanus, azaz kevésbé hazafiúi, mint illenék. Sőt valami általános (generalis) és egyetemes (universalis) nemzeti jellem tulajdonképen létre sem jöhetett.

Szerencsétlen nép, saját országában hazátlan. A' bel politikai életnek teljes hiánya, 's különösen az országnak annyi részekre való eldaraboltsága miatt tehát, minden tudomány, minden nevelés csak a' felületen uszkálva a' nemzet fogékonyságára hatás tekintetében: az az nem lehetván arra kellő befolyással: könnyen megmagyarázható a' németek szellemi erejének gyöngesége, porhanyósága; összefüggetlen fonalakbani 's határozatlan színekbeni szétágazása, továbbá a' közszellem törpesége, vagy is inkább teljes hiánya; az élétlen tengődés, a' polgári jellemet nem kedvező színben feltüntető zsibbadozó ügyetlenség, 's röviden, hogy úgy tegyem ki, azon bizonyos tömörség (massivitas) hiány, melly a' köz szellemben, minden tudományossága mellett a' tulajdonképeni tudósoknak, az egész népnek életében kétségbe vonhatlan színekben mutatkozik.

Én nem gondolom, hogy azon szembetűnő kiskorúság, mellyben a' német nemzeti köz szellem van, onnan származnék, mivel nem épen sok lelki erő, éberség és rugékonyság van a' német természetben; mert ezt ugyan megismerve, én azt vélem, hogy még ezeknek is, valamint magának a' köz szellemi kiskorúságnak azon mostoha körülményekben gyökerezik oka, mellyek e' nemzet nyilvános életére nehezdedtek.

Azonban talán az sem fogna teljesen csalatkozni, ki azt állitaná, hogy azon kiskorúság okát nem csak a' kül körülményekben, hanem a' nemzet alapjellemeiben is lehet keresni.

Mert valóban, a' német feletébb szolgálatra kész, 's hajlandó az engedelmességre. Ezen tulajdonokat nem lehet ugyan teljesen hibáztatni, mert ezek kútfejei lehetnek a' szelidségnek is, de szintugy nem lehet teljesen magasztalni sem, mert forrásai lehetnek a' szolgálásnak és gyávaságnak is.

És tekintsük csak miből áll a' híresztelt német tulajdon a' kedélyesség.

Kedély annyit tesz: lélekállapot. Látni való tehát, hogy kedélye az az, lélek állapota, az isten ege alatt, már épen azért, hogy ember, minden-

kinek van. S' ennél fogva tehát üresség van azon állításban, melly szerint a' németek, magokat Gemüthlich-nek (kedélyesnek) nevezik; mert hiszen nem kedélyes ember nem is létezik.

Legfőlebb csak azt lehetne különböztetésül mondani hogy a' németek szelidebb kedélyűek, mint más emberek.

De hiszen ezen szelidség sem egyéb, mint, az indulatoskodásra való képtelenség. És senki se is legyen a' semmi indulatot nem ismerő bárányszelidségnek határtalan imádója, mert a' bárány-szelidségnek fő alkatrésze a' gyávaság.

Mindenesetre nehéz volna pontosan kimérni, minő arányban vannak a' németek szellemére befolyással a' körülményekben, 's külön ismét a' német természetben meglevő okok. De ha mind a' kettőben állítom lételet az okoknak, 's ezt úgy idézem, mint a' mit az egész világ tud, akkor semmit sem fogok igaztalanul a' világra.

'S illy nyomorúság egy harminczöt milliónyi nemzet életében van.

Valóban, ha kivált Lengylországot kivesszük, nem lehet kinosabb dolog, mint ha valaki németnek születve, kellően el van látva hazaszeretettel.

Mindenütt hova tekint, csak baj csak nyomorúság tűnik a' szegény német hazafi szemébe.

Oh valóban, ha ugyan e' téren különböztetést tenni lehetséges volna, én azt mondanám, a' német hazafiúságot becsülöm legtöbbre. A' ki itt hazafi, a' ki itt el nem csügged, a' ki itt el nem kedvetlenedik, a' ki itt reményével, fel nem hagy, annak ugyan embernek kell lenni. Merre jár, merre lát, mindenütt csak szomorító csak leverő dolgokat láthat a' német országában. Van a' mi rettent, mincs a' mi lagyít, mondja egy költőnk, ha csak talán hazája sorsán ejtett könyei meg nem lágyítják.

És ismétlem, lehetlen, hogy komoly tisztelettel ne gondoljak a' német hazafiúi érzelemre, melly kétségtelenül a' legtöbb kinnal, 's a' leghevesebb reménnyel van ellátva, 's ennélfogva legnagyobb erény Európában.

Könnyű a' francziának hazafiúnak lenni, mert hiszen olly országnak nem-szeretetére, mint Franciaország különczködés kell. De lenne csak a' Francia német, majd akkor látnám meg mit csinálna.

Németország legjobban a' tudományoskodás mezején áll.

De van-e a' német hazafinak oka az öröme, ha ezen térre tekint is?

Mintegy nomad csoportot láthatni a XIX^{ik} század gyalázatára, a' hannoverai, Weimari, Mecklenburgi, porosz, és még a' hány van, tudósokat a' tudományosság zászlója alatt ide- 's tova vándorolni. Az semmit sem tesz, mondja talán valaki, mert egész Németország közös haza, 's az ilyen táborozás nem egyéb, mint saját hazájában egy városhól a' másikba menni. Igen is meglehet, hogy az semmit sem tenne ha a' hazát vagy is a' hazaegységet, egyedül csak a' nyelvrokonság, 's nem nagy mértékben egy köz kormány alatti közös élet, melly a' politikai életnél egyéb nem lehet, tenné. De ki fogja tagadni, — hogy külön kormány, külön vált élet a' nemzet népei vagy is részei közt teljesen megakadályozzák a' nemzeti rég - hazaegységet?

Az ország magában véve, csak lakhelyünk, csak élelmünk szerzésének mezeje; kevéssel több mint legelő. 'S ha ezen állapothoz továbbha még a' nyelvegység is járul, nevededik ugyan az .. országnakbecse, de ez még nem elég, sem a' nemzetiség „sem a' hazára“ nézve. Nincsen felületebb fogalom, mint a' nemzetiséget csupán a' nyelv-

egységben keresni. Kétségtelenül szükség van erre is, de ez még nem elég. És ez nekünk szól.

Annál kevésbbé válik pedig egy hazává például két embernek külön lakhelye, vagy is két külön ország, akkor ha csupán nyelvegység köti össze azon bizonyos két embert. Ez a' németeknek szól.

Csehország, Serbia, Orosz-és Lengyelország akármit mondjanak is a' Slávok nem egy haza, 's nem volna egy haza még akkor sem, ha tökéletesen egy nyelvet beszélnének is lakosaik. Az éjszakai lakos angol ugyan, de azért neki nem hazája Anglia, valamint az angolországi angolnak sem hazája Északamerika; pedig ezen két ország lakossai nyelvileg egy nemzet volnának.

A' nemzetiség-egységre, haza egységre tehát nem elegendő a' nyelv egység, közös ország, az az közös politikai élet, közös kormány, közös intézmények, közös törvény, 's a' közös jelenen kívül még a' közös múlt is az, mire e' tekintetben szükség van.

Közös múlt is mondtam, mert valóban szerencsétlen országnak kell annak lenni, mellynek közös historiája nincs. Lehet e' az nekem hazám, lehet e' az hazámnak egy része, mellyről el nem

mondhatom: ez őseim hona! Élni mult nélkül szinte annyi mint élni jövő nélkül.

De mindenek felett természetesen legszükségesebb a' közös jelen, mert e' nélkül tán volt, tán lesz valami, de bizonyosan semmi sincs a' jelenben.

És akármilyen tekintetből vesszük is az előszámláltak szerint Németesszágot, előttem legalább napnál világosabban áll, miszerint Németországban sem nemzeti lét, sem haza, az az, sem nemzetegység sem haza-egység nincsen. Németországban csupán porosz szász, frankfurti, hamburgi stb. provincialismus van és semmi egyéb.

Nem lévén tehát Németországban a' nyelvegységen kívül, a' mi pedig tavolról sem mind az, mi a' nemzeti létre megkívántató volna, semmi egyéb: igen természetesen nemzeti közszellem sem lehet, vagy is mint az, minek e' tekintetben lennie kellene, igen fejletlen, beteges, bágyadt, állapotban van.

Emlékezzünk csak saját történetünkre. Vajjon nem az - e' történetünk legszomorubb része, midőn az ország elvult darabolva? És vajjon szilárd jelleműeknek lehet-e azokat neveznünk, kik a' gyászos emlékü 16^{ik} századnak második felében

a' német párttól a' török párthoz, és viszont, vándorolgattak?

Tudom ugyan, hogy Magyarország akkori állapota, nem hasonlíthat teljesen Németország mostani állapotához, mert hiszen a' német külön részek nem állanak olly feszült helyzetben egymás ellenében, mint állottak hajdan nálunk. De végtére is, annyit gondolom, mindenki megfog vallani, hogy azon vándorolgatás egyik al-országból a' másikba melly németországban divatban van, 's mellynek egy olly számtalan forgács fejedelemségekre osztott országban mint Németország másképp történni egyáltalában nem is lehet: létségtelenül örökké olvasztgatja azon bizonyos kellékét a' hazafiúságnak, melly a bizonyos együgyűnazon intézményekkel ellátott országhoz vonz.

És mert a' németnek nem lehet provinciájához, vagy is hogy ugy mondjam, al-hazájához hívnek maradni, közös hazája pedig németország, vagy is a' nagy ország, mellynek közös hazául kellene szolgálni, nem bír a' hazának legfőbb kellekeivel, ezért vitte a' német világpolgársági nézeteit olly nevetségesen magas fokozatra.

A német világpolgárság a' haza hiányából

ered 's ezért is olly ritka itt, 's ha van is, olly halavány színezetű a' hazaszeretet.

És annyiban, hogy Németországnak legnagyobb ostora a' számtalan külön al-ország, bizonyosan egyet ért velem a' németek legnagyobb része ¹⁾).

Tovább menve immár, nem lesz felesleg megjegyezni, miszerint az egyes polgár-jellemmel sem áll a' dolog legjobban Németországban.

Nem igen lehet utazó, ki meg ne jegyezte volna, 's ezt magok a' németek sem legnagyobb örömmel látják, mi borzadalmas nagy Németországban a' rendjelek és czím utáni szomjúság.

Már pedig ez igen súlyos dolog a' polgárok köz (publicus) jellemének ismertetésében.

Német országban igen csekély embernek kell annak lenni, ki még csak nem is Hófrath, 's min-

---

1) Csupán a' legnagyobb részt mondom mivel, — ki hinné! vannak ám Németországban olyanok is, kik ebben semmi bajt sem látnak. Én magam beszéltem többekkel, kik nem hiszik hogy Németországra nézve jó volna az egység, mert mondják mi lenne akkor a mostani számos székvárosokból? Meg kell valianom, a' decentralisatio mellett elmondott minden idétlen dolgok között, mellyeket valaha hallottam, ez volt a' legsületlenebb.

den valamire való ember, legalább is Geheimerath, 's néhány rendjellel bir.

A' németek, mond Börne, kétfélék, olyanok, kik már Hofrathok, és olyanok, kik akarnak lenni Hofrathok.

Épen így vannak a' francziák a' becsületrend keresztjével.

E' tekintetben az angolok, minden más nemzetet nagy mértékben meghaladnak, mert nem csak hogy legkisebb nálok a' rendjeleken való kapkodás, de még azok is, kik ilyenekkel birnak, csupán ünnepélyes alkalomkor használják azokat.

És valóban bizonyos kétkedéssel kell az embernek saját erkölcsi bece se iránt viseltetni ki mint egy angol mondá, még a' borbély műhelybe is szalagokkal ékesítve meggyen magát megborotváltatni. Legalább is egy látszik, hogy az ilyen ember elég becsüléssel viseltetik maga iránt; de ugyan minő becsüléssel viseltessenek tehát iránta mások, ha ő maga is semmivel sem viseltetik?

Hát a' vásárlott czimekről mit mondjon az ember?

Az angol saját nyugodt önérzetében keresi erkölcsi becsét, és lelki büszkeségét. Nem kíván

rosznak látszatni, 's alkalmasint jobban is tiszteli a' a' közvéleményt mint azon más országai urak kik rendjeleket és czimereket halomra vásárlanak, 's ennél fogva igyekszik ugyan mindenki által becsülendőnek tartatni; de mindenek felett maga akar meggyőződni erklöcsi becséről, 's ennek folytán nem is nagyon kíván rendjelekkel birni.

A' német azonban épen azért, mivel hazájában nincsen közszellem, vagy legalább érett állapota nincsen, 's e' miatt ugy szolván, közvélemény sincsen, mellynek becsülete elég nagy jutalom volna, hogy mindenki csupán arra vágyjék, rendjeleket és czimereket vásárol.

És mit csinál a magyar?

Adósságba veri magát hogy alispán avagy követ lehessen, 's ez által későbbben egy kis czimre tehessen szert. Az az megyei hivatalba juthatása végett, a' korteskedés által, megvesztegeti a' mások lelkét, hogy későbbben megvesztegethesse a' magáét. Ha pedig egy pár ezer forint jövedelemmel birva, nem juthatott el valamelly czimnek megnyerésére, 's ennél fogva nyilvánosan és mindenek előtt nem mutathatja méltóságát, akkor legalább, mintegy kicsinyben, cselédei által nagyságoltatja magát.

És tudj' az isten, mint van még a' tudósok alaposságával is ezen tárogatóról híresztelt német erénynyel is Németországban, Hegel, halálos ágyán azt nyilvánította, hogy őt, teljes életében, csak egy ember értette meg, és az is félre értette. 'S ime Hegel még is főnöke lön egy philos. pártnak. De ha igaz, hogy Hegelt senki se értette meg, annak vagy azon oka volt, hogy ő nem volt, megérthető, vagy pedig az, hogy a' németek nem valának képesek őt megérteni. Mindkét esetben egyaránt megfoghatlan, mikép lehetett Hegel philos. párt főnök. Vagy talán mint a' gyermekek szoktak tenni a jambor németeknek is azért tetszik Hegel, mivel nem értik?

Annyi minden esetre bizonyos, hogy minden előlépések mellett, mellyeket a' philosophia mezején a' németek tettek, még nem volt nemzet, melly valamelly tudományt úgy szerte vonczolt, 's mellőzve vagy alárendelve a' lényegét a' casuistica nevetséges apróskodásaival, több dagályos és még is üres szavakba törpitett volna, mint épen a' németek a' philosophiát. Én nem állítom hogy kizárólag a' Hegel zászlója alatt indulnának a' német philosophuskodók a' szélmalom harcra, mert nekem úgy tetszik, mintha Schellingnek lefőbb törekvése abban

állana, hogy megmutassa, mikép az ész nevében és útján homályoskodni egyedül neki van kizáró Szabadalma, 's mintha Hegel tulálmított módszere és furesálmkodó ellentételei csak arra ösztönöznek, hogy ugyanazon homályoskodást rövidebb vagy legalább más úton ő is elérhesse.

Komolyan szölvá, ha valaki csak annyit mondana, mi jó lábön áll ez vagy amaz a' németeknél, meglehet semmi vagy igen kevés kivételem volna ellene azonban ha valaki azt állítaná, mi szép kifejlődésben van a' német nemzet, ezt határozottan tagadni fognám.

Lehetlen ez úttal mellesleg meg nem említenem a' németek francia falóságát.

Erről csak azt bajos tudni, vajjon nevetségesebb e' avagy szánandóbb a' jámbor németekben.

Mindenesetre azonban, tekintve a' németeknek gyenge testalkatát még veszélyes is lehet rájuk nézve.

Sokan azonban a' francia falósággal mincse nek meglegedve.

Az újabb korban ugyan is, bizonyos új eszme kezd a' tulbuzgó entusiastico - fantasta németek között terjedni, a' pangermanismus. Most már gyak-

ran lehet hallanunk „germanische“ Európáról, melly nevezet alá jó szinte egész Europa, Orosz- és Török ország kivételével. Mi például a' németek szemében német appertinentia vagyunk, Angliában és Franciaországban pedig eredetileg német elem is lévén a' nemzetivé olvadt és vált chaoticus részek közé vegyülve, ennél fogva tehát ezek is „németek.“

De ezen pangermanok nem jól okoskodnak, mivel ha az eredet, és nem, a' mostani állapot szerint kellene a' nemzetiségeket elnevezni, akkor még most is annyi letűnt százada után a' romai birodalom elpusztulásának, „rómainak“ lehetne nevezni minden országot, mert hiszen mindenüvé van vegyülve hajdani romai elem. Is ha csak latin értelemben nézzük ezen szót: germanus (testvér, t. i. Adám apánkról testvér) nem lehet egyébként azt mondani, hogy például Franciaország germán volna, mert bizony a francia szintolly kevésbé germán, — mint Sláv, angol, spanyol, 's végtére is nem egyéb mint csupán francia.

És ha csakugyan nem a' mostani állapot, az az, nem ki fejlődött nemzetiségek szerint kellene menni az előidőkre, akkor ne csupán egy pár századra menjünk vissza, midőn nem kétlem, sok szé-

pet német eleműnek nevezhetünk, de a' midőn egyszersmind igen nagy méltatlanság követtetik el, ez által a' magyaron, hanem menjünk, vissza a' teremés idejére 's akkor majd kifog sülni Horváth István szerint, hogy nem csak Európának nagy része nem „német“ hanem az egész világ „magyar“ elemű.

Látni való azonban, hogy illyes jellemzése és elnevezése a' mostan élő nemzeteknek merő haszonlatlanság és gyermekség. Vagy is korunkban a' nemzeteket nem lehet máskép el nevezni, mint a' hogy korunkban léteznek. 'S e' szerint csak németország német, valamint Francia országot és Angliát sem lehet józanon és igazán másnak nevezni mint francziának és illetőleg angolnak.

És mielőtt ezen czikket, mely arra volt alapítva „elegendő valamelly nemzetnek alkotmányos étellel nem birni hogy bizonyos megvetéssel illessék az“, bevégezném, meg kell még a' német alkotmány ócsárlókat említenem.

Ezen urak azt mondják: minduntalan az alkotmányt sürgetni; azt állítani, hogy az alkotmány alapja mindennek; engedékenyebbnek lenni, valamelly törvényhozó test eljárása iránt, csak azért mivel ez alkotmányt feltételez, mint valamelly ön-

kénytes fejedelem tette iránt, azon esetekben, midőn mind ketten helytelenül egy ugyan azon dolgot követnek el valóságos „bálványzása a' külső formáknak.“

Erre egy igen jó latin példabeszéd van, melly azt mondja: az alak lényeg vagy is, az alak a' lényegre hat a' lényeget határozza meg. Forma dat esse rei.

'S itt igen sokat lehetne arról beszélni-mennyire a' lényegre hat az alak, de én azt mind elmellőzöm.

És csupán azt mondom, hogy az alkotmány ocsárlóknak felebb idézett okoskodásából, minden, az emberi méltósághoz mért, magasabb tekintet, minden emelkedettség e' nézetben teljesen hiányzik.

A' Népnevelésről, különös tekintettel Poroszországra.

A' népnevelésben egy nevezetes csalképzet van közönségesen elterjedve az emberek között, melly mikép már az előbbi fejezetben emlitém, abban áll, hogy a' népnevelés falusi iskolák által eszközöltetik.

Ezen csalképzet közönséges elterjedésének lehet tulajdonítani azon képtelen állítást, melly az újabb időben nálunk gyakran felhozatik, miszerint volna csak a' nép (iskolák által) nevelve, majd nem történnének a' megyékben kiscapongások.

Azon urak, kik ezt mondják nem gondolták meg, hogy ezen kiscapongásoknak abban fekszik az oka, hogy, — szokott kifejezéssel élve, — a' lelkek megvásároltatnak, 's hogy ezen lélek vásárt, meddig gazdagok és szegények lenni fognak, megszüntetni soka sem lehet, akár mennyi ideig járjanak is a' gyermekek az iskolákba.

Vannak ugyan egyes esetek, midőn lelkesedés és meggyőződés még a' köz sorsú embert is tántorithatlanná teszik; de hogy ez nem mindég történik ekkép, azon ne csudálkozzunk, mivel legtöbbszörre mindegy levén akár Péter akár Pál legyen az alispán, természetesen nem sokat gondol vele a' köz sorsu ember, 's nem is csinálhat a' dologból lelki ösméretet, 's annál fogva arra szavaz, a' ki leginkább ügyesen körül tudja fogni, 's e' szerint a' megvesztegetésnek tétetik ki.

Akár minő fájdalmasan esik tehát az ember lelkének tudni, de azt nem tagadhatni, miszerint a' műveltség 's annyival inkább az írás és olvasás, mit a' közönségesen úgy nevezett népnevelés, helyesebben falusi iskolák útján mindöszve is megszerezni lehet, egyáltalában nem elegendő a' megvesztegetésnek ellenállani.

Vagy van talán ember, ki csupán úgy nevezett műveletleneket, az az közsorsuakat látott megvesztegetve?

Nem urak ¹⁾ a' korteskedést soha sem fogja

---

1) Iróink közönségesen az „uraim“ szót szokták használni, véleményem szerint azonban a' magyar nyelv szellemének ellenére, mely megengedi ugyan

a' magasztalt népnevelési rendszer, vagy is a' falusi iskolai rendszer megszüntetni.

És bizony különben is látjuk, hogy minden sorsuak között vannak olyanok, kik meghagyják, magokat vesztegettetni; 's a' különbség csak abban áll, hogy az egyiket huszasokkal is meg lehet vesztegetni, a' mási hoz pedig arannyal kell közeledni ¹⁾).

---

megszólításnak egyesben az „uram“-ot, de nem a' többesben az „uraim“ ot.

- 1) Az 1843 országgyűlésen özöne volt a' beszédnek a' korteskedések iránt. De ezen beszédözönnek legnagyobb része nem volt helyes.

Majd ki separték a' szabadságot a' szeméttel.

Az volna ám egyszer a' szabadság, ha még az iránt sem értekezhetne az ember választótársával, hogy szavazzon? Természetes dolog, hogy ezt még senki sem is nevezheti korteskedésnek, de ki fogja az elkülönítő vonalt meghatározni, az értekezés, tanakodás, és korteskedés között? Vagy azon alispán, ki hivatalában meg akar maradni, 's a' tisztújítás közelségével nagy ebédeket ad, nem szintugy korteskedik e, mint akárki más, ki az öszvegyülekezett választókat itatja? Vagy talán csak nyolcz krajczáros borral nem szabad korteskedni, 's a' ki champagne - ival itat, az ellen nem lehet szólani?

Röviden; minden sujtó szabály, mit e' nemben hozhatnak csak a' gyengébb felett, csak az ártatlan

Az által tehát, ha a' nép írni és olvasni tud még semmikép sincs a' czél elérve, mivel az írás és olvasás nem czél, hanem csupán csak eszköz.

---

nabbat, vagy is a' kevésbbé vétkest; csak az elcsábitottat, és nem az elcsábitót is; csak a' dolognak hegyét, és nem az alapját érheti, mivel csupán azokat lehet szemmel látni, kik meg vannak vesztegetve, 's nem egyszersmind a' meg vesztegetőket is, pedig ha már bűn a' korteskedés, ennek legnagyobb része arra hárul igazán, ki a' pénzt adja, ugy de az ilyen, maga rendesen, nem igen jelenik meg a' küzdtéren, hanem másokra bizza az eljárást.

Legfőbb oka a' korteskedésnek magában a' helyhatóságok természetében van, mivel ugyan is önállók lévén a' helyhatóságok, ha azon párt korteskedett, melly aztán többségre jutott, akkor arról szó sem lehet, hogy a' kicsapongásokat meg lehessen büntetni, mert már akkor urává lön azon párt a' megyének. Ha pedig a' kevesebbbségben maradó párt követel kicsapongásokat, akkor a' kicsapongások könnyen tulszigoruan is büntettethetnek. A' többség botrányos pártfegyvere lesz a' kevesebbbség ellen, vagy pedig senki sem fogj megtartani.

Akármit beszélnek is tehát a' bölcsek, ezen bajon csupán törvénnyel nem fognak segíteni.

Ez ügyben szinte minden segílyt csupán az időtől várhatunk. Lehet ugyan a' titkos szavazat behozatala által valamit segíteni a' dologon, de ez még nem minden, mivel még e' mellett öszezsaphat-

És pedig csak olyan eszköz, melly nem is elegendő, mert a' nép műveltségének legjobb eszköze maga az alkotmányos élet, vagy is közelebb

nak a' pártok, 's gyilkolásra kerülhet a' dolog. Mert megkell jegyeznem, én csak a' verkedést és kártételt tartom büntetendőnek, 's magát a' vesztegetést, a' tulajdonképeni korteskedést nem tartom ugyan erényesnek, de végtére mindössze is épen olyannak, mint a' káromkodást, részegséget, miket hasonlóul nem tartok ugyan helyeseknek, de azt vélem, hogy büntetést sem lehet rájuk szabni (Ez a' „szabni“ itt nagyon jó szó).

Várjunk, mint mondám, az időtől. Az időnek el kell jönni, midőn a' gyilkolások nem lesznek többé divatban. És senki se vélje, hogy én hidegen beszélek a' gyilkolásokról, mert én azokat most is büntetendőnek tartom. Ne is gondolja valaki, hogy az időre való utalás valami üres ok volna.

A' középkorban még, ha két fejedelem összejött, rendesen alkudozások történtek korábban, hogy bizonyos egyenlő távolságra mennyi fegyverese állhasson mindenkinek készen; most azonban szelidülvén a' korszellem erre többé nincs szükség, 's Victoria szintolly gondtalanul és teljes biztosságban megy Lajos Fülöpöt meglátogatni, mint akármelly magyar táblabíró agarász pajtásához. Most tehát már szelidülve van annyira a' korszellem, hogy egyik fejedelem teljes bátorságban van a' másiknál; lesz idő kétségtelenül, midőn ezen szelidülés egész a' kortesekig el fog hatni.

Ne is akadunk meg olly rendkívül nagyon, azon élénkségen, melly e' téren nálunk az újabb időben

meghatározva 1) a' nyilvános törvényszékeknél eskütszék, és szóbeli eljárás; 2) hirlapok olvasása; 's 3) az olly nagyszerű kereskedelmi mozgalom, melly elhat az ország' minden vidékeire.

De meg kell jegyeznem, hogy még azon műveltség is, mellyet ez uton elérni vélek, egyáltalában nem valami olly nagyszerű, melly tudóssá fogná varázsolni valamelly népnek nagyobb részét mert hiszen én a' nép műveltsége alatt nem is ezt értem, hanem csupán azt, hogy mindenki tudja, mi történik körötte, és ne legyen azon állati hely-

---

feltűnik; ez a' nép elsőfelléptének a' közügyek mezején mulhatlan következménye volt; ez az igaz valóságos lázas azaz, foradalmi állapot, de ezen át kellett esnünk; örülünk, hogy nem nagyobb mértékűek a' kicsapongások.

Legyen tehát bár mikép, azt kétségbe vonni nem lehet, hogy ezen mozgalmak nemzeti erőnknek és életünknek lázas, závataros, és vad jelei ugyan, de mindenesetre kétségbe vonhatlan jelei, mellyeknek annál fogva csak örülnünk kell. Természetes azonban, miszerint én azon csak szomorkodni tudnék, ha ennek örökké így kellene lenni; de ettől ne féljünk, idő multával, meg fog ezen választói elevenség salakjától tisztulni, csak hogy én nem annyira a' kicsapongásokra szabott büntetéstől, mint más közvetveható dolgoktól várom ezen kicsapongásoknak végét.

zetben, midőn azon tárgyakon kívül, mellyek közmunkájához tartoznak, egy általában semmiről sincs fogalma.

Emeltessék benne a' lélek, igen is, de azt irás és olvasás és nem tudom miféle erkölcsös tanítások a' gyermek évékben soha sem fogják eszközölni, midőn a' házi körben Szülőinél, a' társaséletben, melly az ország alkotmányos léte szerint idomul, másnemű befolyásoknak van kitévé.

A' nyilvánosság, szóbeli eljárás és eskütszék mellett azonban a' törvényszékeknél ez máskép volna. Itt mindenki meggyőződést szerezhetne magának, hogy a' törvényes ügyek szorgalommal és igazsággal elintéztetnek, 's ez által nevedetni fogna a' népben a' törvények iránti endedelmesség, sőt tisztelet, mert nevedetni fogna valami kebelében, mire pedig igen nagy szükség van, hogy ezzel, és nem a' félelemmel viseltessék mindenki a' haza iránt, és ezen valami a' bizodalom a' törvények igazsága, és azoknak pontos végrehajtása iránt.

'S nevedetni fogna ekkép mindenkinek erkölcsi érzete is, mert senkinek sem levén oka a' homályt, mi nem léteznék, rettegni, mint a' ki bizonyos, hogy nincsen méltatlan üldöztetéseknek kitéve, biz-

ton hajtáná le fejét este, 's emberi méltóságának érzetében az önállóságra szoktatott léleknek bátor-ságával kelne fel reggel, 's fölemelt fővel tekintene az isten ege felé egész nap.

A' kereskedelmi mozgalom és élenkség pedig alkalmat adna mindenkinek azon vidékén kívül hol fel nevelkedett, 's azon embereken kívül, kiket mindennap lát, másokat is szemlélhetni. Ez egy kis de örök utazás volna igen sokakra nézve a' mi pedig nem igen maradhat jókékony befolyás nélkül az emberekre.

Mi végtére a' hirlap olvasást illeti, én ettől nem azt várom, hogy ez uton valami különös politikai bölcsesség fog a' köznép közt elterjedni, hanem mind össze is csupán azt, hogy a' közügyekről mindenki tudommással fog birni, 's az által a' közügyek iránti érdekvágy is maga a' hazaszeretet erősbülni fog 's bizonyos egység bizonyos egy ugyanazon központ felé törekvés fog eszközöltetni a' nemzet életében. Így például én azt hiszem, hogy ha, a' politikai élet szélesebben ki volna terjedve hazánkban, mint mostan van, ha bizonyos nagyobb erejű politikai életünk volna; akkor a' magyar nemzetiség kérdése biztosabban állana, mert akkor mindenki átlátná, hogy magára a' politikai élet egy-

ségére, tehát nagyobb erejére nézve mulhatlanul szükséges legelőbb is egy bizonyos közös nemzetiségben egybeforradni – összeolvadni.

Azonban mint láthatjuk a' nép műveltségének ezen három eszközei közül, csak a' hírlapok olvasásához szükséges első mellőzhetlen elemül az írás, és olvasás. De mit használhat a' népnek ezen tudománya ott, hol mint Poroszországban, a' sajtónak meg szorított léte miatt, nincs mit olvasni. 'S ha lehetne is czélszerű lapokat kiadni, nincsen tárgy, nincsen politikai élet, mi tengelyül szolgálhatna, a' lapoknak?

Mind e mellett, nem lehet tagadni, a' porosz nép műveltsége magasabb fokon áll mint a', mi népünké. Vagy is a' porosz nép ember voltát nagyobb mértékben érzi, mint a' mi köznépünk.

Miben lehet ennek oka? Hiszen a' porosz népnek szintugy kevésbé, van alkalma a' hírlapolvasáson okulni, mint a' mi népünknek; mi pedig az alkotmányos életet illeti, a' mi népünk legalább távolról csak még is szemlélhet illyesmit; 's, a' rajnai tartományokon kívül, a' porosz nép előtt szintugy nincs nyilvános és szóbeli eljárás, 's eskütszék, mint a' mi népünk előtt; 's végtére bárha

nekünk kerekedésünk, úgy szólván, egy csepp sincs, de Poroszországnak sincs olly nagyszerű, a' minő megkívántatnék, hogy lényeges befolyást gyakorolhasson a' köznépre? kétségkívül tehát, a' felebb érintett három dolgon kívül, még más valaminek is kell lenni, mi egyenes befolyással van a' köznép erkölcsi helyzetére. És ezen valami semmi egyéb mint a' polgári ¹⁾ szabadság.

Mit akarunk mi, teljesen az uri térvényhatóság alá vetett parasztjainkkal? Azt akarjuk hogy azok emberek legyenek? De hiszen ez képtelenség.

Hogy lehessen meg az ollyan emberben emberi méltóságának valódi érzete, kit még meg is lehet botoztatni? ki kényszerített munkát tartozik teljesíteni? Ki mind a' hivatalokra mind a' jószág birhatásra képtelennnek tartatik?

Vizsgálja csak mindenki a' dolgot lélektanilag; lehet e' az ollyan emberben tiszta erkölcsi érzet?

Hol pedig ez nincsen, ott még álmodni sem lehet a' nép' műveltségéről.

---

1) Politikai szabadság vagy is inkább jog alatt az egyéneknek a' törvényhozásba való befolyását; polgári szabadság alatt pedig a' személy-és vagyon bátorságot értem.

Az olyan helyzetű emberben, mint a' mi parasztjanik csak butaság csak eltompulás, vagy legfőlebb is, csupán ingerültség és dacz lehet.

Hála istennek, hogy legalább urbérünk van, 's a' magyar törvényhozásnak legokosabb, legbölcsebb, leg nagyszerűbb tette, felfogásom szerint, az urbér törvényesítése volt még ekkorig. Ezen tekintetben a' magyar törvényhozás hasonlíthatlanul felette áll az angolnak mely a' jövőre nézve veszedelmes elfogultsággal, a' tulajdon szentségének színe alatt, semmi valódi lépést sem tön annak elrendezésére.

De az urbér csak átmeneti állapotot idézett elő, hol meg állani nem lehet, meg állani nem szabad. 'S ez okon lehet aztán elmondani, miszerint a' legjobb urbér az lesz, midőn nem lesz urbér.

'S mindaddig még urbér lesz, a' nép erkölcsi helyzetének emelésére, mi a' polgári szabadság nélkül valosíthatlan, gondolni sem lehet.

Az urbéri viszony mindenkép lealázza a' jobbágyot, akár legyen a' földes ur kegyes, akár pedig kegyetlen ura jobbágyának. Ha kegyes ugyan is, akkor szolgai érzelmet gerjeszt jobbágyaiban, 's meghajtja azokban a' függetlenségre teremtett

lelket; ha pedig kegyetlen, akkor nem ugyan, meghajtja, de megtöri azokban a' lelket.

Az urbér tehát minden esetre igen bölcös lépés ugyan de csak egy lépés, hol megállapodás nincsen, ha ugyan a' népet valóban felakarjuk emelni.

Hogy tehát Poroszországban a' nép műveltsége bizonyos fokig eljuthatott azt egyáltalában, nem a' falusi iskoláknak, hanem leginkább annak kell tulajdonítani, hogy ha nincsen is Poroszországban a' politikai szabadság árnya alatt biztosított polgári szabadság, minden esetre még is nagyobb polgári szabadsága van az ottani népnek, mint a' miénknek.

Némellyek kívánságának kielégítéseül adatokat iktatok ide, mellesleg, a' porosz falusi iskolákról.

1837^{en} 2,830,328 iskola-köteles közül (a' 6^{ik} évtől a' bevégezett 14^{ik} évig mindenki) 2,291,316 vett részt az alsó iskolákban, csupán a' valódi alsó vagy is elemi iskolákban 2,171,745.

Posen tartománynak Bomberg kerületében legkevesebb vett részt; minden százból ötven három. A' szász tartománynak Merseburg kerületében pedig legtöbb; — minden százból kilenezvennégy. A' tíz legnagyobb porosz város közül Aachenben legkevesebb; minden százból, harminczhét Legtöbb pe-

dig Elberfelden ; minden százból hetvenkilencz. Berlinben minden százból hatvan azaz (283,722 lakos után) 44860 iskola-köteles közül 17628.

A' porosz hat egyetem között legvirágzóbb a' berlini. Alapítatott 1807 a' Humboldt terve szerint, ki 60,000 tallért (7 porosz tallér 10 pf. a' mi pénzünk szerint) kért évenként a' királytól, a' tudományok és művészetek akadémiájára pedig 40,000, de a' király összesen 150,000 adott. 1834^{ba} pedig 174, 237^{et}, — melly összegből az egyetemnek 97,244 jutott, mihez még 2000 tallér saját jövedelem járult.

Ezen egyetemnek az 1842^{ik} második félévben a' négy karban 153 tanítója volt. Ezek közül 7 tanított Logicát, és, 13 különféle ágazatban Philosophiát. —

A' tanítók közül (a' theologiai karban 5, a' törvényiben 6, az orvosiban 14, a' bölcsészetiiben 28) 53 volt rendes tanító. Tanuló 1652 volt. Nevezetesen 368 theolog, köztök 90 külföldi, köztök Magyarországból 4, Erdélyből 13, — Törvényt hallgató 509 köztök 141 külföldi, orvosnövendék 362, köztök 84 külföldi, köztök magyarországból 1. — Bölcsészetethallgató 413, köztök 127 külföldi, köztök Magyarországból 4. Erdélyből 1.

Ezen rendes beiktatott deákokon kívül voltak még sebészek, gyógyszerészek, orvos-sebész katonai nevéndékek, építészeti akadémiai nevéndékek összesen 417^{en} köztök Magyar országból egy építészeti akadémiai nevéndék, egy gyakorló orvos, 's Erdélyből 2 gyarkorló orvos. Az összes felsőbb tudományokat hallgatók száma 2069. Köztök Magyarországából 11. Erdélyből 16. összesen tölünk 27.

És én igen sokra, sőt e' nemben a' legtöbbre becsülöm a' német egyetemeket, de az alsóbb iskolákat csak bonyolitott gépnek tartom, 's nem hiszek abban, mint a' nép valodi műveltségének előmozdító eszközében semmi különöst.

Hogy azonban mint rendszer, mint gép sok fáradsággal, és ügyességgel van alkotva, azt nem kétlem, 's a' mesterséges gép bámulatának tulajdonitom sok jámbornak azon felkiáltását, minő jó állapotban van Poroszországban a' népnevelés.

A' porosz népnevelés, ne hagyjuk magunkat megcsalni, egy felvirágozhatlan növény, mert hiányzik körötte a' levegő, az alkotmányos szabadság, a' politikai élet, melly nélkül mese beszéd a' nép műveltségéről állításokkal előállani.

Én nem hiszem, hogy az alkotmányos szabadságra nevelni, az az, falusi iskolákban nevelni lehetne. Én egészen ellenkezően azt hiszem, hogy épen az alkotmányos szabadság maga az, melly a' népet nevelni képes.

És ezen oknál fogva egyenesen és határozottan tagadom Szemere állításának igaz voltát ¹⁾: „Még nyugat népei papiralkotványokért dulakodnak, a' csendes Német ország polgári rendet nevel, melly mind a' francz (ia) mind az angol középosztálynál műveltebb (?) levén, erősb, tömöttebb, 's állandóbb (is) leend.“

Én ezen szavakból semmit sem hiszek; én ezeket üres szavaknak tartom.

Az egész állításban a' mi igaz is, az sem azon alakban igaz. És ez teszi közöttünk a' különbséget.

Én is kétségtelennek tartom ugyan is, hogy németországban középosztály emelkedik, bárha, mellesleg legyen megjegyezve, azt ismét tagadom, hogy ezen középosztály műveltebb volna az e' nemű francziánál és angolnál, de ezen középosztály-

---

1) Utazás külföldön I Köt. 16ik lap.

nak emelkedését egyáltalában nem az iskolának, hanem a' földbirtoki viszonyok czélszerű javításának tulajdonitom.

'S hogy ezen középosztálynak emelkedése valami szándéklott avagy jó szemmel nézett dolog volna, azt én is erősen kétlem, legalább a' mennyire én tudom, Berlinben egy igen magas személy elhamarkodott dolognak nevezi a' városok szabadabb belrendeztetét, és a' hűbéri szolgaság (Leibeigenschaft) eltörlését.

Azt pedig, mit továbbá Szemere mond, mi szerint embert, keresztyént, vallás-erkölcsi lényt, sőt philosophot és még polgárt is lehetne az iskolában nevelni. épen ábrándnak tartom.

És kétségtelenül szükségtelen dolog ugyan okoskodások közepette tekintélyre hivatkozni, de mivel ismerem a' magyar közönség azon gyöngéjét, miszerint az idézeteknek 's különösen az angol idézeteknek nagyon hódol, e' helyen tanácsosnak tartom Szemere ellenében egy angol idézettel elő állani.

Egy igen értelmes, 's emelkedett szempontú angol író Laing Samuel ezt mondja ¹⁾ a' porosz

---

1) Notes of a Traveller on the social and political

népnevelésről: Azon írók (kik ugyan is magasztal-
ve emlékeznek a' porosz népnevelésről) nem te-
kintvén elég mélyen a' dologba kétségtelenül, meg-
csallák, mind ön magokat, mind közönségöket, mi-
dön hirtelenkedve azt következtették, hogy ezen
eszközök szükségesképen, célhoz vezetnek. Ha
a' nevelést az olvasás, írás, számolás, és éneklés
teszi, úgy igazság, — a' porosz nép jól van ne-
velve. De ha a' nevelés abban áll, hogy az ember
alkalmassá tétessék az istenhez és embertársaihoz
való vallási, — erkölcsi, — és társasviszonyaiban,
mint független és szabad lény elmélkedni, ítélni, és
munkálkodni: úgy a' porosz nép a' neveltségi mi-
nőségben, 's művelésében és használatában mind
azon dolgoknak, mellyek az ember értelmi és er-
kölcsi tehetségeihez tartoznak; összemérve egy al-
kotmányos ország olvasni nem tudó népével, való-
ságos dobos gyerkőcz (drum boy) ¹⁾.

Nem lehet azonban eléggé ismételni, misze-
rint a' hiba nem az írás és olvasásban, hanem azok-

---

state of France, Prussia, Switzerland, Italy. London
1842. 232 lap.

- 1) Az angol hadseregnél a' dobosok rendesen fiatal
gyerkőczök. Egyébiránt ez szokott kifejezése azon
eszmének, mit mi bizonyos állat nevével szoktunk
kifejezni.

ban van, kik az írást és olvasást már valódi műveltségnek számítják be, holott ez csak eszköze, és pedig nem is nem is elegendő eszköze annak.

Sőt mi a' porosz alsó iskolai rendszert illeti, úgy látszik, ennek nem is az a' célja, hogy általa a' népben az emberi méltóságnak érzete élesztessék és éberségben tartassék. Azonban, mint fejtegetém, ez hiában is volna a' cél, mert ezt az iskolák által, és csupán az iskolák által, elérni úgy sem lehetne.

Azt tehát, hogy ezen az uton nem ad elegendő műveltséget a' népnek a' porosz kormány, nem számítom be neki hibául, mert ezen az uton nem is lehet elegendő műveltséget adni. De úgy látszik a' közvetlen cél nem is ebben áll, hanem egyedül abban, hogy minden egyén alkalmassá tétessék a' kormány szolgálatára, 's az iskolában, mint a' katonaságot megelőző években, előre mindenki a' rendhez és fegyelemhez szoktattassék. —

'S természetesen aztán az ilyen nevelés, melly különben sem lehetne elegendő nevelés egyáltalában nem azt célozza, hogy a' lélektulajdonát a' szellemi erőt kifejtse és szilardítsa.

Az egész iskoláztatási rendszer azért látszik behozva lenni, hogy miután Poroszországban min-

denki katona, 's a' polgári hivatalnokok száma is végtelen, 's következőleg sok emberre van szükség, kiknek írásbeli munkával kell foglalkozniok: a' kormánynak minél tágasabb körből lehessen választani embereit. Tehát az egész csak arra való, hogy az egyének alkalmas kerekékké idomíttassanak a' közállomány erőművében.

És ez aztán az a' hiresztelt embert, vallás-erkölcsi lényt, sőt philosophot, és még polgárt is nevelő népnevelési rendszer!

Laing igen nagy hibául tulajdonítja a' porosz-népnevelési rendszernek azt is, hogy a' szülők kényszerítetnek gyermekeiket iskolába járatni 's ez által lehetetlenné tétetik a' családi nevelés, pedig ez sokkal alkalmasabb az erkölcsiégnek a' gyermekek szívébe való mély beoltására, mint a' nyilvános iskolák. És igen kevésbé ismerné az emberi természetet, ki tagadni tudná, miszerint az anyai szem gondossága, több erkölcsi nevelést képes a' gyermeknek adni mint akarmennyi írás és olvasás az elemi iskolák nevelési őreinek felvigyázata alatt. 'S mind azon erények között, melyekre a' családi nevelés leginkább hat, kétség kívül a' hölgy-erény az, melly tisztábban jeleli, mint akármi más a' társas élet erkölcsi helyzetét, az erkölcsi tartaléknak a' szen-

vedély és ösztönre való hatását. 'S mondhatja - e, folytatja Laing, akár valamely utazó, akár pedig valamely porosz, hogy ez, erkölcsi helyzetnek ezen erény - mérője Európában mely részében alacsonyabb fokon volna, mint Poroszországban? 'S idézi, hogy 1837^a 39,501 törvénytelen gyermek született Poroszországban. 'S idézi továbbá Pückler Moskau hercegnek azon mondását (Südöstlicher Bildersaal 3. Theil 1841.) miszerint a' poroszok, minden németek között, legalacsonyabb fokon állanak a' becsületességben; mit, mond Laing, maga is porosz lévén a' herceg, aligha, állított volna, ha Németországban közönséges vélemény nem volna.

Látni való ebből, mennyire képes a' porosz népnevelési rendszer, nem mondom vallás - erkölcsi, de még csak egyszerű erkölcsös lényt is nevelni.

És mindennek felett nem keletkezett - e még csak a' mult tized közepén Königsbergben, és környékén egy erkölcsundorító czimboraság, mely az erkölcsiség és illedelem érzetének sülyedését teljes mértékben tanusítva, még is vallási felekezetnek (Mucker) merte magát nevezni, mellynek botrányos gyülekezeteiből azonban még a' szemtelenségnek is pirulva kellett volna elfutnia?

De ha ugyan a' nép igazán művelt volt volna,

lehetett-e volna - ő a' két protestans felekezet közötti egyesülést, olly önkényesen, 's porig lealázva a' lelkiisméret szabadságát egy tollvonással eszközölni a' porosz kormánynak? Fellehet e' tenni hogy a' kiben lelkiisméret-büszkeség van, ez pedig bizonyosan még van a' művelt emberben, a' kormány parancsára azonnal elhagyja vallását?

Én ugyan a' porosz nép műveltségével semmi-kép sem tudom megegyeztetni azt, hogy a' porosz kormánynak annyira könnyen sikerült a' protestans felekezeteket egybe olvasztani, mintha ez csupán rendőrségi szabály volt volna.

És ugyan mit tartson a' Kormány maga az ollyan népről, melyet a' vallás körében is jobbra balra lehet léptetni?

Én az ellen legkevesebbet sem szólok, ha a' protestans felekezetek magok eszközlik az egyesülést magok egyezkednek az iránt. Sőt tulajdon képen véve én az egész egyesülésről semmit sem mondok, hanem csupán az egyesülési módról mikép az Poroszországban történt, s' hozzá teszem, hogy ez a' legnagyobb zsarnokság volt, mely az újabb időben valamelly népen elkövettetett.

Illy eljárás nem történhetik a' nélkül, hogy VIII Henrik botrányos emléke fel ne elevenitessék.

És senki se idézze ellenem, hogy a' király az 1817 évi Sept. 27. kelt nyilatkozatában „benső meggyőződésből származónak mondja az egészet, mert ő csak a' maga nevében beszélhetett; hol némi ellenszegülés volt, például Szileziában, fegyveres erő használtatott. Sőt épen az válik a' poroszok szégyenére, hogy csak igen kevés helyen volt ellenszegülés, 's olly könnyen, tömeghen 's egyszerre „győződtek meg bensően“ a' Király kedvéért.

Szóval, ezen egész vallási egyesülés nem igen kedvezően jellemzi mind a' Kormányt, mind a' népet Poroszországban.

Egyáltalában ne véljük tehát, hogy a' népnevelés olly valami kevésből állana, mint a' falusi iskolák.

Én is akarom, hogy a' nép neveltessék 's csak szomorít a' gondolat, miszerint azon csalképzet közönségesen el van terjedve, hogy a' falusi iskolák felállítása által mindent megtevének a' népnevelés ügyében, mert előttem Poroszország példája, hol én mást látok, mint sok a' németek bamulatában olvadozó ábrándos, 's látom annál fogva, hogy ez uton semmi eredményre sem fogunk jutni a' valódi népnevelés ügyében.

A' népnevelésnek valódi eszközölhetése végett, az egész országot, 's annak mindennemű törvényeit czélszerűen kell elrendezni.

Én, mikép már mondtam, nem azt hiszem, hogy az alkotmányos szabadságra nevelni az az falusi iskolákban nevelni lehet, én egészen ellenkezően azt hiszem, hogy épen az alkotmány maga az, melly a' népet neveli. Az az a' szerint a' mint az alkotmány (és e' helyen e szó alatt minden Statusnak állapotát értem) az ember nemesebb tulajdonira gyámolítva, avagy fejlesztve, vagy tán ellenkezően elnyomva hat, fog lenni a' nép nevelve.

És ne tartsunk csak minden potomságot neveltségnek, én megvagyok győződve, mindenki egyet fog velem érteni.

'S itt talán azt fogja valaki mondani, ha igaz, hogy az alkotmány a' legjobb nevelő, honnan van tehát, hogy a' mi népünk még sincs nevelve. 'S a' porosz nép mindenestre magasabb fokán áll a' műveltségnek mint a' miénk?

Erre már egyszer megfeleltem, de nem fog ártani a' dolgot e' helyen ismételni.

Nálunk igazán véve nincsen is alkotmányos szabadság, hanem mindössze is némi töredéke van annak; de a' mi van is, azzal csupán a' nemesség,

és ide 's tova talán a' városok is fognak birni a' nép pedig messze alant van.

És senki se álljon elő olyan ügyetlen ellenvetéssel miszerint Franciaországban csupán 200,000 választó van, nálunk pedig csupán a' nemesség között 120,000 tehát sokkal több mint Franciaországban, mert a' választói jog csak politikai jog, 's ezen kívül egészen különböző dolog a' polgári Szabadság, mellyel nálunk csak azok birnak, kik politikai joggal is birnak, Franciaországban azonban e' téren teljes egyenlőség van az országnak minden lakosai között.

Ne csudálkozzunk tehát, hogy a' mi alkotmányunk nem neveli a' népet, mért midőn azt mondom hogy az alkotmány a' legjobb, sőt az igazi nevelő: akkor mindenek felett a' politikai szabadságot értem ugyan, de egyszersmind örökké feltételezem, hogy ennek védelme alatt legalább is teljes egyenlőségü polgári szabadság légyen. Ez nálunk nincs, mi tehát e' téren számba se jöhetünk.

Hogy tehát a' mi alkotmányunk népnevelő erővel nem bír, azt egyedül a' mi alkotmányunk hiányainak, vagy is, mivel több a' hiánya mint a' jó oldala, mondjuk egyszerűen: a' mi alkotmányunk-

nak, 's nem általában az alkotmányoknak tulajdonítsuk.

Ne legyen csak e' hazában született bíró, az az, ne legyenek uri törvényhatóságok, és szüntetessenek meg az ezzel összeköttetésben levő urbéri viszonyok. És röviden, legyen csak polgári szabadság, de legyen a' hazában mindenkinek, és pedig egyenlő polgári Szabadsága. Legyen több az az, legyen szabadsajtó; legyen nyilvánosság, szóbeli eljárás és egy kis eskütszék a' törvény székeknél, 's nevekedjék a' kereskedés, hogy hatása érezhető legyen az ország minden vidékén: és akkor meglátjuk minő befolyással bír az alkotmány a' népnevelésre.

Mind a' mellett azonban, hogy meg vagyok győződve miszerint nem az alsóbb iskolák által lehet az igazi nép nevelést elősegíteni: én azért még sem kétkedem kimondani, miszerint Magyarországnak szükséges, Magyarországnak mulhatlanul kell egy alsó iskolai nemzeti rendszert behozni, mellynek folytán minden helységben iskolák állittassanak, mert ha egyszer a' magyar nyelv diplomatai polczra emeltetett, a' közállamánynak nem csak szükséges, hanem szoros kötelessége is azon nyelvnek az ország kebelében egyetemes kiterjedését

eszközölni. Erre végre pedig az alsó iskolák legtöbbet tehetnek.

Igen is szükséges tehát, sőt nemzeti kötelesség hogy minden helységben iskolák állittassanak hazánkban, de hogy ez által a' népnevelésre mindent meg teszünk, azt egyáltalában ne hitessük el magunkkal.

A' népet nevelni az igaz, nem esekély munka, 's nem is igen valósítható rövid idő alatt, de ez ne csüggesztésül, hanem sürgetésül szolgáljon minél hamarább minél többet előkészíteni. Csak ne várjunk mindent az alsó iskoláktól, mert ezek által csak olvasni tudó műveletlen köznépünk lesz, olvasni nem tudó műveletlen köznép helyett.

És hogy mindenki azon szempontból tekinthesse a' dolgot, mellyből azt én tekintem, az az hogy teljesen érthetővé lehessenek, a' kellő rövidség rovására rem rettegek más szavakkal még egyszer ismételni az elveket, mellyeket ez ügyben már elmondtam.

Iskolában csak tanítást, és pedig az alsó iskolákban vajmi kevés tanítást adhatni; nevelésnek csupán azt nevezhetni, mit az ember az iskola falain kívül szerezhethet magának.

Vagy is az iskola és a' nevelés egyáltalában nem ugyan azon egy dolog.

Ha pedig átlánosságban semmi nemű iskolázás sem nevelés is egyszérsmind; hogy volna különösen azon iskolázás, mellyet a' falusi, tehát a' legalsó iskolázás által eszközölhetni, mind a' mellett, hogy a' neveltség alatt nem a' Saloni műveltséget, ügyes tánczot, rossz németséget, vagy még rosszabb franczia beszédet értem, valódi népnevelés?

Én nem mondom, hogy az iskolázás szükségtelen a' neveléshez, de hogy az maga a' nevelés volna, azt határozottan tagadom.

Hiszen látjuk a' mindennapi példákat. Ha valakit nevelni akarunk, az egész napot vele kell töltenünk.

Valamelly egész tömegnek a' népnek neveléséhez tehát még kevesebbé lehet elegendő az alsó iskolai tanítás, e' vegett az egész alkotmányoknak segédkezet kell nyújtani.

'S mi küzd leginkább a' házi tanítás mellett az iskolai tanítás ellen? Az hogy a' házi tanítással össze van kötve a' nevelés is. És nem elegendő volna e' ez magában is annak megbizonyítására, hogy a' népnevelést az iskolába járatás, és pe-

dig éppen az alsó iskolába járatás által nem lehet elérni?

Senki sincs a' ki kétségbe vonná, hogy akár mit beszél is a' tanító a' gyermeknek az iskolában, ha a' házi nevelés nincs azzal összehangzásban, minden fáradsága elveszett.

A' társas élet tehát a' legjobb nevelő. De a' társas életnek testvére, sőt annak módosítója a' köz élet, az alkotmányos élet; vagy is arra nézvé, minő irány és szellem fejlődjék ki a' társas életben, mind közvetlenül, mind pedig és főleg közvetve, igen nagy befolyása van az alkotmányos életnek.

És ime ezért mondjuk, hogy az alkotmányos élet a' leg jobb nevelő.

És a' ki nem akarná hinni, hogy a' nevelésre nem elegendő az iskolai tanítás, nézzen szét maga körül, hány fiatal ember szabadul ki évenként az iskolából, kik legfőlebb csak tanultak valamit, de a' magok körére nézve neveletlenek maradtak. 'S nem közönséges megjegyzés - e példaül, minő észrevehető hiány mutatkozik, a' társas élet nem léte miatt, a' D..... ben tanult ifjakban? 'S nem egyik legnagyobb ok volt e a' Pesten felállítandó

protestans főiskola mellett, hogy mintán a' protestans fő iskolák, majd mind falukban vannak, a' nevéndékek a' társas élet jótékony befolyása alá helyheztesse nek?

Ez az igaz csupán a' felső iskolákra alkalmazandó, és én nem is mondom, hogy az alsó iskolai nevéndéknek, a' népnek olly nemű társas életi befolyásra volna szüksége, mint a' felsőbb iskolai nevéndéknek, de azt bizonyítva találom ez által, miszerint a' társas élet elhatározó befolyással bír az iskolai tanításra.

És ha még is volna valaki, ki tagadná, a' társas és az alkotmányos élet elhatározó befolyását a' népre, vagy is azt hinné, hogy e' nélkül is, sőt ennek ellenére is, lehet a' népet nevelni, és pedig a' falusi iskolák, vulgo népnevelés által nevelni lehet. Ha mondom volna valaki, ki tagadná az én állításomat, az ollyantól csak azt vagyok bátor kérdezni, ha vajjon hiszi-e, hogy a' mogul, chinai, japán, avagy török népet, mind áttévén Poroszországból oda nem csak az egész népnevelési rendszert, iskolákat, hanem még magokat a' tanítókat is, alkotmányos életre lehetne nevelni, mint Szemere ez okon Németországról mondja?

Én azt gondolom, ezt senki sem merné állítani.

Mert bizony akárminő erősen tanítanak is a' falusi iskolákban a' chinai népet, ennek soha sem volna azon eredménye, hogy majdan egy szép napon Peckingben a' franczia követ kamarához hasonló testület varázsoltatnék elő, mert mind ezen erős tanítás, nem volna olly erős, hogy azon porlasztó és megölő akadályoknak, mellyek a' chinai társas életben a' falusi iskolai tanítás ellenében léteznének, képes volna, ellenállani.

Különben is, akarki mint ütközzék is meg ezen állításon, én azt tartom, hogy a' politikai életet, az alkotmányos életet, nem annyira alól, mint inkább felül kell megkezdeni. 'S ennél fogva igen természetesen, én már csak ezért sem hiszem azon állításnak igaz voltát, miszerint a' népneveléssel, azaz, falusi iskolákkal, lehetne valamelly népet az alkotmányos életre nevelni.

Azt sem hiszem tehát ugyan, hogy az alkotmányos életre az iskolában nevelni lehetne; de tagadom továbbá azt is, hogy a' tanítás, különösen pedig a' falusi iskolákban tanítás, nevelés volna.

Vagy nem könnyen képzelhetünk-e magunknak olly embert, ki iskolába, különösen falusi iskolába, soha sem járt, sőt, bátran hozzá tehetjük, még csak írni és olvasni sem tud, 's még is, ter-

mészetesen csupán különösen kedvező társaséleti körülményekben, és körülmények által, magának kellő neveltséget szerzett. Az igaz, hogy az ilyen ember tudós nem lehet, de itt nem is tudományról, hanem csupán az értelmi-és erkölcsi öntudatnak bizonyos fokáról van szó. És én nem is mondom, hogy ekkép sokan szerezhetnének magoknak ilyen neveltséget, de csak hogy néhányan is szerezhetnek, erről pedig meg vagyok győződve, elegendőnek találom annak bebizonyításain, mennyire a' társas élet és nem az iskola, 's különösen pedig nem a' falusi iskola neveli az embert.

Honnan is eredett azon közmondás: nem messze esik az alma fájától? Bizonyosan nem onnan, mint-ha a' fiu azért hasonlítana apjához, mivel egy vér esergedez ereikben, hanem mivel az emberre legtöbb befolyása van a' mindennapi példának vagy is a' társas életnek.

Honnak vannak a' nemzeti sajátságok? Bizonyos a' társas élettől.

'S hogy lehet a' legzsirosabb szájú magyar ember fiából is finyás, lógó németeket nevelni? Bizonyosan nem a' tanítás, hanem a' szoktatás a' nevelés által; ha ugyan is németek között neveltetik. E' végett szükség volt a' fiút más körül-

mények, más befolyás, más társas élet körébe helyezni, mert csupán magyar emberek között el nem németesedett volna soha sem, akármit tanítottak volna neki.

De hiszen ezen állításnak mindnyájan élő példái vagyunk. Mikép van ugyan is, hogy annyi századig verték fejünkbe a' római nyelvet, és még sem lettünk rómaiakká? Mivel csak tanították a' latin nyelvet, de nem neveltek is ahhoz. 'S a' társas élet mind szépen ledörzsölte rólunk, mit az iskolában ránk kentek. 'S egyszer felkerekedett a' germanomania, 's egy nemzedék alatt igen sokan azonnal el németesedtek, mivel azon szerencsétleneket nem csak tanították, hanem nevelték is a' németiségre, kivívén őket a' magyar társas életből, vagy ha ki nem vitték is, gondosan német társas életet varázsolva körükbe.

A' népnevelést tehát, tulajdonképen véve, csupán a' társas életi viszonyok eszközlik, mellyek mellett az igaz örökké nagy befolyása van ugyan a' nép vérmérsékletének, természetének, szokásának, és az éghajlatnak, de még magokra ezen feltételekre is tetemes módosító hatása van az alkotmányos életnek. Így például maga az eskütszék egyetemesebben, és hathatósabban neveli a' népet

mint akárminő iskolázás. Mellettem szól Anglia példája, 's ha valaki engem, ebben meg ezáfol, megadom magam 's elfogom ismerni, hogy a' népnevelést nem a' társaséleti viszonyok, hanem a' falusi iskolázás szerzi meg.

Angliában ugyan is, közönséges tudomás szerint, Európában a' legnagyobb és legderekabb politikai műveltség van, kivévén a' gyári munkásokat, kik úgy szólván, minden társaséleti viszonyokon kívül vannak, 's valódi marhaéletet élnek. Ezeket pedig hiában iskoláztatják, mert mint a' példa mutatja az iskolázás sem képes őket lealacsonyított helyzetökből kiemelni, mellyben azért vannak, mivel nekik semmi emberi foglalkazásuk sincs, hanem csupán kerekek az erő művekben, és ekkép teljesen eltompulnak.

És fontoljuk meg csak figyelmesen, 's megfogunk győződni, hogy a' politikai műveltség a' főbb dolog, a' legvégsőbb cél. Némellyek azt mondják a' vallási vagy erkölcsi műveltség fontosabb a' politikai műveltségnél. De hiszen, mit én politikai műveltségnek nevezek az a' legjava az erkölcsi műveltségnek. Vagy lehet-e állítani hogy a' törvények iránti nagyszerű és fényes tisztelet,

ezen politikai műveltség, nem volna valóságos erkölcsi műveltség is?

Pedig Angliában, a' művelt Europa akármelly nemzetéhez képest, a' legkisebb arányban vannak falusi iskolák. De az alkotmányos élet a' legjobb népnevelés.

'S e' szerint, mellesleg legyen megjegyezve, hatalmas népnevelő eszköz levén az eskütszék, 's mindenesetre egyik legtekintélyesebb rész az alkotmányos életben, melly főleg képes a' népet nevelni, azt mondani, hogy népünk nem ért meg az eskütszékre, nem tesz kevesebbet, mint azt, hogy népünk nincs meg érve a' nevelésre.

Kitetszik innen továbbá az is, miszerint azok sem okoskodnak helyesen, kik azt mondják, hogy fonákul cselekszünk, midőn a' népnevelés, vagy is a' falusi iskolák előtt büntető törvénykönyvet, és pedig szelid büntető könyvet akarunk behozni. Én ugyan, mind a' mellett, hogy azoktól nem várok sokat, a' falusi iskolák rendszeres behozatalának sem vagyok ellene, mert megismerem, hogy ez is jó volna reánk nézve, de épen magáért a' végczélért, az az, a' népnevelésnek eszközléseért, egy perczig sem kétkedem kimondani, miszerint a'

büntető törvénykönyv behozatala sokkal inkább szükséges és elsőbb rendű mint a' falusi iskolák.

Illyen levén az alkotmányos életnek befolyása a' népnevelésre, világos, hogy a' határtalan önkényű országokban, különösen hol az önkényt a' fejedelem atyai szelidsége sem mérsékli, a' nép műveltségének is sokkal alacsonyabb fokon kell állani, mint hasonló körülmények között egy alkotmányos életű nemzetnél.

A' hasonló körülmények a' kereskedelemre terjednek ki melly szintugy létezhetik alkotmányos mint nem alkotmányos nemzeteknél. A' kereskedelem pedig, mikép már érintém, nagy befolyása van a' nép műveltségére, mert ezen nagy szónak: civilisatio, egyik legközelebbi rokona és szövetségese a' kereskedelem. 'S a' kereskedelem terjedése, és nagyobbodása, a' civilisationnak terjedése és nagyobbodása is.

Az önkényes uralkodás alatti nép, épen olyan körülmények között van, mint az urbér alatti nép.

Az alkotmányos életű, vagy legalább teljes polgári szabadságú népek bizonyos önálló eszmélet, folytonos szellemi fejlődés, vagy is inkább nemesbülés válik lassankint jellemévé. A' különbség, melly a' különböző népek műveltségében e' téren feltűnik,

alhoz képest változó, mennyi ideig élvezi már a' nép az alkotmányos életet. Mert ne véljük, hogy az első percz, melly a' határtalan önkény helyett, alkotmányos életet hoz valamelly nemzet' életébe, azon népet egyszerre műveltté teszi. Hiszen az alkotmányos élet sem viszen véghez csodákat, hanem csupán nevel, de nevel mert nevel, ne véljük, hogy a' nép műveltsége a' pillanat műve lehetne.

A' népnevelés tehát, és ebben pontosul mind az, mit ez ügyben mondani akartam, az alkotmányos létől felfételeztetik. A' franczia népet például kevesebb iskolázás által ellehet oda vinni, hová a' poroszt csak igen sok iskolázás által lehet. Azon iskolázás által pedig, melly a' porosznál van, a' francziát többre lehetne vinni mint a' poroszt. És ismét, mivel Poroszország sem alkotmányos ország ugyan, de mivel csak még is több polgári szabadság van benne, mint a' hasonloul semmi alkotmányos életű Törökországban: ezen oknál fogva egy ugyan azon mértékű iskolázással jóval többre lehet vinni a' porosz népet mint a' törököt.

Mi végre a' felső iskolákat illeti, már itt egyre másra azonnal követendő példányul tűzhetnök ki magunknak a' porosz egyetemi rendszert.

Lágyabb fegyelem.

Semmi tanítói hatóság.

Semmi kényszerítés a' tanulásra; tehát

Semmi vizsgálat (examen), kivevén, természetesen, a' rigorosumokat.

Semmi classificatio.

Privat docensek.

Ezek azok, miket el kellene fogadni javítandó felső iskolai rendszerünkben.

'S el kell e mondanom, mit minden rendezett belviszonyu statusról elmélkedni képes ember tud, miszerint nevelési rendszerünknek (?) legnagyobb hibája éppen abban áll, hogy nincs egy köz nemzeti rendszerünk, az az, nincs abban egység?

A' francia forradalom, mit igen helytelenül fogott az fel, ki azt véli, hogy a' francia forradalom csupán vért szomjuzó szénvedély és annak jelensége volt, nagyszerű tanulságos példát ad e' téren is előnkbe.

A' francia forradalom, mit én úgy értek, hogy egy új hatalmat új alapot, az az, nemzeti létet teremtett, Franciaországban, melyre az ország erejét helyezte, egyenlőséget és egységet hozott be az országban. Az az, eltörölt minden kiváltságot, szintugy a' hatóságokét, mint az egyesekét. Az az, szintugy megszüntette a' Normannokat, Alsac-

zókat, Bretonokat, mint a' nemeseiket, 's ezek helyett mindenkit francziává tett. Természetes aztán, hogy ezen böles elv folytán elkellett törlenie a' felekezeti különbségeket is az iskolai rendszerben.

'S ennélfogva mostan, valamint nem Normanok, Alsacok, Bretanok, 's nem nemesek, polgárok: úgy nem is katholikus, protestans, és zsidó iskolák, hanem egyenlő Francziák vannak az egy Franciaországban minden tekintetben (Nem értve a' vagyoni és választói jogbani egyenlőséget).

Ennek mint mondám, így kellett a' polgári egyenlőség, és a' status egység' szempontjából ki indulva, megtörténni.

A' franczia forradalom mident a' nemzeti egységre, 's azzal következetesen épített.

Igy ohajtom én a' javításokat tétetni hazánkban is.

Megismerem azonban, hogy jelen körülményeink között igen helytelenül tennének a' Magyarországi protestansok, ha, a' mint állunk, le mondanának azon jogrul, mellyel iskoláik körül jelenleg bírnak.

De kérem mindég szem előtt tartatni, miszerint a' változtatás mindég bizonyos feltételek mellett

történik, mellyek nélkül mincs józan ember, ki a' változtatást sürgetné.

Igy például, én egyáltalában nem úgy értem az iskolai ügyben behozandó egységet, hogy az a' mostani felügyelési mód' javára összpontositassék, az az, a' helytartó tanács kezeiben tétessék le.

Én ugy ohajtom ezen egységet, mint szinte mind azon külön nemű egységet, és összpontositást is, mellyről még e' munkában szó lesz, 's mit én, mint a' rendnek szintolly barátja, mint a' szabadságnak, hazám' javára mulhatlanul szükségesnek tartok, hogy az egység, és összpontosítás olly kormányban történjék, melly számadással tartozik megjelenni minden országgyűlésen. Az az, felelős ministeriumban akarom azt.

'S természetesen ezen felelős kormány nem maga volna az iskolai rendszert alkotó vagy teremő, mert ezt a' törvény szabná ki, és határozná meg pontosan.

A' kormány, mint annak alkotmányos országban lenni kell csak végre hajtója volna a' törvénynek.

A' törvények pedig, a' nemzeti egység szempontja szerint, tehát mindenkire, 's annálfogva

minden vallás felekezetre nézve is, egyenlő kihatással hozatnának.

A' törvény csak egy hazát, nemzetiséget ismerne, 's ezen tekinteteknek volna alá vetve minden.

Ki tehát azt hiszi, hogy azon temérdek eldarabolságból, melly nálunk népi és vallási tekintetben létezik, származó széthuzást a' hazában, a' magyar nyelvnek, az az, egyedül a' magyar nyelvnek kiterjesztésével, meglehetne orvosolni, az rendkívül csalatkozik.

Még csupán nyelvileg, és pedig csak hivatalos nyelvileg, van a' hazában egység, addig még vajmi kevés van megtéve az egy nemzeti létre, vagy is a' nemzeti lét egységére nézve.

Egy törvény, egy kormány, egy igazság kiszolgáltatási, — egy pénzügyi —, egy nevelési-rendszer, 's általában a' mindenbeni egység, ez teszi a' nemzeti lét egységét.

De erről majd alább lesz alkalmam szólani.

Meg érkezés Franciaországba.

A' regényes thüringiai erdőn keresztül, melly Schiller' emlékét költi fel az ember' keblében, 's a' kastély-koszorús fejedelmi Rajuán alámenve, Németországból, Belgiumon át, megérkeztem Franciaországba.

Nem ez volt a' végső pont, hova utazásomban szándékoztam, 's hova el is jutottam, de Franciaország volt legfőbb célom.

Az első város, mellybe Franciaországban értem, Valenciennes volt. Ugyan az, mellyből 1792^{en} apr. 29^{én}, ki terjesztett háromszínű lobogóval, 's tábori zene mellett, a' Lafayette parancsnoksága alatt lévő tábor' elő serege, az első fegyveres csapat, a' hosziává vált háborúban, a' francziák részéről, az ellenség ellen kiindult.

Leg első a' mi feltűnt, a' mi kellemesen feltűnt, a' köz épületeken lobogó nemzeti zászlók vol-

tak, mellyek ekkép egész Francziaországban mindenütt láthatók.

Lehetlen elhallgatnom, hogy midőn a' nagy nemzet' (la grande nation) körébe léptem, igen jól éreztem magam annak tudatára.

Én a' Franczia nemzetet igen becsülöm. Minden idegen nemzetek között legtöbbre becsülöm, szeretem, 's az egész világon ettől várok legtöbbet azon téren, mellyen az emberi név' fényessé és dicsővé tételére, a' szabadság ügyének előmozdítására, 's általában az elvek és eszmék' tisztába hozatalára munkálkodni lehet.

Ez oknál fogva, Heinével tartok, ki azt mondja: A' szabadság korunk' új vallása; szinte úgy vallás, mint akármelly más, 's ki a' szabadságot gúnnyal illeti, avagy megsérti, az vallástalan. Korunk ezen vallásának választottai a' Francziák; az ő nyelvökön vannak megírva ezen vallásnak első evangéliumi igéi, 's Páris új Jérusálem, 's a' Rajna a' Jordán vize."

Én nem tudom, de mintha sebesebben kezdett volna keringeni vérem, 's mintha egész lényem lánggra lobbant volna, 's még a' kövezett ország-
uton robogó gyors kocsi' örök csattogása is an-

dalító zenének tetszett, midőn a' határ szélt elhagytam.

'S mikép csak az eget vélik némellyek képesnek, annyira magasztaltságba hozott engem e' föld.

Mindig a' gyorskocsin ülve bekövetkezett az éj.

Sötét szobában élénkebb az ember képzelete.

Igy voltam én az éjjeli sötétséggel a' kocsiban; 's midőn elterült a' homály a' láthatáron, midőn többé semmit sem tudtam szemcimmel kivenni: akkor ismételém leggyakrabban: szép Francziaország! (La belle France.)

Lassanként elálmosodtam, de, szerencztétlenségemre, nem lévén táblabíró, nem tudtam ülve aludni, 's így tovább fűzém éber álmaimat.

Végtére elmúlt az éj, elmúlt a' korány, 's más nap, kevéssel déli 12 óra előtt, megérkeztem Francziaország fővárosába, a' forradalmi Párisba. (Paris revolutionnaire.)

Páris, és a' Francziák. 1)

„Páris ura, és fejedelme a' többi városoknak; hazája a' tudománynak és a' művészetnek; szövétneke a' műveltségnek; születési helye és székvárosa a' divatnak és fényűzésnek.

„Páris sokat vesz be, de sokat is ad ki; sokat fogyaszt, de fogyasztani annyit tesz, mint elősegíteni a' természetet; magában központosítja a' fényt, de sugárait mindenüvé szétterjeszti. Minden, mit pártfogásba vesz, felvirágzik, 's minden mit megtámad, földre sujtatik. Forradalmat készít, 's azt be is végzi. Királyokat alkot, 's ha úgy tesszik azokat le is teszi.

---

1) Ezen Cikk, szándékosan Francizia jellemmel írva, nem áll ugyan teljes összhangzásban a' többi, ezen munkában lévő czikkekkal, azonban épen változatosságúl, az egyhangúság' kikerülése végett, talán szükség volt reá. Ez a' folyó évi Eletképek' 17ik és következő számaiban is megjelent, de tetemesen megcsonkítva a' censor által.

„Mi anyagi erejét illeti, ahhoz semmit sem lehet hasonlítani; Párisban ugyan, csak egymillio lakos van, de ezen millio, szükség' esetében, mint egyetlen férfi áll elő.

„Párisban soha sincs nyugalom; ezen testnek karjai szüntelenül dolgoznak; szemei szüntelenül vigyáznak; 's lábai szüntelenül mozognak.

„Szellemi ereje azonban még nagyobb. Páris központja minden nemű Francia nemzeti vágynak, érzelemnek, szenvedélynek, szeszélynek, érdeknek és rokonszenvnek.

„Páris egy nagy Ország, egy kicsiny országban. Páris a' fő, a' tartományok a' lábak; és a' lábak járnak ugyan; de a' fő az mi igazgat.

„Madrid, — mond Cermenin egy röpiratában, — fő városa Spanyolországnak, Konstantinápoly a' török birodalomnak stb., Páris az emberi nemzetnek.“

És valóban ezen város képe a' mindenségnek.

Mit másutt szépnak találunk, miben másutt gyönyörködünk: annak itt előképét találjuk fel. A' mi másutt van, az csak kisebb nagyobb mértékben sikerült utánzása annak, mit itt, fényesen és remekül készítve, halomban szemlélhetni.

Páris tárháza, és menedék helye mindennek a' mi szeretett, tisztelt, csodált, irigyelt avagy üldözött.

Páris Franciaország minden erejének, fényének, gazdagságának és dicsőségének központja.

Páris a' barátnak szívárvány; záloga, jele, biztosítója a' jövőnek. Az ellenségnek pedig fényes kard, melly sujt, de mellynek fényét az sem tagadhatja, kire általa a' halálos csapás méretik.

Illy város, melly olly sok oldalú, és sok oldalúságában olly tökélyesült tulajdonokkal és gyönyörökkel birna, nincs a' világon több.

Mint a' divatnak születési és székvárosa, a' divat-világban vezéri szerepet viszen. A' tudomány, művészet és irodalom' körében minden irányban kiterjedett hatással munkálkodik. Az eszmék' és elvek' világában pedig valóságos kis Amerika e' vén Európában.

Örök hullámozó tenger, melly szüntelen zajong és háborog, vagy inkább tűz hegy, rettenetesebb a' forrongó vezuvnál, avagy feledhetők, hogy láva-folyama egy század-negyedig tartá előntve egész Európát?

Páris osztja a' hirmezején az oklevelet; vagy van-e világ-hírű művész, kit nem Páris tett azzá?

Minden téren, minden utcán újabb tömeg, újabb zaj. A' munka és foglalkozás folytonos és nem szünik meg vasárnap sem. A' boltok és műhelyek, minden nap nyitva állanak; sőt a' közmunkákban sincs az ünnepek miatt meg állapodás. Első vasárnap, melyet Párisban töltöttem, egy útszán kövezet rakást vettem észre, 's midőn ezen, reám nézve e' napon új, látományt megszemlélni közelebb járúltam, élénk zaj üté meg füleimet. Az élénk zaj, a' munkások' dala, a' dal pedig a' Marseillaise volt. Lehetlen vala nem mosolyganom. Nyugalmas kövezet, gondolám, te a' Marseillaise zengése közben rakatol le, 's a' Marseillaise zengése közben szakasztatol fel! És ki mondja aztán, hogy a' francziák változékonyak!?

A' szellemi világ körében Páris gyűlhelye és gyűlpontja az eszméknek és elveknek. Egy nagy nyitott könyv, mellybe csak bele kell tekinteni, 's ha ép szemmel birunk, azonnal olvashatunk. A' kövezet, utszák, térek és teremek, mint megannyi emlékek, felénk fordulnak, 's elbeszélik történeteiket. Minden nyom föld szentelt tér, hol nem érezni, nem tanulni lehetetlen. Körében a' levegő lelkesedéssel tölt el, melly emeli a' lelket 's buzdítja a' szívet.

Bóldog Ország, mely ennyi emlékkal, ennyi emlékeztető és buzdító jelekkel bír!

Páris olyan mint a' költészet, mely a' követési példánynak szem elétűntetése végett teremtetett, hogy az embereknek kijelelt irányuk legyen, mely felé haladva a' tökéletesedést megközelíthetik.

Vagy is inkább, olyan mint a' költemények' legjava, — mert még ezek is hatástalanok maradhatnak ugyan az avatatlanok és az érzelem nélküliek előtt, de ha ihletésre és lelkesedésre való képességgel tekintjük, mint a' teremtő, még szívünk' legmélyebb rejtekébe is behatnak.

Más emberek, más szellem más világ, más gondolkozás.

Miről másutt a' felvilágosodottak sincsenek eléggé avagy mindnyájan tisztában, azt itt az óságosok sem vonják kétségbe. Egy francia kiadású vén Döbrögi, midőn regényt látott kezemben, mind annyiszor kárhoztatott. Mit olvassak tehát, kérdém egykor telhetőleg ártatlan képpel? Voltairet, felelé gyorsan. Adjon isten nekünk-gondolám magamban-sok ilyen óságosokat.

Ki Párist fürdőhöz hasonlítja, annak teljes igazsága van, mert bár minő kellemes legyen a'

bennlétel, mindenek felett magasztos azon hatás, melyet későbbben gyakorol. Páris tehát melegfürdő, melynek hatása azonnal érezhető, kellemes, 's ha állitanom nem kellene, hogy lelkesedést gerjesztő, azt mondanám szenderítő. Meleg fürdő, mely míg benne vagyunk, izzadásba hoz, mlután pedig belőle kiléptünk, olly édes lankadtságba meritő kéj-hullámzást szűl idegzetünkben, hogy azt vélnök, minden anyagi alkat-részünk átszellemült. Meleg fürdő, melyben enyhülve érezzük magunkat, melyben ereinket metszhetnök fel, és még is nem csak minden fájdalom nélkül, 's mintegy észrevétlenül: de sőt némi kéjjel lehetne benne elvéreznünk, és meghalnunk. Azonban épen azért, mivel fürdőlőhöz hasonlít, bárminő szédítő, és magasztaltságot osztó legyen is míg benne ülünk, mindenek felett még édesebb és elérzékenyítőbb azon hatás, melyet rajtunk belőle kiléptünk után gyakorol.

Mint édes álom, mint kincset érő emlék tűnik fel képzetünkben, mely gyönyörködtet, elragad, de mely nyugtalanná és elégedetlenné is tesz a' távolban.

Ez a' város egy nagy tárház, melyben minden van. — Pompa és fény annyi, hogy azoknak egy részecskéjéből gyarmatosítani lehetne egy más

nagy várost. Gazdagság, szegénység; szorgalom, henyeség; lelkeseds, komoly tanulmány; szép művészet, kézmesterség; költészet, műipar; csillogás, összevonúltság; szerelem, kicsapongás; erkölcs, romlottság; czimeres hintók, szerény omnibusok; tömege a' czifra népnek, serege a' kék üngeseknek; zajos nép, hallgatag kőhalmaz.

'S ha megjártuk e' roppant várost, melly megszámlálhatlan házaival és utczáival, meghasogatott szikla-területnek látszik inkább, mint ember alkotta városnak; ha megjártuk e' roppant várost, az az, annak minden nyilvános és nem nyilvános, jó és rossz helyeit: úgy tetszik, mintha az egész világot megjártuk volna, mert egy körben itt csak vas utak, gyárak, gyarmatok, részvények, váltók 's egyszóval a' kereskedés az, mi az embereket elfoglalja; egy másikban pedig a' politika, philosophia, 's egyszóval a' tudomány és a' szellemi érdekek foglalnak el mindenkit; egy harmadikban végtére a' pipere, ékszerek, szalagok, bársony, selyem, zene, festvények, színházak, 's még inkább a' színésznők, tánczosnők, szerelmi kalandok 's röviden, a' világi mindennemű gyönyörök és fényűzés ragad mindenkit örvénybe.

És óh mennyire ért mind ezekhez ez a' gonosz Páris.

Ez a' város egészen egy világ.

Folytonos színhelye a' látományoknak; nagy tereme a' hangzavarnak, és hangversenynek, miket, kilenczszáz harmincz öt ezer ¹⁾ ember örök zsibongása alkot.

Óvakodjatok a' sorompóktól messze távozni, mert ezen zsibongó sokaság tevékeny is, 's meg lehet, visszatéréstek' alkalmával, tán már új királyt fogtok találni, mivel itt gyorsan határoznak, 's a' határozatot haladék nélkül azonnal végre is hajtják.

Hány pártnak volt már Páris küzdhelye táncsteremi és útczai küzdelmekben!

E' város kebelében éltek, és élnek nagy részt ma is, a' legitimisták, 93ⁱ republicánusok, bonapartisták, philippisták, mozgalom' emberei, ellenállás emberei (hommes de la Résistance) jövő-

---

1) Az 1842^{ik} évi hivatalos összeírás szerint az idegeken és katonaságon kívül, Párisnak 935,261 lakosa volt.

kor' emberei (le Parti de l'Avertit), amerikai republicanusok, st. simonisták, socialisták, communisták, humanitaires - ek, radicalok, patrioták, haladás' emberei, közép, balközép, jobb-közép', bal-szél, jobb-szél, monarchisták, népbarátok, anarchisták, reformisták, fiatal Franciaország, emberijogok' védői (la société des droits de l'homme), társas kötelekek' védői (la société des Famille), reactionaires - ek, conservativok, 's még a' kiket én nem tudok!

És az emlékezetek, mellyek e' pártok' eszméihez, 's a' véres forradalmak' szörnyetegeihez csatlakoznak, a' sorompókhoz érve tán reszketegséget okoznak tagjaitokban? — csalatkoztok. A' reszketegség, melly, Párisnak 52 kapui közül akár mellyikhez érve tagjaitokat elfogja, nem a' félelemnek, hanem a' zabolázhatlan vágynak szüleménnye, minél előbb átlépni a' küszöböt.

Minden a' mit e' városban szemlélünk, Amerikára emlékeztet.

Ha látjuk, mint bolyongnak búsan de szikrázó szemekkel a' bóldogtalan lengyel, olasz, stb. menekvők, részt vevő kebellet tekintünk a' száműzöttekre, 's a' Francia nemes lelkűség iránt, tisztelő

érzelemmel ezt mondjuk: ez Amerika, a' szabadság' hazája! ¹⁾)

Ha pedig a' gyár - és kézművesi ipart és szorgalmat, melly csupán Párisban 200,000 személynék (ouvrier) ad foglalkozást, 's a' gazdag és fényes boltokat tekintjük, akkor ismét azt mondjuk: ez Amerika, a' kereskedés' és az ipar hazája!

Sőt, csodálatos! ha Párisnak leghitványabb részébe tekintünk is, melly mindent meghalad a' világon a' maga nemében; ezen tanyájában és fészkeében a' pornak, sárnak, bűnnek, förtelemnek, még itt is találunk valamit, mi Amerikára emlékeztet. Hol ugyan is a' megrekedt légnek, a' szűk és tekervényes utcák' mély börtönéből leendő felszabadítása végett, új téres utcákat törnek, a' sűrű ház tömegben, egyenesen kiszabott irányban: valameddig ezen új utszák' oldalai palotákkal benem szegetnek, a' leromlott ronda házak' maradványai piszkosan meredeznek egymásnak ellenében, 's a' közfalakban volt kémények, kettémetszve, mint fekete vonalok sötétlenek a' bámúlónak szemébe, 's

1) 1842^{ben} Franciaországban 4,724 lengyel, 389 olasz, 168 spanyol, 7 német, 1 portugál, összesen 5,839 menekvő kapott francia segélyt, és pedig 2,150,000 francot.

ekkor ismét azt mondjuk: ez Amerika, hol a' városokat és utczákat előre kimérik a' rengeteg' mélyében, 's a' fekete vonalok az elpusztított őserdő fáinak megperzselt sudarai!

Ez a' vén európai kis Amerika úgy tűnik fel képzetemben, mint szentelt hely, melly felé imádkozásban fordulni kell, mint iránytadó csillag sötét éjjel a' széles tengeren, mint tűzoszlop, melly a' pusztában tévelygő vén Európa előtt halad.

Olvasni lehet róla köteteket, az nem sokat ér; a' halt betű soha sem fogja eléggé hiven visszatükrözni a' valóság élénk színeit. Ezt látni kell; mondhatni kell róla: én láttam; én laktam benne; kifáradtam benne a' szemléletben számtalanszor; életszükségemmé vált falai között az étel, ital és álmom számtalanszor; felhevültem, 's kinyugodtam magam benne számtalanszor; megnéztem emlékeit; voltam térein, jártam utczáin; beszéltem lakosaival, kik nem kizárólag őseik' emlékével igyekeznek Európa figyelmét felhívni.

És ha valaki találkozónék, ki minden egyéb nélkül, mi arra szükséges, csuppán telt erszény-nyel útra kelve, megjárta egy pár hét alatt az ó és új világnak minden részeit, és — egyéb helyeket, 's vissza térvén, méltánytalan kicsinylítéssel

és szánandó értetlenséggel azt állitná, hogy az Angol semmi egyéb, mint rekedtes hangú, veres hajú, kalmárlelkű, érzéketlen önző teremtmény, ki terhére van a' földnek, mellyen jár; parlamentje pedig egy minden törvényhozói illő komolyság nélküli, feltett kalapú, levetett felső ruhájú, szüntelen morgó 's alma evő, tiszteletet nem érdemlő, gyarló csaport; a' franczia pedig egy szüntelen ugráló, szeles, tánczos, megtestesült hitvány könyvelmüségi példány; kamarája pedig egy visitozó, kiabáló 's dulakodó útsza-gyerkőczök' össze-jövetelének másolata, 's mind ezek' folytán, képzelt tapasztaltsága' érzetében, némi megvetéssel halljátok ajkíra venni e' két nemzetnek nevét: — az ilyen embert, kérlek nevéssétek ki.

A' franczianemzet annyi kitünő tulajdonnal bír, hogy ezek egy kicsiny nemzetet is, magasra emelnének; azonban a' franczia nemzet egyszersmind a' mivelt világ' legnagyobb számú nemzete is.

A' franczia nemzet elő serege a' többi nemzeteknek, 's a' párisi nép legjava a' franczianemzetnek.

Mi másutt távoli remény, az itt már fél százados tény; miről másutt csak álmodoznak, az itt már valósítva van; 's mig másutt örökké arról

beszélnek, mi történik a' külföldön, addig itt cselekedeznek, 's anyagot szolgáltatnak másoknak a' beszédre.

Mig a' többi nemzetek (az angolt kivéve) mig csak lesznek, vagy is inkább csupán lehetnek, a' francia már van, és fény körben él.

És minő élénkek, illedelmesek és finomak ezek a' francziák!

Minő udvariasok, gyöngédek, nemesen büszkék és kiméletesek!

Senki, mert finomabb posztó - ruhást lát, ezért ki nem tér; és senki, mert finomabb posztó ruhát hord, kitérést nem igényel. Senki nem ad, de senki sem is követel a' szoros illedelmi határon túl legkevesebbet sem; de ezen bizonyos határig mindenki megkapja, mi őt illeti.

A' francziák' jelleme kiválóan nemes; szellemök bátor; érzelmök magasztos.

Mintha legkevesebb balítélet, legkevesebb szellemi nyűg sem volna e' honban.

Semmi a' mi csüggeszt, a' mi kinez, vagy a' mi lankaszt.

Minden a' mi emel, lelkesít és biztat.

Ezek az emberek nem emlékeznek örömtelenül

multjokra, nem tekintenek félelemmel avagy reménytelenül a' jövőbe, 's nem csüggnék lankadt erővel, és kétségbe esve a' jelenen.

Mi másutt kétségbe ejt, arra a' franczia azt mondja: ez bosszantóbb, semmint kétségbe ejthetne.

Mi másutt ámulattal bámultatik, azt a' franczia lobogó dics-vágyában elérni esküszik meg.

Hősiség és nem makacsság; bátorság és nem dacz; nemes dics-vágy és nem kicsinyes hiúság tisztán kifejlődve honosodott meg a' francziákban.

Nevetem én azokat kik a' francziák' féktelen tüzeről beszélnek. Ezen tűz előttem lelkesedés, s' ezen féktelenség előttem csüggedhetlenség, 's ennélfogva, mit azok, mint féktelen tüzet becsmérelnék, azt én mint csüggedhetlen lelkesedést becsülöm.

És senki se mondja, hogy Franciaországban hiányzik a' higadt komoly szellem, és az erkölcsi érettség, mert e' tekintetben megpirította Franciaország az egész világot. Mig ugyan is az egész világ tétlen nyugalomban henyélt, Franciaország, legelső az újabb korban, rendszeres polgári, hűntető, kereskedelmi és rendőri törvény könyvet alkotott, még pedig mind ezt közepette a' legnagyobb hadzivataraiknak. Nem lehet tohát mondani, hogy a'

francziák nem értik a' béke korát, mert egészen ellenkezően, nem csak vissza tudák az ellenséget verni, hanem még magát a' harczok korát is sokkal jobban használták, mint az egész világ a' béke korát.

Ez a' nemzet, melly nyugtalansággal, és mit én tudom minő nemével a' semmit tevésnek vádoltatik, a' legmélyebb belátású törvényhozókat, a' leg lángeszűbb rendező (organizáló) tehetségeket tüntette fel.

Van-e és volt-e valaha valaki e' világon, kit e' nemből a' francia conventtel és Napoleonnal csak hasonlításba is lehetne hozni?

Oh, beh nevetem én a' francziák elleni berzenkedést és erőködéseket!

A' francia bátor, 's minő bátor, olly erős, 's minő erős, olly nagy lelkű és nemes szívű.

A' mennyit tud, annyit mer, 's a' mennyit mer, annyit mindig tud is.

Kifárasztható, de meg nem semmisíthető. Megcsalhatni, de le nem bilincselhetni.

Csak nevetségessé és unalmassá ne váljék valami előtte, mert annak semmit sem lehet a' francziától remélnie.

A' francia emberi méltóságának érzetét teljes mértékben bírja, ezen érzetre büszke, 's féltékenyen őrzi azt.

Azonban nem kevély, de nem is alázatos, 's legkevésbé szolgai. —

Az alacsonyság, zsarnokság 's az igaz ügynek elnyomása, bárha nem őt érinti is, mindig bosszantja, 's mindig határozottan kárhoztató birót talál benne. Egyébiránt, ha meg nem sértik, senkit sem bánt; azonban nem csak hogy a' sértést el nem tűri, de még csak a' fenyegetést sem hagyja megtorolás nélkül.

Némellyek divatba szeretnék hozni a' francziáknak a' szabadság, egyenlőség és dicsőség iránt kimutatott vonzalmát, 's ezen szavaknak emlegetését gúnyolni és kárhoztani.

Milly nyomorú, kicsinyes felfogásból származó vád!

Miért nem teszték a' magyarnak is szemrehányást, hogy szüntelen a' „hazát“ emlegeti?¹⁾

---

1) Egy nyelvben sem jó e' szó „haza“ olly gyakran elő, mint a' magyarban. A' magyar egyáltalában nem is mondhatja, mint a' többi Nemzetek „Országom“ avagy „országunk“ hanem mindig „hazámat“ és „hazánkat“ mond.

És valamint szeretem, hogy a' magyar annyira gyakran emlegeti hazáját: úgy nem kevésbé becsülöm, hogy a' franczia annyira gyakran emlegeti a' szabadságot, egyenlőséget és a' dicsőséget.

Én a' francziáknak ezen gyakori emlegetésében, annak biztosítékát találom, hogy a' vágy ezen eszmék iránt, valóban és mélyen kebelökben van gyökerezve.

Ezen emlegetés előttem szilárd elhatározottságot tüntet fel.

Ezen emlegetés előttem ezen büszke értelemmel bir: ez az én akaratom!

Mások csak azért szeretik ezen eszméket, mivel meg vannak győződve azoknak helyességéről; a' franczia ellenben, mert vérebe vannak oltva, 's ennél fogva minden hosszadalmas szörszálhasogatás nélkül felkiált: ezek engem megilletnek!

Szóljunk tisztelettel a' franczia nemzetről!

Egy híres római szónok mindig azzal végezte beszédét: végtére is Carthagot le kell rombolnunk. És senkinek sem jut eszébe ezen mondást kárhoz-
tatni, pedig bár ha egy részről e' mondásban a' római polgár hasaszeretetének összege benfoglaltatott, de tagadhatlan, hogy egyszersmind bizonyos

dülő szándékot is fejezett az ki. 'S ime a' francziák hasonlóul mindig azt mondják: Végtére is nekünk szabadság, desőség és egyenlőség kell, 's bárha mind ez hasonlóul összege a' haza szeretetnek és magában rejti a' tökéletesbülés magvát is, vannak igen sokan, kik egy oldalúan a' római polgár' mondását az egekig emelik, de a' francziák' szavait gúny tárgyúl tűzik ki.

A' francziát megilleti a' dicsősség.

Franciaország vezetője, központja az európai műveltségnek. A' műveltség' eszméje és kifejlődése Franciaország történetével van leginkább egybeforrva.

Mindenütt, hol előre kellett menni, Franciaország előre ment; 's mindenütt, hol résen kellett állani, Franciaország résen állott.

A' francia nemzet hős, de hősiségének érzete nem akadályoztatja, hogy egyszersmind minden nemzetet, az egész világot, szeretettel ne ölelje kebléhez, és semmi kül körülmény sem akadályozza, hogy szeretetét ki ne nyilvánítsa. Franciaországban, ezen hazájában a' minden nemű ellenzéknek, ez ügyben egy vélemény, egy meggyőződés, egy akarat uralkodik. Ne vádoljátok a' francia nem-

zetet, hogy elhagyta a' vitéz, de szerencsétlen lengyeleket, mert ezen vád ellen a' nemzet, isten és ember előtt tisztán áll.

A' szeretet minden más nemzet iránt, melyet a' francia keblében hordoz, rokon azzal, mit köznyelven világ-polgárságnak neveznek. A' világ-polgárság ugyan, köz nyelven, kizárja, vagy legalább gyöngíti a' haza szeretetet, Franciaországban azonban ebből legkevesebbet sem vehetni észre. A' világ-polgárság másutt onnan ered, mivel a' kebel fogékonytalan, a' hazaszeretet' nemes érzelmeire, Franciaországban ellenben a' világ-polgárság csupán a' hazaszeretet' következménye. Másutt, mert nem tud a' kebel lelkesen feldobogni a' hazaszeretet' érzelmeire, előzőnlík az érzemény az egész világon mindenüvé, Franciaországban azonban épen azért, mert minden francia érzi, mi roppant kincs az, 's mennyire minden befoglaltatik e' szóban „haza“ mindenki méltánylással gondol azokra, kiknek a' sors más országot adott hazául, 's ezen kellő méltánylat, ezen tisztelő érzelem, melyet minden haza 's minden hazának polgára iránt érez a' francia, kiterjed az egész világra, 's ezen érzelem az, melyet én ezen köznyelvi szóval tettem ki: Világ-polgárság; de, mint meglátszik,

ezen világ-polgárság lényegesen különbözik a' németek' világ-polgárságától, mert ez a' németeknél alap, de a' francziáknál csak következmény. Az az, a' német előbb a' világot, a' franczia pedig előbb hazáját szereti. A' német az egész világot hazájával együtt egyformán szereti, a' franczia pedig előbb hazáját szereti, azután pedig az egész világot.

És ezen okoknál fogva mondám én: hogy Páris kis Amerika e' vén Európában, 's menedék helye mindennek, a' mi üldözött.

A' művészet, mi iránt nálunk úgy szólván, senki, Angliában pedig csupán az aristocratia, és ez is csupán azon okból mutat pártolást, hogy elmondhassa: képtáram ennyi, meg ennyi ezerfont sterlingbe került, francziaországban az egész nemzet által tömegben pártoltatik.

Némellyek ugyan erre azt mondják, hogy a' franczia nemzetnek tömegbeni vonzalma a' művészethez, csak felület, és nem valódi műértés. De ez badar beszéd, mert a' tömegtől alapos műismertetet kívánni képtelenség, 's ha csak eszébe jut is a' tömegnek a' művészet iránt figyelemmel lenni, már igen sokat tett.

Ezen állítás' szellemében a' nép soha sem volna megérve az alkotmányos életre, mert a' nép soha sem bírhat tudományos, határozott és teljesen tiszta fogalommal az alkotmányos dolgokról, e' nélkül pedig, a' felebbi állítás szerint a' nép vonzalma csak felület, és nem valódi műértés. A' felebbi állítás szerint csak néhány tudományos ember volna az alkotmányra meg érve.

Igen is, a' nép lehet ismereteiben felületes, sőt ennél többet a' néptől kívánni nem is lehet, de legyen legalább felületes, mert azon nép, melly csak nem is felületes, éppen semmi sem. Így vagyunk az alkotmányos élettel is. Sokan azt mondják, hogy nincs nemzet, melly nem volna meg érve az alkotmányos életre. Én azt mondom, ez nem igaz, mert van olyan nemzet; és ilyen azon nemzet, melly nem kívánja, nem követeli az alkotmányos életet; de megelégszem, ha valamely nép csupán felületes fogalommal bír arról, csak hogy minden esetre óhajtsa azt birni.

Én nem kívánom, hogy a' nép a' dolgot mulhatlanul alaposan ismerje, 's megelégszem, ha hajlamot, vágyat, ösztönt, fogékonyságot, szeretetet nyilvánít. A' különbség e' téren mindössze is abból áll, hogy másutt vannak ugyan tudósok, kik

alapos műértők, de Franciaországban is vannak; azonban Franciaországban a' nép is vonzalommal bír a' művészethez, de másutt ezen lap tisztán marad.

De Páris ezen kívül tárlháza is mindennek, a' mi szeretett, tisztelt, csodált és irigyelt. Éltető levegője a' világ mindennemű gyönyöreinek; lakhelye a' vigalomnak, életkedv és kényelemnek; párolgó étel az éhesnek; illatos fűszer a' hővölködőnek; „ezer egy éj“ a' regényes ábrándúnak; csillogó terem a' divatfinak; mély rengeteg az együgyűnek; komoly tanulmány a' művésznek; örök bánya a' szorgalmas vizsgálónak; és egy szóval — hona a' mindennemű bűbájnak.

Épen ezért a' vidéki francziának csak egy vágya van: Párisba jönni; csak egy tanulmánya van: mint kell Párisban élni.

Jó idővel útra kelte előtt, a' vidéki francia csak arról olvas, csak arról kérdezősködik, mit cselekedjék, mint elmélkedjék, minő szabályokat kövessen, ha egyszer Párisba ér; És én szinte képzelem, mintegy ilyen tanácsot szokott kapni:

Jámbor ifjú, ki Párisba szándékozol, jegyezd meg, hogy ott mindennek felett vigyázónak kell lenni.

mert annyi az alkalom, melly vagy örvénybe sodorhat, vagy talán egész életedre kiható szerencséhez juttathat, hogy nem lehetsz eléggé szemes és körül néző. Használd az időt, 's gazdálkodjál azzal a' leg okosabban.

Vigyázz különösen, mert nagy városokban vannak bizonyos emberek, és életmód, kiktől ha tanulsz örökre eltévedtél, 's mellyet ha magadnak választasz, a' nélkül, hogy határozottan a' nem becsületes emberek' sorába volnál számítható, nem épen a' legtisztességesebb állapotba fogsz jutni.

De azért ne keresd az egyszerűséget, mert az egyszerűség a' nagy világban együgyűség.

És ha talán nőtelen vagy, ne véld, hogy rideg életre kényszerít sorsod.

De ha nős vagy se essél kétségbe. Párisban a' házasság élet nem a' zsémbelődések' kiváltságos tére. Párisban, úgy szólván, soha sincs rá eset, hogy a' nő engedetlen volna, mert nincs rá eset, hogy a' férj parancsolna. Itt soha sem czivódnak egymással a' házasság felek, mert rendesen ritkán látják egymást; 's azt sem lehet mondani; hogy rosszul élnek egymással, mert tulajdonképen nem is élnek egymással; de azért ez nem rossz családelet, mert jóformán nem is család-élet.

'S ha a' gyönyörökben, mellyekkel a' nagy világi élet minden lépten kínálkozik, teljes mértékben akarsz élni, el kell feledned multadat. El kell feledned, hogy tőled az emberi társaság valami épületes dolgot kíván. El kell feledned, ha talán a' környékben, mellyben neveltetted, csodálat' tárgya valál. El kell feledned keblednek minden korábbi nyögdécseléseit, mert ezek gyöngeségek, mellyekre csak saját személyünk' gúnyolásával emlékezhetünk vissza. El kell feledned az első szerelmet, és örök hűséget, ha ugyan elég gondatlan voltál valamelly vidéki városkában illyet fogadni. Az örök hűség csak nevetség, avagy gyötrellem, mellyel vagy saját személyünket, vagy pedig azt kinozzuk, kinek az örök hűséget fogadók. Az állhatatosság pedig nem egyéb, mint vegyülete az elfogúltságnak, makaccságnak, és együgyűségnek. A' világon minden előre halad, 's ki állhatatos marad, azt bizonyítja, hogy mindig a' múlt időkben tévedez. Állhatatossággal kérkedni tehát egyáltalában nincsen jórendben, mert nem szinte olly nevetséges-e azt fogadni, hogy valamelly hölgy iránt örökké hivek fogunk lenni, mint azt állítani, hogy mindig egészségesek fogunk maradni? Ha tehát valakinek azt ígérjük, hogy örökké fogjuk őt sze-

retni, ezt mindig csupán azon föltétel alatt tesszük, ha azon bizonyos valaki örökké szeretetre méltó fog maradni, avagy izlésünk örökké ugyan az fog lenni. Minden a' ki ezt nem hiszi, csaló, avagy ábrándozó. Az állhatatosság nem is volna egyéb, mint megelégedés azzal, mit már birunk; de lehet-e felvilágosodott ember megelégedett? A' tespedő nyugalom maga a' bódogtalanság. Az ég is unalmas, ha változatlanul borútlan, és azért félre az egyhaugú munkátlansággal, éljen a' változatosság! És végtére is az állhatatosság nem egyéb, mint az izlésnek, és az érzelemnek tartóssága, mit pedig nem áll tehetségünkben sem megszerezni, sem elidegeníteni. — A' kisvárosi vásár- és ünnepnapicizomát, az izmos elmésséget, a' lepletlen észrevételeket azért kell elfeledni, mert ezek ártalmasok; az egyszerű egyenes és őszinte beszédet, s' az úgy nevezett nemes érzelmeket pedig azért kell elfeledni, mert ezek ismét ártatlanabbak semmint nagy városban illők lehetnének. Mind azon jámbor és kegyes szokásokat, mellyekre apa, anya, nagyatya, nagyanya, és nagy néne olly sok fáradsággal szoktatának, egyszerűen el kell hagyni. Az őszinte örömet, a' könnyed csodálatot, a' felsőségi követelést, a' parancsoló hangot, a' könnyességet, a' bi-

zalmasságot, az iskolai évek' emlékét, a' fáradhatlan szorgalmat, a' gyöngéd gondot mások' baja iránt, a' jámbor szándékot, a' tiszta akaratot, egyenlően mind el kell nyomni. A' heves és hirtelen indulatot meg kell semmisíteni. A' hangos nevetéstől, vagy tán épen kaczajtól, 's a' mértéketlen, vagy tán épen szomszéd gázoló tagjártástól pedig isten mentsen! Az ügyetlen mosolyt el kell fojtani, de az ügyesen irányzandót mindig készen kell tartani. Az egészséges színtől búcsút kell venni. A' tárgyakat, és körülményeket szerethetni, de az emberek iránt csak vigyázó légy. Ritkán hidj, mindig kétkedjél. Jegyezd meg, hogy az örökké vidám ember rendesen semmi ember, azonban az örökké komoly sem sokkal több, és igen sokat igényel. Ne keresd a' vitatkozást, 's minél ritkábban mondj ellen. Soha se bocsáss ki szádon semmi gúnyt, avagy gáncsot, mellynek egyenes értelmén kívül más jelentése is nem volna; jó, vagy rossz, az egyenes értelemmel egyező, avagy attól különböző legyen azon jelentés, az mind egy, legjobb azonban, ha mindkét részre lehet magyarázni; ezen magyarázatot magad meg tenni azonban óvakodjál. Ha felülről mosolyognak rád, vigyázz, mert talán tudtod nélkül is eszközül használnak, ha pedig a'

nép tapsol, jusson eszedbe, hogy egy hajdankori hires ember, Phocion, valahányszor tapssal fogadta a' tömeg valamelly nyilatkozatát, mindig meg rettenve tekintett szét, 's kiejtett szavain gondolkodott, ha vajjon nem valami bolondot mondott-e? Egyébiránt ha rokonszenvre találsz magad iránt, annak mindig örülhetsz, de ne hajhászd azt, mivel ez több a' hiúságnál, ez férfiatlanság volna. Megérdemelni a' népszerűséget, ez dicsőség; keresni induljon a' gyöngé. Ne kapaszkodjál a' más szeke- rébe, hanem vonasd a' magadét. Mindenek felett ne feledd, hogy e' földön leggonoszabb portéka az ember. Szavakra semmit se adj, mert az erény- ről, jóról, és igazról, elméletben legalább, rend- sen mindenki kedvezően nyilatkozik. A' világba lépve, lásd el magad nagy mennyiségű remény- nyel, mellybe a' büszkeség is bele legyen szöve, azonban légy elszánt, és türelmes is, ne aludjál, de örökké az álmodó' magasztaltságában légy. Egyenes légy, de gyöngéd is; nyájas is, de büsz- ke is. Becsöld meg mindenkinek emberi méltósá- gát, de becsöld meg a' magadét is. Mindenek fe- lett pedig jegyezd meg, hogy az élettudomány' legjava abban áll, miképen tudja magát az ember bár mlnő körülmények között elhatározni, vannak

emberek, kik könnyeden, és megfontolatlanul határoznak, ezek a' könnyelműek; vannak mások, kik semmit sem tudnak magokban, másnak tanács adása nélkül elhatározni, ezek a' gyávák; vannak ismét mások, kik egy általában nem is határoznak, hanem megfontolatlanul azonnal neki rohannak, 's azonnal tétthez fognak, ezek a' vakmerők különféle színezetben; 's csak igen kevesen vannak, kik értik a' mesterséget, magokat, mint illik, férfiasan, gyorsan, de nem könnyeden, saját helyes belátásuk, 's nem a' mások szavai után szilárdul, de nem vakmerően elhatározni.

'S ha valaki találkoznék, ki ezen jó és rossz kölcsönzött és nem kölcsönzött elveknek egyre másra hűséget esküdnek:

Én kinevetném.

A' párisi életet minden tekintetben leírni teljesíthetlen munka, mert hiszen olly sok oldalú, és sok oldalúságában olly magas fokú Párisban a' kifejllettség, és tökélyesültség az élet' gyönyöreiben és kellemeiben, hogy annak nem mondom ismeretére, de csak megpillantására sem elegendő néhány hónapi ottani lét.

Párisban az idegen ember a' szabadság barát minduntalan újabb dolgakat szemlél, mellyek a' bó-

dúlásig eltöltik a' képzeletet; vagy pedig mintha tűz-²anyag volnánk, számtalanszor elgyúlunk, és lángot vetünk, 's kebelünkben — épen azért, mivel az nem szeszélyes lény, mellyből valamit ki lehetne csikarni, de melly, ha kellemesen érintetik meg, önkénytelenül megzendül, mint, az ó világi rege szerint, a' Pygmalion szobra hajnal' hasadtakor, — öröm hullámszik szét, és elérzékenyülés.

Páris a' múltban és jelenben küzdtere volt, és most is az, az eszméknek, 's mint ilyen számosabb és nevezetesebb pontokat és csatatéereket tud felmutatni, mint akármelly más egész ország.

Legérdekesebb ezek között a' Concorde tér. Ezen tér, különböző időkben, különböző nevet viselt. Legnevezetesebb időszakában, — mert ezen tér egy időszak' kezdetét jeleli ki — forradalmi térnek neveztetett. Lajos Fülöp egy obelisket helyeztetett közepére, 's ez által mint egy saját újabb nevezetességet akart e' térnek szerezni, melly homályba borítsa az eddigit. ' Hasztalan! az eseményeket nem lehet a' történet lapjairól kitorölni; 's a' történet nem valami csupán egy példányban meglevő könyv, mellyből ha némelly lapokat ki szakasztunk, homályba borithatjuk az eseményeket. Azon helyen hol most az obelisk áll, a' vérpad

(guillotine) állott a' forradalom' idejében, 's azon helyen vált el a' XVI Lajos feje testétől. Danton, Robespierre, Bailly és számtalan mások, maga a' mostani királynak apja is, az akkori Orleánsi herczeg, mindnyájan ott vértettek el. Az 1793ⁱ év jan. 21^{stl} az 1794ⁱ év jul. 28^{is}, az az, XVI Lajos lefejeztetésének idejétől a' Robespierre lefejeztetéséig, e' helyen működött 18 hónapig a' nyaktiló, 's mint Desmoulius „Vieux Cordeliers“ czimű folyóiratában mondá: „Az új darabok iránti kíváncsiság, melyeket csak egyszer lehetett elő adni, mindenkor teméntelen népet csődített össze.“ Desmoulius ezen sorokat, a' szenvedélyek' mérséklése végett irta. Ez egy neme volt a' „Kelet népének.“ 's még akkor nem sejtette, hogy épen ezen mérséklés' bűnével vádolva, ő is a' nyaktiló alá fog kerülni. Ő volt a' nép' első vezére. Nem mintha ő találta volna fel azon eszméket, melyek mellett a' franczia nép fellelkessedett, de mert ő állott legelőbb a' népmozgalom' élére. A Palais-Royalban most is meg lévő Fogkávéházban, mely rendes gyűlhelye, casinója, volt 1789. a' „hazafiaknak,“ ő vitte a' főszerepet, 's innen lépett elő jul. 12^{en}, 's a' kertben egy asztalra állva, első volt, ki a' néphez szónoklatot tartott. Később,

más úton haladván a' forradalom, mint ő szerette volna, 's visszarettenve, hogy a' nyaktilóval rendszer mesterség űzetik, említett iratában mérsékletet sürgetett. Ez halálát készíté elő. Dantonnal egy időben lépett a' vérpadra. „Ime a' hála, mondá, mellyel a' szabadság első apostolának fizetnek!“ Nem sokára Robespierre is követé, 's ezután megszűnt a' véritélő szék.

Ezen tér, ez idő szerint, Párisban a' legszebben ékesített tér. Ezen térről a' közben eső kerten, és királyi lakon át, egy másik, szinte igen nevezetes térre, a' carrouselre jutunk, melly mint ostrom-tere, forradalmakban, a' királyi laknak, hol annál fogva a' király választások tartatnak, a' világ' legelső rendű gyűlés-tereme, és csata tére.

A' gondolatra: ennél nevezetesebb csata tér nem létezik, komolyan állottam meg e' téren.

Ez a' tér az, hol különböző időkben, és számos esetekben, a' királyi palota és a' királyság ostromoltatott.

Ez a' tér a' legkeményebb könyv, melly a' királyság ellen létezik.

Ez a' tér a' legnevezetesebb pontja a' forradalmi küzdelmeknek.

Ez a' tér egy nagy terem, avagy inkább egy ház, hova a' nép fegyveresen gyűl össze imádkozni.

Vagy sinai hegye inkább a' népnek, hol kijelentéseinek (revelatio) meg tétele végett szokott meg jelenni.

Mennyi nevezetes napok' emléke van ezen térhez csatolva!?

Itt lehet leginkább elmondani: a' nép szava, isten szava! .

Itt állotta ki egy pár rendes ostrom alatt XVI Lajos a' legsúlyosabb poenitentiát, mellyet valaha ember és király kiállott.

Itt viharzottak el 1792^{en} jun. 20^{an}, és aug. 10^{en} a' királyság legrettenetesebb fergetegei, melyek a' más fél ezer éves királyságot halomra dönték. És minő megdöbbentő jelenetek' kíséretében! Midőn junius 20^{an} végtére elvonult a' fergeteg, mellynek idején XVI Lajos, saját palotájában, a' nép' dühöngései közben, a' lealázás, gúny, és szitok minden nemeinek martalékaul volt kitéve; 's midőn a' szoba-sorokon végigromboló néptömeg által, a' jacobinus sapka fejébe nyomatott a' királynak, megjelent a' törvényhozó gyűlés kül-

döttsége, tudomást szerzendő magának a' királyi család' miben voltáról. Mária Antonia, a' királyné, könnyezni látván egy küldöttségi tagot, Merlin de Thionville -t feléje fordult, 's elérzékenyülve ezt mondá: ön könnyez Uram, úgy - e, látván minő kegyetlenül bánik a' nép királyával és annak családjával, mellynek ő mindig csupán javát akarta. Ezen tag rettenetes őszinteséggel, melly inkább sebzé a' királynét, mint az egész nehéz napnak veszedelmei, ezt válaszolá: Igaz, asszonyom én könnyezek a' szép hölgy' és az érzékeny anya' szerenesétlenségén; de félre ne értsen ön engem: nekem egyetlen könnyem sincs a' király és a' királyné számára; én gyűlölöm a' királyokat és a' királynékat... ¹⁾

Itt rendült meg ezen téren legelőször, aug. 10^{en}, közhelyen a' Marseillaise; 's ezen utóbbi ostrom' emlékeül, mind azon kövekre, mellyek a' nép' álgyni által a' palotán c' napon ejtett nyilások' berakására használtattak, ez vala felirva: 10 août.“ — Napoleon azonban az efféle emlék jeleket nem találván kedveseknek palotáján, a' feliratokat eltüntette, de a' köveket, mellyeken a' feliratok vol-

---

1) Lásd: Thiers. A' franczia forradalom' története.

tak, most is mind meg lehet a' Tuilerles palota' falában különböztetni.

A' Carrousel tér, egy kiterített pergamen lap, mellyre, az utóbbi ötven év' története véres betűkkel van feljegyezve; vagy inkább oklevél, melly tanúságot teszen, hogy a' franczia nemzet hadi dicsősséggel és fortéllyal rövid időre el altatható ugyan, de tartósan többé megvakithatlan, és elnyomhatlan, mivel mindenek felett él keblében az alkotmányos szabadság iránti akarat, 's a' ki ezt nem hiszi, ám tekintsen vissza az utóbbi ötven év' történetére, avagy a' jövőbe, és majd ő lássa a' következést.

Ne véljétek azonban, hogy ezen tér szép, szabályos, avagy legalább csupán tiszta volna. Mind ebből semmi sincs. Ezen tér csak nevezetes, de nevezetes a' legnagyobb mértékben.

A' francziák királyának nem szükség kezeit szívére tenni, neki csak ablakán kell kitekinteni, 's a' lelkiösméret fel van költve.

Ime e' téren minden nyomföld, minden kő talán, mind meg annyi vérrel szentelt tére és emléke a' nép erejének, felségének, mellyért az mindenét feláldozni, mindenét veszélyezni, ismételve mutatta meg akaratát készségét és képességét.

E' téren érezzük, miszerint igen is van nép, melly nem érett meg a' szabadságra, és ez azon nép, melly nem bírván szabadsággal, nem képes azt magának semmi uton meg szerezni.

És böl dogtalan francia nép! ha te következetességgel és szilárdul kelsz mindenkoron fegyverre, hogy vissza szerezd azt magadnak, miért annyiszor ontál vért, de mit fortélyos kezek mind annyiszor kiakarnak kezeidből ragadni, t. i. az alkotmányos szabadságot, még téged vádol némelly potom ember, hogy nyugtalan és zendülő vagy.

Különös! Ha az útonálló ellen, ki vagyonunkat erővel elveszi, erőt használunk, senki sem kárhoztat.

És Párisban e' részben erős biztosíték van, mert mint az 1830^{ik} évi aug. 4ⁱ National mondja, ha a' szabadság veszélyeztetik „készen vannak a' párisi kövezetek mindenha torlaszokká (barricades) emelkedni.“

A' Concorde és Carrousel tér között feküdvén a' királyi lak, a' Tuileries palota, egy felül a' térre, hol XVI Lajos és saját atyja is lefejeztetett, más felül a' térre honnan az előbbi olly rettenetes ostromokat állott ki, Lajos Fülöpnek a' magyar példabeszéd szerint; szép kilátása van.

Nem lehet czélom, és nem is volnék képes, Párisnak minden téreiről szót tenni, egyet azonban még meg kell emlitenem.

És ez a' St. Honore piacz (marché).

Ezen piacz' helyén valaha egy zárda és egy templom volt. A zárdának könyvtári teremében egy Club, egy hires Club, tartott gyűléseket, és a' Club a' zárda nevére jacobinus Clubnak neveztetett.

Azt vélné az ember, hogy az illy nevezetes helyre, ha az előtt volt volna is ott piacz, templomot fognak építeni, és ime egészen ellenkezően van.

Hol hajdan ama hires gyűlések tartattak, most piacz van.

Hol hajdan a' jacobinusok gyűléseztek, kik megreszkettették e' vén Európát, most hagymát, burgonyát, koppasztott csirkét, sőt, nem hinne az ember, még nyulakat is árúlnak!

És aztán mondja valaki, hogy nem fordúlt fel a' világ!

Látni való tehát, hogy még Párisban is, a' forradalmak' classicus honában, mint mondani szokták: okosodnak az emberek.

És ne is véljük, hogy minden párisi magasztos kebelrel bir, mert még itt is van egy bizonyos osztálya az embereknek, az „epicier“ éké (szó szerint annyit tesz: a' fűszereseké, jelentetvén ez által a' kicsiny polgárság) melly nem igen különbözik a' német philisterek' osztályától.

Az epicier jellemrajzát magok a' francziák készítették el.

A' párisi epicier tökéletes philister. Fél századig fut, és fárad, hogy vénnapjaira egypár fillér vagyunkája legyen. Egész életében mindig farkar, de az étel itálnak nagy barátja. Eléggé bátor, de még is inkább csak türelmes. Eléggé heves, de nem lelkesült, hanem legfeljebb jámbor vidám. Eléggé szenvedélyes, de még is inkább csak indulatoskorán házasodik, és mi hamar elveszti termet e' karcsuságát. Szereti a' szabadságot, de még is inkább csak a' rendet. Közönséges foglalkozása: ha valamelly régi épület lebontatik, vagy új palota építettik, vagy katonai szemle tartatik, kíváncsisággal megbámulni; továbbá ha valamelly új szindarab adatik, mellyben egypár franczia száz angolt szét ver, ha a' városban, vagy a' kamarákban valami nevezetes esemény történik, vagy tán éppen Cormaninnek új röpirata jelenik meg, ennek

híret minden ösmerősinek melegeben elbeszéli, 's ha csak valami újabb magát elő nem adja hetekig ismételi. Mi mulatságát illeti, ez sem egészen más nemű. A' vagyonos párisi epicier-nek fő fényűzési czikke a' Gazette des Tribunaux (Törvényszéki Hirlap), melly mindennap ellátja őt mulatsággal.

És valóban, nézzétek csak mint nyeli a' párisi philister ezen lapnak betűit. Alig ébred fel, 's még felsem költ, már kopognak ajtaján. 'S ki lép be? ki egyéb, mint a' dráma Hirlap alakban. A' félálmos epicier kezébe veszi a' lapot 's azonnal ki megy az álom szeméből. A' tegnapi éjnek fátyola alatt elkövetett minden bűnök, minden rejtelmek feltűnnek előtte. A' legelső dolog, mi előtte van tragoedia; azonban csak a' lapot kell fordítania, 's a' sirás, rivás, és a' fogaknak csikorgatása helyett nevetés és vigalom, valóságos vigjáték mutatkozik. A' rablások és gyilkolások után pajkos és kaczer jelenetek iratnak le. A' megcsalt férjekre, 's a' hűtlen nőkre kerül a' sor. Csupa érdekes kaland; csupa izletes regény. Merő ártatlan apró kihágások; és csalások, mellyek a' törvény útján házassági elválásra jogosítják a' másik felet. Mulatságos történetek, mellyek, nem ritkán, magokat a' birakat is mosolyra kényszerítik.

És van e igazabb, meghatóbb olvasmány, 's inkább az élethől vett regény, mint a' Gazette des Tribunaux?

Mi a' fényes helyeket illeti, ezekben sem szenved Páris szükségét.

Ezek sorában első rendben kell tenni a' Palais-Royalt, ezen egyetlen nagy boltot, mellyel azonban az újabb időben diadalmas versenyre keltek a' boulevardok.

Az idegen meglepetik, hogy a' divat' születési és szék-városában minden időben piszkos és sáros utczákat talál; és valóban megkell vallanom, én legkevesebbet sem csodálkozom, ha valaki azt mondja, miszerint Páris nem a' legkedvezőbb benyomást tett reá az első perczekben, mert magam is, látva azon sok rondaságot, melly Párisban van, az első óra végével ott létemkor dünnyögve morgám magamban: hát ez Páris?

Párisban azonban hosszabb ideig kell lenni. Legkevesebb három hónap. Legjobb volna három év.

Az utcák' tisztátatlansága sem kivétel nélküli. Vannak Párisnak igen tiszta, sőt gyönyörű térei is.

Illyenek: a' Concorde, Vendôme, Börze-tér,

a' boulevardok, továbbá a' Richelieu, Vivienne, Rivoli utcák, a' Palais-Royal, Louvre, Tuileries paloták, a' hasonnevű kert, [az elyzeumi mező stb. 'S ha egyszer, sőt a' mi több, minél többször, annál inkább, ezen helyeket felkerestük, annak rende szerint, beléjek szerelmesedünk.

'S ha ezen kedves eleven, zajos, vidám helyeket fejedelmi pompájokban mosolygó arcaikkal, örökélénkségű népökkel megismertük: kénytelenek vagyunk megvallani, hogy Páris azon egyetlen város, hol a' csupa sétálás mulattságot nyújt, és élvezetet szerez.

Másutt csak addig érdekes az utczai séta, míg a' várost, míg az utcát nem ismerjük, 's igaz ugyan, hogy ez Párisban is így van, csak hogy Párisban a' várost, az utcát, nem egy végig menéssel, de soha sem fogjuk eléggé megismerni, és mind úntalan találunk azokban valami újságot.

Másutt egy végig pillantás után mindent láttunk, 's az érdek megszűnik; Párisban csak azon napot láttuk, 's az érdek minden nap nőttön nő. És én valóban csodálkozom, mikép van az, hogy a' párisiak nem fordítják minden idejököt a' járásra kelésre.

Mindenek felett a' fényes bôlt - kirakatok azok, mellyek az ember' figyelmét megragadják Párisban.

A' pesti-váczi utczában a' bolti - kirakatok igen szépek, de ezek után még csak fogalmunk is alig lehet arról, mennyi tudomány, valóságos tudomány, sőt több a' tudmánynál, izlés van a' párisi bôlti - kirakatok' elrendezésében.

A' boulevardok' aranyos erkélyű, és kincset érő palotái, távolról sem olly érdekesek, mint a' bolti - kirakatok.

De menjünk tovább.

Ha csak a' hideg szóotalan emlékeket keressük is fel Párisban, nem kevés anyagot találunk a' mulatságra, gyönyörre, és az elmélkedésre.

Ha tekintjük például a Napoleon' szobrát, melly olly jeles ellentétet képez a' berlini Blücher - szoborral, melly utóbbi csak egy közlegény szablyahóstit személyesít, a Napoleon szobrán ellenben egyik kéz a' mellre lévén nyugasztva, másik pedig szemcsövet tartván, a' bátorságot és az ésszt a' legszebben, és a' legjelentősebben láthatni kifejezve. És csodálatos! egy valami még különösebben emlékeztet a' Napoleon szobrán, annak mély rendező eszére. A' mint ugyan is a' szoborra, a' belül lévő lépcsőn feljutunk, legelőbb is a' telegraphi első torony tü-

nik szemünkbe, melly épen szemben a' szoborral, a' belügy ministeriumi palotán, egy távoli utczában, felállitva szemlélhető.

Vagyha el zárándokolunk a' had asttyámok' laktanyájába, hol az egyházban a' Napoleon hamvai letéve vannak. A' koporsó felett, mint a' szentlélek, a' szentháromsági képeken Szüz Mária felett, látható a' császári sas. A' koporsó megett egyfelül ellenségtől elfoglalt zászlók, más felül pedig fejkövéül Napoleonnak világhírű kiskalapja, és kardja vannak. Ezen hely' közelében szüntelenül egy pár hadasttyán áll őrt; sajátságos örök, mint kiknek szék áll készen szolgálatukra. És egészen másoknak taláttam őket, mint a' minőknek képzeltem. Azt véltem ugyan is, hogy ők csak könyzapor közben emlékeznek vissza Napoleonra. Azonban teljesen csalatkoztam. Fogatlan szájok örök vonaglása közben nem könyezve, de mondhatlan büszkeséggel beszélnek ezen emberek Napoleonról. És valóban most magam is átlátom, hogy az sokkal derekabb így.

Vagy ha meg tekintjük a' büszkén emelkedett Pantheont, mellynek a' homlokzatán levő felirat megfejtí feladat: „Nagy embereinek a' háladatos haza“, 's melly - mintegy nagyszerű költői gondolat, — mert itt a' halottak élökké tétetnek, — épen

azon idő tájban emeltetett, midőn az élőket halottakká tevő intézet, a' Bastille leromboltatott.

És hol hajdan a' Bastille kevélykedett, 's mint rémkép fogház alakban rettentette a' jó párisiakat, most az 1830ⁱ forradalom emléke áll; a' szobor tetején a' szabadság' nemtőjével, baljában széttört lánczot, jobbjában lobogó szövétneket tartva, 's homlokán ragyogó csillaggal ékesítve.

Vagy ha megnézzük a' XIV^{ik} Lajosnak emelt diadal iveket, mellyek a' juliusi napok alatt bástyákül szolgáltak a' népnek a' katonaság' ellenében, 's mellyeknek tetejéről az alatt lévő katonaságra omlott a' közápor, 's e' szerint a' diadalivek felett, mellyek azon királynak emeltettek, ki azt mondá: a' status én vagyok, ismét azon hatalom, t. i. a' nép volt, melly azon időben hasonlóúl egymaga alkotá a' státust.

Egyikénél ezen diadal iveknek, a St. Denis mellett, egy érdekes jelenete folyt le a' juliusi drámának. Az esetet így adják elő. Második napján (jul. 28^{án}) a' forradalomnak, midőn még igen kétes vala a' nép' győzelme, a' mostani Concorde térről egy erős csapat katonaság vonult fel lassú menetben, a' diszes Madeleine egyház mellett, a' boulevardokra. Ez komoly és mégható menet volt.

A' gránátosok arczai sáppadtak valának; szemeik pedig, mellyek mintegy rejtőzni kívántak fővegeik alá, búsan levoltak sütvé, A' menet' elején lovasok voltak előre szorítván mindent a' mi utjokban állott. Utánnok árkászok, ezekután gránátosok, ezek után a csapat parancsnoka, és a' főtisztikar, leginkább ifjúkegyenczek, ártatlan leány arczczal, majd ismét gránátosok, ezek után ágyuk, mellettök álló égő kanóczi, de nyugodt pattantyúsokkal, 's végül egy osztály lovasság jöttek. Az egész menet, szép rendben, mint egyetlen ember, csöndesen, de bágyadtan és gyászosan minden zene, sőt dobpergés, és trombita harsogás nélkül haladott. Oh ez gyönyörű csapat volt; mi kár! ezen csapat mind-egy lábíg elveszett.

A Poissonière boulevard' végén, mintegy előseregül, egy 20. láb magas torlasz tartóztata fel a' menetet. A' parancsnok bosszankodva tekintett a' rögtönzött bástyára, s' az árkászokhoz fordulva széthánytatását parancsolá.

Az árkászok kedvetlenül láttak a' munkához, és a' munka nehezen haladott. Ekkor a' türelmetlen parancsnok ágyúkat állitat elő, hogy leromboltassa a' torlaszt, melly bizalmatlanság által sértve érezvén magokat az árkászok, egy pillanat alatt

földig szétbonták a' gyenge építményt. És csodálatos! kik ezen egész had seregnek és ágyuknak egy gyarló torlasz megett ellen állani bátorkodtak, 's kik a' torlasz lerombolása után futás helyett öldöklő golyózáporral felelének, mind össze is mintegy harminczan voltak. És míg mindenfelől süvöltöttek a' golyók, 's míg a' körülfekvő házak, mint megannyi tűzokádó hegy tüzet szórtak a' katonáira, 's golyók repültek minden ablak, — minden kapu —, minden ajtó, — minden nyílásból: az öreg katonák, kikben a' hadrend ösztöne minden ható volt csendesen maradtak, 's minden félelem nélkül hidegen körül nézván magokat, adták szájról szájra e' szavakat: ime utolsó óránk! E' közben észrevétlenül előbúvik a' lovak alatt egy gyöngye siheder, kétkezével fogván egy pisztolyt, 's azt a' parancsnokra czélozva elsüti; mire ez azonnal szörnyet hal. A' több mint közönségesen bátor fiúra azon perczen több fegyver szegeztek, de ő, ügyesen földre vetvén magát sérületlen maradt; sőt mint a' National világosan megjegyzé, elfutása után észre véve, hogy sapkáját ott hagyá, visszament és szerencsésen elhozá azt. E' közben egymásik torlasz emeltetett a' St. Denis diadal-ív mellett, 's mintán a' nép hatalmasan belefelyt a'

munkába, kevés időmulva, az itt jelen volt katonaságnak fegyverei is használtattak a' nép által a' többi utcákon. Végtére a' harc-és bosszú kiáltásokat győzelmi ének váltotta fel, 's X^{ik} Károlynak felmondattott a' szállás a' Tuileries palotában.

Vagy ha meglátogatunk valamelly érdekes helyet a' juliusi forradalom' idejéből; például az Arcolo hidat, melyre, kezébe ragadván egy három színű zászlót, az ott fel állított ágyuknak bátran ellenébe vezeté egy ifjú a' népet, mondván: „báratim, ha meghalok, emlékezzetek meg reám, engem Arcole-nak hívnak!“ És így történt. A' hidon felállított ágyuk az egész előrohanó népet, 's köztök az ifjú vezért is leseprették, de a' következő perczben, mi előtt az ágyukat ismét megleheté tölteni, az ujonnan előrohanó nép a' hidat 's vele az ágyúkat elfoglalta, 's ezen idő óta a' hid Arcole hidnak nevezetik.

Vagy ha meglátogatunk valamelly érdekes helyet, a' nagy forradalom' idejéből; például azon házat, melyben Marat lakott, 's hol Cordey Charlotte által meggyilkoltatott (Rue de l'École de Médecine 18.). Midőn én e' házba be léptem, 's a' kapus lakja előtt, hol hajdan Danton menydörgő hangon kérdé barátjának honlétet, hol ugyan ez

íránt tudakozódott Corday Charlotte is, a' forrodalom' idejében használni szokott szóval kérdezém: itt lakott „citoyen“ Marat? Bárha arról előre bizonyos valék is, nem kevésbé döbrentett meg a' felelet: igen, uram, ezen házban. Azon ablak, mutatá a' kapus, fürdő szobájának ablaka, mellyben meggyilkoltatott.

Ott voltam tehát, a' világ legelső demagógjának lakásán. 'S úgy tetszett, mintha riadozását hallottam volna a' kapu előtt a' felbőszült néptömegnek, melly a' Marat meggyilkoltatásának hírére összesereglett.

Különös véleménynel van a' világ némelly ügyekben. Marat azt hitte, hogy Francziaország' java azt kívánja, mi szerint az aristocrata fejeknek lekell hullani, és ezért öletett. Corday Charlotte azt hitte, hogy Francziaország' java azt kívánja, mit szerint a' Marat' fejének lekell esni, és ezért gyilkolá meg Maratot. Nem nyilvánágos-e, hogy ez mind a' kettő egyaránt dogmatismus, 's hogy Marat és Corday Charlotte teljesen egy-nemű lények voltak? Mind a' kettő minden áron czélt akart érni. Sőt Marat nyilvánosan, és mások által, Corday Charlotte pedig saját kezével és orozva gyilkolt. És még is vannak emberek, kik

Maratról úgy beszélnek, mint az ördögről, Corday Charlotte-ról pedig mint az angyalról.

Vagy ha megtekintjük az értelmes szuronyu nemzetőröket; a Szajna' költséges partjait, mellyek csupán csinos kóborlási térül látszanak készíttve lenni; a' mindenféle köz épületeket, mulató helyeket, színházakat, apró bálteremeket, csarnokokat, kávéházakat, étteremeket, olvasó szobákat, könyvtárakat, sétatereket, és végtére mind azon gyanús és nem gyanús helyeket, mellyekben Páris bővölködik, mindenütt hasonlithatlanul a' legjelesebbre találunk a' maga nemében.

Mindenütt zaj és tarkaság. Ifjak és vének, gyalog, hintóban és lóháton vegyest, köztök nem esekély számmal varázs kellemű 's ígéző erejű hölgyek.

És ezek a' párisi hölgyek!

Ezek a' pajkos, örök mosolygó arcú párisi hölgyek! Nem kitünőleg szépek, de hasonlithatlanul varázs kelleműek. Előképei a' gondtalanságnak, gyönyörnek és vidámságnak. Ha az arczot tekintjük, olyanok, mint a' virágzó pompájú tavasz, melly ingerel, 's melly élvezetet nyújt a' napnak, újdon sugárai által. Ha pedig az arczot mint kísértetet mellőzzük, olyanok mintha valamely ki-

rakatból closont csinos viasz alakok volnának. Szív és érzelem nélküli Sirének, vidorak, és eleve- nek; csinosak, de csintalanok is; elmések, édesek, finomak, kellemesek, és elbájolók. Nyugtalanok, mint a' hajót összevisszahányó háborgó tenger, csakhogy még is nem félelmet gerjesztenek magok iránt. Hasonlítanak a' csikókhoz, azonban mint minden hasonlítás, ugy ez is tökéletlen, mert a' valódi esikok kézből siklóbbak. Vonásaikon szüntelen ünnep, szüntelen derűtség sugárzik. És röviden akárminő nagy mértékben szeresse is valaki a' francziákat, lehetlen még sokkal inkább nem szeretni a' franczia' hölgyeket.

És ha mindent megizleltünk kissé Párisban, úgy tetszik, mintha sebesebben verne szívünk, vagy is inkább mintha megváltozott volna ereinkben vérünk.

Ez egy egészen új világ. És valóban Párisba nem vágyani csak együgyűség, de belőle örömet távozni, vagy eltávozván reá gyönyörrel nem emlékezni, 's bele ismét vissza nem vágyani, lehetlenség.

És ha Páris új világ nappal, akkor valóságos Mahomet paradicsoma éjjel.

Csak a' bálokról, 's különösen az opera bálokról szólok.

A' teremben, mellyben a' bál tartatik, nem ritkán fél órával korábban még opera előadás van; egyetlen teremmé varázsoltatván azonban gyorsan a' nézőhellyel a' színpad, éjjélkor, midőn másutt vagy alusznak, vagy feküdni mennek, megnyílnak az ajtók, 's a' bál azonnal elkezdődik.

Felzavartatván az utschák a' balbamenők' zajongása által, egész Páris mintegy villany-szikra által érintetik meg, és növeli a' zajgást. Végre megérkeznek, és betolongnak a' vendégek az opera házba, 's míg belül a' zajongás egyre növekedik, kívül lassanként minden lecsendesedik; miglen reggel felé megjelennek a' hajnal' hirnökei az utzaseprók, 's Páris mintegy törölgetni látnak szemcitt fölkelteben.

A' bál-teremben világos viradtig növekedő zsibongás van. Minden a' mi itt van széditő vagy elragadó. A' fénynek és csillogásnak másutt nincs párja; a' jókedv, elmésség-, és lelkesedésnek nincs mértéke; a' szerelmi cseleknek, tetszelgésnek, örömnnek, édelgésnek, és lobogó indulatoknak nincs vége hossza és határa; az elevenségnek, életvidorságnak, vigalomnak, és gyönyör-vadászatnak nincs tágabb mezeje; a' hevült érzelmeknek, 's a' szivtitkosvágynak nincs bővebb tápláléka; és röviden

— az áradozó kedv-csapongás és magasztaltságnak nincs valódibb hazája.

Az egész egy csodálatos egyveleg, tündéri fénnel körözve. Az életöröm', fényüzés', és szilajkodás' majd minden nemci feltűnnek szemeink előtt.

Az egész gyülekezet olyan, mint a' fakadó rózsza bimbó, melly szemeink előtt nyilik.

Vagy inkább olyan mint egy nagy vásár, hova mindenki adó vagy vevő szándékkal megy; és viszont nem olyan mintegy nagy vásár, mert a' vásárban az ember' képére semmit sem adnak.

Vagy sokkal inkább egy nagy szerelmi forrongás és cselszövény. Találkozó hely az egyiknek, kalandvadászati hely a' másiknak.

Negyvenkilencz ragyogó csillár és számos kargyertyatartó valóságos fényben úszó tündér-lakká varázsolják az egész házat.

Egyszerre megharsan a' zene, 's a' zajongás és az örömhullámozás a' legfőbb fokra hág.

Zaholázhatlan hévvel és mohósággal lát mindenki a' tánczhoz, 's az első szívhez szóló részénél Musard felséges négyeseinek, mi közben ezer torok kialtozza: Bravo Musard! kétezer torok a' zenekar után dalolja 's ha bevégeztetik iszonyú „bis“ „bis“ kiáltással ismételtetni kívánja.

A' táncz' végén eszeveszett dühösség fog el mindenkit, 's a' legsebesebb rohanásnak vetvén magát az egész tánczolóereg, feltartóztatlanul végzi be ekkép a' galoppal a' contre danse-tánczot, párisi gúnynéven cancant.

Óh minő hasonlíthatlan ezen galop a' maga nemében! Ezen galop megfejtí, vagy is inkább észre véteti a' francziáknak hasonlíthatlán erélyét. Csak ezen nép vehette be a' Bastillet rohanással. Csak ezen nép vihette három nap alatt véghez a' juliusi, királyt változtató forradalmat. Csak ezen népvel lehetett Lisabontól Moskáig egy tábort csinálni.

Ezen galop nem látva megfoghatlan; látva pedig elvész benne a' tekintet, 's elnyeli a' képzeletet. És ha, mint a' zúgó zápor, elvonult előttünk 's megszűnt ezen zivataros galop, a' tagjainkat pihentető'k' arczain élénk kifejezése sugárzik a' felhevült szenvedélynek, melly világítóvá teszi az arczokat, mintha azoknak mindegyike teljesen átv volna szelleműlve.

Ki ne merőlné el a' mosoly-vagy is inkább a' tűz tengerben, mellyet annyi megszámlálhatlan égő tekintetből látunk felénk özönlöni?

A' lég csupa illatos, ingerlő fűszeré terem-

ben, 's minden a' mit látunk, minden a' mit érezünk szenderre, és élvezetre csábit.

Szemeink mint a' feneketlen tenger mindent elnyelnek, vagy inkább mint a' cikázó villám mindent áthatnak.

'S ekkép csak egy tekintetet kell 'a' terembe vetnünk, 's a' heves kedélyben azonnal fenekestől felforgató forradalom keletkezik, 's a' zaj, mi messziről mint a' vad vihar üti meg fülcinket közelről látva, mint szellem-hang, mint ígézet hat szivünkbe; 's ezen szellem-hang, ezen ígézet megrázó szenvedély-rohamot kelt fel bennünk, mely végig zajlik idegzetünkben, 's ezen helyzetben azt vélnök, hogy valamely szellem-világba tettünk át.

Mintha nem volna bennünk semmi földirész, vagy is inkább mintha testünk égő szén, vérünk pedig lobogó láng volna.

'S édes reményben az elégyt szenvedélynek, álomszerű érzékenyülésbe szenderedünk, 's kéjhulám futja el tagjainkat, mely olvaszt és magasztaltságba hoz.

Az égő szemek' sugárai, mint a' lobogó tűz lángjai, szivünket csapdossák; vagy is inkább mint köröttünk süvöltöző nyilvesszők halálra sebznek, 's akár merre tekintünk is mindenütt csak

ugyan azon dolgot tapasztaljuk. 'S mind ezen szivbuzdító, de még is zaklató ingerek közben mint talány lebeg előttünk, ha vajjon mindez emelő-e inkább avagy emésztő? És babonás sejtelem ragad meg, nem fog-e a' sors ezen pazarúl eláraszott kéjekért valaha elégtételt venni rajtunk?

És mind e mellett egy percz után távol marad tőlünk minden gond, minden aggodalom, 's annyira elfoglal a' jelen, hogy nem gondolunk a' múlttal 's nem törődünk a' jövővel még csak legkevesebbet sem.

Ennyi báj, ennyi varázslatra nem időzünk, nem vivünk, de meggyőzetünk, és megigéztetünk, 's ekkor megnyílik az ember' kebele, és mint a' mákony - ittas magasztaltságában azt véli, hogy szárnyakon lebeg a' képzelet világában.

Az a' sok szikrázó szem, az a' sok dagadozva habzó kebel, az a' sok lobogó szenvedély kísértetbe hoz és elkábit.

'S midőn ekkép ezer szerelem kel keblünkben, ha közepette ezen hullámzó indulat-árnak midőn a' sziv az érzékenyülés' örvényébe sodratik, a' szemlélődő idegen és ismeretlen, ki nem fogadtatik a' szerelem' ömlengésével senkitől, képze a' széles tenger' közepére helyzi őt, hol szerelmi vágyai-

nak árva sajkája iránytalanul tévedez szerteszét örök hánykódások között, 's ekkor a' tantalusi kín ezen szerelem-áradatban eltűrhetlenné válik, 's irigysége az itt ott hallható mézszavakat émelygő ömlengésnek, 's az észrevehető fohászokat, az örökábráduak beteges érzelésének gúnyoltatja vele.

De azért a' teremtet nem tudnók elhagyni', nem tudnánk tőle megválni a' világ' minden kincséért. Érzékeink lázas ingerültségbe jönnek; keblünk szokatlanul felizgattatik 's a' kitörő öröm 's az örült és eszeveszett magasztaltság közben mindenütt elterjedett varázs illat valami lecsillapíthatlan szomjat gerjeszt bennünk.

Ezen szomjúság' folytán aztán édes kénytelenséggel meghajolva — végig jelen maradunk a' vigalomban.

Ezen opera-báloknak azonban mindennek felett emlékében van valami kedves és gyógyerejű.

Vig éj után komor reggel hagyám oda Párist. A' vig éjet opera-bálban töltöttem, a' komor reggel pedig málhámat szedtem rendbe, 's Anglia felé indultam.

A' tenger-szoroshoz érve értesültem, hogy az utóbbi napokban borzasztó vihar dúlt a' tengeren, párnapi azonban a' vész tetemesen kisebbedett.

Ezen biztatással megelégedve, 's leginkább mivel igen ohajtottam, egy kis tengeri vészt látni, melly ne nagyon veszélyes ugyan, de még is elegendő legyen arra, hogy tapasztalati fogalmat nyerhessek a' tengeri viharról, siettem hajóra szállani. Midőn azonban kiértünk a' morajos tengerre, azt vettem észre, hogy a' csillapodott vihar, még mindig erősebb volt, mint én azt egyelőre véltem, 's ennek folytán hajónk jól meg is tánczoltatott.

Ezen szüntelenül változó irányu lejtés engem nem kis szorongásba hozott; és, meg kell vallanom, én nem értem azon regényes jellemű embereket, kiket a' zajgó tenger nem képes félelembé ejteni. Én ugyan, bár ha a' vész nem volt nagy mértékben fenyegető, azt véltem, hogy minden vérem, 's ez által minden erőm és bátorságom örökre kifolyt belőlem. Annyi bizonyos, hogy egy óra negyed múlva elindultunk után, az lett volna legnagyobb örömem, ha valahogyan a' francia partokhoz vissza jutottunk volna. Midőn azonban szerencsémre, — ah de minő sanyaru szerencse volt az! — elő vett a' tengeri betegség, melly aztán kegyetlenül megviselt, akkor semmivel sem törődtem többé, mert a' világ és minden iránt, mihez

vonzalommal lehet viseltetni, minden ösztön, minden vágy kihalt belőlem. Pedig mint mondtam, a' vihar nem volt nagy mértékben fenyegető, 's nem is seprett el hajónk felett egyetlen valódi hullám sem, 's csak néha, 's igen kis mértékben, locsantott el a' szél felettünk egy kis vizet, de azért még is elegendő okom volt rá, hogy félelmet érezzek, mert a' szél meg lehetősen forgatta összevissza a' tenger' vizét, 's a' hajó eresztékei hallható nyikorgással tágultak, 's a' hánykódó tenger' zajlása, mint rémületes halotti zene hatott az elalélt tengeri beteg' füleibe. Ugy tettszett, mint ha meggyúladt volna alattunk a' víz. Mintha az eléggé magas hullámok, mint meg annyi vezuvláva-folyamot öntve szét tengerül, perzselő tűzáradattal olvasztgatták volna hajónkat. Ha a' dühöngő szélvészre figyeltem, melly vad viharával felkorbácsolá a' hullámokat, nem volt kétségem, hogy e' vihar zavarta fel a' tenger' nyugalmát, de ha a' haragos tengert tekintém, mint hömpölygeteti elő 's hátra minden irányban dulakodó habjait, akkor önkénytelenül azon kérdés támadt bensőmben, ha vajjon nem inkább a' tenger' haragja zavarta-e fel a' szeleket?

És közepette a' vadvihar dühöngésének, 's a'

szilajkodó tenger zajgásának, melyek bizonyos mértékben valósággal is megrettenthettek, de melyeket még tetemesebb fenyegető erejűeknek találtam azon gondolatra, hogy a' tengertől csak egypár deszka választ el; 's midőn a' kötelékek' szakadozását, 's az árboczok darabokra töredezését vártam minden perczen bekövetkezni; midőn a' vihar' tombolása közben melly nyitányává válhatandott egy hajótörésen végződő dalműnek, elgyengítve a' tengeri betegség által, minden jó sejtelen nélkül, alétlan nyúltam el ágyamon: ekkor a' sors nemtőül egy álomszerű édes emléket költött fel elmémbe, a' párisi opera-bálok' emlékét, és én azonnal vissza nyerém derűltégemet.

'S midőn végre a' tengerből kiértünk a' Temzébe, 's megszűnt minden veszedelem, 's vissza gondolék korábbi óráimra, az álomszerű édes emlék minden kiállott bajt elfeledtetett velem, 's ekkor elérzékenyülve rebegtem egy francziadal' ezen szavait: *Que ne peut-on rêver toujours ?!* ¹⁾

---

1) Vissza jövet Rotterdam felé, még jobban féltem mint először. Első utamkor ugyan is, magam sem tudom mi jogon erősen meg voltam győződve, hogy nem kapok tengeri betegséget. Második utamban azonban, miután az elsőn beteg valék, tökéletes

(Miért nem lehet örökké álmodni !)

És ti azt kérditek, miért szerettem én Párist?

Van azonban Párisban olyan is a' mit nem szeretek, nem helyeselhetek. Ezeknek sorában legelső helyen áll az utczáknak újabb időben divatban hozott faburkolása.

Mi lesz Párisból, ha ez minden utczában behozatik. Mi lesz a' kápráztató, siketítő, bódító, zajos tündér-városból, ha a' fényes hintók, és a' hetyke lovagok csattogás nélkül fognak az utczákon fel 's alájárni? Mi lesz a' keskeny utczákbantolongo néptömegből? Mi lesz Páris zaj, láрма, és csattogás nélkül? Mi lesz a' franczia alkotmányos szabadságból, ha torlaszokat nem lehet emelni?

bizonyosnak tartottam, hogy ismét beteg fogok lenni. És ez okozá félelmem' növekedését. Mert emlékezzünk csak azon közmeggyőződésre, miszerint igen jó, hogy az ember nem tudja halála óráját, mivel valami borzalmas volna azon számolási kényetelenség, és öntudat: még egy óráig, még egy félóráig élek! A' tengeri betegséggel pedig éppen így vagyunk.

Midőn tehát a' Temzén a' tengerhez közeledtem, félelmem' növekedése közben, mindig számolgattam, mennyi idő múlva fog el a' halálnál kinosabb betegség. Szerencsémre azonban a' betegség ekkor elmaradt.

Hidjétek el nekem, hogy az utczák' faburkolása sokkal inkább veszélyes a' franczia alkotmányra, mint a' párisi vár - erősítések.

Ez a' fa - burkolás képtelenség, elferdítés, csalás, hamisítás, alattomoság, nemzet és alkotmány elleni merény, ármány, erőszak, árulás, és röviden légnagyobb lealázása Párisnak.

De hiszen az erős isten már meg is látogatta Párisnak egy fával burkolt utcáját.

Egy utczában ugyan is, közel a' Palais Royal-hoz, melly mindennemű mozgalmaknak központja lévén, a' hatóság által gonosz szemekkel nézetett, a' faburkolás behozatott.

Páris a' gondtalan, a' fényűzésbe merült, az elpuhult Páris, látta, jól látta ezt, 's még is tűrte.

A' munka folyton és gyorsan haladt, 's így történt, hogy használva az időnek szeszélyeit, egy pár egymás után következett száraz nap a' faburkolás egész útca hosszant, szerencsésen vagy is inkább szerencsétlenül elkészült.

De a' gondviselés' útai elláthatlanok.

Mit a' párisiak elmulasztának, a' gondviselés későbbben kipótlá, meghiusítván az ördögnek minden incselkedéseit és gonosz szándékát.

Alig hogy bevégeztetett ugyan is a' faburkolás, megdördült parányi világunk felett a' villámoség, 's meg eredtek az égnek széles csatornái, 's az isten' áldása, a' gondviselés' eszköze, az égi manna, a' szabadság' nemtője, eső alakban, nagy cseppekben szállott alá Páris városba.

Ekkép a' száraz időben készült faburkolat meg nedvesülvén, 's ekkor dagadásba jövé, mi után sem hosszában, sem széltében sem alája nem lehetett terjeszkednie az utczának bółtozat alakban emelkedett fel, 's ezen alakjában Párisnak a' forradalmak' Classicus hazájának, egy egészen új nemű felkelés tűnt fel szemei előtt.

Egyszerre csak minden földszinti szobák és boltok elsötétedtek, 's néhány szeles ember, mint kis egér futott el a' bółtozat alatt, nem gondolván meg, hogy tulajdonképen, nem az utczán, hanem az utcza alatt mennek.

De van a' képnek komoly oldala is.

Mig az éj' folytán a' bál-teremekben hamis mosolyok váltatnak; mig a' bál-teremekben az annyira felséges, vidám, és mondhatnám, kiválóan egyenes és hátor jellemű franczia négyesek' andalító zengzetére elérzékenyűl a' sziv, és szédeleg a'

fő, 's midőn az utczákon fel 's alá járók' kelők' tömege végtére eleszlik, a' bérkocsik lassanként eltűnedeznek, az átvilágló ablakok egyenként elhomályosodnak, 's egyszóval az egész pezsgő város lecsendesedik: ekkor a' nappal annyira pompás és ragyogó párisi utczákon megjelennek az éj' madarai, a' rongy-szedők (Chiffonier), hátukon tárházul puttonnal, egyik kezökben lámpával, a' másikon pedig egy vashegyű pálczával, mellyel minden elszórt papir-és børszeletkéket, narancs haját, szivar darabkákat felkapkodnak, és tárházukba raknak. Undorító reájok csak egy pillantást is vetni. Lelket vesztő rohanással futosnak össze, alávaló munkájok közepette, minden utcát, minden zugot, 's felhánynak minden csomó szemetet, minden utca-csatornát, 's ha valami megemészthetőt találnak, utálatos patkányi mohósággal azonnal le nyeldesik éhes gyomrukba.

És gondolni, hogy Párisban temérdek ember van, ki így él, az irtózatos. Oh vannak dolgok, miket ha a' szemtanú hiven leír, a' jámbor olvasó azt véli, nagyitva vannak.

És mind ezek folytán fogja talán valaki mondani, miért dicsérem, miért szeretem annyira Párist

és a' francziákat, midőn az angolok többet tudnak felmutatni?

Igen is. Én megismerem, hogy Franciaországban sok dolog van tökéletlenül; de ugyan hol van a' világon valami tökéletes?

Megismerem, hogy a' juliusi forradalom óta ha nem is vissza esés ugyan, de minden esetre hanyagság van a' francia nemzet' közéletében, 's az nem felelt meg azon várakozásnak, mellyel íranta a' szabadság' baráti, sőt annak ellenségei is viseltetének; de ennek Lajos Fülöp az oka.

Megismerem, hogy Anglia nagyobb haladást tud felmutatni; de hiszen Anglia századok óta halad azon pályán, mellyre Franciaország csak egy félszázada lépett fel, 's ezen félszázadnak felét is a' harcz' zivataraiiban tölté el.

Azonban hasonlítván, mindent a' maga arányában, határozottan tagadom, hogy az angolnak első-sége volna a' francia felett.

A' francia a' szabadság' elveiért küzd, és valóban az tény, mellyet senki sem von kétségbe, miszerint a' hosszas francia-háború a' múlt század, végein, 's a' jelennek elején rendkívül sokat tett a' szabadság elveinek terjesztésére, 's hogy átalá-

ban sokkal többet tett a' franczia a' szabadság' terjesztésire, mint akármelly más nemzet; az angol pedig az opium kereskedésért küzd.

Mindenek felett kimondhatlan sokat használt a' franczia a' szabadság ügyének, különösen az 1789ⁱ forradalom ¹⁾ által.

A' keresztyénség és a' franczia forradalom, a' világ történet' legnagyobb eseményei. Az első azt mondta: minden ember egyenlő az isten előtt, a' másik pedig: minden ember egyenlő a' törvény előtt.

Könnyű most a' világnak politizálni, könnyű a' szabadság elveit terjeszteni, mert tisztában vagyunk az elvekkel, mert azok összeköttetésbe hozattak az étellel; a' franczia forradalom előtt azonban mind ez máskép volt. Az előtt a' politika, mint egykoron általában minden tudomány, csak bizonyos kis körben ismertetett. A' tömegnek szellemi rabszolgasága, nagyobb volt még valóságos rabszolgaságánál is.

Jusson eszünkbe csak, hogy midőn nálunk, 's

---

1) A' forradalom alatt nem a' kicsapongásokat, gyilkolásokat kell érteni, hanem kiváloag a' legnevezetesebb reformi ezmék életbelépéseinek történetét.

átalában a' világon mindenütt, valami új political elv állítatik fel, melly egyébiránt immár a' francia forradalomkor megkísértetett, csak azért, mivel ezen elv azon bizonyos hazában új, mennyire megretten tőle a' bárgyú sokaság, 's milly kicsiny hitűséggel viseltetik iránta a' legnagyobb rész. Pedig mi előttünk példa van, Franciaország' példája, midőn azonban Franciaországban tűntek fel legelőbb azon elvek, Franciaország előtt a' legtöbb részletekre nézve a' világon sehol sem létezett példa.

És nem - előserege - e az ilyen Nemzet a' többi nemzeteknek ?

És nem teljes mértékben megérdemli - e a' nemzetek' elő serege rokonszenvünket és szeretetünket ?

'S mivel a' jelen állapot talán nem olyan, minőt olly nagyszerű előzmények, 's egy olly nemzet érdemelnének, mint a' francia: soha se essünk kétségbe a' franczián, kívágja az magát a' legnagyobb veszedelemből is.

Ne feledjük különösen, hogy a' mult század' közepe után, XV es XVI^{ik} Lajos alatt még sokkal rosszabbul állott a' francia' sorsa, mint jelenleg, 's akkor az egész világ azt mondta: a' ki nem

'S egyszerre, gyorsabban mint a' villám, mindenkit meglepve, Phoenixint új életre kelt Franciaország hamvaiból.

Hogy ne szeretnők, hogy ne becsülnők az olyan országot, melynek népe témegestől felülemelkedik az előítéleteken, 's bátran kimondja, miszerint az erőhatalom által alapított jog ellenében, a' felkelési jog áll; 's hogy az, mit istenijognak neveznek az emberek között, csak a' hatalom' és engedelmesség' megszokásából ered, 's ezen jognak törvényessége csak a' kiméletben vagy kényszerítésen alapúl.

Élj dicső nemzet, élj századokig, ezredekig
élj, hogy tanithasd a' világot, hogy mindenkinek
szívébe oltsd, miszerint a' mult csak tanúság, de
nem bálvány, a' jelen pedig kísérleti ér, és nem

alvással töltendő éj; 's hogy mind a' kettőt csak arra kell használni, mikép húzhassunk következt és tanúságot, további haladásra, nemünk' emelésére, és tökéletesítésére. Ösztön, éberség, hajlam, vágy és képesség legtöbb van a' francziában a' haladásra.

A' francziákat szeretni korunk' műveltsége, szelleme, 's az egyetemes emberiség iránt nyíltan bevallott hódolat.

Gyalázni pedig eretnecség korunk vallása a' szabadság iránt. És mindenek felett ne feledjük, miszerint az 1789^{ben} megkezdett forradalomnak még nincs vége,

---

10.

Versailles és Fontainebleau.

Versailles, melyről a' jelenkori francziának nagy anyja bús mosollyal regél a' Lajosok' korából, szinte egy félszázados elhanyaglás után, ez idő szerint újlag nevezetes helylyé lett.

A' kihalt város nagy részben újlag életre jött, 's a' halotti csendet legalább annyi zaj és olly dolgok váltották fel, mellyek megfogyatkozott régi jó hírében egykis kárpótlást nyújtanak Versailles-nek, 's mellyek leginkább szemeink elé tüntetik mi volt Versailles valaha.

Nem tévé ugyan át Lajos Fülöp Versailles-ba udvarát, mert hiszen a' francziák' királyának tulajdonképen véve nincsen is udvara; azonban pompás muzeumot (kép-és szobor gyűjteményt) állított fel a' világ egyik legszebb és legnevezetesebb palotájában. E' palotában látható a' terem melly XIV. Lajos uralkodásának első felében tanács

teremül szolgált. Itt dolgoztak XIV Lajossal Colbert, és Louvois. Itt vették rendeleteit Turenne, Condé, Catinat, Villars, Vendôme. Itt ismerték meg az ide jött spanyol grandok V Fülöpöt spanyol királyul. Itt mondta XIV Lajos: Il n' y a plus de Pyrénées !) ¹⁾.

Közel ezen teremhez voltak a' Maintenon asszony' szobái, hová későbbi éveiben XIV Lajos a' tanácsot áttette, 's hol Maintenon asszony himzés közben adá elő tanácsait. Itt vonatott vissza a' Nantesi edictum.

Voltam a' teremben, melly mint előszoba olly nagy nevezetességet nyert Franciaország' történetében (oeil de Boeufnek neveztetik) 's hol XIV Lajos idejében a' legelső emberek várakoztak a' király' felkeltére.

Ezen terem neve közönségesen általános nevezetül is szolgál az udvarra.

Illy értelemben, vette Chénier egy igen csinos versében, mellyet egy udvaronczból lett fővezérre írt: Favori de Louis, plus que de la victoire;

---

1) Nem létezik többé a' spanyol határ a' pyrenei hegyek.

Fort grand a' Pocil de Boeuf, mais petit dans l'histoire.

(Nagyobb kedvence Lajosnak, mint a' győzelemnek; igen nagy az előszobában, de kicsiny a' historiában.)

Ezen teremben van egy kép, melly XIV Lajost, családosul együtt, isteni jelképekkel tünteti elő: XIV Lajost mint Jupitert, nejét mint Junót stb.

Voltam a' teremben, mellyben XIV Lajos 1715^{en} Sept. 1^{en} meghalt. Kevés idő múlva, mond egy történeti adat, a' német császár ezt mondá a' tudosítás' vételekor udvarának: urak, a' király meghalt! És senki sem volt, ki kérdést tett volna, mellyik király? mert azon időben csak egy király, XIV Lajos volt, 's ezt mindenki jól tudta.

XIV Lajos, ki mint Jupiter festetett le, ki 72 évig volt király, ki a' kéjelgésben, bálványzásban, tömjénezésben jó nagy osztály részt nyert; ő a' szédítő és szédített: tán nem is gondolta, hogy valaha meg kell halnia.

És csodálatos! épen ezen terem, mellyben XIV Lajos, a' leghatalmasabb franczia király, ki meg reszkettette, és megrázta egész Európát, ki a' franczia király nevének fényével és dicsőségével elárasztotta az egész világot, 's félelmissé és tiszt-

telté tette azt az egész világon elhúnyt, épen ezen terem az, mellynek erkélyén a' hálószobájából elzavart Maria Antonia, XVI Lajos' neje, 1789^{en} Oct. 6^{án}, midőn a' palota meg volt szállva, a' néptől kegyelmet könyörögni megjelent, 's ekkép teljesen meghajlott a' trón a' forradalom előtt.

Sőt épen ezen terem az is, hol ugyan csak a' rettenetes emlékű Oct. 6^{án} a' királyné gyermekeivel együtt elrejtőzve levén, az utóbbiak enni kértek annyoktól, 's Maria Antonia leánya egyhatalmas császárnénak, és királynőnek, testvére egy császárnak, neje egy királynak kinek, tizennégy század alatt 67 koronás előde volt, mint egy utolsó szűkségben sinlődő napszámos' neje könyek között kénytelen volt azt felelni, hogy a' fergeteg elvonulásaig egy darabka kenyeret sem adhat.

Mi a' kép - tárt illeti, ebből is megemlítek egypár nevezetes jelenetet.

A' győri ütközetet ábrázoló kép itt van, hol a' magyar nemes felkelő sereg derekasan megveretett. Ezen ütközetben jelen volt az én - párisi czizma tisztitóm is.

Van egy kép, melly azt ábrázolja, midőn Napoleon a rosbachi csata' emlékét leromboltatja. Én azt nem tettem volna, hanem egy kis pótlékot, a'

következő történetet vésettem volna reá: Soubise herczeg a' franczia fővezér II Fridriknek nagy tisztelője volt. S' midőn ezen utóbbi Rozbachnál megjelent, a' herczg eszeveszetten megfutamlott táborával; tehát tulajdonképen, megsem veretett. Fridrik egy elfogott kemény kinézésű francziának ezt mondta: hogyan, az ön fővezére ilyen emberekkel el tudta veszteni az ütközetet? a' franczia ezt felelte: ilyen ember mint én sok van a' franczia hadseregben, de olyan nincs mint ön. — Ezt nem fogták volna a' poroszok letörölni, de nem tudom, ha vajjon nem kedvezőbb-e a' francziákra nézve; sőt még Napoleon is kedvezően lett volna ez által érintve:

Van egy más kép, melly a' jénai ütközetet ábrázolja Horace Vernet-ól. Napoleon egyszerü kabátban lovag ostorral kezében, mintha csak séta lovaglást tenne, halad előre, de midőn egy katona felkiált: En avant: marchons! (Előre menjünk!) vissza tekint, 's ezt mondja: Ki az? Bizonyosan valami türelmetlen ujoncz, de mi előtt kezem alá beszélné, harmincz rendes utközetet nyerjen meg! — És valóban egy ujoncz volt a' felkiáltó.

Itt van a' pyramisok melletti ütközet is, midőn Napoleon felkiáltott: katonák!! e' pyramisok' csu-

csairól negyven század tekint le reátok! 'S ezen szavakkal biztosítva lón a' győzelem. Hasztalan volt a' Mamelukok' megfeszített igyekezete; hasztalan minden ismételt erőködés; hasztalan minden kétségbe eséssel páros elszántság: a' franczia hadsereg magasztaltságának semmi sem állhatott ellen, 's a' Mamelukokat semmi sem menthette meg többé a' szét szóratótól.

Itt vannak továbbá: Montenetto, Millesimo, Mondovi, Montebello, Lodi, Lonato, Castiglione, Arcole, Rivoli, Valmy, Jemmapes, Fleurus, Marengo, Eylau, Eckmühl, Eszling, Friedland, Ulm, Vagram, Austerlitz, mellynek elő estéjen, az orosz fővezér azt mondta, miszerint csak azt sajnálja, hogy mindegy lábíg nincs reménye elfogni a' francziákat.

Itt van többek között a' palotában egy érdekes terem, az úgy nevezett 1792ⁱ terem, hol a' század-negyedig tartott küzdetben részt vett férfiak legnevezetesebbek 1792ⁱ állapotukkal felvannak jegyezve. Itt láthatni többek között egy embert, ki Franciaország' déli részében igen nagy részt vett egy városnak ostromában. A' várost Toulonnak nevezik, az embert pedig Bonaparténak, ki akkor pattantyus hadnagy, 1804^{án} pedig Császár volt. Tisztelet e' névnek, mert a' férfit, kit

ez ábrázol, mint legelső törvényhozó, organisáló ész, és hadvezér, nemünk legfényesebb tehetségű egyéne volt. Bonaparte Napoleon bűneinek halmaza az alkotmányos szabadság körül az egekig érhet, de azért még is ő volt a' legnagyobb ember, ki valaha élt. És mindenek felett kérek mindenkit ne legyen Vashington iránt annyira kiméltlen, hogy őt Napoleonnal hasonlításba hozza.

Közel ezen képhez van egy másik ezen alá írással: Bernadotte 1792^{ik} év hadnagy, 1818^{án} Svéczia és' Norvégi királya. Továbbá Murat 1792^{én} alhadnagy 1808^{ikan} Nápolyi király. És; Lajos Fülöp 1792^{én} Lieutenant Général, 1830^{án} francziák királya. Itt vannak még Lafayette, Dumouriez, Moreau, Pichegru, Hoche, Kléber, Ney, Soult, Oudinot, Gérard, Grouchy, Victor, Marmont, Masséna, Gourdan, Junot, Kellerman, Augereau, Davoust, Lannes stb. stb.

De a' palotában van a' brumaire 18^{ai} ábrázoló kép is. Ha Napoleon ezen jelenetet kihagyta volna életéből, az egész világ bálvány-imádó volna ezen perczben.

Itt vannak továbbá minden franczia admirál' Connétable, Marsal' és fejedelem arczképei is. Ezen utóbbiak összesen 72 (70 király, 2 esászár,

Nagy Károly és Napoleon) az utolsó, az az Lajos Fülöp (az első király Pharamond 420 — 427) épen az utolsó helyet tölti be a' teremben. Nekem azonnal eszembe jutott, hogy Frankfurtban is épen II Ferencz, az utolsó császár tölti be az utolsó még volt helyet a' teremben, vajjon-nincs-e itt is játéka a' sorsnak?

'S ha figyelmesen megjárjuk a' kép és szobor tárra alakított palotát, 's mind azon emlékeket meg szemléljük, mellyek az új Versaillesban a' régire emlékeztetnek; lehetlen, hogy XIV Lajos' regényes szelleme körül ne lebegje a' szemlélődőt. Mind azon teméntelen kicsapongás és pazarlás mellett, mellyeknek közepette XIV Lajos élt, annyit legalább mégis el ért, hogy a' francia nyelv', divat' és szokások' elsősege az egész világra kiterjesztett.

'S mondjam-e, hogy felkerestem a' helyet, hol a' nemzeti gyűlés 1789^{ben} ült? Az épület azonban csak ideiglenes építmény volt 's ennélfogva pár évvel későbbben megszűnt létezni, 's így tehát nem is lehetett szerencsém azt látni, mindössze is csupán a' helyet, hol most kert van szemlélhettem meg.

De láttam mást.

Egy oltár - képet.

Az egész világ' minden festőit elszámálhatjátok, és még sem fogtok reá akadhatni készítőjére.

El beszélem tehát a' dolgot világosabb szavakkal.

Az 1790ⁱ év Jun. 19-én midőn már a' nemzeti gyűlés Párisban ült, — mivel 1789^{ben} Oct. 6. a' király Versaillesból át tévén Párisba lakását kevés napok múlva a' nemzeti gyűlés is követte, hol számára a Feuillant zárda udvarán emeltetett egy épület, mellyben a' nemzeti gyűlésⁱ végig, az egész törvényhozó gyűlés, 's a' convent is a' király' lefejeztetéseig ült, az után, mint egyedüli legfőbb hatalom, a' Tuilleries palotában foglalván helyet, jelenleg ezen zárda udvaron emelt épület sem létezik, mert annak helyen, a' meghosszabbított Rivoli utsza vonúl el, — megjelent a' gyűlés előtt egy magány egyesületi küldöttség, 's a' kért engedelem' megnyerése után a' küldöttség' szónoka, kezében egy tölgy koszorúval ékesített ércz lappal, figyelembe hozá, miszerint más nap lesz első évnapja azon nagyszerű jelenetnek, midőn a' nemzeti gyűlés tereméből (hol most kert van) kizavarva, egy tekező (nem billárdozó) teremben ült egybe, 's ottan azon nevezetes esküt tette le, melly a' jelen érczlapra van vésve, miszerint felfogadá, hogy az al-

kolmány' elkészítéseig nem fog eloszalni, 's mindenha fog magának helyet találni az egybe gyűlésre, 's jelenté egyszersmind, hogy ezen esemény' emlékére, az érintett egyesület a' jelen ércz lapot másnap az említett terem' falába szándékozik helyezni.

A' gyűlés szűnni nem akaró tapssal fogadta a' jelentést. Végtére szót vett az elnök, 's megjegyezvén, miszerint valamint ez ideig hiven megtartá azt, úgy ezentúl is szilárdul állani fog a' gyűlés esküje mellett; 's dicsérrel és helyesléssel emlékezvén az egyesület' szándokáról, beszédét azzal végzé, miszerint azon emlék lap oltár lesz, melly körül a' szabadság' barátai összefognak gyűlekezni.

'S ime az oltárkép, melyet én meglátogattam, épen ezen érczlap volt.

Mem kevésbé érdekes emlékek' helye Fontainebleau is.

Ez palota volt a lovag király' 1^{stő} Ferencz' lakhelye.

I^o Ferencz Franciaország' történetében nevezetes időszaknak volt alapítója, mert miután elődei, 's különösen XI^{ik} Lajos a' független Dynastákat megtörték, ez által csak részben eszközöltetett

Franciaország' egysége. Mind ezen lovagurak egész 1° Ferenczlg megtörve bár, de még is elegendő hatalom' birtokában, 's külön válva éltek az udartól sőt 1° Ferenczlg nem is volt „udvar.“

Ezen király azonban behozván a' fényűzést, 's a' társaságos életet, lakhelyén Fontainebleauban alapítója lőn az „udvar“ nak. Ez uton magához édesgeté a' nagyokat, 's részint ezen erkölcsi kötelek, részint pedig az által, hogy ő a' gazdagabb inkább győzván a' fényűzést mint a' többiek, 's ennél fogva bizonyos felsőséget vivott ki magának, 's ekkép főnöklete alá fűzte az ország nagyjait, ismét igen sokat tett Franciaország' egységének szilárdítására.

Ezen második időszak a' múlt század' végeig tartott midőn aztán a' Convent', és Napoleon' mély bölcsességű terve szerint a' kormányzási rendszer tökéletesítetvén, az az a' Centralisatio behozatván, egy hatalmas Compact testtéforrasztatott össze Franciaország, 's most mint egyetlen férfi áll.

XI Lajos és 1° Ferencz menték meg Francia országot Németország' állapotától, 's midőn pedig az idő eljött, melyben Franciaország egy olly nemű erkölcsi Anarchia szélén volt, hol mi vagyunk,

akkor a' Convent és Napoleon menték meg Franciaországot a' veszélytől.

Bóldog ország, mellynek ennyi Századokra üdvösen kiható emberei vannak!

Igen sok érdeme van 1^{ső} Ferencznek a' nemzetiség körül is. Az ő bölcс rendelete folytán már 1536^{an} iskolai tanítási nyelvé lett a' honinyelv.

És így mi még most sem vagyunk ott, hol a' francziák 1536^{an} voltak.

A' palota' termei telve vannak 1^ő Ferencznek szobraival, ki az akkori divat szerint bajusz, és szakállal, hetykén fültövére nyomott kerek kalappal van ábrázolva, 's mintegy ismétleni látszik ama híres szavait, mellyeket 1525^{en} az elvesztett páviai ütközet után nevének irt: Mindent elvesztettünk, csak a' becsületet nem!

Ezen palotában volt Napoleon alatt a' pápa le tartóztatva.

Voltam a' trón teremben, hol Simonyi, tudós hazánkfia leírása szerint, a' trónra ülve kenyelmesen dohányzott, és pipáját kiverte.

Mutatták a' helyet, hol 1657^{en} Nov. 6^{án} Cristina Svéd volt királynő Monaldeschitt megölette.

Érintettem az asztalt, mellyen Napoleon, Elbá-

ha menetele előtt, lemondását elkészítette, 's melly asztalt aztán méregből - e, avagy szórakozásból, nem tudom, toll-késével össze szurkált.

Ezen palota udvarán történt a' híres búcsú Napoleon és katonái között, s' midőn ezen gondolaton merengve néhányszor végig és keresztbe vonultam az udvaron, úgy tetszett, mintha kísértetes árnyait pillantottam volna meg a' romjaiban is félelmes érzekarn hadseregnek.

Itt gyűjtötte egyhe utóljára Napoleon serege' maradványát dicsőségének oszlopait.

A' gondolat, hogy itt ősz vitézek könyeztek, egészen elérzékenyített.

És minő ellentét! Ezen udvaron, hol 1811 én a' világ' legjelesebb hadseregének romjai állottak, hol egy sokáig fénylett esillagzat pattant szét, hol az újabb kor vitézeinek legjava állott együtt, midőn ott valék, egy hitvány ujoncz állott őrt.

A' kamarai ülések' megnyitása.

Nem lehet érdektelen, ha egy kis párhuzamban, a' franczia, angol, és a' mi ország gyűlésünk megnyitásának jellemzetes külsőségeit meg érintem.

Franciaországban, hol a' király tiszván hivatalnok, és semmi egyéb; hol semmi okiratban sem él a' király' irányában a' polgár ezen szóval „jobbágy“ hol az „isten kegyelméből“ a' király' cziméből kivan törölve; hol nincsen aristocratia; hol tehát a' felső ház, nem hatalom, hanem csupán tisztes tanács gyűlés; 's egy szóval, hol a' követ kamara' a' legfőbb hatalom, mert a' nép a' legfőbb elem, a' kamarai ülések, a' követek' teremében nyitvatnak meg, 's a' király és a' felső ház jönnek a' követekhez. (A' juliusi forradalom előtt a' franczia király a' Louvre-ba [kir. palota] hívatta a' két kamarai tagokat, 's ott nyitotta meg az üléseket.)

Angliában, hol a' királyság hasonlóul nem a' legtúlnyomóbb hatalom, de hol nem annyira a' nép, mint inkább az aristocratia irányában hajlik meg a' királyság, a' parlamenti ülések a' felső házban nyitvatnak meg.

Nálunk, hol az alkotmányos élet, még igen kevésbé van ki fejlődve, egészen ellenkezően van minden. Nálunk a' Posonyban lejövvő király a' maga szállására, melly egyébiránt érseki palota, hivatta a' két táblát 's ott nyitja meg az országgyűlést.

Továbbá.

Francziaországban (rendesen) nemzetőri, Angliában lovagrendi, Magyarországbán katonai öltözetben nyitja meg a' király az országgyűlést.

'S még tovább.

Lajos Fülöp a' trónra lépvén szívére teszi kezét, 's nyájasan ezt mondja: Pair és követ urak, tessék leülni. (A juliusi forradalom előtt, nem is a' király, hanem egy hivatalnok, és pedig ezt mondta: Pair és követ urak, a' király megengedi, hogy önök leüljenek.)

Angliában közönséges parlamenti ülésekben ugyan mindenki felteszi kalapját, midőn a' fejedelem jelen van, vagy is a' parlamentet megnyitja,

némelly aristocratiai család tagjainak, de csupán ezeknek, kiváltságuk van ekkor is feltehetni a' kalapot.

Magyar országban pedig szék sincs a' királyén kívül, hogy leülhetne valaki.

És még néhány szót, mint leírást, az 1843^{ik} évi francia kamarák' megnyitásáról.

A' polgár-király 18-20 ezer szürony által képzett sorok közt ment az ülésbe, pedig, meg kell jegyeznem, a' távolság, mellyett meg kellett haladnia, egyáltalában nem igen nagy.

Délelőtti 11 órakor a' város' minden részében dobpergés, trombita harsogás, 's katonai zene hangzott.

A szajna' partjai, mellyre mind a' királyi lak, mind a' követ-kamarai palota nyúlnak, sűrűen el voltak látva minden nemű fegyveressel.

A' fegyveres sorok' mellé senkinek sem volt szabad állani, 's különben is az út' nagy részén, egy felül a' Szajna folyt, más felül a' királyi lak' kertje volt, mellybe hasonlóúl senki sem mehetett be azon idő alatt, míg a' menet tartott, kivévén, — mint képzelhetni — a' számos rendőrséget.

Mindenütt pontosan meg mérve az utat, melly a' király számára készítetett, meggyőződtem, hogy nem lehet hozzá egy lövésre közeledni.

Ez azonban még nem elég, mert azon felül, hogy nem lehetett hozzá egy lövésre közeledni, arról is gondoskodtak, hogy ha történetesen még is kocsija felé röpülne egy golyó, az még se érhesse el. Az összes francia kitűnő fegyveres erőnek legjava ugyan is, a' párisi válogatott municipale gardé lovasai, két külön osztályban, mint boriték a' boritékban lovagoltak a' király kocsija előtt és után.

Sőt ezen kívül, hogy katona se lőhessen a' királyra, ismét egymás boritékba volt rejtve a' király, mit a' kocsija mellett lovaglott számos főtisztek képzettek.

És végtére, mind ezeken felül, a' király olly kocsiban ült, mellyet minden háromszoros boriték nélkül sem járna meg a' golyó.

A' követkamara' épületében, hol több palotatisztek és szolgák laknak, a' padlástól a' pinczéig előre minden megvizsgáltatott, 's minden kulcsokat át kellett azon napra a' rendőrségnek adni. Az egész épület meg volt szállva válogatott rendőrök által, kik a' szegletekben, komoly képeikkel, mint a' kísértet, 's a' csúcsokon és párkányokon mint fecskék tűntek fel.

Mindenre, mi valaha király-életet fenyegetett,

kitűnő figyelem volt fordítva. Így például különös gondossággal kutatták meg a' palota pinczéit, nincsen-e valahol puskapor-összeesküvés?

Pontban 1. órakor meg dördült az első ágyú-lövés. 'S folyt egész 21^{ig}. A' király jött.

Mindenütt hol a' király el vonult, dobok pergettek, trombiták harsogtak, 's a' karok megzendültek, 's a' fegyveres sorokból, de csak a' fegyveres sorokból, hangzott a' hivatalos hideg lelkesedés ordítása, éljen a' király!

Elolvassván a' király a' trónbeszédet, azonnal visszaindult, mi közben újra megdördültek az ágyúk, 's hasonlóul 21. lövés történt.

Az egész dolog nem tartott három óra negyedig.

Ennek véghezmentével a' ministerium, a' telegraph útján azonnal sürgönyt küldött mindenüvé, miszerint a' király a' kamarákat megnyitván már haza tért, 's az egész alatt, „semmi sem adta magát elő.“ Ezen sürgöny' vételeig a' külföldi börzéken a' francia status papirróli keletében feszültség és várakozás volt.

Szóval, a' ministeriumon kezdve, mindenki csodálkozott, hogy „valami nem történt.“

A' párisi várerősítések.

A' világi dolgoknak köz sorsa, hogy a' legellenkezőbb itéleteknek vannak alá vetve. Így van ez különösen a' párisi vár erősítésekkel.

Vannak, kik azt mondják, hogy ezen eszme annyira képtelen, miszerint épen roppantsága miatt nem óriásinak, hanem gyermekes gondolatnak nevezhető.

Mások azt mondják, ez oktalan pazarlás, 's jobb volna azon roppant tőkét, melly az erősítésekben vesz el inkább közlekedési eszközökre fordítani.

Mások ismét nem értik, miért csupán a' fővárost és nem inkább az egész országot erősíteni.

'S a' legnagyobb ellenvetés az, hogy ezen erősítések nem a' kül ellenség, hanem az alkotmány ellen vannak intézve.

Én azonban azt tartom, hogy mind ezek meg nem állható állítások.

Az elsőre azt mondom, miszerint a' gondolatnak állítólagos képtelensége szemcink előtt oszlik el, mert ime innentul kevés idő múlva készen fognak állani a' vár erősítések. Legalább már annyira haladtak a' munkában, hogy többé semmi kétség sincsen a' kivitel' lehetőségében.

A' másodikra azt mondom, hogy Franciaország a' közlekedési eszközöket sem hanyagolja el. De különben is csak akkor lehetne oktan pazarlásnak nevezni Páris megerősítését, ha azt ezen város meg nem érdemlené: úgy de Páris maga Franciaország; 's még Napoleon is kénytelennek érezte magát lemondani, midőn Páris már az ellenség' kezében volt. 'S elég is mondja a' francia hazafi, hogy az ellenség kétszer volt Párisban, azt ezentulra megkell akadályozni. 'S ekkép Páris maga lévén Franciaország, a' párisi vár erősítések' költségét azért mivel egypár százmillio frankból vagy is ugyan annyi váltó forintból áll, oktan pazarlásnak nem lehet nevezni, mert Franciaország testvérek közt is mindig megér egy pár százmillió rossz forintot.

Mi továbbá azon ellenvetést illeti, miért erősítik csupán a' fővárost, 's miért nem inkább az egész országot, erre nézve ismét figyelembe híván,

mi szerint Páris maga Franciaország, még e' következőket mondom:

Az egész országot nem is lehet úgy megerősíteni, mint egy várost, a' mennyire pedig lehet, Franciaországban e' téren különben is semmi sem mulasztatik el.

A' párisi vár-erősítések' elkészültével, egy millionál kevesebb számú ellenség még csak nem is gondolhat Franciaország ellen háborút, 's ha ezen tömeg elő áll is Páris' ostromára, a' város minden katonai segély nélkül, egyedül saját nemzetörségével, legrosszabb esetben is legalább egy pár hétig képes magát meg védelmezni; ennyi időfolytán pedig, ha mindjárt az egész hadsereg a' csatatéren maradott is, a' nemzetörségi szerkezet folytán, legalább egymillio ember képes az országból Párisnak, az országnak védelmére elő állani. Ha t. i. még Franciaország él, az az, akar; Franciaország azonban csak addig élhet, csak addig akarhat, míg Páris él. Párist kell tehát mindenképp felett biztosítani.

Végére azon ellenvetésben sem látok erőt, miszerint a' párisi várerősítések az alkotmány ellen volnának intézve.

Legelőször is azt jegyzem meg, miszerint

igen megjárják azok, kik az ellenvetést így teszik fel: a' párisi vár-erősítések nem kül, hanem a' belellenség ellen vannak készülöben, mert valóban én legalább nem látom át, miért kellene a' belellenséget, ha ilyen van megkimélni.

Bizonyosan azt értik tehát az ellenvetők, hogy az alkotmányos szabadság ellen vannak intézve.

Meg kell továbbá jegyezni, miszerint én az egészet nem hadtudományi elvek szerint fejtegetem, 's én nem is bocsátkozom azon kérdésnek bonczolásába, ha vajjon lehet-e avagy nem az erősítésekről Párist halomra lődözni. Én az ellenvetés szerint feltételezem, hogy abban nincs lehetőség.

De még sem hiszem, hogy valaha csak egyetlen golyó is repüljön a' vár erősítésekről a' városra.

Parlamentalis kormány alatt ugyan is, minő már Franciaországban van, alkotmányos férfiak, az az maga a' politikai pártok' egyike kormányoznak. Illy kormánynak lényegével összeférhetlen Párisnak összelövolództetése, vagy is azon cél, mellynek elérése végett a' várost leromboltatnia kellene, hogy t. i. az alkotmányos szabadságot eltiporja.

De fel is kell tennünk, hogy nem Páris, hanem maga a' parlamentalis kormányú szerkezettel ellátott alkotmányos élet a' legfőbb biztosítása az alkotmánynak. Hogy ez még nincs teljesen ekkép, mint Angliában van, abban van némi igazság, de mindennap mélyebb gyökeret ver Franciaországban az alkotmányos élet, 's majdan ha azon pont-ra jut, melytől már nincs távol, hol most Anglia áll, akkor épen kézzel fogható lesz, hogy a' francia alkotmány legkevesbbé sincs veszélyezve a' párisi vár erősítések által: vagy van ember, ki állítani képes volna, hogy Anglia' alkotmányos szabadsága veszélyezve lenne, ha London vár erősítésekkel volna körül véve?

Parlamentalis kormány mellett a' nemzet' egy-része áll a' másik ellen, szenvedélyes és nagy szájú tusában meglehet, sőt az alsóbb egyének talán vér szomjasan is, de azt nem lehet állítani, hogy valamely egész pártnak egy olly város lövöldöztetését, mint Páris ellehetne határozni, már pedig erre volna szükség.

Némellyek azonban ezt kétlik, 's azt mondják, hogy ez nagyított állítás, mivel e' szerint soha sem lehetett volna polgár-háború, pedig előttünk Róma' története, előttünk legközelebb a' Vendéei

háború Franciaország' történetében, 's épen az ilyen háborúk a' legdühösebbek.

Erre azonban én mondom, hogy nagyitva van a' dolog.

Ugyanis a' mi legelőbb is Vendéit illeti, én azt meg is merem, hogy még korunkban is lehetnek a' legdühösebb polgár-háborúk, de csak rendkívüli crisis' idejében. Én azonban gyökeret vert parlamentaris kormányú alkotmányos életről szóltam.

Ha tehát még azon kort sem lehet Franciaország' mostani korához hasonlítani, midőn a' Vendéi háború volt, még kevésbé lehet Róma' korát.

Egészen más most az ember, vagy is mássá-tette a' polgárosodás, mint a' minő volt eddig. Az emberek most szelidebbek. Hiszen látjuk, hogy a' háborúk sem folynak már úgy, mint az előtt, 's alighogy immár egyebek schakjátéknál.

De ha semmit sem lehetne is bizni a' szelidült indulatokban, a' polgárosodásban, én azonban igen sokat bizom, már csak abból is átláthatni, miszerint a' pártok honunkban nem igen ereszkedhetnek egymással kiírtó háborúba, mivel egészen más most az embereknek egymáshoz viszonya, mint ez

előtt. Eddig a' pártok két külön test voltak az országban, most azonban, midőn a' növekedő kereskedés, ipar, és műszorgalom a' nemzeteket egy köz nagy családdá teszik, mellyben a' társas életi kötelek, kényelmek, közös műveltségi fokozat, 's mindenek felett a' közös kereskedési érdekek nem csak minden tagjait közelebb hozták egymáshoz, a' nagy nemzet-családnak, hanem mindenkire nézve is kerülendővé tették a' háborút. A' pártok egymás ellen pletykálnak, egymást rágalmaznak, de naponta mind inkább érzik magokat a' társas életi kötelekkel összefűzetni.

Ezen okban én igen sok erőt találok annak megczáfolására, hogy a' párisi vár-erősítések által nincs veszélyezve a' francia alkotmányos szabadság. Egészen más volna, ha nem parlamentaris kormánya volna Franciaországnak, mert, az igazat meg valván az „udvarok“ már sok igen különös dolgot vittek véghez

De még ekkor sem volna könnyű Lajos Fülöpnek Párist össze lövöldöztetni, legalább bizonyosan a' legnehezebb egész Európában. Mert Franciaországban csak francia katona van, 's az ugyan meglehet, hogy a' katonaság holmi apró zendülések alkalmával a' népre lő, midőn t. i. elhi-

tették vele, hogy csupán a' „sepredék“ és nem a' „nép“ fogott fegyvert, de ha egyszer olly komoly forradalom állana elő, melyet a' vár erősítésekből kellene lövöldözni, akkor kétlem, hogy elegendő száma maradna meg azon katonáknak, kik a' vezérszó iránt fel nem mondták az engedelmességet. 'S ezen egy általában nem lehet csodálkozni, mert a' juliusi forradalom' folytán olly gyakran ismételtett a' katonaságnak „a' népre löni: bűn“ mikép valóban nem lehet várni, hogy komoly fölkelés' esetében a' katonaság tüzet adjon a' népre; a' „sepredékre“ löni pedig nincs szükség az erősítésekből, 's nem is onnan, hanem az utczákon kell ellenök állani.

De lehet-e azt csak gondolni is, ha mindjárt nem parlamentalis kormány volna is, mert erről épen nem lehet feltenni, hogy a' kormány egy anyira virágzó várost, mint Páris, össze lövöldöztessen? Hiszen ez által olly roppant felelő éget venne magára, melytől nem lehet vérszomjúság, melly vissza nem rettenne.

De nem is igen biztos célhoz vezető eszköz volna, a' kormánynak Párist lövöldöztetni. És minek is lövöldöztetni? A' fölkelésekben olyanok vesznek részt, kik nem házbirtokosak, 's a' lövöl-

doztetéssel a' kormány a' ház birtokosokat is maga ellen ingerelné. Csupán a' nem ház birtokosoknak megfélemlítéseül tehát nem igen volna tanácsos lövöldöztetni, mert ez által mint érintém, a' kormány kockára tenné a' házbirtokosok' csendben maradását is, 's a' párisiakat különben sem igen lehet egypár tűzgolyóval meg rettenteni.

És aztán köztudomásu dolog, hogy épen a' párisi nemzetőrség a' kormánynak főtámasza, mi-kép lövöldöztetné tehát a' kormány a' várost? Mig a' nemzet-őrség mellette van, 's netalán még küzd is a' kormányért az utszákon, addig talán csak nem? Ha pedig a' nemzet-őrség a' kormányt elhagyta, akkor már vége mindennek, mivel akkor a' katonaság is bizonyosan felmondja az engedelmességet, de ha fel nem mondaná is mind, bizonyosan nem maradna annyi, hogy a' 80,000 nemzet őrrrel szaporodott felkelőkkel diadalmasan szembe tudna szállani.

Azt tehát semmi esetre sem lehet feltenni, hogy a' kormány lövöldöztetné a' várost, mert ez által el keserítené az összes lakosságot, 's a' részvétlenekeket is maga ellen ingerelné. De nem is lehetné ezt egyébkor, mint midőn már nincs ki küzdjön érette az utszákon. Oh, de már ekkor kész

a' győzelem! Nem az erősítésekből, hanem a' torlaszokkal szemben kell a' kormánynak küzdeni; és bizony a' vár erősítésekből soha sem veszi be a' torlaszokat.

Azonban talán csak azt is illik meg vallani, miszerint, ha a' vár erősítéseknek azon gyümölcse lesz, hogy az apró zendülések (émente) megritkúlnak, annak csak örülni lehet, mert nem azokban áll a' francia alkotmány' biztositéka.

A' párisi vár erősítések tehát csak a' kül ellenségre, 's nem az alkotmányos életre nézve is veszélyesek.

A' megerősített Páris, emberileg szólván, szinte bevehetetlen lesz. 'S erre szükség van, mert Páris Franciaország, Franciaország pedig az alkotmányos szabadság zászló tartója, 's ez oknálfogva nem kevés ellenséges szemekkel nézetik. Helyzete pedig nem elszigetelt, mint Angliáé. A' párisi várerősítések tehát nem veszélyesek az alkotmányos életre nézve. Hiszen ki nem tudja, hogy Páris olyan mint a' lőpor, melly ha tüzet kapott, minél erősebb és közelebb van a' nyomás, annál nagyobb erővel repít a' levegőbe. Én valóban azt tartom, inkább félhetnek az erősítések Páristól, mint Páris az erősítésektől.

'S még csak az jegyzem meg, hogy senki se hagyja magát elámitatni az által, hogy némelly Francia keményen kikel a' párisi vár erősítések ellen, mivel ezen urak párt érdek szerint beszélnek, 's mint részre hajlóknak, nem lehet szavokon elindulni. Bizony én sem vagyok, a' Franciaországban mostan fennálló „Système“-nek bímülője, avagy még csak tisztelője sem, de azt vélem, ez ügyben a' francia ellenzék, túl megy a' „Système“ iránti ellenségeskedésben, azon határon, melyet megkellene tartania.

Még két ellenvetést jegyzek meg, melyekre azonban, szorosan szaktudományba vagván, nem felelhetek meg.

1) Ha nem lövöldözteti is a' kormány a' fellegvárak' egyikéből a' várost, lövöldöztetheti az ellenség, 's csak egyet kell a' 14^{től} bevenni, már ura a' városnak.

2) Vannak sokan, kik helyeslik az erősítés eszméjét, de Aragóval azt mondják, miszerint az erősítéseknek kettős tulajdonságiból (a' várost sánc veszi körül, ezenkívül pedig 14 vár fekszik) egyiket vagy másikat el kellett volna hagyni.

Én csak az eszmét akartam védni általánoságban.

Egy ó franczia nemes.

Nem czélom az olvasást ismerettségem elbeszélésével elfoglalni, mert ezek talán nem fognának ugyan minden érdekes szinezet nélkül lenni, de én e' könyv' írásában magasabb szempontból vettem fel a' dolgot, sem hogy minden elmondhatót, vagy inkább elmondani valómat e' helyen elmondhatnám. Egyet azonban vagy is inkább egy párbeszédet közleni, politikai jellemzetessége miatt, nem tartok czélszerűtlennek.

Még csak valamit kell jegyezniem.

E' pár-beszédben terjedelmesen van előadva azon rész, melly tőlem jött. Erre eszembe jut, mit mondott az augsburgi közönséges újságnak egy párisi levelezője Gutzkov' párisi leveleire, hol Guizot-vali pár beszéde közölve van. Irta volna csak Gutzkov, mond a' levelirő, csupán azt, mit Guizot mondott; nekünk arra semmi gondunk sincs, hogy hát Gutzkov mit mondott.

Én azt tartom, ez igen rosszul van meg jegyezve, mivel az írónak saját munkájában teljes joga van magának beszélni, mert midőn a' könyvet kezébe vette különben is elvállalta az olvasó az által, hogy azon író-t olvassa.

Nekem úgy is nem annyira az volt czélom, hogy egy valamelly személyt, hanem hogy Franciaország' politikai állapotát imertessem az olvasóval, meglehet, hogy én nem helyes szempontból vettem fel az egészet, annál fogva, hogy az egészen mindenki maga is eltudjon igazodni, mulhatlanul szükséges, hogy nyilván legyen, minő meggyőződésből 's minő elvek szerint vettem fel a' dolgot én, 's ennél fogva, a' párbeszédben nem nyomtam el az én részemet, 's mivel a' magam szavaira jobban emlékeztem, mint a' társaémira, hihetően aránylag még bővebben is van az én részem feljegyezve.

Gróf V..... Szent Lajos rendi lovag kiről itt szó van, az első francia forradalom alatt már felserdült legény volt, 's 1793^{an} atyjával kivándorolt ősei' honából. Bonaparté consulsága alatt ismét vissza tért, de jobbágysai már schol sem voltak, egy tollvonással eszközöltetvén Franciaországban a' jobbágysok' örök megváltása.

At élve elvonultságban a' császárságot, a' restauratioval az ő napja is felderült, de mihamar bekövetkeztek a' juliusi napok is, melyek ismét fel-eleveníték a' jó öreg' emlékezetében a' gyermek korában szemlélt forradalomnak minden szörnyetegeit, 's mint a' jó öreg mondá, annyira megfélemllett, sőt megrettent a' puska ropogások, és az álgyú dörgések zajától, hogy félelméhez semmi sem lehet hasonlitható. 'S midőn erre egy elfojthatlan mosolyt vett rajtam észre, indulatosan jegyezte meg, hogy mi idegenek, örülünk a' forradalomnak, mivel csak az elvharczot látjuk azókban, és nem gondoljuk meg, miszerint ilyenkor anarchia uralkodik, 's a' jó öregnek szeméi vérbe merültek. 'S idegei rángatóztak elbeszélésében.

Én a' francia legitimistákat, mint egyes embereket igen becsülöm, mert minden mozdulataikon bizonyos finomság, nemesség, vagy is inkább lovaság látszik.

Becsülöm őket még mint politikai pártot is, de már e' részben semmi rokon szenvem nincs irántok.

Erről azonban a' következő cikkben bővebben lesz alkalmam szólni, 's e' helyen meg elégeve ezen egypár szót, hozzá tenni, mi szerint gróf V..... is legitimista volt.

Párisi divat szerint, az elvonult embereknel, gyakran kijárt ő a városból ebédelni. 'S igen gyakran magával hívott engemet is, ki érdekesnek találván társalgását, mint párt-embernek, 's tanúságosnak mint tudományos főnek, örömet fogadám el mind annyiszor a meghívást.

Egy ilyen alkalommal, mint azt még azon nap telhető hűséggel feljegyeztem magamnak, ezen pár beszéd folyt közöttünk.

Ő. Én legitimista vagyok elvből, az az, a Bourbonakat szeretném a trónon látni, de philippista vagyok a körülmények miatt és a körülményekben.

Én. Én nem foglám elvcimet megtagadni semmi király' kedvéért....

Ő. Hát kimondta azt önnek, hogy én azt teszem? én azért vagyok a körülmények miatt és a körülményekben philippista, mivel meg vagyok győződve, miszerint, ha a dolgoknak még a jelen állapotja is, és ismét felforgattatik, még rosszabb lesz helyzetünk. Akkor ismét anarchia fogna lenni, 's a az anarchiánál nincs irtozatosb valami. 'S ki tudja, ha Lajos Fülöp elüzetnék, nem fogna-e ismét köztársaság felállani? Lajos Fülöp, azaz, legalább Lajos Fülöp, megvédelmez minket az alsóbb

osztályoknak minden dühöngésétől, 's ne is gondolja senki, hogy mi rajtunk a' legitimistákon igen könnyű volna segíteni. Legelőször is, én nem mondom, hogy nem ohajtom, de nem igen hiszem, hogy V^{ik} Henrik (a Bordeauai herczeg) valaha Franciaország királya legyen, 's ha az lenne is, ez még a' legcsekélyebb része volna azon orvosságnak, mely a' mi mély sebeink meggyógyítására szükséges volna. A' forradalmak nemcsak a Bourbonokat űzték el, a' forradalmak összetörték az aristocratia hatalmát, mellyet a' Bourbonok vissza állításával, még egy általában nem hoztunk helyre. Az óta a' szükség mértéktelenül nevededett, a' körülmények nyakunkra nőttek, a' nép vérszemet kapott, 's mind ennek nem vagyunk képesek megfelelni. Igen is, itt van a' legnagyobb baj, a' nép vágyainak nem lehet megfelelni. És ez nem csak a' mi napunkat tette semmivé, de az egész Francia országnak is feletébb szomorú jövődjét teszi kétségtelenné.

Én. Én még nem láttam pártot, sem ezen országban, sem másutt, a' melly nem a' haza kárát jósolná, ha elveinek valamelyikén csorba üttetik. És én ezen nem ütközöm meg, sőt igen természetesnek találom, mert minden becsületes hazafi hazája előmenetelét czélozza, a' neki legjobbnak

látszó uton, és elvek által, melyeken ha esorba üttetik, hazájának kárát kell vélnie előkészítve lenni. Egyébiránt én azt gondolom, önnek következtetése egy meg nem állható alapra van építve, mintha az aristocrátia volna minden, vagy annak kellene lenni mindennek. Én ellenkezőleg azt hiszem, hogy minden franczia tagja a' nagy franczia nemzetnek, melyet én nagyon becsülök, 's becsülök különösen azért, mivel minden] egyes tagját bevette a' nagy nemzeti társaságba. 'S ha e' tekintetben nemi hiba van, a' mit egyébiránt szint-úgy megismerek én is, mint ön, a' hiba okának kijelelésében homlok egyenest ellenkezem önnel, mert míg ön azt mondja: hogy már nagyon sok tétetett, én azt mondom, még nem tétetett elég. Én azt tartom, az embernek szükségtelen socialistának lenni, minek jövődjében, mellesleg legyen mondva, még vagy három századig nem hiszek, 's még is bizton állithatja, miszerint a' jelen közálmányokban vagy is a' polgári társas életben témérdek hiányok léteznek, melyekre a' törvényhozásnak illik és szükséges figyelmet fordítani. Addig beszéltek a' tulajdon szentségéről, 's arról, hogy a' gazdagokat nemlehet a' szegények martalékaúl kitenni, hogy végtére a' mint most állunk, a' sze-

génynek nem csak az élet bajosabb, hanem minden, mit az élet adhat, kétszeresen nehezen megszerezhető reánézve. A' szegénység okul szolgál a' politikai jogok megszorítására. A' szegénység okul szolgál az igazság kiszolgáltatásnak, 's a' törvénytelen sérelemért 's méltatlanságért nehézzé tételére. A' szegénység okul szolgál a' gyermekek iskolába járatását szinte lehetlenné tenni. A' szegénység okul szolgál, hogy nem ritkán valami együgyű ember nyerjen az okos előtt elsőséget, csak azért, mert amaz gazdag. És nem mind olyan dolgok-e ezek, mellyeken a' törvény hozásnak segíteni kell, nem segíteni hűn?' E' tekintetben azonban másutt még több ok van a' panaszra, mint Franciaországban, 's hogy önöknél legkevesebb van, azt a' forradalmaknak, vagy is a' forradalmak idejében behozott elveknek lehet tulajdonítani, miért is nyíltan megismerve ugyan, hogy temérdek hiba, és kicsapongás is követtetett el azokban, én egész tisztelettel leveszem kalapomat az önök forradalmai előtt.

Ö. Ezek dogmaticus elvek a' politika körében. Mintha a' politika körében elméletileg és nem gyakorlatilag kellene munkálkodni! Mutasson ön nekem Statust, polgári társaságot, mellynek tagjai szer-

zódásra lépéssel alapították volna egymás között a' társaságot. A' Státusokat úgy kell venni a' mint vannak; minden ábránd, minden költői szinezet nélkül. A' közállomány' körére nézve, az a' legjobb, mi a' gyakorlati életben legnagyobb tartóságot bizonyított, és a' mi létezik.

Én. De hiszen ezen elv, minden önkényt, minden kormányt szentesít, azt mondani pedig, miszerint, mindennemű kormány jó, önöknek egy igen jeles írójok szerint annyit tenne, mint azt mondani, a' politika körében nincsen semmi rossz, semmi jó. És végtére is, az én előttem: hogy van valami, soha sem fogja eldönteni azon kérdést: hogy kellene valaminek lenni.

Ö. Nem terjeszkedvén messzire, azt én is megismerem, hogy a hol most állunk, ott megállapodás nem lehet, 's én teljesen hiszem, hogy, fájdalom, Franciaországban ismét fog egykor köztársaság felállani, de azt is hiszem, miszerint, másodszor sem fogja magát fenntartani.

Én. De hát az amerikai szabad Státusok miként tudják magokat, fentartani? Az egész alkalmasint csak abból áll, hogy az ó világ nem termi meg a Washingtonok at.

Ö. Könnyű volt Amerikában Washingtonnak lenni.

Én. És hát ha ó világ részünk legtisztább polgár-erényű fia, a' szabadságnak az ó és új világban fáradhatlan bajnoka, Lafayette több eréllyel bírt volna szellemében, 's 1830^{án} a Lajos Fülöp megválasztásában meg nem egyezett volna?

Ö. Igen rosszúl tette volna. Egyébiránt lássa ön én becsülöm Lafayette-t, mint becsületes és jó akaratú embert, de biz ő soha sem találta volna fel a' puska port, 's csekély tehetségű, 's gyöngye jellemű ember (d'esprit borné, caractère faible) volt. 'S mindig mértéket kell az embernek tartani a' tiszteletben.

Én. Tökéletes igazsága van önnek. Én nem is neveztem Lafayettet „nagynek“ mert nagy előttem csak a' tett' embere, az organisáló ész. 'S kell-e mondanom, hogy azért mivel valaki beszél, ír, avagy mint katona küzd, mint fővezér tábor rendez, nem következik, hogy kiváltan a' tett' emberenék, 's organisáló észnek nevezetethessék. De tisztelet Lafayettének, ő nemünk egyik legtisztább erényű fia. 'S ha nem volt is mint ember nagy, erénye minden esetre nagy volt.

Ö. És aztán Amerika!?! Lássá ön Amerikát nem lehet Franciaországgal hasonlatba hozni. Mások azt mondanák önnek, ezt azért nem lehet tenni, mivel Amerikában azért volt könnyű a' nivellirozás, mert az ottani nép fiatal volt, mellynek semmi szokásai, vagy legalább semmi olyanok sem voltak, mellyek erős szagával birtak volna az aristocratiának. 'S mivel Amerikában mintegy tabula rasa volt; mivel a' körülmények is segíték Amerikát, nem helyezvén mellé félelmes szomszédokat; 's hogy Franciaország már vén. De én mind ezt mellőzöm, 's csak azt mondom, Amerika mindent tehet a' mit tetszik, mert temérdek földje van, 's a' ki lakosai közül nem bir föld birtokkal, ez azért van, mivel nem akar birni. Franciaországban azonban egy hüvelyknyi föld sincs többé hátra elfoglalás nélkül; itt nincsenek uratlan földek. Itt tehát minden új birtokosnak, épen az által, hogy birtokossá válik, egy régit kell a' birtokból kiűtni, vagy abban megcsonkitani. E' népesség igen nagy, ennél fogva a' tulajdon szerzésre való verseny is igen nagy. És hídje el ön nekem, én nem az egyedáriság mellett szólok, de a' verseny csalóka portéka, melly legfőlebb másoknak használ, de azoknak kik verseneznek, árt. A' verseny mond Fourier,

mindenkinék küzdése mindenki ellen, melly bukással végződik. És midőn ekkép beszél Fourier, szinte hinni kezdem, miszerint korunk' polgárosodásával méltán lehet ellenségeskedésbe bocsátkozni.

Minden birtok elvan foglalva, és soknak semmi sem jutott, mivel igen nagy a népesség; ebben van a' baj. Ezért nem lehet Franciaországban gyökereket vert növény az egyenlőség soha, 's miután az még is megkezdett, az nem egyéb, mint felzudított árja a' népszenvedélyének, melly már sokat rombolt ugyan, de még többet fog rombolni a' jövőben, 's végtére is Francziarország' elenyészést fogja maga után vonni.

Én. Én részemről nem azt látom Franciaország legutóbbi ötvenévi történetében, mintha felbomlásnak indult volna, hanem egészen ellenkezően úgy találom hogy mind inkább egy testbe forrott össze; mi az erőnek kétségkívül hatalmas előmozdítója.

Ö. Végtére is azonban minden csupán a' törvények előtti egyenlőség tekintetében történt, de itt ismétlem, nincs megállapodás, 's látjuk is, hogy az egyenlőség felé való törekvés, minden irányban terjeszkedik. De mit lehessen ott szerezni, hol

többé nincs megszerezhető birtok; ez azonban nem ok a' nép ösztöne előtt, 's ennél fogva aztán az alsó osztályú nép' felfelé törekvése, kétségtelenül véres anarchiát fog szülni. Igen, ha valami óriási gyár iparral birnánk, akkor nem tagadom tágasb mező volna a' mértéktelen vágyak' kielégítésére, mert nem csupán a' föld birtokban állana a' vagy on, sőt ekkor is mit csinálnánk a' nagy számú dolgozokkal; azonban ezen tért már Anglia tette magaévé, 's ha így nem volna is, mit csinálnánk, ha egyszer a' külföldi gyáripár kiszorítana a' külföldi vásárokból? De minő időszakot hozott be a' forradalom? Mi, 's ez alatt — az ó nemességet értette, — keveset értünk az igaz, de a' kik utánunk jöttek, semmit sem értek. A' múlt század' végén ismertem embereket, kik szüntelen a' szabadságról s' egyenlőségről beszéltek, 's kikhez egy pár év múlva csak úgy lehetett szólni: mon seigneur, mon prince, duc, baron; 's mi régi nemesek, kik egy korúak vagyunk Franciaországgal 's kik Franciaországnak nem egyszer dicsőítői nevét, a' Montmorency, és Rochefoucauldoktól kezdve, mindnyájan roturieusesek voltunk. Bonaparte elárulta, megcsalta, elhagyta, — a' mint önnek tetszik, — a' forradalmat; ő a' személyesült ellenforradalom

(contra revolutio) volt, szerencsétlenségére a' forradalomnak, de szerencsénkre nekünk; épen úgy mint Lajos Fülöp...

Én. Így jól van...

Ö. De hiszen erről senki sem kételkedik, 's mi ennek örvendünk.

Én. Ugyan azon Lajos Fülöp, ki elősegíté a' julusi forradalmat!...

Ö. Ez egyébiránt előbb utóbb ki tört volna különben is, mert forradalmaink, mellyek már megtörténtek, 's mellyek még fenyegetnek, egy átalában nem csupán politikai, hanem mint érintém, társaséleti forradalmak is, mellyek minden külsegély nélkül is lassanként érettségre jutnak.

Én. Gondolja ön, hogy például egy pár tized mulva, a párisi gróf, vagy annak utódja fog a' trónon ülni?

Ö. Én kétlelem.

Én. Tehát a Bourbonok?

Ö. Én tulajdonképen e' részben semmit sem gondolok. A' múlt idő elröppent, a' jelen is lefogyolyni, a' jövődőnek egyedül isten a' megmondhatója; legalább én annyi tömérdek hánykódások, és zúzatások folytán, mellyeket 50. év alatt

értünk, lehetlennek tartom következményt vetni a' jövődre. Én kétlem, hogy a' párisi gróf fog egy pár tized múlva a' trónon ülni, de azt sem állítom, hogy nem fog. Én csak kételkedem, de semmit sem tudok. Annyi bizonyos, hogy bárha előttem a' Lajos Fülöp királysága bitorlás, ezen szerencsétlen Franciaország' javaért, én családjának biztos jövődőt óhajtok. És így van ezzel a' legitimistáknak nagy része, az okosabb része, akármit beszélnek is különben. Mert hejh nem tudja ön, mennyire jól esik a' dülő fergeteget látott embernek, ha nyugton alhatik, 's nekem csak nyakam épségét kell megtapogatnom, hogy hálát érezzek Lajos Fülöp iránt.

A' francia nép, folytatá, a' leggonoszabb, maga a' személyesült gonoszság. Ön nem tudja, minő mély gyökerű vad szenvedélye van ezen népnek a' konczoláshoz (aux massacres).

Ép. Éj, mondám, végít akarva szakasztani a' hevült indulatnak, mely párt szenvedélyből túlzott panaszra ingerlé a' jó öreget saját nemzete ellen, ön még mindig elég erős, egy pár forradalmat át élni.

Ö. Isten mentsen meg! inkább haljak meg ma! oh ön nem képzelheti mi rettenetes helyzet az

forradalomban, a' legyőzött, az üldözött párthoz tartozni.

Én a' juliusi napok alatt borzasztóan féltem. Borzasztóan! ismétlé különösebb hangnyomattal. Szobámban voltam elzárkozva, 's mindig rettegtem, mikor fogják rám törni az ajtót, hogy a' nyaktiló alá vigyenek.

Én. Az már nem divat többé. 'S mondhatja-e ön, hogy a' juliusi forradalom, nem példás mérséklettel folyt le?

Ö. Igaz, felelé, de épen ez az, mi a juliusi forradalmat mint egy bevégezetten ténynyé tette, mellynek fele megtörtént, fele pedig elhalasztatott.

Én. A' ki ezt tette, igen rosszúl tette, mert ez által csak újabb fergeteget tornyosított Franciaország felett. Ha a' Bourbonok szembe nem szállottak volna a 89ⁱ forradalom nagy elveivel, elmaradt volna a' 30ⁱ forradalom, mellynek az akkori ellen forradalom volt az oka. Így oka most is a' jelen ellen forradalom egy ezentúl bekövetkezendő összeütközésnek.

Ö. Ez igaz, de semmit sem bizonyít ellenem. Lajos Fülöp vagy más, minden esetre lett volna előbb utóbb. És pedig azért, mert mi mértéktelen

önzök vagyunk. Ha üres a' fejedelmi szék, mindenki vágyik bele, míg végtére valaki csak ugyan elnyeri. Én igen méltánylandónak találom az egyenlőséget, de mind azok között, kik Franciaországban egyenlőségről beszélnek bizonyosan egy szines igazi barátja annak. (Ekkor alkalmasint magáról vont következtetést az én öregem.) ők másokat le akarnak rántani, hogy magok emelkedhessenek fel. Így láttuk a' nemességet küzdeni a' papság és a' trón ellen; ez után a' polgárság, 's végre a' nép állott elő igényeivel.

Én. De miért nem gondoskodnak tehát önök a' társas életi viszonyok' javításáról?

Ö. Fourier-ről akar ön beszélni?

Én. Nem, hanem azon tárgyról melyről ő is beszél.

Ö. Mintha az olly könnyű volna. Mintha az embereket úgy lehetne alakítani mint a' viaszt. Franciaországban annyira felbomlott minden társas életi elem, hogy ezzel megélni lehetetlen. Én nem hiszek Franciaország jövődjében. 'S hogy még eddig oda nem vagyunk, ez onnan van, lássa ön, mivel daczára azon borzasztó viharnek, mely nálunk egy félszázad óta dúl, s' mely, úgy látszik

meg öröködött ez országban, itt sok erő is van. Más nemzet hasonló körülmények között már kihalt volna; elnyelték, eltörölték volna a' földszinéről a' többiek. Ezt a' francia nemzettel tenni nem lehet. De mit ér az, az csak néhány évvel hosszabbítja a' crisist, 's nem fogunk ugyan más nemzetek' martaléka lenni, de martaléka leszünk saját hibáinknak. És mind ez a' gyakori forradalmak következtése, mellynél fogva aztán minden állandóság, következetesség számüzetett országlási rendszerünkől, és lehetlenné tétetett. Nem szilárdulhat meg nálunk semmi, mert azonnal felforgattatik. De az nem igaz, hogy nem volna bennünk képesség. Képesség van itt igen sok, sőt talán az a' baj, hogy nagyon is sok van. Nézze ön Angliát, melly országot egyébiránt sem nem szeretek, sem becsülök, ez ország kitünőleg szerencsés alkalmas és derék Status férfiak' dolgában. De ez azért van, mivel náluk már bizonyos normális helyzete, bizonyos meghatározott iránya van az országlási rendszernek. Ez nálunk hiányzik. Mit kövessen, mihez legyen következetes és állhatatos a francia? Hiszen itt csupán örökös és ismételve megtért kezdetek vannak!

Lám mire jutottunk a forradalmakkal. Nem tagadhatni azonban, hogy annak nagy részben ab-

ban is van oka, mivel Angliában nem létezik, mint nálunk, udvar-párt; de miért vannak nálunk udvar-pártok? mivel örökké forradalmakban élünk. Az uralkodók látják, mi könnyen elűzték elődeiket, ennél fogva aztán mindenkép arra törekeshnek, mikép erősíthessék meg családjukat a' trónon. Innen az udvar-pártok. Nálunk mindenki kényszerítve van önző lenni, önzők az uralkodók, önzők minden osztályaink, 's önzők mindenek felett minden egyéneink. 'S ennél fogva akárki mit beszél is, éa nem vagyok bolond, hogy örökké retteghjek életemért; itt az élet veszély. Mihelyt bizonyos magány ügyemet bevégezem, ismét kivándorlok Franciaországból. Kivándorlok örökre. Megyek Olaszországba, hogy békében élhessem át hátra lévő napjaimat. Mit? én itt maradjak? Örültnek kellene lennem ha a' felbőszült gyilkosokat nem futnám. Megyek Olaszországba.

Én. Én a' forradalom' szörnyetegeiben, csak a' legderekabb elveknek megfertőzését, 's nem magát az elvek' helytelenségét látom bizonyítva lenni. A kihágások csak mellékes dolgok valának, mellyek akárminő borzasztók voltak is, nem képesek az elveket a' földolgot, elhomályosítani. A hiba csak bennünk van, kik a' mellékes dolgokat nagyobb fi-

gyelemre méltatjuk, mint a' földolgot, az elveket, melyeket a' forradalom létre hozott, 's én részemről megvagyok győződve, minél inkább világosodik a' világ, annál kevesebbet fognak a' francia forradalom' kihágásairól, 's viszont annál többet fognak annak fény-oldalairól beszélni.

Ö. Szép szavak! De itt hozzák a' champagne-it ; igyunk.

Nem bánom, mondám, 's egy poharat véve fel, hozzá intézve folytatám: La belle France! ¹⁾).

La belle France, viszonzá ő csillogó hazafiúi érzelemmel, de búskomolysággal is.

---

1) „A' szép Franciaország“ alatta értődven: éljen.

A pártok állása Franciaországban.

Franciaországban négy nagy párt van, melyeknek nevei barbar magyarsággal e' következők: légitimisták, philippisták, bonapartisták, és republikánusok vagy is radícálok.

A' légitimisták alapelvül a' törvényes örökösödési jogot állítván fel, minden egyéb uralkodást a' Bourbon család' tagjaién kívül, bitorlásnak tartanak.

Meg kell vallani, ha valaki a' nép fölségben nem hiszen, akkor következetesen csak légitimista lehet.

Ám de a' nemzeti jog' ellenében semmiféle családi jog sem birhat túlnyomósággal.

És aztán nemzeti párt - e az, melly bizonyos családjogát állítja szemközt a' nemzetével?

Én igen helyén találok ha valaki ez vagy amaz családot, igyekszik fentartani a' trónon, mert

ez által az anarchia kerültetik ki; de nem látom át, mikép lehessen, és pedig éppen anarchia, avagy rendbontás nélkül, minden áron valamely családnak trónra ültetését ujlag eszközölni. Hibáztatom most a' Bourbonistákat, valamint hibáztattam volna a' Bourbonok alatt az orleánistákat.

Ezen tett csupán családi tömjénezés, hátrátételével a' hazafiságuak.

Ezen tett által, az ország mint valamely családi tulajdon lealáztatik.

A' legitimistákat tehát hazafi pártnak venni nem lehet, mert ezek mindenk felett nem a' haza, hanem a' Bourbonak' javát tekintik.

Én nem mondom, hogy egy átalában nem tekintik a' haza javát, én csak azt mondom, hogy mindenk felett a' Bourbonak javát tekintik.

Ezen párt túlszigázott lovagi és hűségi érzelmektől van elragadtatva, avagy elkábitva.

Nem valamely családot ohajtsunk minden áron (quand même), hanem a' haza' javát.

Nem lehet tagadni, a' legkivánatosabb az volna, ha az ember egész élete folytán egy nemű kormány alatt lehetne, 's ha becsülettel akarja megfutni pályáját minden esetre egy ügyet, egy elvet

kell szolgálnia; ám de nem kevés figyelmet érdemlenek Talleyrand' ezen szavai: én nem a' dynastiákat, hanem hazámat szolgáltam különféle dynastiák, politikai alakok alatt.

A' haza szeretet, a' haza iránti hűség felette van mindennemű hűségnek.

'S valamint a' legokosabb conservativismus a' közvéleménynyel mindenben szembe nem állani: úgy a' legokosabb haza szeretet is a' dynastia miatt az ellenzék' soraiba nem állani.

Én magam is nem tekintvén az Orleansok' férflasságát, 's a' Bourbonok elaszonyodottságát, mint francia több rokon szenvvel viseltetném a' Bourbonok, mint az Orleánsok iránt; mert hiában a' Bourbon családhoz van kötve Franciaország dicsősége egy részének emlékezete, az Orleánsok ellenben csak kétes szerencsefiak; de azért az Orleánsok ülven a' trónon soha sem volnék nyilt Bourbonista.

Épen ezen okoknál fogva a' Bourbonok pártja Franciaországban kevesebbségben van.

Leginkább ezekből áll:

Kik előítéletek, avagy aristocraticus gőgjökben nem tűrhetik, hogy ugyan azon nép — fölségi

elv' folytán, melly a' Bourbonokat elűzte, a' nép is fölemeltetett.

Kik azt gondolják, hogy meglehet vissza fog-nak valaha a' Bourbonok térni, ennél fogva jó lesz érdemeket szerezni. Azaz, Lajos Fülöpnek dy-nastiája szilárdítása végett követett eljárását fo-náknak tartják, melly csak a' Bourbonok' ügyét segíti elő, 's ekkép nem hiszik, hogy az Orleans család magát fentarthassa.

Kik fényes udvart ohajtanak, hogy magok is fénylhessenek, ezt pedig a' polgár - király alatt el nem érhetik.

És végtére néhány főrangú hölgyből, kik legye-zőikkel országos ügyeket szeretnének intézgetni.

Nem küzdvén e' szerint Franciaországban a' legitimisták mellett sem az eszmék, sem a' szám természetesen nekik jövődjök sem lehet.

A' legitimisták' gyöngeségét leginkább okozza az, mivel a' nemzetnek a' szabadságnak a' Bour-bonoktól semmi reményleni valója nincs sőt egye-nes ellentétben vannak annak érdekével. Mindös-sze is egyáltalában nem a' szabadság, 's nem is a' nemzet, avagy annak nagyobb része, hanem csupán egy kicsiny rész nyerhet valamit a' Bour-

bonok' visszajövele által. Ezek a' régi 'nemesség. De ezen nemesség immár nem csak számra nézve nem hatalmas, de, különösen az új birtok-viszonyok folytán, 's mintán Franciaországban a' nemességnek semmi politikai értelme, avagy súlya sincsen többé, azaz, csupán mint üres cím létezik, 's nincsenek hozzá kötve semmi kiváltság, semmi jogok, valósággal nagyon is tehetetlen.

'S hogy valóban mennyire minden jövőendő nélküli ezen párt, leginkább mutatja az, hogy jelenleg szövetségben állanak a' radícálokkal.

A' radícálokkal, kiknek még Lajos Fülöp is sok, 's kik ennél fogva, ha komolyan, volna szó, minden áron el szigetelnék magokat a' bourbonistáktól!

A' radícálokkal, kik a' bourbonistáknak természetes és legnagyobb ellenségek!

Azonban a' legitimisták érezték gyöngeségöket, 's ennél fogva szükségesnek találták a' radícálokkal egyesülni a' parlamentben. A' radícálok pedig látták hogy a' bourbonistáknak semmi jövőendőjük sincs, 's ennél fogva gondtalanul egyesültek a' bourbonistákkal.

És jegyezzük meg, ezen szövetséggel a' bourbonisták, és csak ők veszettek.

Rendesen a' különböző pártok közötti szövetségek mindig veszélyesek szoktak lenni. Egy komoly pártnak csak elvekben szabad élni, és hogy lehet két különböző elvet áldozat nélkül egyesíteni? Feláldozván pedig valamelly párt elvét, legnagyobb kincsét, mindenét, egész életét feláldozta.

Ezen szövetségben mint emlitém, csak a' legitimisták hoztak áldozatot.

A' legitimisták' főelve a' törvényes öröködési vagy is az ugynevezett isteni jog.

A' radicaloké a' nép fölség.

És mióta szövetségben élnek, a' radicalok közül, mind ez ideiglen, még senki sem hivatkozott az isteni jogra.

A' legitimisták azonban, mind a' mellett, hogy az isteni jog mellett igyekeznek küzdeni, a' népfölség' oltalmára hivatkoznak, 's egyenesen megvallják, hogy a' népfölségből folyó szólás és sajtószabadságot használják.

És legyen mindenki meg győződve, azon perczben, mellyben a' legitimisták félelmessé kezdenének válni, a' radicalok volnának legelső és legkeményebb ellenségeik.

Csak legitimista szónok és író válik ezen szövetségben társának ügyvédévé, bajnokává.

A' legitimista szónok, midőn szóhoz jut, 's a' legitimista író, midőn asztalához ül, átváltozik, mint a' selyembogár, 's elvének a' népszerű eszmékben keres gyámolt, a' szabadság' elveiről okoskodik és szavaiból csepeg a' népfőlség. A' helyett, hogy magán állólag működnek, át kölcsönözi magát a' radicáloknak, 's azoknak ügyvédévé, segédévé, visszhangjává válik.

Berryer-nek legszebb szónoklatait, mellyek megrendítik a' Palais Bourbon' (követ kamara) boltozatait, 's mellyeket az egész kamara, minden vélemény-különbség nélkül, vallásos áhitattal hallgat, bámul, 's elragadtatással megtapsol, akár-melly radical elmondhatná.

Általában a' legitimisták az elvek körében kétfélék. Vannak, kik minden alkotmányos szabadságnak ellenségei, 's egyre másra teljesen azon állapotra szeretnék Francziaországot visszavinni, mellyben az a' múlt századi forradalom előtt volt. Ezek nincsenek egyesülve a' radicálokkal, de hiszen ezek bolondok. Vannak továbbá kik teljesen barátjai az alkotmányos szabadságnak, 's az 1789ⁱ forradalom' elveit buzgón pártolják, hibáztatván csu-

pán azt, mi a' királyság ellen történt, csak hogy egyszersmind különösen a' Bourbonok iránt vannak elfogulva, 's ezeket és csak ezeket óhajtják a' trónon látni. Ezek egyesülve vannak a' radicálókai, 's mint látható előbb utóbb elfognak nyeletni.

De volnának bár a' legitimisták akárminő szilárd párt, tőlök nies mit tartani, ők nem a' tett' emberei. Ezen emberek 1793^{an} kivándoroltak, 1830^{an} pedig el rejtőztek.

Ők gazdagabbak semhogy érdekekben lehetne forradalmat készíteni. Azt mondják, azt sem ohajtják, hogy ismét Európa vigye nekik vissza a' Bourbonokat. Arra pedig várhatnak míg a' követkamara vissza fogja hívni.

Csak pompás termeik' puha szőnyegein csendesen nyugodhassanak, a' többivel nem sokat törődnek. Mert igen jól tudják, hogy legfőbb érdekek abban áll, miszerint a' meglevő rend fel ne forgattassék, mivel a' meglevő rend' felforgatásával lehetne ugyan a' Bourbonokat vissza hozni, de ki tudja, mi mindennek nyithatnak utat a' meglevő rend' felforgatásával, 's meg lehet: hogy politikai czélukban is kijátszatnának, de mindenek fellett vagyonukat kockáztatnák a' rendbontással. És csoda-e, hogy ezen emberek, kik a' Bourbon

család' érdekét Franciaország érdekének fölé helyezik, saját érdekeiket ismét a' Bourbon család érdekének fölé helyezik? Ki is volna azon fejedelem, ki nem tudná, hogy azok, kik őt mindenek fölé helyezik, valósággal nem őt, a' fejedelmet, hanem saját személyeiket helyezik mindenek fölé!

A' kérdés tehát reájok nézve csak abban áll, hogy mit veszélyezzenek, mit áldozzanak. 'S úgy látszik, miszerint el vannak határozva, hogy legjobb a' magán vagyont biztosítani. Ez minden esetre kényelmesebb. Ezzel azonban semmi újat sem cselekesznek, mert az emberek' legnagyobb része, rendesen sokkal féltékenyebb magány vagyonára, mint elveire nézve.

De nincs is ezen pártnak feje.

A' Bordeauxi herczeg, ugy látszik, nagyon alkotmányos királynak való; semmit sem tud maga tenni.

Chateaubriand, kit leginkább egy Napoleon' buktakor a' Bourbonok mellett közrebocsátott röpirata köt ezen párthoz, nagyon jól tudja, mennyit érnek a' Bourbonak. Ő X^{ik} Károly alatt ellenséges szemekkel nézetett az udvarnál, mivel igen szabadelműnek tartatott. De különben is Chateau-

brlandot az öregség és a' fellengő költői lélek bizonyos nemébe súlyeszték az érzéketlenségnek az emberek és egész századunk iránt Őszinte barátja a' szabadságnak, de embere egyedül a' b kes haladásnak, előtte a' szabadság, a' vallásos érzelem, a' lovagias hűség, a' királyság megvannak törve, megvannak gyalázva a' juliusi napok által, de ez őt nem ellen állásra, hanem, magasztos lelkében, csupán megvetésre hangolta. Chateaubriandban a' költői hangulat tulnyomóssággal bír, mely őt magasan kiemeli ugyan a' közönséges emberek' sorából, de egyszersmind arra is alkalmatlanná teszi, hogy valamelly pártnak feje, vezére lehessen. Ő egészen egy külön magasabb körben él, mint más emberek. Őszent inkább, mint közönséges ember, de az isten' szelleme nem költsönzi át magát párt küzdelmekre. Ő midőn minister volt is, többet gondolt az irodalommal mint a' politikai étellel. Egész élete egy nagyszevű költői mű, mindenütt büszke megvetéssel az élet' apró bajai iránt. Chateaubriand egy teljesen tiszteletre méltó jellem, de ő ugyan soha sem fogja Franciaországba visszavinni a' Bourbonokat.

Berryer pedig, valamint Chateaubriand inkább költő, ugy ő inkább szónok mint politikai vezér.

Ezen két rendkívüli ember a' maga nemében, nem sok tetterővel bír. Különben is Berryer inkább csupán ügyvéde pártjának, sem hagy vezére lehetne. Mondják, hogy ő maga sem hisz azon párt' jövőjében, mellynek ügyvéde.

A' philippisták a' trónon ülő Orleánsi család' párt hívei.

Ezen pártnak legjava azokból áll, kik a' nép többség elveinek hódolva, Lajos Fülöphöz, mint a' juliusi forradalom, művéhez ragaszkodnak.

És minden tisztesség adassék ezeknek.

Azonban átlátható, mikép ezek nem is philippisták tulajdonképen, ezek nemzeti emberek, a' szónak legnemesebb értelmében, 's az igazi philippisták nem ilyenek.

Az igazi philippisták azok, kik az Orleáns család iránt viselteknek mindenek felett kitűnő ragaszkodással.

És senki se vélje, hogy ilyen párt csupán 1830^{tól} kezdve létezik.

Az Orleáns család már több, mint 50. év óta törekszik minden úton módon a' trónra jutni.

Lajos Fülöp atyjának Egalité Fülöpnek ezen czél' elérésére volt intézve minden lépte; Lajos

Fülöp e' czélra neveltetett, 's ezen reménységgel táplálta magát egész életében.

Azt sem lehet azonban tagadni, miszerint a' Lajos Fülöp trónja előtt sok ember meg hajlik, ki sem nem a' forradalom' szülöttjét, sem nem az Orleans családfőt tiszteli benne. Ezek a' politikai jött mentek' serege, kik mindig a' hatalmat bíróhoz szövetkeznek.

A' tisztán philippisták, vagy is Orleáns családi párt hivek igen sok hasonlatossággal bírnak a' legitimistákkal. Azok is, ezek is mindenek felett egy családnak temjéneznék.

Az e' nemű legitimisták azonban lovagias érzelmű, hűkeblű, bárha túlzott hűségű becsületes emberek. Az orleánsi család-párthiveivel ellenkezőleg van. Orleans családi párt-hív senki sem lehet egyéb a' politikai élet' legalacsonyabb, leghaszonkeresőbb, legszennyesebb érdekű embereinél.

Ezen párt zászlójára ez van írva: A' dynastia! Mi természetesen nem csekély botrány, mert Francziaország talán még is csak több figyelmet érdemelne, mini az Orleans család' dynastiája.

Lajos Fülöp nem annyira azon törekszik, hogy

kösse Franciaországot dynastiájához. Ez ugyan egy tekintetre mind egynek látszik, de ebben még is van különbség.

Lajos Fülöp úgy nézi a' trónt, mint jövedelmet hozó forrást, 's neki mindenek felett a' jövedelem tetszik.

Lajos Fülöp ugyan jól tudja, hogy sok bajjal jár a' francziák' királysága, de úgy okoskodik, mint a' bányamunkás, a' jófizetés meg érdemli az életveszélyt.

Lajos Fülöp csak haszonbérllőkép szállásol a' Tuilleries palotában, hol a' Bourbonok királyilag székeltek.

Lajos Fülöp minden áron családjá jövőjét igyekezik biztosítani, de kifelelte számításából a' francia népszerűséget.

Az ember meg nem foghatja, nem értheti, mit akar ez az ember, ki mindenek felett a' kül, és nem a' bel közvéleményt vadássza.

A' külföld adta neki a' koronát? A' külföld fogja azt fején megtartani? A' francziák királyának korónája valamint nem az övé, úgy nem is a' külföldé, hanem egyedül a' nemzeté.

Franciaországban inkább mint akárhhol áll azon

állítás: a' korona a' királynak csak fején van, de nem az övé, hanem a' nemzeté.

Lajos Fülöp nem gondolta meg, miszerint egy felvilágosodott nemzetnél korunkban immár, 's különösen a' francia nemzetnél, legkülönösebben egy forradalomból származott francziák királyának, mindenek felett a' közvéleményben kell magának erőt szerezni, mert különben ki esik állásából, 's vagy bárdhoz, mellyel sújthasson, vagy aranyhoz, mellyel vesztegethessen, kell folyamodnia.

És ne mondja nekem senki, hogy Lajos Fülöpnek van Franciaországban népszerűsége, mert azért, hogy forradalom által el nem űzik, egy általában nem áll, hogy ő népszerű volna.

Franciaországban egyike a' legnépszerűtlenebb embereknek Lajos Fülöp.

De mi tartja meg tehát őt a' trónon?

Legelőször is leginkább az, hogy ő forradalomnak műve, 's ennél fogva, ne hogy bizonyos ne-me a' czáfolatnak követtessék el a' juliusi forradalmon nyugton hagyatik.

'S mivel továbbá sokan inkább rettegnek a' forradalom által bekövetkezhető magány tulajdon veszélyező rendbontástól, sem mint bátran elébe nézhetnének egy új király választásnak.

'S mivel sokan tartanak tőle, hogy ha egyszer Lajos Fülöp is elözetnék a' trónról, akkor majd senkit sem lehetne oda ültetni, 's a' radikálok megragadván az alkalmat, ismét királytalan lenne Franciaország, mint a' múlt század végén.

Mint látszik ezek mind merő nemleges okok.

'S illy okoknak köszönheti a' népszerűséget könnyelműen nélkülöző Lajos Fülöp trónon maradását.

Az Orleáns családi párt a' legkevésbé tiszteletes valamennyi francia pártok között. Ismételvén, hogy én ezekhez nem számolom azokat, kiket Lajos Fülöphöz csak a' köt, mivel ő a' juliusi forradalom szülöttje.

Az orleans családi pártnak félelmes ellenségei voltak már 1830^{an} is, azonban, nem csak hogy ezeket felnem olvastotta, 's magába nem vette, de sőt még azok közül is kik akkor zászlója alá állottak, sokat elidegenített magától. A' 89ⁱ forradalom, mint Saturnus megemésztette saját fiait; a' 30^{inak} pedig saját fiai emésztették meg őt.

Laffitte, kinek a' koronát köszönheti a' 30ⁱ forradalomba oltott király, oda hagyván egyre másra a' ministeri padot, az ellenzék soraiba állott ¹⁾).

---

1) Legújabbán meghalt.

'S hár ministeriuma idejében is több olly kellemtlen érintéseket tapasztalt, mellyek a' tartozott hálával aligha összefértek; de mindenek felett botránkoztató azon tény, miszerint azóta követté választatása ellen küzd az, ki tőle koronát nyert. Lafayette, kinek meg egyezése nélkül komoly akadály adta volna magát elő Lajos Fülöp' trónra lépésében, 's kihez Lajos Fülöp a' királysági jelölt, a' forradalom bevégezte után, ama híres látogatással, járult a' városházánál, az ellenzék soraiban multki. Odillon Barrot, ki egyike volt azon biztosoknak, kik X^{ik} Károlyt Francziaországból ki kísérték, most az ellenzék' vezérletét viszi. Pajol tábornok, ki a' Rambouillet-be vonult X^{ik} Károlyt elázni a' híres csapatot vezette ki Páris falai közül, 's ki ekkép az egész forradalomban a' leg elhatározottabb csapást mérte a' Bourbonokra, az 1842^{ik} év' végén szolgálatából egyszerűen elmozdittatott. Komoly dolgok, de várjunk, és mondjuk, mit Pajol mondott, midőn elmozdítását meghallotta. Tizenöt évig vártam a' restauratio alatt; várakozni fogok ugyan. " Pajol ugyan már meghalt, de az egész világ nem fog Lajos Fülöp előtt meghalni.

Én egy betűvel sem vonom kétségbe Lajos Fülöp ügyességét, de sajnálom, hogy ügyességét

ellen-forradalomra használja, mert ez által meg-
 lehet ugyan érdemeket szerzett magának az európai
 béke fentartásában, melyet én is ohajtok, de azt
 tartom, hogy ezen béke csak ideiglenes, 's hogy
 annál inkább veszélyezve van a' jövőben „Pa-
 nasznak, 's követelésnek, — mond egy derék fér-
 fi, — 's mind annak mi abból foly, oka nem az,
 ki követel 's panaszol; hanem az, ki elorzása, vagy
 letartóztatása által panaszra ad alkalmat. Szózat
 28. l. Wesselényi. „Fegyver, 's anyagi erő for-
 radalom kitörését gátolhatja, 's kitört forradalmat
 elnyomhat, de forradalmi törekvést soha sem. Mig
 pedig e' törekvés létezik, addig annak fékezésének
 kinos, és kínzó feladata az álladalmat, 's köz éle-
 tet éjeli lidérczként nyomja, terhes munkája kétes
 is, idő, 's események fejlődése kijátszhatja azt, 's
 a' sokáig lebilineselt első alkalommal szétszaggatja
 lánczait. — Forradalmi törekvést erőszakkal el-
 nyomni annyit tesz, mint tüzet gyúl-anyagokkal
 nyomni el. Ezeknek nagy balmaza elfojtva tart-
 hatja a' tüzet, — de ez, ha végre kitör, annál
 nagyobb; 's azt emésztí, 's abból veszi táplálékát,
 mi által el kell vala fojtatnia. N. o. 188 lap.

Nem lehet azonban világosan megnevezni jegyez-
 nem, miszerint sok bajnak Franciaországban abban

veszik oka, mivel forradalmak által, és útján léptek és haladtak a francziák a' haladás mezején. — Úgy látszik a' sors megakarja magát boszulni a' sok kiontott vérért.

Minden esetre azonban e' téren is Lajos Fülöpre jutunk, kit talán büntetésül adott a' sors a' francziáknak királyul.

Nem tartom feleslegnek e' helyen Lajos Fülöpnek egy élet leírását közleni, melly francziából van fordítva 's 1842^{én} October 6^{án} jelent meg a' Mode czimű legitimista lapban ¹⁾).

1) Lajos Fülöp, orleansi herezeg.

E' napon midőn e' sorokat írjuk, hatvan kilencz éve, az az, 1773^{an} Oct. 6^{án} a' Palais-Royalban egy gyermek született, kit akkor Valois herezegnek neveztek. Világra jöttével az idősb (Bourbon) ág kitűnő jelét adá jószívűségének az ifjabb (Orleans) ág iránt. A' gyermekért isten előtt a' trón örökös, ki kevés idő múltán XVI Lajosnak neveztetett, 's a' trón örökös neje Mária Antonia felelének, 's kéreszt szülőivé lettek annak. Ki ezen szép nevet: Lajos, melly szent és egy nagy királyra emlékeztet Franciaország trónján, azon embertől vette, kí 20. évvel későbbben januar 21^{én}, a' köztéren vértanui nevet nyert. Ekkép kezdődött a' gyermek' élete,

Mi a bonapartistákat illeti, én ezen pártot egypár szóval értelmezni nem tudom, mivel a bona-

melly olly különböző szerencse-hányatás, és bonyolódás között foly mind e' mai napig. Ítéletet róla még nem lehet mondani, mivel még nem fejezte be életet, de azért a' történet írónak jogában áll azt legalább 1830-ig elbeszélni. Mi tehát ezennel főtárgyilag megkisértjük az előadást, de rendben, és következetesen; inkább használva e' végre okiratokat, és idézeteket, mint saját szavainkat. A' gáncsolástól és dicsérettől egyiránt fogunk tartózkodni, mert mi csak a' tények egyszerű feljegyzői vagyunk, kik nem akarnak itélni, hanem csak a' főbb vonásokat adják elő az egészből, 's kik csupán rendbe szedik az okiratokat, és idézeteket, a' nélkül, hogy a' következményt elő adnák.

Az ifjú Lajos Fülöp nevelése, ki nagy atyjának halála után chartresi herczeggé lett, mint tudva van, nem férfire, hanem hölgyre, Genlis asszonyra bízott. Ezen eleven képzelődésű, de nem eléggé mély ítélő tehetséggel bíró hölgy író, a' herczeg' nevelését változatosan idyllivé, pásztorivá, melodrámaivá, regényessé tette. Ő nevendékei előtt, sőt gyakran velök is, szüntelenül, úgyszólván, színjátékot játszott. Adèle et Théodore regényét aző számokra írta. Lajos Fülöp erényes anyja, minden más panaszaival kívül ezen sajátságos

pártismus talajdonképen nem is elv, hanem legfőbb zászló, talán már ez sem, vagy legalább minden nap kevésbé.

nevelő ellen, kit egész Páris a' herczeg más czimmal felruházott ágyasának nevezett, semmikép sem helyeselte gyermekeinek ezen szinpadi nevelését. Ő tartott tőle, hogy ezen rendszernek balkövetkezései lesznek, mert általa megrontatott a' lélek természetessége és egyszerűsége, mellyek olyanok mint a' gyümölcs hamva, 's a' természetes érzelmek mesterségekkel váltattak fel. Így például, ha a' herczegné betegségből gyógyúlt fel, a' helyett, hogy gyermekeit, kiket ő annyi örömmel, élénk és mély anyai érzelemmel fogadott volna karjai közé, elébe vezetnék: a' körülményhez képest valamelly érzélgős pásztori költemény készítettet, 's minden gyermeknek szerep adatott belőle. 'S ekképen anyaszeretetöket csak az adott jelre, 's midőn szerepeik kivánták, lehetett kifejezni; az az, azon facsoportozat között, mellyet Genlis asszonynak, Francia ország' legérzelgőbb, de legkevisbbé érző hölgyének képzelete a' pásztori költeményhez készíttetni szükségesnek talált. „Itt, mond Genlis asszony emlék irataiban, a' herczeg' leánya kezét szivére tette, 's szemeit az égfelé emelte; a' Chartresi herczeg pedig elérzékenyülve térdelve egy emlék oszlop mellett, kezében vésőt tartott, mellyel épen

Tagjai ezen pártnak a' katonaság és a' nép között igen sokan vannak; mind e' mellett azonban igazi tagokul csupán néhány hajdani hadi tisztet

akkor látszott bevégezni ezen feliratot: „Hálából.“ Így tett Genlis asszony mindent, sőt magát a' gyermeki érzelmet is szinpadivá!

Azon hölgy, kit Mirabeau ágyasának mondott, 's ki maga megvallotta, hogy Barnave iránt tisztelettel, Péthion iránt pedig barátsággal viseltetik, Lajos Fülöpnek nevelője volt. Ezen hölgy, ki ifjúságától kezdve eselszövő, és színjátékos volt, 's a' nőnem minden gyengeségeivel egyiránt birta a' férfi nem' minden igényeit; ki kegyes könyveket, és aljas regényeket írott; férfi ruhába öltözött; sebész és bonczoló, (anatomiste) volt; kicsapongó életet élt, 's az orleansi herczegné akarátja ellenére a' Palais - Royalban lakott: ugyan azon időben az atyának ágyasa, a' fiúnak pedig nevelője volt. Mi ezen nevelő erkölcsiségét illeti, az iránt a' következő történetkéből elegendő tanúságot lehet venni ¹⁾).

„Genlis asszony az anet-i kastélyban lévén, növendékeivel Lajos Fülöppel és Adelaiddal, meg állott a' Diana szobra előtt, 's nem pirúlt az ifjú herczegre tekintve, eléggé világosan ezt mondani: ah minő boldog volt e' hölgy hogy mind az atyá-

1) Biographie universelle, cikk: Genlis.

lehet számlálni; 's ezeknek is mai nap, minden munkásságuk abban áll, hogy pálcájokkal séta közben, mintha kard volna, bizonyos észrevehető

---

nak, mind a' fiának ágyasa lehetett!“ Mi pedig a' tanítás politikai irányát illeti, erről Genlis asszony számos munkáiban, tudomást nyújtott a' közönségnek; ő pártolója volt a' forradalmi eszmének, 's beönté azokat tanítványaiba ¹⁾).

Midőn pedig az eszmék előidézek az eseményeket, a' Genlis asszony tanítási elvei is egyenesebbek és közvetlenebbekké váltak. A' Bastille' bevétele alatt Saint-Leuben volt nevendékeivel együtt, de a' hirre azonnal visszahozá őket Párisba, mert azt akará, hogy növendékei láthassák a' vad tombolást, melly a' királyság hanyatlásakor ki tört. Elvezeté ennélfogva az ifjú Lajos Fülöpöt, és testvéreit egy közel helyre, hogy a' zavart, és koncziást jól megfigyelhessék, 's mintha mind ez még elég nem volt volna, még azon nap' estéjén örült tánczra kerekedvén, a' Palais-Royal kertében, dühösségtől és bortól részegen számos hölgyek a' népsöpredékből, felizgatá növendékeit, hogy ezen furiák' tánczában ők is vennének részt ²⁾). Később midőn az Oct. 5i és 6i mozgalom keletkezett, meg-

---

1) Nem kell feledni, hogy ezen cikk bourbon párti írótól származik. I. I.

2) Biographie universelle, cikk: Genlis.

ügyességgel és gyakorlottsággal sebesen szeldelik a' levegőt; miként ha tulajdonosaik most is valamelly ezred, vagy tán éppen hadsereg' élén állanának.

mutatta növendékinek a' fenyegető forradalmi tábornak Versailles-ba indultát, és vissza jöttét, melly a' királyt (foglyul vezetvén Párisba, véres emberi testeket, és levágott főket hordozva előtte zászlókúl, igen nagy balkövetkezéseket szült. Clermont de Gallerande erről azt írja: „Genlis asszony, Oct. 5^{én}, növendékeivel együtt, Passyban nézte, mint vonulnak el a' haramiák Versaillesba. Ott nézte azt is, midőn a' szerencsétlen XVI Lajos a' párisi város házába ment. — (A' Bastille' bevétele után.) 'S a' legsértőbb szavakkal illette a' királynét és Lamballe herczegnét.“

Illyen nevelést adatott fiának az orleánsi herczeg. 'S mi továbbá egyenesen Lajos Fülöp szavait használjuk annak megbizonyítására, minő eszmékkel volt értelme és kebele eltelve a' forradalom első éveiben.

Ő ugyan is ezt írta 1790^{én} Nov. 16^{én} Naplójába: „Este Brutus' elő adatásán voltunk, hol ezen szavakban élénk czélzás volt: Egek! halált inkább, mint szolgaságot, — a' teremben harsogott a' tetszés kiáltás, 's minden kalap, a' magasban lebegett; ez gyönyörű volt! Ezen mondás is: — Szabadnak lenni és pedig király nélkül; hasonlóul tetszéssel fogadtatott.“

Ezen pártnak multja fényes és dicsőséges, de mindene ebből áll. Jövendője e' pártnak semmi sincsen, mit már csak abból is észre vehetni, hogy

Nov. 25^{én} pedig ezt írta: „Ebéd ntán a' jacobinus Clubban voltam, hol legelső léptem a' terembe.“ 1792^{en} jan. 5^{én} ezt teszi hozzá: Fél hatkor színházba mentünk, hol: A' megbukott zsarnokság (Despotisme reversé de M. Harny) először adatott. Ez nem egyéb, mint a' forradalom, mint a' Bastille' bevétele, szinpadra téve. A' darab rendkívüli tetszéssel fogadtatott. Voltam a' szerzőnél, 's tehet ségem szerint kijelentém az örömet, melyet nekem a' darab szerzett.“ Egy hónappal korábban dec. 3^{án} ezt írta: „Én azt kívántam, hogy tizennyólcz évvel belehessen a' jacobinus társulatba lépni. Indítványom azonban nem fogadtatott el. 'S ekkor azt mondtam, hogy ezen indítványban, nekem érdekem feküdt, mivel testvérem is ohajtott volna a' társulatba be lépni, de így ettől el van zárva. Collot d' Herbois erre azt felelte, hogy a' kinek olyan nevelése van mint nekünk, az olyanokra nézve kifogást lehet tenni. Én megköszöntem és eljöttem.“ 1792^{en} jun. 18^{án} ez van feljegyezve: „Az ezredi zene-kar eljövén, tüstént a' Ça ira-t kezdte játszani, még pedig a' nélkül, hogy valaki kívánta volna, miért is aztán én két aranyat adtam a' zenészeknek.“

1792^{en} aug 8^{án} Lajos Fülöp a' Valenciennes-nél

a' kamarákban de csak egyetlen ember sincs, kit mint bonapártistát ismerne a' világ.

A' bonapartismus a' katonaság, és a' nép között még mindig fényes név, de minden rokon szenvedéssel a' népnek és katonaságnak, 's bárha még

---

levő táborba ment, mellyel a' Jemapes és Valmy-nál küzdött csatákban jelen volt, mint Egalité Lajos Fülöp tábornok, melly névvel atyja elődinek nevét felcserélte. A' hadseregnek Dumouriez volt parancsnoka, kiről, Thiers után, nem kell hinni, hogy idegen volt volna azon tervtől, melly az Orleansi herczeg' trónra ültetését illette. Az ifjú Lajos Fülöp itt is folytatta ugyan azon vélemény' és elvek' nyilvánítását; így például, azon vasasoknak, kik tisztelet jelül egy karszéket adának neki, azt felelte, hogy inkább szeretné azt meg enni, mint beleülni. És ezen maga viselete egész azon ideig tartott, midőn a' Convent' biztosai, Doumoricz elfogatására megjelentek, ki azonban ekkor az ellenséghez menekült.

Ezen idő óta, minden meg változott: „Az Orleansi herczeg, mond Sarrant ¹⁾ husz év alatt mindent elkövetett, mire csak ember képes lehet, hogy bocsánatot nyerjen azokért, miket ő Fensége ifjú

---

1) Louis Philippe et la contre-revolution de 1830.
1. Köt 101. lap.

több tagjai élnek a' nagy katona-császár családjának, a' bonapartismus ideje immár teljesen letűnt.

Ez már inkább csak álmokképpel foglalkozó, mint egyszersmind komoly jövődjű párt.

kori botlásoknak nevezett. Értesítve anyjától, hogy XVIII Lajos' szive nem volna érzéketlen rokona, bűnbánatára, nem késett megválni azon amerikai családtól, mellynek szükség idején, jótéteményeivel élt, 's mellyel már házasság által akará szorosabbra fűzni a' vendég-szeretet' és hála kötelékeit. Visszatérve Európába, mintán megnyerte család' kegyelmét, 's Nagy Britanniából, a' meg károsultak' segítségére ajánlott öszvegből, évenkent 2000 font sterlinget húzott: minden igyekezetét arra fordította, hogy bűnbánatának 's fájdalmanak valóságát bebizonyithassa. Ezen percztől kezdve, a' törvényesség elve iránti véleménye épen olly buzgó volt, minő szenvedélyes vala, korábban, a' forradalmi eszmék iránti szerelme. Hogy bűnbánatát nyilvánítsa, úgy látszott mindennapi teendőjévé választotta. Így nyilvánította bűnbánatát a palermói székes egyházban, hol egy nápolyi herczegasszony nyal kelvén házasságra, az ellen-forradalomnak (contrerevolution) hűséget esküdött; bűnbánatát nyilvánította továbbá 1806^{an} Londonban, hol, — Oct. 3^{an} a' Svéd király szerződésre lépven Franciaország ellen Angliával, — hévvel fogadta az

Lajos Fülöp egykor egy ál-bonapartista lapot (Le Capitole) indított meg a' rendőrség által, 's midőn egyszer az Orosz császártól 40,000 francot kapott segélyül a' szerkeztőség, Lajos Fülöp elréte ezéjút, megtudni ki van ő ellene.

ajánlatot, a' svéd hadseregben parancsnokságot vállalni; bűnbánatát nyilvánította, midőn alá írta a' felszólítást, mellyben a' három színű zászló' vitézei a' lilomos lobogó alá hivatnak; és egyszóval részint visszavonása által korábbi szavainak, részint újabb cselekedeteivel, ő fensége mindenütt és minden időben mély bűnbánatát nyilvánította, mi szerint forradalmi ábrándja egész addig elragadta, hogy egykor így írta alá' magát: Egalité Lajos Fülöp, szerencsétlenségére, született franczia herceg de körme hegyéig jacobinus."

Meg kell azonban jegyezni, hogy Sarrans, ki az orleansi hercegnek ezen bűnbánati jegyzékét készítette, a' bal-szélhez (republicanusokhoz) tartozik. Hogy tehát, az okiratoknak olvasóink' elébe tűntetésében, semmi osztályát se mellőzzük el a' történetíróknak, a' democratá történet író után, conservateur-t hozunk fel. Sarrans után Capefigue-et. „A' 89i forradalom, mond Capefigue, az orleansi herceget a' legszánandóbb körülmények köze helyezte. Kivándorolván, hogy atyja'

Jaj azon pártnak, mellyel játszani, és kísérleteket mer tenni egy másik párt!

Épen úgy tesznek a bonapartistákkal a philipisták, mint a' legitimistákkal a' radicales.

Mind a' mellett tehát, hogy ezen párthoz a'

sorsát elkerülhesse, kényszerítve volt Helvetiában nyilvános leczkéket adni. Mind a' forradalom, mind a' királyoktól meg volt vetve. 'S midőn kifárasztva a' szerencsétlenség által vissza kívánczolt, X Károlyhoz (akkor Artois grófhoz) folyamodott, ki feledvén Egalité Fülöpnek bűneit, az orleansi herceget harmadik fia gyanánt fogadta. Az eskü, mellyet Lajos Fülöp XVIII Lajosnak letenni sietett megnyitá előtte Európa' udvarait. 'S ezen okból nyert Sziciliában jó fogadtatást, hol később, Amália herceg asszony' nőülvétele által, szerencséjének kezdetét meg alapította "

Ezen történeti adatok után, okiratokat hozunk fel. 1803^{an} apr. 23^{án} megkapván egy példányát XVIII Lajos ellenmondásának, a' Bourbonok' joga iránt Franciaország trónjához, mint családi herceg, az egész kir. család által alá írott jelen nyilatkozatot ő is alá jegyzette:

„Mi alább írott hercegek, ő felségének XVIII Lajos Franciaország és Navarra királyának testvére, unoka-vére, és rokonai.

katonaság és a' nép ragaszkodik, 's mind a' mellett, hogy ezen pártnak Francziaországban a' leg nagyobb anyagi ereje van, még sincs jövődjé. És ime a' példa, miszerint az anyagi erő nem elég egyedül valamelly pártnak erőssé tételére.

„Áthatva ugyan azon érzelmektől, mellyek iránt felséges urunk és királyunk olly dicsőségesen van lovagi feleletében, lelkesülve, mellyet azon szólításra tett, melly által a' franczia trónról lemondása, 's ugyan azon lemondásnak, elidegeníthetlen jogaikról, a' családabeli minden hercegektől kinyerése, kíváztatik, ezennel kinyilatkoztatjuk:

„Miszerint kötelességünk és becsületünk iránti ragaszkodásunk, soha sem engedhetvén meg, hogy jogaink felett alkudozzunk, egy szívvel lélekkel hozzá járúlunk királyunk feleletéhez;

„'S hogy fényes példájához képest, mi soha sem fogunk járúlni semmihez, mi a' Bourbon házat képes volna meg kissebbíteni, avagy meg csonkítani abban, mivel az magának, elődinek és utódinak tartozik;

És hogy, ha a' nagyobb erő igazságtalan használatának sikerülne is (mit az ég távolítson el), nem jogszerint, de még is tetteleg, Francziaország trónjára törvényes királyunkon

Ezen gyöngeségnek oka abban van, mivel nincs semmi elv, semmi eszme, melly a' bonapartistákat mint pártot egybefűzné.

A' bonapartismus egyedül Napoleonban állhatott; emléke akarminő fényes és ragyogó nem elegendő párt erőt alkotni.

---

kivül mást ültetni, mi teljes bizodalommal és hűséggel fogunk, a' becsület szavát, — mellyre utolsó lehelletünkig meg emlékezünk, — követve, az istenre, a' francziákra, és kardunkra hivatkozni.

Wasted - House, 1803 apr. 23-án

Orleansi Lajos Fülöp stb.

1810^{en} maj. 7^{én} a' törvényesség elvei iránt ujabban tanusította hódolatát a' Cadixben összegyűlt cortesekhez intézett következő levelében:

„Elfogadván a' tisztelő megbizást a' spanyol sereggel küzdeni, nem csak becsületemnek 's hajlandóságomnak teszek eleget, hanem rokonaim ő felségök a' Siciliali király és herczegek vágyának is, kik kitünő érdekkal viseltetnek Spanyolország győzelme iránt a' zsarnokon (Napoleon), ki azon felséges háznak, mellynek en tagja vagyok, minden jogait el akarja rabolni.

„Kétség kívül ideje már valahára, hogy a' Bourbonok dicsősege szűnjek meg csupán csak

Elegendő volna-e arra nézve, hogy valaki jeles hirlap író legyen, miszerint valamely jeles író családjából való?

Mi fűzze össze a' bonapartistákat mint komoly

emlékezet lenni a' népek előtt, melyeket elődeink olly számtalanszor vezettek a' győzelemre. Bóldog én, ha gyöngé tehetségeim képesek lesznek fölemelni, és gyámolítani a' bitorló által felforgatott trónokat, 's meg tartani a' népeket jogaikban és függetlenségökben, miket ő lábaival tapos! 's bóldog még akkor is, ha elkelletik esnem ezen lovagi küzdésben, mert akkor legalább megszereztem magamnak, mint ő felsége kegyesen mondani szokta, azon elégtételt, hogy kötelességemet teljesítettem, 's méltónak mutattam magamat elődeimre. — —

„— Spanyolország vissza fogja nyerni királyát, megfogja védeni a' trónt és oltárt, 's ha az isten akarja, én szerencsés fogok lenni, a' győzelmes Spanyolokkal együtt mehetni, midőn lovagi példájok 's gyámolítások folytán, szomszédaik is ugyan azt fogják tenni.

Palermó, 1813. maj. 7^{én} 1).

Orleansi Lajos Fülöp herczeg.

---

1) Histoire de la Restauration, par M. Lubis. 1. k. 376—7 lap.

pártot? Az csak nem hogy háborút, — mert mi okon? — akarjanak? 'S bizonyosan az sem, hogy a' fejedelem nem királynak hanem császárnak nevezlessék?

Az sem lehet a' bonapartista pártnak alapja,

1804^{en} Eugén herczeg' halála után ezt írta Landaff püspöknek: „A' corsicai bitor nem fog nyugodni, valameddig egész családukat kinem fogja törölni az élők' sorából. Ez most még jobban érezteti velem mint eddig, bárha ez alig lehetséges, — azon nemes pártolás jótéteményét, mellyel az ön nagy lelkű nemzete irántunk viseltetik; én olly korán hagyám el hazámat, hogy már alig vagyok franczia; (j'ai à peine les habitudes d'un francais) 's én valósággal elmondhatom, hogy engem Angliához nem csak a' hála, hanem az izlés és hajlam is csatolnak. 'S őszinte szívvél mondom, hogy bár soha se kellett volna azon vendégszerető országot elhagynom!”

Végre 1814^{en} a' Palermóban lakó Lajos Fülöp semmi bizományt sem kapván XVIII Lajostól, ezt írta neki:

„Felség! lehetséges-e, hogy egy jobb jövő közeledik, hogy az ön csillagzata végre, lassanként bontakozik az őt elfedő felhők közül, 's hogy a' szörnyetegé, ki Francziaországra nehezedett halványúl! minő csodálatosan folynak a'

hogy pusztán a' Napoleon örököseihez ragaszkod-
 janak, mert hiszen ez a' legitimizmus' elve volna,
 's ez pedig csak a' Bourbonokhoz köthet.

A' bonapartizmusnak komoly párttá tételére
 mulhatlanul szükséges volna maga Napoleon; de

---

dolgok! Minő boldog ¹⁾ vagyok én, hogy
 a' szövetségesek győznek! Ideje már
 valahára, hogy bevégeztessék a' forra-
 dalmak forradalmának rombolása! En
 csak azt sajnálom, hogy a' király nem hatalmazott
 meg engem, hogy ohajtásomat követve, a' szövet-
 ségesek szolgálatában részt vehettem volna; mert
 én kívánnám, hogy hibáim helyre hozatala végett,
 személyesen segíthettem volna fedezni a' király pá-
 risi útját; jelen helyzetemben azonban csupán
 ohajtásomban sietethetem Bonaparténak buk-
 tát, kit szintúgy gyűlölök, mint meg vetek.
 — Ki okozott nekünk ő nála több rosszat, ki sze-
 gény Eugén herczeg rokonunk' gyilkosa, 's bitor-
 lója az ön koronájának, melyet bűneivel fertőz-
 tet. Adja isten, hogy minél hamarabb meg buk-
 jék, ezt kérem én tőle mindennapi könyörgésem-
 ben!“

Ezek voltak Lajos Fülöpnek érzelmei, eszméi

---

1) Minden igaz francia előtt különösen megbocsát-
 hallan szavak. J. J.

hol kapnak illy embert? — nem mondom a' Napoleon családjában, hanem az egész világon?

A' Napoleon fia, nincs többi életben; a' legközelebb álló követelő pedig Napoleon Lajos, ki most Hámiban ül, még azt is kétségbe hagyja

és élete 1794-től 1814-ig az az, husz évig. Ezekhez még egyebet is mellékelhetünk. A' herczeg a' királysági telvekhez vissza térve XVIII Lajost anyjának közbenjárására, kit a' király mélyen tisztelt, látta legelőször. Ekkor leakart előtte térdelni, hogy fájdalmát és bűnbánatát nyilváníthassa, de a' király őt felemelte. Az emigránsok azonban nem voltak olly feledékenyek, mint a' kir. család, 's ennek folytán igen hidegen fogadták; hogy azonban ezek is kibéküljenek vele, egykor a' színházban, hol őt mindenki kerülte, a' Berry herczeg megfogá kezét, 's nagy fenhangon ezt mondta: „van-e valaki, kinek joga volna neheztelőbbnek mutatkozni a' Berry herczegnél?“ Házasságának akadályait is Amália herczegnővel, a' király' közbenjárása tetelesen segítette eloszlatni. 'S meg kell vallani, hogy ezen husz év alatt, az Orleansi herczeg valósággal úgy viselte magát, hogy még a' leg kevesebbé hiszékenyek is elhihették, miszerint a' forradalmi elveket megvetette, 's a' Bourbonok pedig mindenkit meggyőztek, hogy ők teljesen el feledték a' mulat, 's csak azon ígéretekre emlékeznek, mely-

vonni, ha vajjon csak józan természetes ésszel bír-e avagy nem; 's mindenek felett pedig arról senki sem kétkedik, miszerint ő herczegsége semmiben sem kitünő, közönséges emberke. 'S épen ezen oknál fogva aztán, mind azon hatás ellenére,

lyeket az Orleansi herczeg hűsége iránt tett, 's melyekre a' Bourbonok számoltak.

Néhány hónap' elteltével az előbb idézett levél után a' Restauratio bekövetkezett. A' herczeg azonnal el hagyta Palermót, 's Párisba jövéen XVIII Lajosnál kihallgatást nyert, ki neki az orleans herczegi régi javakat vissza adta: „midőn a' Bourbonok Franciaországba vissza tértek, mond Capestre, 1) XVIII Lajos az orléansi herczegnek nem csak minden adósságát, mellyeket számkivetésében tett, kifizette, hanem azon felül atyjának minden javait is vissza adta. Annyival tisztább volt pedig ezen jó-téteménye a' Bourbonoknak, mivel Egalité Fülöp temérdek adósságai miatt kénytelen volt javait hitelezőinek engedni. Kiktől azokat a' kormány vissza váltotta.“

Montesquieu így írja le ezen valóban királyi-bőkezűségnek az orleansi herczegre való hatását: „Én azt hiszem, 1814-óta, az Orleansi herczeg teljesen hű az idősb ág iránt. Még most is emlékeze-

---

1) Histoire de la Restauration.

mellyet itt ott eszközöl, Napoleon Lajost, még csak politikai személynek sem lehet komolyan venni.

A' bonapartismus tehát jelenleg inkább csupán ébredés, vagy kéjálom, mint egyszersmind va-

---

temben van, midőn szerencsém volt XVIII Lajossal a' herczeg uradalmi ügyét tárgyalni, minő kifejezésekkel illette a' forradalmat 's azon tetteit, melyeket 1789—1792i botlásainak nevezett! Másnap XVIII Lajos' szobájában találtam, hol a' király iránti háláját fejezte ki ő fensége leirhatatlanul megvölt illetődve, 's ez igen természetes, mert javainak visszanyerése forgott fen.

Nem sokára bekövetkezett a' száznapi császárság, midőn az Orleansi herczeg az idősb ággal együtt Franciaországból eltávozott. Egy író, kit már idéztünk (Sarrans) így beszéli el az Orleansi herczeg magaviseletét a' száznapi császárság alatt. Az orleansi herczeg a' bécsi congressushoz két iratot intézett, mellyekben a' Bourbon ház 1789i és 1814i megbuktát fejtegette. Azt akarta-e ez által ő fensége, gondolván, hogy ezen zavaros időben ilyes tervet ki lehet vinni, hogy a' Congressus tagjaiban azon eszme keljen fel, mi szerint ő kitudná kerülni azon akadályokat, mellyeken XVIII Lajos hajótörést szenvedett! Ez olly kérdés, mellynek

lós   Vagy inkább kétszeresen árva lény, — ha
 nyan lény, — mert nem csak a' császár, hanem
 a' császárság is megszűnt innár lenni, sem atyja
 sem hazája nincs többé a' bonapartismusnak. E-
 gyetlen hely, melly még a' bonapartismus hazá-

megfejtését olvasóim belátására bízom. Annyi bizo-
 nyos, hogy ezen eljárását XVIII Lajos megtudván,
 legélénkebb roszalását nyilvánította, 's azonnal meg-
 bizta a' Lodonban levő Angoulémi herczegnét, hogy
 az orleánsi herczegre ügyeljen, 's befolyását mely-
 lyel a' hajdani Vallesi herczeg, 's a' Lajos Fülöp
 atyja között fennállott szoros viszony' folytán, L.
 F. a' kormányzó (hajdani vallesi herczeg) előtt birt,
 telhetőleg csökkentse."

Mi ezen dolgot saját érdeméért idéztük ugyan,
 de azért is, hogy felidézhezzük az orleansi herczeg-
 nek azon szép és hatályos nyilatkozatát, mellyel
 ezen vádra felelt: „Francziák! mondá egy 1816an
 kelt nyilatkozványában, mintán némellyek engem
 vétkes törekvésekkel vádolának, becsületem azt ki-
 vánja, hogy egész Europa színe előtt ünnepélyes el-
 len mondást tegyek. Mai időben egyedül a' törvé-
 nyesség' (legitimité) elve az, melly Franciaország'
 és Europa' békéjét biztosíthatja. Ezen elvnek szük-
 ségét és erejét a' forradalmak csak világosabban ta-
 nusíták. Igen francziák, én büszke lennék, ha tite-
 ket kormányozhatnálak, de csak akkor ha oly böl-

jául szolgál, a' hadastyánok' laktanyája, mellynek egyházában, mai nap, Napoleon hamvai nyugszanak. Itt van jelenleg e' pártnak feje, haltan — 's itt van élet is a' hadastyánok között. És valóban ezen laktanyában valóságos anarchia uralko-

---

dogtalan volnék, hogy az idősb ág' kihunytá tenné szükségessé trónra léptemet. Francziák, én némelly eltévedtekhez fordúlok, 's felszólítom őket, hogy térjenek magokhoz, 's legyenek XVIII Lajosnak, 's az ő természetes örököseinek egy herczeggel, de polgár társokkal is, együtt hű alattvalói."

Ugy látszik azonban, hogy azon hír, melly ellen ezen szép nyilatkozvány intéztetett, nagy mértékű hitelt nyert, mert mind e' mellett 1816^{an} XVIII Lajos nem akarta megengedni, hogy az orleansi herczeg Franciaországba térhessen. 'S csak testvérjének Artois Grófnak (későbbben X. Károly), biztosítására, 's ekkor is, csak sok versenygések folytán egyezett meg a' herczeg' visszajövetelében. Ezen időtől kezdve azonban a' király meg szűnt azon kedvező érzelemmel lenni az Orleansi herczeg iránt, mellyel iránta a' családabeli herczegek viseltettek.

Az igaz hogy XVIII Lajos, az orleansi herczegtől, nem vonta vissza sem kegyelmét, mellyet korábbi hibáiért adott, sem pedig nagy lelkű aján-

dik, ha ugyan a' fenálló kormánynak számba nem vétele, 's a' nyílt tömjénezés egy más főnek anarchiának nevezhető. Itt alig látszanak valamit tudni Lajos Fülöpről. Minden ajkon, minden vonáson, minden legkisebb téren e' laktanyában a' Na-

dokát, melly szerint vissza adá családá' javait, még pedig megszabadítva a' hajdani adósságoktól, mi aztán, Montesquion' bizonyysága szerint, ő fenségének o'ly mély megilletődést okozott. De itt megállapodott a' kedvezésben, 's mint az ezen időszak történet írók ¹⁾ bizonyítják, hiában igyekezett az orleansi herczeg a' javai' visszaadását illető királyi rendeletet (Ordonnance Royale) törvénybe iktattatni azt semmikép sem tudta elérni, 's az egész dolog csupán a' puszta jó tetszés eredménye volt, 's továbbá is megmaradott azon helyzetben, mellyben azt XVIII Lajos minden perczben vissza vonhatta volna, hiában kérte továbbá a' királytól a' „fenség“ czimet is, (altesse Royale) bárha e' végre hathatós okkal éltek: „A' csatlakozás' nyitvánításában mond Sarrans, annyira mentek, hogy még azt is felhozták, mi szerint a' herczeg neje, mint király' leánya, azon czimmel már birván, méltó kívánság, hogy azzal a' férj is birjon. 'S hogy ezen új bizonyítéka a' királyi kegy-

1) Capefigue Sarrans, Lubis, Blanc.

oleon név olvasható. A' kápolna, mellyben a' hamvak tartatnak, telve van koszorúkkal, 's a' kertetskében, mellyek az őszvitézek magány mulatsága végett nekik át engedtettek, számtalan szobrok vehetők észre a' világhírű kis kalappal.

---

nek mindenkit megfogna arról győzni, hogy az orleansi herczeg teljesen megvetette a' forradalmat, 's ő fensége ezentúl csak törvényes királyáért kelhetne harczra. Így beszélt az orleansi herczegnek anyja is, kit XVIII Lajos mindig nagyra becsült. Ezen kedvezés, mondá ő, csak azt tanúsítaná bővebben, hogy fia ismét azon körben él, mellyből csak akaratja ellenére taszított ki.

Ezen pontról a' Conservateur történet író a' democratával egyenlően beszél 's XVIII Lajos megtagadásának így fejtí meg okát: az öreg király, mond Capefigue minden sürgetésnek ellene állott. Már elég közel van a' trónhoz, monda Montesquiounak, 's én óvakodni fogok őt még közelebb hozni.

Ebből látható, hogy azon jóság, mellyet XVIII Lajos az Orleansi herczeg iránt tanusított, bizonyos bizalmatlanságnak engedett részt. De az Artoisi Gróf, Berry herczegné, 's a' többi herczegek, nem osztván a' királynak ezen bizalmatlanságát, mindenkép ostromolták őt, a' herczeg javá-

És ha ezen helyet, hol anny dícsősségnek láthatók ereklyéi, figyelmesen megjártuk, ezen utolsó tisztességtételi jelek bizonyos ünnepélyes komoly színben tűnnek fel előttünk. Bár mennyire szívből eredtek, szívhez szóllók, és sokszorosok legyenek

ra sürgetésekkel. 'S midőn végtére az Artoisi Gróf X. Károly név alatt trónra lépett, mit korábban teljes erőből pártolt, azonnal teljesítette, 's ezen régen, 's olly hévvel ohajtott czímet az orleánsi herczegnek személyesen adta tudtára. Ő fenségének egy levele maradt fenn, melly tanúságot tesz az örömről, mellyet neki ezen kedvezés szerzett.

Ezen levelet Blanc közli munkájában: *Histoire de Dix Ans.*; a' levél a' Bourbon herczeghez van intézve, 's 1814^{en} Sept. 21^m Neully-ben kelt:

„Sietek önt tudositani, miszerint a' király tudtomra adatván tegnap est, hogy mennék ma dél előtt hozzá, néhány percczel misére menetele előtt megjelentem a' palotában. Midőn szobájába bevezettettem, megköszönvén jóságát, 's hozzá tevém, hogy mi különösen meg valánk hatva, a' tegnap előtti szentelt víz hintezéskor, irántunk kitüntetett jósága által. — Igen mondá ő, én azért tevém, mivel azt vélem, hogy annak úgy kellett történni, most pedig azt akarám önnek megmondani, hogy egész családját felruházom a' fenség czímmel. — A' király

is azonban e' helyen a' tisztességtételi jelek; egy mégis szembetűnőleg hiányzik a' külsőkben, a' nagyszerűség.

És végtére, hogy annyival inkább szemelétűntethessem minő legyen ezen párt, csak azt te-

---

egész családomat felruházza, ismétlém habozva. Igen, mindnyáját, — ez ugyan nem egyezik meg régi szokásainkkal; de én azt gondolom, hogy a' jelen körülmények között ennek így kell lenni.“ 'S mi után azt mondtam, hogy én soha sem voltam képes a' különbséget a' „famille Royale“ és a' „princes du Sang“ nevezet között fel fogni, 's kijelentém, hogy azt sem értem, miért lehetnének közöttünk más fokozatok a' kitűnés és megkülönböztetésben, mint mellyeket az idősb lét és nemzetségi ágak jelelnek ki, azt felelte nekem a' király, hogy a' megboldogúlt király ezen dolgot másképp értette, 's ő azt részéről csak kedvetlenül vette azon időben, de most már, mivel mi egy család vagyunk, kiknek egy közös érdekek van, ő azt akarja, hogy őt atyánk gyanánt tekintsük, 's mindenkor szorosan egyesülve legyünk. Mi elhatároztuk, hogy hólnap 11 és 12 óra között Saint-Clondba megyünk, megköszönni a' király' jóságát, mellynek folytán minket fenség czimmel felruházott.“

szem az eddig mondottakhoz, hogy a' bonapartisták, épen úgy vannak a' bonapartismussal, mint pártemberek, a' mint vagyok én ezen cikknek írója. Én ugyan is nem azért emlitém meg ezen pártot, mintha valami tekintélyes komoly párt vol-

De ez még csak kezdete volt azon kedvezéseknek, mellyekkel X Károly az Orleansi herceget későbbben elhalmazta. Az új fenség' legforróbb vágya, mint mondék az volt, hogy a' javait visszaadó kir. rendeletet törvénybe lássa iktatva. X Károly tehát ki az orleansi herceg szavai szerint, azt akarta, hogy a' családi hercegek őt atyjok gyanánt tekintsék, elhatározta magát, ebben is meg egyezni. Ennek elérhetése végett azonban, még a' „royaliste“ kamarát is reá kellett bérni, melly XVIII Lajosnak az orleansi herceg iránti minden bizalmatlanságát örökévé tett. A' jobb oldal, melly a' többség volt, el akarta vetni a' törvény javaslatot. „X Károly, mond egy azon kori ember, személyesen értekezett a' követekkel, 's a' törv.' javaslat elfogadását sürgette.“ Végtére a' király a' hercegi javak iránti cikket, a' saját civilelistejét illető cikkbe faglaltatta, hogy egyiket a' másik nélkül el se lehessen vetni, miről aztán Labourdonnaie ezen eleven és költői kifejezést mondta: „A' tiltott portéka a' király' kocsijában csem-

na, de mert Napoleon iránt igen nagy tekintettel viseltetvén, lehetlen volt halgatással mellőznöm el azon zászló allyat, mely ezen név alatt össze csoportozott. A' bonapartisták magok sem hisznek jövőjökben, sőt ők nem hisznek leginkább, de

---

péztetik be.“ 'S ekként a' vámosok legyőzettek 's a' tiltott portéka át ment.

A' „civile liste“ ügye, mond Capetigue, egy szerü volt. A' király és családja számára kellettén valamelly összeget megszavazni, ezen dolog az annyira „royaliste“ elemü kamara előtt, nem találhatva akadályra a' törv., czikk lelkesedéssel meg szavaztatott. 'S ekként az új király, ki szüntelen jó indulattal viseltetett az Orleansi herczeg iránt, magára vállalta, rokona javainak biztosítását törvénybe iktattatni. Az előtt ő fenségének minden javai csak kir. 'rendelettől függöttek, 's XVIII Lajos mindig megtagadta a' visszavonhatlan birtok által őt teljesen függetlenné tenni. Mind ezt a' herczeg X. Károlytól meg nyerte.“ Ezen adatot Sarrans is teljesen bizonylta. A' király mond ő magához hivatá, a' Tuilleires palotába, a' leginkább ellen szegülő követeket, 's azt mondotta nekik, hogy őt személyesen sértenék meg, ha elvetnék az orleansi herczeget illető törv. cikket, 's hogy ő minden kikelést, mely a' vita folytában,

gyönyört szerez a' francziának nagy császárára visszaemlékezni, 's nem emlékezhetni reá a' nélkül, — hogy az elérzékenyülés bizonyos rokon szenvedet szülő tiszteletre ne kényszerítene.

És senki se mosolyogjon e' szavakra, képzelt

egy olyan herczeg' korábbi tettei ellen intéztetnék, kinek hűségéről, és meggyőződéséről többé semmi kétség sem létezik, úgy fog tekinteni, mint melly családja ellen [intéztetett].“

'S továbbá, mond Sarrans: „ezen időtől kezdve, minden nap új jótéteményt hozott az ifjúág' részére. Az orleansi herczeg' családi javai 1793an törvényesen megszereztek a' köz állomány által, mert 37'740,000 franci adósságát fizette ki az akkori herczegnek a' köz állomány az 1792i Jan. 9én kelt egyesség szerint, melly egyesség 1793an az összes jószágok' zár alávételeét okozta. Ezen zár alatt a' köztársaság' 11ik évében meg tisztulván a' birtok minden adóssági tehertől, a' hitelezők követelési joga a' közállományra szállott. És mind e' mellett az Orleansi herczeg X Károly' sürgetésére, Villele minister minden ellenzése daczára, az emigransok' kártalanítására határozott összegből 16. millioig részesült az 1825i Apr. 17i törv. által.“

Igy tehát a' fenség czimhez, 's a' javaknak

kiábrándultsága érzetében, a' szemfényvesztő szabadság gyilkos Napoleon felett, mert ha fel szállitanám, hogy mutasson tehát nekem Napoleon-nál nagyobb hőst, bölcsőbb törvényhozót, nagyobb organisáló ést, 's hogy úgy szóljak férfiasabb

---

törvény általi biztosításához, még 16. milliót kell számítani, mit meglehet tartozatlanúl, kárpótlásúl adott X. Károly az orleansi herczegnek'. 'S ez még nem minden, mert ezen felül még X. Károly a' Chartresi herceget (az 1842^{ik} évben meghalt Orleans herceget) rendjellel diszesítette fel, 's azon huszár ezredben, melly atya nevét viselte, ezredesnek nevezte ki. Rend jellel diszesítette a' Nemours herceget is, mihelyt az erre szükséges életkort elérte." Végre, mond Copefigue, a' Bourbon herczeg temérdek jószágára vágyott az orleansi herczeg. Bourbon herczeg a' Bordeaux-i herczegnek és testvérének akará azt hagyni. X Károly azonban azt nyilvánította, hogy ha tetszik, az orleansi herczegfiának is hagyhatja. A' korona örökös' neje, és leány testvére hathatósan munkáltak Bourbont erre reá birni, 's midőn ezen ügy Lajos Fülöp javára csak ugyan befejeztetett, a' Berry herczegné teljes örömmel kiáltott fel! „Ah! ez igen jól van! az orleansok igen jó emberek."

embert, koránál pedig fényesebbet, 's győzelmeiben és eseményekben olly rövid idő alatt gazdagabbat, akkor bizonyosan adós maradna a' felellettel.

Igaz azonban, hogy ezen ügyben az orleansi herczegnek egy hatalmas szövetségese volt Fenchères bárónőben, ki valamelly hatalmas pártfogót keresett, kinek segélyével ismét bejuthatna az udvarba, honnan XVIII Lajos alatt elűzetett, 's ki egyszermind azon örökséget is képes legyen biztosítani, mit ő nyerhet ezen (Bourbon) gyenge örögtől. „A' Condé herczegek' örökségét, mond Blanc azon családnak hagyni, melly a' nemesség és királyság ellenségének mutatkozott, az emigránsok seregének fővezére előtt bűnnek, sőt szinte istentelenségnek látszott, ¹⁾ ő nem feledheté el hogy udvaruk király gyilkosok' gyűlhelye volt, 's egy Orleans XVI Lajos' halálára szavazott, fia pedig Dumouriez alatt szolgált. De más részről, hogyan lehetett volna megtagadni sértés nélkül mit tőle annyira vártak, 's hogyan lehetett volna el-

---

1) Bourbon herczeg (Duc) Condé herczeg (prince) 's a' Napoleon által meg lövetett Eugén herczeg atyja, 's az emigránsok seregének fővezére egy személy volt.
J. J.

Attérek végre a' negyedik pártra.

A' franczia balszél, mint általában véve mindenütt a' hol ez létezik, két külön felekezetet foglal magában. Az egyik rész azt mondja, neki nem kell király, ő köztársaságot democratia, vagy is királytalan országot akar. A' másik osztály pe-

---

len állani Feuchères bárónő munkálódásinak, ki által neki megelőző köszönetek érkeztek “ 1827^{ban} már meg volt kötve az Orleans család és Feuchères bárónő között a' szövetség, mert az orleansi hercegné, férje tanácsával, — mivel az ő stílusát mindenki ismeri, — következően felelt, a' bárónő ajánlott szolgálat-készségére: „Én igen meg vagyok hatva az által, mit ön azon szorgalomról mond, mellyről ön azon felvilágosítást közli, hogy eszközölni fogja a' Bourbon herceg által óhajtateljesíthetésére megkívántató eredményt; 's hidje el, hogy ha egyszer meg érem a' szerencsét, mi szerint fiamat a' herceg fiává fogja fogadni, ön bennünk, mind a' saját, mind a' hozzá tartozók javára, minden időben és körülmények között, fel fogja azon gyámolt lelmi, mellyet keres; miről önt az anyai hála bizonyossá teheti.“

Ezen czélnek elérhetése végett nagy szorgalom fejtetett ki, 's a' restauratio utolsó éveiben

dig így okoskodik: Democratia kell igen is, az az, a' törvényhozáshoz való befolyási jogot, mely azouban rendezett Statusban a' szavazati jognál egyéb nem lehet, minél szélesebben kell ki terjeszteni. Azon kérdés azouban, hogy legyen-e

napjainak legnagyobb részét elfoglalta az Orleansi hercegtől. A' boldogtalan öreg tusába elegyedett Saint-Lenben Feuchères bárónövell, az utóbbinak türehtetlenné vált sürgöt'sei miatt, 's nem egyszer erőszakos jelenetek is zavarták meg az utólsó Condének házi csendét, mellyek egy későbbi balesetnek valának előzményei. „Csak halálomat tartja szeme előtt,” kiáltott fel egykor kétségbe esve. Mäskor folytatja Blanc, ezt mondá Surval-nak: Ha egyszer megnyerték a' mit kívánnak, életem veszélyezve lehet. 1829^{en} aug 28^{án} este, a' Bourbon herceg Párisban a' palota tekéző teremében vólt, mi alatt Surval, ki a' szomszéd szobában vólt, mellyet csak egy vékony fal választott el a' teremtől fenszóvali kiáltást hallott. A' hívásra be megy, 's a' hereczeget rettenetes haragba találja. A' fájdalom rángatózásban tartá arczát, 's szemei egészen tüzben valának. Ez iszonyú, mondá a' herceg a' bárónőhöz, torkomra tenni a' kést, hogy re á álljak egy olyan dologra, melly iránt tudja idegenségemet. 'S meg fogván a' bárónő kezét, ezt mondá, szavait jelentős

király avagy nem, avagy örökös legyen-e vagy választási, csak másodrendű kérdés, mert királytalan ország is lehet nem szabad, azaz, nem democraticus ország; valamint viszont király mellett is lehet szabadnak lenni, ha ugyan is úgy el ren-

---

mozdulatokkal kísérve: No hát, szúrja belém ezt a kést, szúrja belém!“¹⁾

Ez volt utolsó ellenállása, melly elhőnyta előtt mint egy utóljára vetett fényt körülményeire. Régen az előtt az orleansi herczeg meg bizta Dupint, hogy Aumale herczeg' javára készitené el a' végrendelet tervét, mellyről a' készítő ezt írta Lajos Fülöpnek: Igyekeztem a' Bourbon herczeg nemes szándokának teljesen megfelelni, hogy semmikép sem lehetvén kijátszani a' végrendeletet, [az semmi idegen által per által meg ne támadtathassék; a' fiuváfogadást illető okirathoz mellékelve van az örökössé tételről szóló is, mit az egésznek érvényére szükségesnek találtam.“ (Blanc) Minden készen levén tehát, más nap az előbbi jelenet után, az az 1829ⁱ év aug. 29^{én} Bourbon herczeg Feu-

---

1) Condé herczeg későbbben, mint a' keletkezett perből kijött, magát felakasztotta. De a' közvélemény Franciaországban, úgy bélyegzi ezen tettet, mint, melly Feuchères bárónő által, sőt Lajos Fülöpnek nem tudta nélkül volt véghez vive, hogy a' herczeg végrendeletét meg ne másithassa. J. J.

deztetik a' dolog, hogy a' kormány felelős legyen, 's hogy a' kormány a' királynak akaratja folytán semmire se köteleztessék, valamint viszont ha valamit akar mindent is ki vihessen. Tehát ám legyen király, de legfőbb hatalom a' követ kamara

chères bárónő' távol létében, alá irta a' végrendeletet, mellynek erejénél fogva egyetemes örökösül Aumale herczeg neveztetett, de a' bárónőnek is részint pénzben, részint jószágban, mint egy 10. millio franc volt ki kötve. Az Orleansi herczeg nem volt a' bárónő iránt háládatlan; folytonos és bárátságos levelezésben állott véle, mellyet a' következő Randauba írt, 's az 1829i év oct. 27től kelt leveléből is meg láthatni. (Blanc) „A' mi kis Aumale-unk kissé beteges volt, de azért veszélyről szó sincs. Most már teljesen felgyógyúlnak tekinthető, 's mihelyt kegyesen meglesz neki engedve el mehet fogadott atyját meglátni. Fogadja ön asszonyom őszinte érzelmeim biztosítását, mellyeket ön eddig is ismerve reájok számolt. Nőm és testvéremtől is üdvözetet írok önnek.“ Azonban nem csak a' bárónőnek tartozott Lajos Fülöp hálaival, hanem az uralkodó ház idősb ágának is, mert Feuchères bárónő csak az után tette az orleansi herczegnek ajánlatát, miután azt a' Berry herczegné el nem fogadta: „A' Berry herczegné, mondanak Sarrut és Saint-Edme érdekes életleirá-

legyen az országban, a követ kamara pedig minél szélesebb körre legyen alapítva.

Nálunk is divatban volt néhány évvel ez előtt, különösen az ifjuság között a' köztársasággali tetszelgés, de a' mint látjuk, ezen szó: köztársaság,

---

sukban, (Biographie des hommes du Jour) nem kevésbé vált hasznára bizonyos ügyben az Orleansi herczegnek, egy ajánlat' el nem fogadásával, mint rendesen javára szokott válni egyenes kívánataival. Egykor ugyan is Bourbon herczegnek egy embere megjelent a' Berry herczegnének egy fő emberénél, 's némelly óvatos előzmények után Feuchères bárónőről ezt mondta: „őt helytelenül ítélék meg, és igen szigorúan bántak vele. Ezen szerencsétlenség neki halálos bűt okozott. Ha módját lehetne ejteni, hogy ezen eset el feledtessék, 's ismét megjelenhetne a' bárónő az udvarnál, 's ezt a' Berry herczegné volna kegyes befolyásával kieszközölni, én azt hiszem, hogy a' bárónő bebizonyítaná jóságát és ügyességét. A' Bourbon herczeg már igen koros. A' bárónő befolyása pedig nagyobb mint valaha volt, 's a' Condé ház igen gazdag. A' Bordeaux-i herczegnek van ugyan már öröksége; Francziaország' trónja, de testvérének nincsen.“ Erre az lőn a' felelet, hogy először is az illető személy nem érez magában kedvet az alkudozás elősegítésére ajánlkozni, másodszor pe-

még semmit sem mond, 's mindössze is csak azt teszi, királytalan ország, ez pedig még azon kérdést, ha vajjon szabadság, vagy pedig aristoratia legyen-e az országban, teljesen feloldozatlanul hagyja.

dig, ő nem kételkedik, hogy akárki vállalná is ezt magára, a' Berry hercegné rosziúl fogadná az egészet. A' hercegné, kinek ezt még azon este, elmondták, teljesen helyben hagyta a' feleletet, 's hozzá tette, hogy illynemü dologról szót sem akar hallani. Ennek következtében aztán a' megbizott személy az Orleansi herceghez járult, ki az ajánlatot legnagyobb örömmel fogadta, 's meg kérde az örökösödés megszerzése iránti munkálódását, mellynek folytában aztán Feueheres bárónő az udvarba bejutott, 's Aumale hercegnek pedig a' Condé ház minden vagyoni fejeére szállottak."

Egyébiránt ő fensége nem feledte el, hogy az egész ügynek sikere attól függ, hogy a' bárónő bejuthasson az udvarba, 's hogy X. Károly csak-hogy biztosithassa a' Condé herceg után nyerendő örökségét az Orleansi herceg fiának, kész volt családj a' tagjain bizonyos nemét a' kényszerítésnek is elkövetni, mert ezek nem akarták a' bárónőt el fogadni termeikben. Így tehát az idősb ág az Orleansi hercegnek vissza adá czimét; 's a' szám ki-

Megtévé'n ezen különböztetést a' balszéli osztályok között, melyre, úgy vélem, igen nagy szükség volt, ezennel világosan megjegyzem, miszerint továbbá mind e' mellett is össze fogva fogok beszélni e' két osztályról.

vetés idejében iránta kimutatott szivessége folytán, megnyitotta előtte Europa udvarait; elősegítette Amália Nápolyi herczeg asszonnyal házasságát; 's a' Restauratio után vissza adá roppant vagyonát, feledvén, hogy már azok a' köz állomány' tulajdonivá váltak; kifizette attyának adósságait, 's ezen jótéteményét azzal erősbitette, hogy azt törvénybe iktattatva, visszahúzhatlanná tette, sőt hogy azt az 1825ⁱ kamara félre ne vethesse, a' civilistet érdeklő czikkbe foglalta; 's ezen nagylelkűségét azzal tetézte, hogy nem annyira jogból, mint jószívűségből tizenhatmillio francot fizetett nekie kárpótlásul; 's egész családját felruházta az olly hévvel-óhajtott „fenség“ czimmel; 's végtére, mindezeneken felül, még azt is hathatósan előmozdította, hogy a' Condé herczeg' gazdag öröksége fiainak egyikére szállhasson, 's még ekkor nem is említjük azon számos kedvezéseket, melyek nem annyira lényegesek ugyan, de minden esetre gyöngéd figyelmet tanúsítanak; így például, hogy Nemours herceget a' korona örökös' neje tartotta kereszt vitzre, 's valamint ő, úgy testvére a' Chart-

Multját ezen pártnak kicsapongások bélyegezték, 's ellehet mondani, hogy multja csak terhére van. De ez nem tesz semmit. Az okos ember átlátja, hogy a' kicsapongások csupán az egyének kicsapongásai, nem az elvnek elmaradhatlan

resi herczeg is rendjellel ékesítettett fel, 's ez utóbbi ezredessé is neveztetett; 's továbbá figyelmet érdemel még azonszorgos gyöngédsége is X. Károlynak, mellyel Lamartinet reá birta, hogy a' Károly koronázásakor készített ezen verset:

Le fils a racheté les crimes de son père,

(A' fiú meg váltotta Atyja bűneit)

melly az Orleansi herczegnek egy átalában nem tettsett, így változtatta meg:

Le fils a racheté les armes de son père,

(A' fiú meg váltotta Atyja czimerét).

'S mondjunk -e még többet? Idézzük -e hogy a' király sietett a' könyvet (Memoires de Maria Stella), melly az Orleansi herczeg törvényes létét meg támadta, le tartóztatni, 's azon gyöngédséget, mellyel a' Berry herczegné a' herczeg iránt viseltetett, 's azon házassági tervet, melly a' Chartresi herczeg és a' korona örökös testvére között czéloztatott, 's melly az Orleans család által olly örömmel fogadtott! Ezen időben az Orleansi herczeg a' legboldogabb, 's a' leggazdagabb herczeg vólt egész Európában. 'S épen ezért felelé X Károly némellyek-

járulékai voltak. A' ki pedig át nem látja, utasítassék a' történet lapjainak komolyabb olvasására, 's ott meg fogja látni, mikép fele sem igaz, vagy legalább nem azon mértékben igaz, azon vádakra, melyeket a' franczia forradalomra reá költöttek.

---

nek, kik vádolták ő fenségét, hogy összeesküvést készít: „Öszeesküvést mondá a' király mosolyogva, ő bódogabb, sem hogy azt tehetné!“ — Azon tetteiről a' herczegnek, melyekért ellenségei a' király előtt gyamsíták, ezt írja Sarrans: „Lajos Fülöp maga körébe vonta nem csak a' 89i hazafiakat, 's a' császársági férfiakat, de általában minden valamire való embert, ki a' Restauratio óta az ndvar' kegyelméből ki esett; fel kereste a' történeti emlékeket, 's termeit Austerlitz és Marengó ékesítettek; a' Horace Vernet ecsetjét a' forradalom' idejétől vett jelenetekkel foglalkodtatta, 's korának minden megelégedetleneit elfogadta termeiben, 's mindig azon eseményekről beszélt, melyekbe az ő neve is vegyűlve van, 's Foy tábornok fiai számára alá irt. Bizalmas beszélgetéseiben az ellenzék' vezéreivel, kiket titokban még többször fogadott el, mint nyilván, szigorúan kárhoztatta a' kormány' lépteit. Továbbá, közösen sajnálták a' 89i forradalom elvei 's az emberi szabadság ellen elkövetett tetteit a' kormánynak.“

Ime így beszél a' balszéli író az Orleansi her-

Entolag nem lesz felesleg egy minden gyanú és kifogás nélküli kútfőből idéznem] néhány szót.

Capeligue, ismeretes Bourbon párti híres író, ki tehát a forradalomnak, mely XVI Lajost vér-

---

czeg' eljárásáról! De akármit tudtak, avagy gyanítottak ez ügyben az udvarnál X. Károlyt semmi sem rendithette meg bizalmában az Orleansi herczeg iránt, mert ő háláját igen sok okon vélte meg érdemlettnék, 's a' herczeg valóban, soha sem is adott okot az udvarnál, hogy benne kétkedni lehetett volna. Capeligue erről azt mondja: Midőn az Orleánsi herczeg az udvarnál volt; szüntelen csak hűségét emlegette; ő herczegsége mélyen meg hatva az idősb ág iránti hálától, mindenkép azon törekedett, hogy a' király iránti hódolatát minél élénkebben és többszörösen tanusithassa. Az udvarnál a' legmélyebb illedelmet mutatott még a' legutolsó tiszt és legutolsó őr iránt is, 's érzelmének tanúsításában a' legpazarabb volt. És még a' királyi ebédnél kellett volna látni! Minden pohárra, mely a' király, Berry herczegné, 's az Angoulême-i herczegre köszöntetett, szívére tette kezét, 's mint ki nem tudta fékezni örömét, 's nem képes az illedelmi szabályok szerint meghatározott időt bevárni, az ebéd alatt számtalanszor kiáltozá: éljen a' király' "

padra hurezolá, bizonyosan nem lehet barátja 's ki valóban is nem csak általában a' forradalomról, 's annak részleteiről a' Bastille bevételéről, de sőt még az alkotmányos életről is a' határtalan önkény mellett, a' leghatározottabban nyilatkozik, illy czi-

---

Ezen szoros egység közepette, melyet az idősb ág jósága, 's az Orleánsi herczeg áradózó há-
lája hozott létre, bekövetkezett a' forradalom. A'
király teljesen bizott az orleánsi herczegben. 'S az
1830i Jul. 31^{én} azt felelte. Conny -nak, ki az iránt
tett kérdést, mikint történhetik, hogy a' király-
ságnak ezen rettenetes körülményei között az Or-
leansi herczeg Saint-Cloudba nem jött. „Azt hi-
szem, még Saint-Leuben van, de hiszem nem fog
elfogadni semmi feltételt. Atyja' emléke előtte le-
beg, 's ő a' mi emberünk.“ (De l' Avenir de la
France Conny.) Ezen meg győződés olly mély gyö-
kerű volt a' királynál, hogy azon tisztnek, ki a'
Luxembourgi herczeg által a' Neuélly -be vezető út'
megszemlélésére volt meg bizva, 's ki azt mondá
visszatértekor, hogy szokatlan mozgást vett észre
Lajos Fülöp kastélya és kertje körében, 's hogy ha
fel volt volna hatalmazva, könnyen foglyúl ejthette
volna az Orleansi herceget, X. Károly e' vég sza-
vakat meg hallván, ezt mondá kemény hangon; „Ha
ön azt teszi, én önt kitünően megbüntetem volna.“
(Blanc) A' király több nemű kötelékekre számolt,

mi munkájában: *L' Europe pendant la Revolution Francaise*; az első kötet 144. lapján ezt mondja: „Europa felettébb tökéletlenül ismerte kezdetben a' jacobinusok erélyes jellemét; az udvarok igen minden napi és óságos szempontból indultak ki.“ Alább

mellyek az Orleansi herceget hozzá fűzhették. A' király nem feledte el azon hűség nyilatkozatokat, mellyeket az Orleansi herceg minden alkalommal és ismételve kifejezett. Nem mondta-e az Orleansi herceg még csak akkorában a' Berry hercegnének Dieppe-ben, ki őt szobájában az emelvényre fel lépni kérte: „Nem, az nagyon hasonlít a' trónhoz.“

Ezen okok birták X Károlyt arra, hogy le mondjon: „X Károly, mond Blanc nem vélte azt, hogy az ő személyes bukta unokája buktát is maga után fogja vonni, nem hitte pedig főleg azért, mivel a' mozgalom' elejére az Orleansi herceg hivatott meg.¹⁾ Ezen bizalma olly nagy volt, hogy Latour — Foissac tábornokot elő hivatá 's ennek, Damas táb. jelenlétében, rendeleteket adott, mikép menjen véghez a' Bordeaux-i herceg' Párisba

1) Az Orleansi herceg aug. 7^{is} csupán „helytartó“ czímmel birt, 's X. Károly mindig bizott benne, hogy a' koronát át fogja szolgáltatni a' Bordeaux-i hercegnek.

„kik a' conventet azzal vádolják, hogy anarchiát szült, csalatkoznak; egészen ellenkezően a' convent el fojtá az anarchiát 's nagyszerűen vissza állítá a' főhatalmat az országban, 's küldötteinek akár-mellyike hatalmasabb volt a' föld leghatártalanabb

---

menetele. A' korona örökös XIV Lajos vére meg gyalázásának vélte volna azt csak fel is tenni, hogy egy családjokbeli herczeg képes legyen bitorolni a' koronát, 's a' korona örökösnek neje is épen így vélekedett.“

Az Orleansi herczeg első lépései ezen véleménynek valósággal meg is feleltek. Midőn Mortemart herczeg, X Károly' küldöttje bevezettetett az Orleánsi herczeghez, a' Mortemart herczeg titoknoka, Mazas bizonyítása szerint ezt mondta az Orleansi herczeg:) „Herczeg, ha ön előbb fogja meg látni a' királyt, mint én, mondja meg neki, hogy engem erővel hoztak Párisba, de hogy én inkább fel daraboltatom magam, mint sem a' koronát fejemre tegyem.“ Ezen nyilatkozat a' jul. 30 és 31. közötti éjjel tétetett. Aug 2án este X Károly, és Lajos Antalnak (a' tulajdonképeni trónörökösnek) lemondása átnyújtatott az Orleansi herczegnek, (a' lemondás X Károly unokájának, a'

---

2) Memoires pour servir á l'histoire de la revolution de 1830. Mazas.

önkényű uralkodójánál; az alkotmány sánczaiba bevette ugyan a' népét, de proconsulainak véres kardott adott kezeikbe, 's ezek teljes hatalommal rendelkeztek. A' forrongás' okait, mellyeket elődei a' nemzeti és a' törvényhozó gyűlések elő idéz-

Bordeauxi herczegnek javára történt) 's ő másnap biztosokat küldött X Károly' elkíséretére az országból: „Az Orleansi herczeg mond Blanc, azt mondá, hogy maga X Károly kíváná a' kíséretet, 's útasításokat adva a' biztosoknak, az idsőb ág iránt legmélyebb jó szívűséget fejezett ki. 'S midőn Schonen azt kérdezé tőle, hogy mit cselekedjenek, ha a' Bordeanxi herczeget nekiek adják: A' Bordeanxi herczeget, mond Lajos Fülöp hiszen ő a' király! Erre az Orleansi herczegné, ki jelen volt, mélyen elérzékenyülvén, férjéhez közelített, 's megölelvén őt, ezt mondá: „Ah ön a' legbecsületesebb ember az egész országban!“

Igen rövid idő múlva azonban, az az, mindjárt Aug. 3^{án} már tetemesen meg változtak a' körülmények. A' biztosok vissza érkeztek a' nélkül, hogy őket X Károly elfogadta volna; Lajos Fülöp azt akarta, hogy tüstént térjenek vissza Rambouillet-be, hol a' király volt: „El kell neki menni; meg kell őt rettenteni mondá L. F. hévvel 'S emek folytán jött aztán létre a' rambouillet-i me-

tek, a' hadseregi fegyelmetlenséget, a' hivatalnokok' rendetlenségét, 's magát a' Páris városi községet, ezen legrettenetesebb, 's legnemtelenebb helyhatósági anarchiát mind össze törte.“ A' második kötet' 130^{ik} lapján pedig ezt mondja: „Ro-

---

net, 1) 's mondattak ki az elhatározó szavak: semmi gyermek, semmi gyám kormányzó. (Pas d'enfant, pas de régence). Este a' biztosok a' kir. család körében Maintenon kastélyban voltak, 's itt Gontant asszony azt mondá Schonennek -keserű mosolyt vegyítve szavai közé: „Szeretném ezen gyermeket önnek át adni.“ 's ezzel a' Bordeaux-i herczegre mutatott. Mire Schonen azt felelte: „Én nem fogadnám el,“ Mire Blanc munkájában ezt mondja: „Minő titok volt ezen feleletben? 's mi történhetett az óta, midőn az Orleansi herczeg azt mondta Schonennek: „Ez a' gyermek a' király!“

Ezen titkot felfedni azonban egyáltalában nem mi ránk tartozik, nekünk még csak kevés mondani valónk van. Kevés nappal ez után az 1830ⁱ év aug 9^{én} Lajos Fülöp a' trónra ült. Itt be van végezve a' mi munkánk mert az ő sérthetlensége kezdődik. Az események, mellyek 1830^{tól} óta le-

---

1) Pajol táb. vezérlete alatt néhány ezer párisiak kimentek Rombouillet-be a' királyt el üzni. J. J.

bespierre embere volt azoknak, kik a' mélyen áthatott meggyőződésűek' heves szónoklata által el engedik magokat csábíttatni. Robespierről azt mondani, hogy ő tettető (hypocrite) volt, azt mutatná, hogy nem ismerjük őt igazán. Ő a' meggyőződés embere volt, ki a' társaséleti tanoknak bizonyos összegében, megrázkódással járó nemzeti újjá születésben, 's bizonyos rettenetes szükségben hitt." A' 211. lapon pedig a' convent szavaira a' haza megmentése ügyében ezt mondja: „hadd gúnyolják némellyek ezen szavakat, én bizonyos férfias, nagyszerű 's a' római köztársasághoz méltó lelkesedést találok ezekben." A' 216^{ik} lapon a' kegy-pártrol, 's a' forradalmi törvényszékről. „Ők kérlelhetlenül sujtottak ugyan, el sujtottak azon rettenetes meggyőződéssel, hogy a' köztársaság' javát előmozdítják." A' 310. lapon. „Ha balité-

---

folytak, még most csak a' politikához, de nem a' történet íróhoz is tartoznak, 's nekünk minden czélunk csak abból állott, hogy össze szedjük az Orleansi herczeg' életleirásához tartozó anyagokat születése idejétől kezdve (1773. oct. 6.) egész az 1830i aug. 9ig, midőn „franciák királya" minőségben trónra ült.

let 's megrögzött eszmék nélkül olvassák a' történetet, meg fejthetlen dolognak látszik ugyan, de igaz marad, miszerint mind ezen emberek meg voltak győződve, hogy ők csak kötelességöket teljesíték, 's ők valóban lelkiismeretesen szolgáltak ügyöknek. Az egyenlőség, emberiség, 's az igazság szüntelenül ajkaikon volt, 's ezekben ők az ő módjok szerint az igaz, de egyszersmind valóban is hittek; 's ha kérlelhetlenül sujtottak, ezt elvből cselekedték."

Szolgálhatnék még több bizonyképekkel is, de úgy hiszem ez is elegendő.

En nem mondom, hogy a' francia forradalomnak minden tetteit kilehet menteni, de szükségesnek tartottam megjegyezni, miszerint az ellenfél emberei nagyon is sok tulzással, nagyítással és szenvedélyességgel fogtak sokat a' forradalomra.

És mindenek felett gondoljuk meg csak, mennyire uralkodtak akkor az embereken, kik (t. i. az emberek) magok látszottak uralkodni, a' körülmények?

Minő örökös veszély, bonyolódás a' helyzet-

ben, elkeseredés egy más fél ezredéves királyság' kiesapongásai ellen, 's magasztaltság a' kedélyekben volt akkor napi renden?

Es végtére is, mond egy jeles író, a' nép még csak két királyt ölt meg 1^{ső} Károlyt és XVI^{ik} Lajost, de annyi minden esetre' bizonyos, hogy az elvek' körében, a' hal szélnek van legfüggetlenebb léte, 's valódi ön állása Franciaországban. A' többi pártok megett, mindenütt egyes személyek vannak, kik az erőművet forgásban tartják; 's ha egyszer ezen személyek megszűntek munkásak lenni, maga az erőmű is megáll.

A' hal szél nem így áll. Ez nem keres senkiben, hanem csupán az elvekben gyámolt, 's ezen párt nem is mozgattatik, hanem minden egyezéseiben eleven, élő test.

'S ha felül emelkedve a' párt érdek miatt gerjesztett hiú feleseléseken, 's mind azon politikai sovár üzelmeken, mellyekbe a' nap embereit a' pártok közötti kölcsönös ingerletek meritik, reá fogunk jönni, hogy végtére is a' szavazati jog iránt adja magát elő a' legnagyobb különbség a' francia politika mezején.

A' bal szél a' közönséges szavazati jognak tanát akarja felállítani.

A' bal szél ezügyben ezt mondja :

A' közönséges szavazati jog nem egyéb, mint a' nép fölség elvének gyakorlati valósitása, mellynek ezen jog lényege is, eszköze is, és biztosítója is. És ez oknál fogva, vagy helyes a' nép fölség elve, a' minthogy helyesnek is kell annak lenni kétségtelenül, mert az Isten egy nemzetnek sem küldött le az égből urat, ki meg semmisítvén a' nemzet' felségi jogát, maga venné azt át jogszerűleg; vagy pedig nem helyes a' nép felség elve. Az első esetben közönséges szavazati jog kell, mert a' nép felség csak így nyilvánulhat, 's ezenkívül minden más rendszer melly szerint csak egy osztály, vagy bizonyos mennyiségű polgárok birnak szavazati joggal, nem egyéb, mint bitorlás, olygarchia, jogtiprás; azon osztályok, az az polgárok, ugyan is, kik nem birnak szavazati joggal, elvannak nyomva, kívannak rekesztve a' nép felségből őket illető jogból, 's reájok nézve a' törvények' uralkodása is, mivel azokat, csak egy rész hozza, valóságos zsarnokság, vagy legalább

is kényszerítés, elfojtás, avagy lenyűgözés, mint csecesemőkkel szoktak bánni; a' második esetben pedig, azaz, ha nem helyes a' nép fölség elve, akkor egyszersmind minden befolyás a' törvényhozásba a' nemzet' részéről hibás alapon nyugszik, akár minő kis mértékben szolgáljon is az, a' fejedelem' önkényének korlátozására; tehát ezen esetben is igazságtalan dolog, t. i. a' fejedelem ellenében igazságtalan dolog, ha a' nemzetnek egy osztálya, az az csak egy osztálya bir a' törvényhozásba befolyással.

Igazságos tehát, és egyedül helyes minden oldalról a' közönséges szavazati jog. A' köz állomány ügyeinek elrendezésében mindenki érdekelve van, tehát mindenkinek is kell bele szólójának lenni. Azonban a' közönséges szavazati jog nem csak igazságos, hanem mindenkinek felett még szükséges is, mivel e' nélkül örökké elégedetlenség van, 's a' rend és a' béke örökké veszélyezve van, mert hol a' nagyobb rész ki van zárva a' törvényhozásba való befolyásból, ott a' befolyással bíró kisebb rész könnyen a' nagyobb rész érdeke ellen járhat el, 's ekkor a' nagyobb rész, fel van hiva az ellenszegülésre, 's ez által örökké ve-

szélyezve van a' rend és a' béke, — sőt ekkor, — közbevetőleg legyen mondva, — a' kisebb rész által a' nagyobb részen sérelem és igazságtalanság is követtetik el, — ha pedig nem hivatik fel a' nagyobb rész az ellen állásra, az az nem követ el igazságtalanságot a' kisebb rész a' nagyobb részen, sőt annak kívánságához képest járt el, 's e' szerint nem hozatott veszélybe a' rend és a' béke, akkor miért is volt szükség ezen nagyobb részt kirekeszteni a' törvényhozásba való befolyástól, midőn úgy is az ő tetszése szerint történt a' határozat?

Ha tehát a' közönséges szavazati jog nem igazságos, nem helyes, akkor nem igazságos nem helyes valamelly egyes osztály, avagy bizonyos mennyiségű polgárok kirekesztő szavazati joga sem.

Mind ezen dolgok kellő rendbe és egyensúlyba hozatala végett egyedüli út a' tisztába jövetelre a' közönséges szavazati jog' elméleti el fogadása.

Némellyek azt szokták ellenvetésül felhozni,

mlszerlnt a' társas élet feladata, klfejteni minden erőt, javítani mindenkinek sorsát, 's eszközölni a' lehető legnagyobb közjólétet; de ezeket, csak úgy lehet el érni, ha a' polgári társaság csak a' legértelmesebb, csak a' legjobb emberek által igazgat-tatik; a' közönséges szavazati jog pedig a' nyers-erőnek hatalomra emelése.

Különös ezen gunyolása a' többségnek! Ki határoz tehát minden vitában, országgyűlésen, tör-vényszéken és magány társaságban? Természetec-sen nem más, mint a' többség; mindenütt a' többség az, ki azt ki mondja mi az igaz, mi a' jó. És valóban az nem is lehet máskép. Ez az egyetlen elfogadható elv és mód az eredményre, a' következetes eredményre jutásban. Vagy nézzük a' dolgot közelebbről. Ti azt mondjátok ez vagy amaz ügyben a' ti részeten van az igazság, de hiszen én is azt hiszem, hogy az én részem van. Ki lesz az elhatározó bíró? Bizonyosan nem az anyagi erő, hanem az ész; de ki mellett vannak az ész' okai; ti azt mondjátok a' ti részeten, de én is azt mondom, hogy az én részem. Ennek megítélésére tehát ismét bíró kell, és végtére is ezen bíró más nem lehet, mint a' többség.

És így lehet végig menni azon a kérdésen is, hogy tehát kikből álljon, ha vajjon egy részéből — csupán a nemzetnek, azon kör, mellynek többsége eldöntő többség legyen, és végtére is sehol sincs megállapodás a közönséges szavazati jogig, 's vagy semmi körnek sem kell befolyást engedni a közállomány' ügyeibe, hanem a fejedelmi önkényre kell magunkat bízni, vagy pedig azon körnek többségére kell hajtani, melly az egész nemzetet magában foglalja. 'S így támad a közönséges jog. De mivel — melleleg legyen megjegyezve, — az egész nemzet egy tanács ülésbe össze nem jöhet, tehát csak bizonyos választottakra, követekre bízatik a törvényhozás, 's közönségesnek csak a szavazati jog marad meg. Csalhatlan és mindig jó — azonban a közönséges szavazati jog folytán alakult többség? Kétségtelenül nem, de hiszen melly zárt körnek többsége csalhatlan és mindig jó?! Azonban, 's ezt jegyezzük meg jól, az alkotmányos életben nem az a legfőbb kérdés: hogy lesz jó, hanem az, hogy akarja a többség. És akárminő helytelennek látszassék is egyelőre ezen állítás, az így van, annak így kell lenni. Ha ezen állítás igazságát tagadnók, akkor lemondanánk

az alkotmányról, 's az önkény alá adnók magunkat, mivel éppen abban áll az alkotmánynak lényege, hogy minden tárgy az országnak, vagy is köznéven, a' közvéleménynek akaratja szerint döntessék el.

És aztán ha meglehetne a' nemzetnek valamely tagjától tagadni igazsággal a' politikai jogokbani egyenlőséget; vagy is, ha valakit ki lehetne igazsággal zárni a' szavazati jog' élvezetéből: akkor kétségtelenül szinte azon jogon meglehetne némelyektől tagadni a' polgári és a' büntető törvények előtti egyenlőségből származható jótétményeket is, vagy is ha meglehet a' nemzetnek valamely tagjától tagadni a' politikai jogokbani egyenlőséget; akkor kétségtelenül a' polgári és büntető törvény előtti egyenlőséget is meglehet tagadni. És valóban a' régi időkben ez nem is volt máskép; 's mindenütt különbségek voltak a' polgári és a' büntető törvényekben és törvény székeken a' nemesek és a' nemtelenek között felállítva. — Korunkban azonban immár ezen elv módosítást nyert, 's most nincsen józan ember, ki a' polgári és a' büntető törvény előtti egyenlőségnek helyes és szükséges voltát tagadná; és

kétségtelenül el kell az időnek jönni, midőn ugyan ez fog történni a' politika körében is; midőn a' politikai jogok egyenlőségéről, vagy is a' közönséges szavazati jog' helyes és szükséges voltáról sem fog senki kételkedni.

Azt hozza fel talán valaki, hogy a' szavazati jog nem emberi, nem személyes, hanem csupán politikai jog, mellyet annál fogva a' természeti elidegeníthetlen emberi jogokba való ütközés nélkül meg lehet a' státusban ez vagy amaz embertől tagadni. Ámde ez fonák okoskodás, mivel éppen a' politikai jog az emberi és személyes jog. 'S azt mondani, hogy a' szavazati jog csupán politikai jog, annyit tesz, mint azt mondani hogy a' polgári és büntető törvény előtti egyenlőség sem egyéb, mint polgári, 's illetőleg büntető törvény jog; mintha nem éppen ezen politikai, polgári, és büntető törvényi jogok volnának a' polgárok' emberi és személyes, igazsággal elidegeníthetlen jogai.

Ila pedig valaki azt mondaná, miszerint a' közönséges szavazati jog (melly szerint például minden a' ki adót fizet szavazattal bir) csak kép-

telenségre vezet, mert illy országban a' tudatlanok határoznának, 's illy országban még a' legkétségtelenebb igazságok is, gyakran megtagadtatnának. Így például ha a' föld' forgása iránt tételnék kérdés az illy országban, ezen a' tudósvilág előtt teljes bizonyossággal eldöntött tárgyban, még a' legmiveltebb országokban is, ellenkezően fogna eldőlni az igazság a' közönséges szavazati jog útján. Én erre azt felelem, miszerint én a' helyhatóságoknak, vagy is a' hatóságok utasítói jogának nem vagyok barátja, annál fogva én a' tárgyakat, nem a' tömeg által, nem a' közönséges szavazati jog' útján, hanem csupán a' közönséges szavazati jog útján választott követek' táblája által ohajtom eldöntetni. A' közönséges szavazati jogot semmi egyébre, hanem legfőlebb a' választásra valónak tartom. A' választásokra pedig, csak ne izgassuk fel őt, csak ne használjunk ármányokat, csak ne igyekezzünk abroncsba szorított okokkal részünkre csábítani, különös jó tapintata és képessége van a' népnek.

Kétségtelenül a' sokaság nem alkalmas az országglásba való egyenes befolyásra, 's ennélfogva az utasításoknak barátjai nem lehetünk.

'S azt se mondja senki, hogy a' helyhatósági útasítási jog még is fenn állhat, ha t. i. képviseleti rendszer hozatik be, melly szerint a' megyei választók képviselőket választanak, kik a' megye nevében az útasítói jogot gyakoralják; mivel ez a' legnagyobb megsértése a' helyhatóság elvének, 's valóságos következtelenség a' helyhatóság elve iránt. A' helyatóságoknak ugyan is alapeszméje, fő elve abban áll, miszerint, ne csupán némellyek, t. i. a' követek hozzanak törvényt az egészre nézve annak nevében, hanem hogy valósággal mindenki egyéni (individualis), 's egyenlő közvetlen befolyással birjon a' törvényhozásba a' megyei utasítói jog által, az egész országban.

Elv szerint tehát mindenkinek kell joggal birni a' szavazáshoz, 's a' törvénynek csak a' kivételeket kellene meg említeni; ilyenek lehetnének például az esztelenek, őrültek, nem törvényes korúak, rabok, 's talán kik erkölcsi szenny által magokat érdemetlenné tették.

A' jog tehát szabály, 's a' kirekesztés a' kivétel.

Nem lehet azonban feledni: a' szabadság va-

lódilag csak az egyenlőség' társaságában élhet. Adni mindenkinek szavazati jogot, jelen hiányos status-gép szerkezetünk mellett, midőn egy részről semmivel bírók, más részről fejedelmi vagyonnal bírók vannak, nem volna-e ez az óriás és gyermek közötti harcnak megörökítése; nem volna-e ez a' hatalomnak a' gazdagok' kezébe játszása?

Az időszaki sajtóról 's a' nevezetesebb napi lapokról Franciaországban.

Az időszaki sajtó, nem mondom ugyan nálunk is eléggé, de általában véve még nálunk is, a' közvélemény' hadserege, vagy is inkább korunk leghatalmasabb fegyvere; a' vélemények és az eszmék' fejlesztője, terjesztője és egyesítője.

Nem abban, mivel ilyen vagy amolyan ítéletet mond a' tárgyokról, hanem mivel mindennemű tárgyról mond valamit, 's ezen tette által mindennemű tárgyat a' közönség' ítélőszéke' elébe állit, áll hatása.

Hajdan ezen dolog egészen máskép volt,

Ezelőtt, épen mint nálunk 1841. előtt, a' hirlapokat mindenki csupán hazugleveleknek, 's ki-mondhatlanul feleslegnek tartotta. Most azonban, mióta a' hirlapok okoskodnak, nélkülözhetlenné lőnek minden csupán kevésbé értelmes embernél.

Most a' hirlapok, legfőbb figyelmünk' tárgyát, vagy is inkább titoknak, ki tanácsot ad, 's bizalmasan megszugja, és szánkba adja; mit mondjunk el a' legközelebbi gyűlésen.

Pedig még nálunk igen csakély lábon áll kifejlődésben az időszaki sajtó.

Hol már kifejlődött állapotban van például Fzanciaországban és Angliában, ha a' törvény' betüihez ragaszkodunk, legjobb esetben a' negyedik hatalom a' köz állományban, mert a' törvény meghatározása szerint, megelőzik őt a' fejedelem és a' kamarák; de ha a' dolgot úgy vesszük a' mint van, úgy az időszaki sajtó a' legfőbb a' legelső hatalom.

Mi az oka, hogy nálunk még igen csakély fokán áll a' kifejlődésnek az időszaki sajtó?

Censuralis körülményeink. Ha az ember gyakorlati szemmel tekinti a' dolgot, lehetlen nem sajnálnia, mennyire nem eléggé ügyesen áll elő nálunk a' nemzet e' nemü igényeivel. Én szabad sajtót óhajtok, de ez alatt nem azt értem, miszerint teljesen semmi törvény se legyen a' sajtó iránt. Ellenkezően, én azt óhajtom, hogy sajtó

törvények hozassanak. Mi azonban szüntelen azt feszegetjük, miszerint nálunk a' sajtónak semmi korlátainak sem kellene lenni, mi, felfogásom szerint, csupán akkor állhatna meg, ha olly szent emberekből állana a' polgári társaság, kiknél egyáltalában semmi törvényre sem volna szükség 's tekintvén ezen hangulatot, a' Lajtán túl azt gondolják, hogy a' magyarok törvényen kivüliséget kívánnak a' sajtóra nézve.

Kéretnének a' kormánynak a' censura iránt tett rendelkezései országgyűlés' elébe, ez volna e' tárgyban a' leggyakorlatiasabb tett.

A' kifejlődésre jutott időszi sajtó, hű tükre, commentára a' napi állapotnak, és eseményeknek. És ne vélje senki, mintha az időszi sajtónak fő érdeme abból állana, hogy az eseményeket el beszéli; mivel nem az események, nem a' tények, hanem az ezekhez kötött okoskodások terjesztik a' világosodást. Minő historia volna az, melly csak az adatokat, a' tényeket jegyezné fel? Minő „élettanító“ volna az ilyen historia? Minő tanúság volna az ilyen historiában?

Sőt egyáltalában nem is lehet a' tényeket a' körülmények', az állapot', a' helyzet' constatiro-

zása nélkül, mellyekben azok történtek, érthetően előadni.

Okoskodás, commentar, bírálati jegyzetek nélkül a' historia soha sem lesz „magistra vitae“ hanem valóságos ördögi napló, mellyben mindenemü jó és rossz dolgok, minden árnyéklatban össze vissza zavarva, halomban hevernek.

Már pedig az időszaki sajtó gonddal készített kutforrás időszakának jövő történetírója' számára.

Nem lehet tehát józanul óhajtani, hogy az időszaki sajtó csak az eseményeket registrálja.

Az időszaki sajtónak, 's itt főleg mindig a' napi lapok értetnek, nem csupán hirmondónak kell lenni; nem csupán egyszerű rakhelyévé kell válnia a' híreknek, hanem, mindenek felett, bizonyos saját életet kell magából kifejteni, melly őt a' mesélők' sorából kivéve, a' történetírók' felsőbb körébe emelje.

Minden hirlapnak bizonyos külön és határozottan kijelelt politikai hitet, véleményt, elvet, színezetet kell képviselnie és védnie; az az, minden hirlapnak határozott és világos jellemének, egyé-

niségének (individualitásának) ön állásának kell lennie, mely őt minden pályatársától tisztán megkülönböztesse, 's összevegyülni ne engedje. Olly lapoknak fenléte, mint mostan ¹⁾ a' Jelenkor és a' Hirnök, kiskorúságot mutat az időszaki sajtó' életében, 's árnyékot vet azon irodalomra, hol ez így van.

Minden hirlapnak bizonyos határozott becsüelv' védelme végett, és annak szemüvegén át kell minden szőnyegre került ügyet tárgyalni. Az olyan lap, mely csak becsületes józan észszel, 's nem egyszersmind magasabb tervekkel is bír, melyeknek valóításán törekszik, nem sokat ér. Az az, kell a' hirlap-szerkesztésben bizonyos tudományosan kiművelt tiszta, és megállapodott eszmének, elvnek kitűnve lenni, mert e' nélkül a' hirlapszerkesztés napszámos munka.

Mindenek felett a' gyakorlati alkalmazás nagy és fáradságos munkájával kell foglalkoznia, 's e' szerint mindig a' helyes és jó elveknek a' gyakorlati életbe leendő átültetését kell szorgalmaznia. Ezen haladási feladat annyira természete, ösztöne

---

1) Ezen czikk az 1844-ik év' első felében iratott.

az időszaki sajtónak, hogy ez még a' conservatív lapokba is átmegy. Így például mind azon conservativek, kik hirlapokat olvasnak, akárhogy esküdöznek is, hogy ők conservativek, valósággal mégis haladók, csakhogy bátortalanabbak a' haladásban mint azok, kik egyenesen felveszik a' haladó nevet. 'S továbbá, nincs conservatív lap, melly minden haladásnak ellensége volna; és ennél fogva, a' mint a' gyarkorlati életben valóban láthatjuk, nálunk azok a' valódi conservativek, kik semmit sem adnak a' betűre, mert csak az ilyeneket csak olyan emberek között találhatni, kik egyáltalában semmit sem akarnak irni avagy olvasni. Azon ember ki kezébe veszi a' hirlapot hogy olvasson; avagy, ki asztalához ül, hogy hirlapbn írjon, azon perczben megszűnt teljesen conservatív lenni. Az ilyen ember csak nevezi magát conservatívnek, de valósággal nem conservatív, hanem haladó, csakhogy valamivel bátortalanabb haladó, mint az, ki magát egyenesen is haladónak nevezi. Ezen magokat conservativeknak nevező bátortalan haladók, és a' valódi conservativek között sokkal nagyobb a' tér, mint a' magokat conservativeknak nevező és az egyenesen bevallott nevű haladók között létezik.

Igy roppant hatalom a' sajtó!

Hogy a' hirlapok egyoldalú, tökéletlen, vagy is mint kedvencz, kifejezéssel mondani szokták, felületes ismereteket terjesztenek, az igaz, de az időszaki sajtó, addig időszaki sajtó, még ilyen; 's ez azon ár, mellyen roppant hatalmát meg vásárolja. És senki se vélje, mintha az által valami terhes vád volna az időszaki sajtó ellen elmondva, midőn némellyek azzal állanak elő, hogy az időszaki sajtó csak felületes ismereteket terjeszt, mivel ezen felületeseknek nevezett ismeretek, nem kevesebbek, mint minden fenforgó dolgoknak olly kivonatai, mellyek az első rendű szükségek' és elemi fogalmak' terjesztésére szolgálnak, 's melyekkel a' nagy közönségnek birni kell, 's melyekkel a' nagy közönségnek birni mindössze is lehet, mert a' nagy közönség terjedelmes tudományos műveket sehol és foha sem olvashat; 's megismerem ugyan, hogy az időszaki sajtó nem nevel tudósokat, de hiszen a' nagy közönségnek nem is kell mérő tudósokból állani, 's azon rész, melly különben sem tudós, ha időszaki sajtó sem volna, még sokkal kevesebbet tudna, mint ugy tud, ha időszaki sajtó van.

Azt is mondják, hogy a' hirlapok' bírálati jegyzetei, pártérdek által léven sugalva, csak a' közönség' elcsábítására szolgálnak. Ezen állítás sem áll. Ezen pártérdek által sugalt bírálati jegyzetek nem elcsábítják, hanem épen ezen hiányoknál fogva, egy pár év alatt arra szoktatják az olvasót, hogy a' maga lábán járjon. És egyáltalában sem áll az, miszerint ha az ember egy tárgyat több lapokban olvas, a' különböző színezetű leírás miatt, nem tudja melyiknek és mit hiddjen, mert épen ezen minden oldalú sőt nem ritkán ellenkező vélemények azok, mik az olvasót az igazi utra eljutni segítik. Az olvasók' legnagyobb részének, ha véleményezések nem kísérnék, mint mondani szokták, megállna az esze az események' egyszerű hírül adásán és olvasásán.

Azonban még lesz alkalmam a' czikk' végén néhány reánk alkalmazandó dolgot elmondanom, 's most a' francia időszaki sajtó' nevezetesebb lapjait emlitem meg, figyelembe hozván, miszerint nem törődve, azon változásokkal, melyek azóta történtek, én azon állapotról beszélek, melyben én a' francia időszaki sajtót Franciaországban létem alatt ismertem.

Legérdekesebb lapja a' legitimistáknak a' *Gazette de France*. Ezen lap az alkotmányos életet szintugy kívánja, mint a' Bourbonok' visszajövetelét; ez oknál fogva tehát egyike a' leghevesebb szabadság bajnokoknak; különösen kitűnő azonban a' vitatkozási (polemicus) élben, melly téren senki által sem hagyja magát megelőztetnl.

Nevezetes lapja még a' legitimistáknak a' *Quotidienne*. Ez már nem olly szabadelmű mint a' *Gazette*, de azért ez sem marad egészen hátra.

De a' *France* már valóságos idejét mult lap. Ez nyiltan az önkénynek hódol; ennek semmi nemű alkotmányos szabadság sem kell, 's egyenesen a' határtalan önkény mellett szónokol. A' francziákat sokan túlhévvvel vádolják, pedig én fogadni mernék, hogy ha eszébe jutna valamelly magyar hírlapírónak olyanokat nyomatni Pesten, minők a' *France*-ban állanak, kő köven nem maradna lakásán.

Nagy, azaz napi lapjok a' legitimistáknak nines több Párisban. Van még azonban egy hetenként háromszor megjelenő *mode* című lap,

melly bátorságban az élben sokkal felülhaladja még a' Gazette - t is. Különösen a' királyi család ellen intézi nyilait. Lajos Fülöpnek felebb közlött életleírása ezen lapból van véve. Ezen lap példátlan dühösséggel neki rohan mindennek, mi a' királyi család ellen felhasználható. Gonosz észrevételek' kíséretében megjegyzi, ha valamelly királyi herczeg színházban volt, hogy keztyűje piszkos volt. Ha valamelly ellenzéki lap azt állítja, hogy az udvari bálban néhány vendég leitta magát, a' Mode tagadja ezen hír' valóságát, állítván, miszerint a' bor olly rossz volt, hogy nem lehetett inni. Tombol az udvar apró bajain; 's mindezt, hogy a' sajtó percek kikerülhesse, olly csodálatos ügyességgel tudja elmondani, miszerint valóban egyike a' legérdekesebb olvasmányoknak.

A' philippista párt' hirlapjai közé számolom, mind a' tulajdonképeni kormányi, mind pedig az ugy nevezett dynasticus ellenzéki lapokat. Dynasticus ellenzéknek azért neveztetik, mivel a' kormánynyal nem tart ugyan, sőt részben még ellenforradalmi igyekezettel is vádolja Lajos Fülöpöt, de mind e' mellett mégis, ha már egyszer a' trónon van, mindenesetre meg kívánja tartani Lajos Fülöpöt és családját.

A' kormányi lapok között először is említést érdemel a' *Moniteur universel*. Ez a' kincstár' segítségével adatik ki. Ebben a' kamarai viták hitelesen közöltetnek mi ugy eszközöltetik, hogy a' szónokok joggal bírnak beszédeiket, mi előtt kinyomatnának átnézni. Ezen lapnak két része van: hivatalos és nem-hivatalos. A' hivatalos részben közöltetnek minden kormányi rendelet, kinevezések, törvények (Franciaországban valamint Angliában is, a' törvény kihirdetés nem csupán az országgyűlés végével történik egy tömegben, mint nálunk, hanem az országgyűlés alatt egyenként) továbbá minden diplomatikus stb irományok. A' nem-hivatalos részben pedig a' szerkesztőség' tetszése szerint politikai és egyéb hírek foglaltatnak.

A' *Moniteur Universel* reggeli lap, 's a' kormánynak nehéz lovassága; a' könnyű gyalogságot két esteli lap alkotja, a' *Moniteur Parisien*, 's a' *Messenger*. Ezekben is közöltetnek a' kamarai viták, de csak röviden 's annál fogva nem hitelesen. Ezen lapokban közöltetnek az újon megérkezett telegraphi 's egyéb sürgönyök, 's a' kormánynak minden értesítései és híradásai, mely-

lyek másnap reggel a' Moniteur Universalben is megjelennek. Itt közöltetnek az afféle kevésbbé érdekes hivatalos dolgok is, például mikor van ez vagy miniszternek erre vagy amarra ideje; mikor nyílik meg, 's meddig lesz közhasználatra engedve ez vagy amaz intézet, terem, gyűjtemény iskola stb. Továbbá ha valamely lap igaztalan híreket közlött, vagy a' király' egészségi állapotáról, vagy a' ministerium meghasonlásáról stb ezen lapokban közöltetnek az igazolások, czáfolatok (démenti); sőt midőn azt a' ministerium a' közvélemény' kipuhatólása végett szükségesnek tartja, ezen lapokban közöltetnek ezen kifejezéssel: „Mondják“ (On dit) előre a' kinevezések. Ezen két lap az idegenekre nézve, kik nem sokat törődnek az-
 zal, kit nevez ki a' kormány itt vagy amott ir-
 nokká, felettébb érdektelen. Azon rendkívüli so-
 ványság' fűszerzéseül, melly ezen lapokban van,
 rendesen minden számban egy pár kivonat közöl-
 tetik a' Droit, vagy a' Gazette des Tribunaux
 törvényszéki lapokból, mellyekben a' törvény-es-
 kütt, — és rendőrszékek' ülései dramatizálva elő-
 adatnak. Ezen kívül a' Messengerben, mint minden
 francia lapban, egy derék tárcza - czikk jelenik
 meg minden hétfőn a' színészet' köréből vont tárgy-

ról, melly az egyedüli kövér falat a' Messengerban.

Legjelesebb lapja a' kormányznak, sőt valamennyi francia lap között legjobban van szerkesztve, a' sok status tudományi észszel írott *Journal des Debats*. Ezen lap védi ugyan, és pedig mindig védi a' ministeriumot, akárminő párti legyen az, de leginkább és különösen az udvarnak orgánuma. 'S a' ministeriumokat nem is máskép mint azt udvarért védi. Ha Guizot a' minister például, a' kormányt egész tüzzel védi, 's hévvel kel ki Thiers ellen, de ha Thiers a' minister nemcsak hogy nem bántja őt ekkor, hanem még védi is. De már e' mellett mint egy ilyen formán szól: Mi tiszteljük azon polczot, mellyen ön áll, 's tiszteletünk kétségkívül kiterjed önre is; 's nem is akarunk önnek akadályokat gördíteni elébe legkevésbé sem; 's ha ugyan ön eszközölni képes, ám munkálkodjék a' közboldogság' előmozdításában, mi semmi esetre sem fogunk egy táborba szállani az ellenzékkel, mert mi mindenek felett sajnáljuk a' királyt, ki a' körülmények miatt kénytelen volt a' kormánynyal önt megbízni.“ Tárgy ismeret ezen lap cikkeiben van legnagyobb az egész francia időszakai sajtóban; 's nem ritkán

olly jeles czikkek vannak benne, hogy az idegen ember, szinte sajnálja, miért nem ugyanazt állítják az ellenzéki lapok is, a' mit a' Journal de Debats. 'S mikép előttem francziák állították, ezen lap' czikkei nem ritkán mint irodalmi művek is kitűnő becseset birnak. Különösen remek a' Journal de Debats a' fontosabb események' leírásában és tárgyalásában; az orleansi herczeg' szerenesétlenségét leíró cikk, a' Lamartine elválását tárgyzó a' conservativoktól, 's legujabban a' Joinville herczeg' röpiratát érintő czikkek becsületére válnának a' világ' legelső íróinak. A' Journal des Debats conservativ lap ugyan, de a' conservativismust nem abban tartja, hogy, mint más országokban a' conservativek többnyire tenni szoktak, az alkotmányos ügynek, 's különösen pedig a' szabadelműség legkisebb elemeinek is eskütt vagy legalább titkos ellensége legyen, hanem nemesen és őszintén barátja az alkotmányosságnak, 's vérebe van oltva a' szabadelműségnek annyi eleme, mennyivel más országokban még minden, magát szabadelműnek tartó ember sem bir mindenkor. 'Tárcza - cikket ezen lapnak hétfőnként Jules Janin írja a' Francia Nagy Ignác.' Ezen czikkeért Jules Ja-

nin évenként 20,000 francot kap. A' Janin czikkei, bármit mondjanak is azokról némellyek a' sok szó miatt, igen érdekesek, 's igen kedves folyó olvasmány, ha szinte némellykor nagyon is kevés dolog avagy eszme van benne. Czikkeit valami sajátságos természetes egyszerűség, 's ha nem épületes, de legtöbbször mulatságos bő beszédűség jellemzi. Kik azonban örökké komoly és tartalmas dolgokat kívánnak, azok, nem kétlem, nem igen gyönyörködhetnek benne.

A' Journál de Debats után említésre méltó a' Globe melly Guizot-ól pénz-segélyt húz, 's melly a' tárgyak' vitatásában igen ügyes volna, 's e' tekintetben sok dolga van a' Gazette-l, de nagy szerenestlenségére az ellenzéki lapok összeesküttek ellene, 's megegyeztek, hogy akármit beszéljen, semmit sem felelnek neki. Szegény Globe anathema alá esett, mint egykor nálunk a' Nemzeti Ujság. Szegény Globe sok ügyességgel bir, de semmire sem mehet, mivel senki sem áll vele szóba, 's vitázói ügyességét nem használhatja, 's ekkép kiabáló, fészkelődő, és zajgó lett, de minden siker nélkül. Ollyan mint a' tompa kés, melly szüntelenül kopátsolhat, de azért semmire sem mehet, mivel vastagabb, sem mint élet éreztethetné

's mivel vékonyabb semmint súlyos lehetne. Röviden a' Globe olyan Blücher forma, ki alkalmas ugyan a' küzdésre, de minden tehetsége ebből áll, 's kiről senki sem mondhatja, hogy nem az ökle nagyobb mint a' feje.

A' kormányi lapok között legelterjedtebb a' Presse, egy igen sok értelemmel és ügyességgel szerkesztett hirlap melly szigorúan udvar párti, 's ennél fogva a' Guizot' ministeriumát is védi ugyan, de mindenek felett, sem nem Guizotnak, sem nem Thiersnek, hanem Mole-nak hódol. Ezen lap egyszersmind a' spanyol Kristina' fizetett lapja is.

A' dynasticus ellenzéknek öt nevezetes lapja van:

A' Commerce (az óta változást szenvedett) a' Maugiuu organuma, szintoly éles Guizot mint Thiers irányában, sőt Lajos Fülöp iránt sem a' legkiméletesebb, és valóban ezen lapot tán nem is kellett volna a' dynasticus ellenzék' lapjai közé számítanom. Különösen nagy ellensége ezen lap az orosz udvarnak. Mi a' belügyeket illeti, nem a' legnagyobb gonddal van ugyan szerkesztve, de mégis legtöbbet tér el az üres feleselések' teréről.

Hármat az ellenzék' lapjai közül a' Constitutionnelt, Siécle't és Courrier Francaist együtt kell megemlítenem, mert ezek sógorok. Odillon Barrot és Thiers ugyanis mindketten egy külön pártnak fejei, de ezen pártok állanak egymáshoz a' francia kamarában legközelebb, 's ennél fogva folytonos szövetségben élnek. A' két első lap a' Thiers-é a' harmadik a' Barrot-é, a' szövetség folytán azonban mind hárman sógorok és közösek.

A' Constitutionnel a' restauratio alatt a' leghatalmasabb volt, de a' juliusi forradalom után megfogyatkozott régi jó hírében, 's az előfizetők' számában. Különösen mint szenvedélyes ellensége a' jesuitáknak, 's mint Voltaire' hő tisztelője kitűnő. A' restauratio alatt a' Constitutionnel' 5000 francos részvényei tíz év alatt 250,000 frank értékre emelkedtek.

A' Siécle több (112,000) előfizetővel bir minden franczialap között. Ezen lap a' legegyszerűbben iratik, mert a' népnek van szánva. Midőn 1842-ben egy kis szakadás történt Odillon Barrot és Thiers között, a' sógorságban élő lapok között, egy maga, ezen lap továbbá is foly-

tonosan mind a' két főnek egyaránt hódolt. Akármit tárgyal ezen lap, okoskodása mindig arra megy ki: ugy de erre Guizot nem képes. Rab-szolga-ügy; franczianév' dicsősége forog fenn? A' Siécle azt mondja, hogy lehetne Guizot-ól e' téren valamit várni, midőn ő nem franczia hanem angol. 'S még azon esetben is, midőn a' Thiers és Guizot nézete egyező, a' Siécle ekkor is okot talál Guizot ellen szólani, mert mint mondja, ha Guizot áll elő valamelly czélszerű törvény javaslattal; csak veszélybe hozza az ügyet, mert elnépszerűtleníti.

A' Courrier Français a' legnyugottabb kedélyű ellenzéki lap. Ezen lap védi ugyan, vagy legalább kiméli Thierst, de mindenek felett védi Odillon Barrot-ot.

Az ötödik nagy lapja az ellenzéknek, a' Patrie melly este jelenik meg, 's ennél fogva az ellenzék' előserege az időszaki sajtó mezején. Ez adja hírül a' nap közben kifejtett dolgokat, az ujon érkezett híreket, a' reggeli lapok helyeslett avagy roszalt állításait, 's ez közli, az ellenzéki lapok között legelső a' kamarai vitákat.

A' bonapartista pártnak nagy lapjai, millyenokről itt szó van, nincsenek.

A' radicaloknak, kik nem csupán a' ministeriumok, hanem inkább, mint mondani szokták a' „rendszer“ (système), azaz a' monarchia vagy is inkább az egész 1830. óta követett francia politika ellen küzdenek, Párisban csak egy (azóta több is van) lapjok van, a' National. A' septem-beri törvények azonban nem engedvén meg az egyenes szót ez ügyben, kissé alkalmatlan helyzetben van a' National. Egyéb iránt a' National egyike a' legjobb szerkesztésű lapoknak, melly dícséretre, mint említém, különösen a' Journal des Debats, Gazette de France és Presse is érdeme-
sek. Ezen lap nem csekély érdeklél bir, mert épen azért, hogy egyenesen nem szólhat, kénytelen bizonyos ügyességet szerezni meg az elmondás-
ban, melly által mégis észrevétesse eszméit olvasóival. A' National épen ezért, mivel az egész „rendszer“ ellen küzd, sokkal igazságosabb a' ministerium ellen, mint a' többi ellenzéki lapok.

Vannak az itt előszámláltakon kívül Franciaországnak, sőt magának Párisnak is temérdek lapjai; én azonban egyedül a' napi lapokat 's azok közül is csupán a' legnevezetesebbeket akartam röviden megemlíteni.

Meg kell még azonban említenem két nem nagy de mégis nevezetes lapot is. Ezeknek egyike a' Charivari, melynek tulajdonképen semmi elve sincs, mint ellenzék lenni, mint elménczkedni. Különös gondot látok én a' Charivari szerkesztésében fordítva arra, hogy mindennemű ellenzék kielégítést találjon benne. A' Charivari bántja a' „rendszer“ is, de bántja a' ministeriumot is. Így például azon hirre, hogy a' belga vámszövetség iránt meghasonulás történt a' ministeriumban azaz, nincs benne egység, a' Charivari azt mondta: ez igen természetes, mivel csupa zerusok vannak benne. Épen ilyen nemű lap a' Consaine is.

'S még néhány szót a' mi időszaki sajtónkról.

Magyarországban, ez idő szerint, igen elterjedt azon vélemény, miszerint a' magyar időszaki sajtó valami különös magas fokán áll a' kifejlődésnek. Én egészen az ellenkezőt hiszem. Nem tagadom ugyan, miszerint ha az 1843-^{ik} év előtti időkre vissza emlékezünk, időszaki sajtónkat igen nagy haladásban találjuk. Én azonban bátor vagyok mindenkit azon mesére figyelmeztetni, midőn az ácsmester lát az épületre felküldte; a' fia a' létra' közepén megállott, 's alá tekintve atyjára,

dicsekedve emlité, mennyire haladott már; az apa azonban azt felelé: ne azt tekintsd fiam hány fokot haladtál már, hanem azt, hány van még hátra!

Sokan azonban még azt is állítják, hogy időszaki sajtónk már felettébb is nagy. És ismétlem, én ez íránt egészen ellenkező meggyőződésben vagyok.

Hírlapjanik közül egy sincsen, melly minden-nap megjelennék, 's az által, hogy csupán kétszer jelennek meg hetenként, már igen sok van ellenek elmondva. Az időszaki sajtónak nem szükség csupa napi lapokból állani, de napi lapok nélkül még vajmi csecsemői korában van az életének. Ezen hiányához járul időszaki sajtónknak, hogy még ezen hetenkénti két számban is mindig csupán egy úgy nevezett vezérczikk van lapjainkban, sokszor pedig épen egy sincs. Vezérczikk nélkül pedig a' lap semmi; mert, mikép már érintém, nem a' hírek hanem az okoskodások a' fődolog a' lapokban.

De ritka vezérczikkeink még belbecsre sem ütik meg egészen a' mértéket. Nálunk a' vezérczikkel' írásmódja, teljesen fonák 's a' dologhoz nem illő.

Legelőször is meg kell jegyezmem vezér-

ezikkeinknek azon hibáját, miszerint inkább proclamatiók mint vitatások. A' hirlapoknak egymással folytonos vitatkozásban, azaz polemiaiban kellene élni. De jól megértsen mindenki, nem személyt hanem tárgyat illető vitatkozásban.

Nálunk rendesen nem folytatnak, 's ha folytatnak is leginkább személyt illető vitatkozást folytatnak a' lapok.

Továbbá czikkeink felettébb hosszasak, cizfrák, sok benne az ön-emlegetés, azaz nagyon beléjek van szöve az író' személye, és sokszor minden tartalom-nélküliek. Vagy nem felettébb gyakoriak-e nálunk az olyan czikkek, melyekben semmi sincs kimondva, hanem nagy pompásan elő van adva, miszerint majd a' jövő számban nyilatkozik a' szerző. Egy szóval, a' hirlapi czikkeknak, csak kivételesen szabad egy számmal folytatólagosan többre terjedni, 's ha ilyen van a' lapban, azt értekezésnek tekintse a' szerkesztő, 's adjon ezen kívül, mert ez nem az, vezérczikket is, mivel vezérczikk nélkül igen keveset érhet a' lap.

De közönségünkben is van hiba. Ugy látszik, a' mi közönségünk még nem jutott el oda, hogy

a' sokat markoló keveset fogó czikkeket, továbbá a' dagályos szólásformákat értékök szerint maga devalválja. Egy rész nem is bánja, ha semmit sem mondanak neki, csakhog'y ugy nevezett „szépet“ mondjanak. Ezen résznek semmi sem kell, ha csak nem illyes phrasisokban adatik elő: „felforrereinkben a' vér, susstorog fejünkben az agyvelő!“ És ez lelkes előadásnak neveztetik.

Időszaki sajtónkban még folyvást ingadozás van a' könyvi és hirlapi írásmód között.

Nem lehet tagadni, miszerint e' nemű hiányainknak nem csekély oka van a' censuralis viszonyokban. E' miatt nem lehet az írónak mindenüvé behatni, mindent megvizsgálni, mindent tárgyalni, a' dolgokat saját nevökön megnevezni, 's ekkép közvetlen kapcsolatba tenni az időszaki sajtó' működését a' gyakorlati élettel. Így jöttek divatba az eszmék' számos szavakba való bonyolítása, a' körülírások, 's a' legnevezetesebb dolgokról mély hallgatás.

De nemcsak ehben fekszik a' bajnak oka. A' mi hirlap íróinkat rettenetes hiúság és követelés fogta el. Ha valamit irnak, kimondhatlanul félnek,

hogy nem fogják eléggé tudományos színűvé tenni. Minden potom hirlapi czikkel nem csekély publicistai és még sokkal nagyobb írói nevet akarunk magunknak szerezni. Íróink örökké politikai jellemök' tisztaságát, meggyőződésök' mélységét, lelkek' függetlenségét pengetik, sőt van egy különös dolog, mivel hirlapíróink, felettébb szeretnek kérkedni, és ez az idegen nyelvek' ismerete. Egy nyomra görögül, latinul, németül, francziául, angolul, idézgetnek, nem ritkán teljesen üres szavakat. Ennyi idézettel, nem is említvén, hogy ellenére van a' jó ízlésnek, még kisebb körű tudományos könyvekben sem kellene élni, mivel csak igen kevés olvasó képes mind ezen idézeteket megérteni. Sokkal inkább helytelen pedig ezen ropant idézeti dűk a' hirlapokban, mellyek a' legnagyobb olvasó közönség kezébe jutnak, mellynek bizony nagy része még magyarul sem tud úgy, mint illenék, a' többi idézetek pedig, reá nézve akár chinai nyelven volnának. Ne beszéljen nekem az író a' maga személyéről rendesen, ha mindjárt az emberi nemzet' megváltója volna is; beszéljen csak a' tárgyról. Én az olyan ember' okoskodásában is tudok örömet találni, kinek személyét nem szeretem; de meg az olyan embernek sem szen-

vedhetem a' maga személyéről rendesen vitt naplóját, kinek személyét nagyra becsülöm.

És ha mulhatlanul tüzesen írott cikkeket kíván is közönségünk, mit, közbevetőleg legyen mondva, nem hiszek, ne véljük, hogy szócsafrang nélkül lehetlen volna írni.

Ime itt közlök e' nemben egész kiterjedésében egy francia hirlapi cikket:

„Kormányunk' rendszerét röviden így lehet jellemzeni: lealacsonyodás kívül, határtalan önkényre törekvés belül.

„Ezen rendszernek legyőzhetesére egy másikat szükséges megalapítani, melly ellensúlyaul szolgálván ezen reánk nehezedőnek, jelszavul ezt tűzze ki: nemzeti nagyság kívül, 's polgári és politikai közszabadság belül.

És fogadják el csak ezen rendszert, de őszintén, akárminő kevés számu, de valóban független köyetek, kik komolyan elhatározták magokat, nem azért küldeni, hogy ez vagy amaz személy' számára ministeri tárczát, vagy más magas hivatalt, szerezzenek, 's ne engedjék magokat kicsinyes ármányos eszközök által azon nyomoru személyes

érdekek' védelmére használtatni, mellyek együttvéve parlamenti tacticának neveztetnek; hanem vivjanak, mindenki láttára, az ország' színe előtt, napvilágon, elvharczot a' becsület, szabadság, nemzetiség, és közérdekek mellett a' nélkül, hogy azzal törődnének, miszerint illy nemes ügyért 's ekkép küzdve, a' hatalom' birtokától távol fognak maradni.

'S ha kevés számmal fognak is eleinte ezen nemzeti zászló körül össze gyülekezni, azért ne bátortalanodjanak el, mert ezen becsületes emberek' 's igaz francziák' csapatára az ellenzék' ezen jelszava fog alkalmaztatni: Hátatok megett harmincz millio ember. Előre!"

Itt van az egész czikk.

Mi egészen más, nehézkes modor van a' mi hirlapi cikkeinkben.

A' németek pedig még hátrább állanak. Anynyi számtalan német lap között, alig van egy kettő életre való; a' többiek még mindig az özőn-viz előtti állapotban tengődnek. Legnagyobb része a' német lapoknak minden élet és elevenség nélküli valóságos nem-lények a' szellemi világban, 's ha szerkesztőik, mint szellemtelen irodalmi napszámos

férczelők, az idegen lapokból, és saját csekély érdekü levelezéseikből vett adatokat valahogyan összeütik, azt vélik, már eleget tettek a' hirlap-szerkesztői fontos feladatnak.

Az angol lapok Európában a' legterjedelmesebbek, 's épen azért legkevésbé egyoldalúak, vagy is, mint a' kormányok mondani szokták, legkevésbé veszélyesek, mert a' szerkesztőségek, a' roppant hasábok' betölthetése végett, minden gyűlést, eseményt 'stb 'stb nagy terjedelemben kénytelenítettnek közölni, 's e' miatt nem képesek az egésznek annyira egy bizonyos szint adni, mint a' jóval kisebb francia lapok. A' francia lapok tehát épen az utóbb érintett oknál fogva felette állanak a' szerkesztésben az angoloknak. Ennek mint említém abban áll legfőbb oka, mivel az angol lapok rendkívül terjedelmesek; a' francia lapok elsőségének azonban még más oka is van. Az nevezetesen, hogy Franciaországban nem csak a' rendes hirlapírók, hanem a' legelső statusférfiak is irnak a' hirlapokban, 's magoknak a' rendes hirlapíróknak is több becsületök van a' társas életben, mint az angoloknál, 's ennél fogva aránylag nagyobb tehetségek is reá adják magokat a' hirlapírásra, 's rendesen foglalkoznak azzal. Épen azért a' fran-

czia lapok' hangja határozottabb', szilárdabb, őszintébb, emelkedettebb mint az angoloké. 'S végtére még van valami, mi a francziák' elsőségének nem csekély oka, és ez az öltözet, a' külalak, melyben a' czikkek vannak. A' francia írásmódban sok elmésség van (a' németben csak elménczség van), az angol pedig humorral van tele. A' franczia gyakran metsző, de örökké egyszersmind finom is; az angol pedig nem ritkán nyers, sokszor goromba, és mindig darabos — elmésségeiben, és illetőleg humorában.

Midőn a' francia író mértékletlenül dühöng, csupán pikáuntá válik, de midőn az angol ezt teszi, akkor nyers dolgok jönnek napvilágra.

És ha megkérdeztetném, minőnek kellene tehát a' napi sajtónak véleményem szerint lenni, ezt felelném. Az időszaki sajtó encyclopaedia, mely minden magában foglal, de ezen kívül a' pártoknak jegyzőkönyvét, naplóját, perét is viszi, azaz vigye, a' közönség' bírószéke előtt. A' napi sajtó' cikkeinek tehát nem szükség tudományos, azaz alig érthető, értekezéseknek lenni, mert csupán a' jelen' pillanatra vagy legalább pillanatnak, és nem a' késő kornak iratnak, 's mert az időszaki sajtó-

nak nem annyira a' meggyőzésben mint inkább a' közfigyelem' ébresztésében éber állapotban, 's mint egy összpontosítva tartásában áll fő czélja. És mivel a' hirlapoknak a' tárgyalás alatt levő dolgokat azonnal, minél világosabban, 's még a' közép-szerű eszűek által is felfoghatóan, kell fejtegetnie; ennél fogva, minél egyszerűebbek, minél világosabbak, minél egyenesebbek, minél élénkebbek, minél rövidebbek, de egyszersmind minél számosabbak is, és egy szóval, — minél érthetőbbek a' lap' cikkei, annál jobb.

A' hirlapoknak fő kelléke a' tárgyalás alatt levő dolognak eszméjét minél inkább egyszerűsítve, külsőleg is egyszerűen, azaz érthetően, meleg de dagály nélküli stylben, minden pompázó phrasisok és nagy szavak nélkül elő adni. A' nyelvnek, mint mondani szokták inkább mondottnak, mint irottnak kell lenni. A' vitatkozásban (polemia) pedig, mellynek folytonosnak kell lenni, férfias erőnek, méltóságnak, szónoklati hévnek, szó-és eszme folyóságnak, határozottságnak, szabotosságnak és semmi személyeskedésnek sem kell lenni.

Tudatni tehát, komoly de könnyű nyelven, minden bel és külföldi érdekes hirt, 's kiterjedni

ekkép a' tudásnak minden ágára. Értésíteni a'
 polgárokat jogaik' miben létéről. Felvigyázni a'
 kormány', megye', város' és minden aprócska kény-
 ür' kihágásaira. Bepanaszolni a' közönség előtt,
 ha érdekekkel bír, minden jogtalanságot és méltat-
 lanságot. Elmondani a' nemzet minden hiányait,
 vágyait, szükségét, és szenvedéseit. Megtámadni
 minden hibát, minden visszaélést, ha saját párt-
 jának tagja által követtetett is el, sőt ezen eset-
 ben még sokkal szigorúabban, mert ez növeli leg-
 inkább a' pártnak erkölcsi tekintélyét. Védni az
 igazságot, a' nemzeti nagyságot, tekintet és
 érdekeket kívül, 's a' jólétet, szabadságot és ren-
 det belül. Előre megemlíteni, egyszerűsítve elő-
 adni, kifejteni, megbírálni, 's tárgyalatása alatt
 is éber figyelemmel kísérni minden törvény javas-
 latot, és napi kérdést. Megtekinteni mindent, meg-
 hallgatni mindent, vigyázni, kiterjedni mindenre.
 (Feljelenteni a' közvéleménynek minden zsarolást,
 gonosz szándékot titkos sohajt, elrejtett gondola-
 tokat.) Feljegyezni az eseményeket, 's azoknak
 indító okait; azaz hirlapba iktatni azokat, hogy
 majd egykoron bőséges anyaggal bírhasson a' tör-
 ténetíró. Megírni ekképen minden eseménynek,
 minden napnak történetét. Elbeszélni a' nemzetnek

örömét, fájdalmát. Tanácsot adni a' kormánynak. Beszélni a' közvélemény' nevében, de beszélni a' közvéleménynek is.

És mind ezt tenni nem néha, de tenni, csüggedés és halogatás nélkül mindennap. Irni folián-tokat a' nélkül, hogy valami különös írói nevet sikerülne kivivhatni. Dolgozni szakadatlanul, sőt rögtönözve a' nélkül, hogy méltánylásra lehetne számolni. Szembeszállani mindennel, a' ki és a' mi hibás, nem gondolva előítélettel, gúnynyal, rágalommal és akárminő ellenségeskedéssel. 'S közepette a' részvétlenség és közönyösségnek, folytonosan lobogó lelkesedésünek, 's éber és rugé-kony lelkünek lenni, 's nem tágitani soha, még az örvény' szélén sem; és legyőzni a' folytonos munka' minden unalmait és fáradsalmait. 'S ékkép küzdeni, tudósítani, világosítani, tanítani igazán, bátran és becsületesen. 'S beszélni, midőn mások még nem beszéltek, midőn mások már nem beszélnek; beszélni mindig, beszélni újra, és beszélni szakadatlanul, — ez az időszaki sajtó feladata.

Nevezetesebb nyomtatási hibák:

6-ik lap.	10-ik sor	szabaduló	h. olvasd :	szabadító
9.	—	14.	—	lekiváncozó
10.	—	15.	—	legkevesebb
11.	—	17.	—	nemzetirég
15.	—	18.	—	elég
16.	—	9.	—	állapota
—	—	11.	—	becsülete
10.	—	16.	—	nézzük
—	—	23 és 24-ik sor közt	—	kimaradt: a nemzeteket elnevezni, ha- (nem vissza kellene
63.	—	1.	—	népnevelésben
66.	—	23.	—	A - után kimaradt: törvény tehát, mellyet ez ügy- (ben hozhatni, vagy csupán a'
70.	—	17.	—	vágy
78.	—	6.	—	azt én is
82.	—	4.	—	Europában
97.	—	22.	—	népek
98.	—	7.	—	de nevel - után kimaradt: eszhatlanul, sőt csak (ez nevel legjobban. 'S épen azért,
35.	—	21.	—	Fog
58.	—	18.	—	reményben
64.	—	5.	—	divatban
71.	—	utósó	—	ér
85.	—	14.	—	1814-e-n
90.	—	21.	—	papírróli
96.	—	23.	—	honunkban
102.	—	1.	—	olvasást
208.	—	6.	—	méltatlanságért - után kimaradt: kért elégtétel (megnyerésének
216.	—	12.	—	bevégezetten
218.	—	23.	—	megtért
238.	—	1.	—	előtt kimaradt: kösse dynastiáját Franciaország- (hoz, mint inkább, hogy
243.	—	21.	—	nov. 16-án
251.	—	23.	—	1813
261.	—	15.	—	1814
283.	—	15.	—	el
285.	—	6.	—	a': de - után félbenszakasztásnak kell lenni, s (a' következőknek kikezdve kell állani.
305.	—	1.	—	az
312.	—	19.	—	112,000
315.	—	19.	—	1843

ERDÉLY MÚZEUM

389 * 1916. APR. - 3.

KÖNYVTÁRA.

Német-, francia-, és angolországi

Uti jegyzetek.

Irta

Irinyi József

Ügyvéd.

2^{ik} Rész.

A' szerző' tulajdona.

Nyomatott Hálában,
Heynemann Eduárd betűivel.

1846.

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ, ԻԿՏԱԶ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

A' helyhatósági szerkezet' hiánya Franciaországban.

Sokan hazánkban csupán azért, mivel más országokban helyhatóságok 1) nem léteznek, 's ennél fogva tehát csupán azért, mivel azokban nemzeti sajáttságot találnak; legtöbbször pedig, mivel némelyek által szünetlenül magasztaltatni hallják a' helyhatóságokat, 's ennél fogva végtére magok is ellúsztatják azoknak derék voltát, 's így tehát csupán megszokásból és divathóból, 's mert az ellenkezőt eléggé nem ismerik, minduntalan ezt hangoztatják: isten mentsen meg az összpontosítástól (centralisatio), éljenek a' helyhatóságok!

Itt vagyok tehát ezen nevezetes kérdésnél, a' jelen munkában előjövők' legnevezetesebbikénél, az összpontosítás' kérdésénél, melyet is az olvasónak

---

J e g y z é s 1) Az eszmék' tisztába hozatala végett szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a' mit mi rendesen helyhatóságnak, vagy is municipálisnak nevezünk, tulajdonképen tartományi vagy is provincialis avagy megye rendszernek volna nevezendő; a' mit pedig rendesen községi kormánynak neveznek, es pedig helyesen, hason-

figyelmébe, 's még inkább elfogulatlanságába, ezennel és előzetesen, ajánlani különösen szükségesnek tartok.

Jól tudom ugyan is, hogy ez ügyben temérdek nálunk a' homályos fogalom, 's még sokkal több a' balítélet, 's elfogultság, és épen ezért is ajánlom ezen czikket, vagy is inkább annak tárgyát, különösen az olvasó' figyelmébe és elfogulatlanságába.

Azonban ha nem lehetek is szerencsés ezt megnyerni, 's méltányosan megítéltetni, az engem legkevesebbé sem rettent el, mert ime az idő int, az idő immár itt van, 's ennél fogva, mindeneset-ne, szükségesnek találtam e' jelen tárgyat, terjedelmesebben előadva, megpendíteni, ¹⁾ 's iránta az eszmecserét megkezdeni.

---

lólul helyesen helyhatóságnak is volna nevezhető. Ne hogy azonban tévedést okozzak, én ezen szavakat szokott értelmökben használom; az az, a' megyéket helyhatóságoknak, az egyes helységeket vagy is községeket mindig községeknek, 's ezeknek hatóságát pedig mindig csak községi és nem egyszersmind helyhatósági rendszernek nevezem.

- 1) Midőn ezen czikk iratott a' P. Hirlapot még Kosuth szerkesztette, 's azt hittem, én leszek az első, ki ezen tárgyat a' közönség elébe hozom.

Eddig úgy hiszem, már mindenki átlátta, miszerint a' jelen cikk az összpontosítás' védelmére van írva.

Lássuk a' dolgot közelebbről.

És lehetlen ismét a' balitéletekről nem szólnom.

Tegyen félre, kérem az olvasót, minden előítéletet, minden megszokásból credt fogalmat, melylyel, a' helyhatóságok iránt, netalán részrehajlóan el van telve. Ne vélje, hogy csak azért, mivel régi, valaminek egyszersmind jónak is kellene lennie. Ne vélje, hogy a' szabadság barátjának egyszersmind a' helyhatóságok' barátjának is kell lenni mulhatlanul. Ne vélje, hogy én, ki sokban különböző elveket fogok e' jelen cikk' folytán védni, mint a' minőket nálunk eddig, a' szabadság elveinek hirdettek, az önkény' érdekében szólok, mert én épen a' szabadság' nevében, és a' szabadságért, de a' köz nemzeti szabadságért, 's a' valódi akkotmányos létért szólok. Ne vélje, hogy a' mit mondandok, az csak Francziaországban lehet jó, és alkalmazható, nálunk pedig nem, mert én épen azért mondom ezt jónak, mivel határozott (absolut) becset látok benne, mellynél fogva aztán

mindenütt alkalma ható, 's mert Franciaországban is azért volt alkalmazható, mivel határozott becsű jó; mivel, bizony, Franciaországban is alkalmazni kellett az összpontosítást, mert kezdetben, valamint most nálunk, úgy ott sem volt.

És ekkép lerakva a' küszöbnél minden előítéletet, most tovább haladhatunk.

Legelőször is azt jegyzem meg, hogy én ugyan a' túlvitt összpontosításnak barátja nem vagyok, de ha mégis két túlságból kellene választanom, inkább választanám a' túlvitt összpontosítást, mint a' túlvitt helyhatósági, vagy is foederatív, rendszert, mert az esalképzet, hogy az összpontosítás a' központról távol eső részeket élettelenekké teszi; nem; az összpontosítás a' legtávolabb eső részeknek életét is egy központban egyesíti, az az erősíti; holott a' foederatív rendszer nem egyéb, mint a széthuzások' rendszerítése,

Én tehát az összpontosítást elébe teszem a' helyhatósági szerkezetnek.

Ez alatt azonban nem értem azt, mintha nekünk, jelenleg, nem volna okunk helyhatóságaink' méltánylására. És ez alatt ismét nem értem azt, mintha helyhatósági szerkezetű alkotmányunkkal örök időre meg lehetnénk elégedve.

Vagy is. Én becsülöm, és pedig nem csupán üres szóval, hanem, az alább megemlitendő okok miatt, valóban becsülöm helyhatóságainkat; de — ismét az alább megemlitendő okok miatt, — azt tartom, hogy helyhatósági szerkezetünk csak ideiglenes, csak átmeneti lehet, 's minden hiányai mellett is, hasonlíthatatlanul sokkal jobbnak tartom az összpontosított francia alkotmányt, a' mi helyhatósági szerkezetű alkotmányunknál.

Alapul tehát ezt állítom.

A' nemzeti kifejlődés' és alkotmányos élet csecsemői korában, minőben, eddig, mi is léteztünk, a' helyhatósági szerkezet igen szükséges, mert ha még ez sincs, akkor kétségtelenül sirba száll az alkotmányos létnek minden legkisebb része; sőt ha egyéb nincs, 's még ez sincs, azon esetben, midőn valamelly ország más országokkal van egy ugyanazon közös kormány alatt, akkor épen elkerülhetlenül szükséges a' helyhatósági szerkezet, mert különben, az ellenséges törekvések folytán, nemcsak az alkotmány hanem még a' nemzetiség is könnyen végkép meg fogna szünni. Azonban a' helyhatósági szerkezet végtére is csupán az alkotmányos élet' csecsemőinek való; sőt még azt is határozottan tagadom, hogy volna idő-

szak, midőn csupán a' helyhatósági szerkezet volna alkalmas akár az alkotmánynak, akár a' nemzetiségnek megmentésére; az az mindössze is csak azt ismerem meg, hogy ha az alkotmány' és nemzetiség' megotalmazása végett, más biztosíték nincs, akkor, — és csupán akkor, — elkerülhetlenül szükséges, hogy legalább helyhatóságokkal birjon a' megszorult állapotú nemzet. Nem állítom pedig, hogy csupán a' helyhatóságok védhetik meg akár az alkotmányt, akár a' nemzetiséget, azért, mivel a' helyhatósági szerkezet csak pótlék, mellyre egyedül akkor van szükség, midőn valamely országnak saját kormánya nincs, hanem más egyéb országokkal egy közös kormány alatt van. Ennél fogva tehát előttem egy más, sokkal nagyobb, valódi alkotmány — és nemzetiség biztosító eszköz van, mellynek a' helyhatóságok csak gyenge pótlékai, mellyel ennél fogva a' helyhatóságokat összemérni még csak nem is lehet, és ez a' saját ministeri, vagy is, mivel felelős ministeriumot értek, a' parlamentarizmus kormány, melly pontosítván a' hatalmat, az egyes számos helyhatóságok helyett, úgy szólván, egy nagy országos helyhatóságban egyesíti az országot, az az, melly a' számos megyei helyhatóságok helyett, csupán

egy közös, országos, helyhatóságot alkot; melly, annál fogva aztán, nagyobb erővel működik mind belül, mind kívül, ha ugyan ezen utóbbi tekintetben, a' megyei helyhatóságokkal csak hasonlításba is lehetne hozni, mintán, mint látjuk, a' megyei helyhatóságok egyáltalában be sem folyhatnak a' külügyekbe.

Ezen országos helyhatóságra vagy is miniszeri, az az parlamentaris kormányra tehát, ha azt akarjuk, hogy dolgaink kellő rendben legyenek, hogy a' nemzet tömör erejű legyen belül, 's jó-léte' előmozdítását és szilárdítását kellő összhangzásban eszközölhesse, 's ennél fogva fényes és hatalmas legyen kívül, elkerülhetlenül szükségünk van. Parlamentaris kormány pedig, — és ez a' dolog' veleje, — a' helyhatóságokkal, az az, összpontosítás nélkül, fenn nem állhat. Parlamentaris kormány mellett a' helyhatóságok nem csak szükségtelenek, hanem összeférhetlenek is.

Ez tehát az alap-állítás, mit be kell bizonyítanom.

Ismétlem azonban, hogy én a' helyhatósági szerkezetet, parlamentaris kormány' nem léteben, és csupán ekkor, szükségeseznek tartom; mert mi dőn valamelly országnak országos önkormányta

nincs, szükséges, ha csak minden legkisebb alkotmányos életről lemondani nem akarunk, hogy legalább megyei önkormányta legyen. De épen ebből következik ám az is, hogy a' helythatósági rendszer csak pótlék, mellyre, igen természetesen, ha egyszer az megvan a' mit pótol, többé semmi szükség nincsen.

Ekkép a' tárgynak két külön oldala levén, ugyanannyi osztályban kísértem meg alap-állítasom' bebizonyítását.

A) A' helyhatósági szerkezet fényoldalai.

A' kormány tulajdonképen nem is lehet más nemű, mint ministerialis, mert valamint egy ember, még a' legbölcsebb is, ha egyébért nem, az elegendő idő' hiányaért legalább mindenesetre, elégtelen arra, hogy egy nemzetet kormányozzon: ugy egyszersmind a' nemzet maga, vagy is annak képviselői testülete, nagy száma miatt, hasonlóan alkalmatlan a' kormányzásra. Így látjuk hogy a' világnak nem csak minden fejedelemségeiben, de minden köztársaságaiban is ministeriumok kormá-

nyoznak, 's így tudjuk, hogy a' franczia convent is ministeriumok által kormányozta a' királytalan Franciaországot. Mi ezen ministeriumokat illeti, bizonyos tekintetben, mind ezen ministeriumok teljesen hasonlítanak egymáshoz, mert mindenütt külön osztálya van a' ministeriumnak, bizonyos egy személy' főnöklete alatt, minden nevezetesebb ügyre rendelve. Innen vannak a' bel-kül-had-és egyéb ügyi ministerek. Azt, hogy ezen ügyek nem mindenütt egyformán vannak felosztva, elvi különbségnek felvenni nem lehet. Az egyetlen valódi különbség, minden ministeriumok között, abban áll, hogy alkotmányos országban az országgyűlésnek, alkotmánytalan országokban pedig csupán a' fejedelemnek számolnak.

Mi azonban ezen közönséges szabály alól kivétel vagyunk, 's nekünk nemcsak felelős, hanem épen semmi ministeri kormányunk sincs. Sőt nekünk épen semmi rendezett kormányunk sincs. (A' helytartó tanács nem lévén külön ágakra felosztva, collegialis szerkezetű 's felettéb össze van szorítva hatásköre mind alól mind felül). És ez igen nagy baj minden bajaink között a' legnagyobb baj. Míután tehát rendezett alkotmányos kormányunk nincs, mulhatlanul szükségünk van a' helyhatóságokra,

mert nem levén alkotmányunknak a' kormányban elegendő biztosítéka ¹⁾), ha helyhatóságaink nem volnának, minden legkisebb alkotmányos lét nélküli nemzet volnánk.

Azaz:

Midőn parlamentaris, vagy is felelős ministeri kormány nincsen, hanem a' király vagy maga, vagy az ő nevében a' camarilla (olly személyek, vagy testület, melly meglehet ministeriumnak is hivatik ugyan valósággal, de nyilvánosan és, úgy szólván, törvény előtt nem ministeriuma, hanem csak magány tanácsadója a' királynak) tesz mindent; midőn tehát királyi személyes kormány van a' legszélesebb értelemben, melly az alkotmányos életre

- 1) Némellyek előtt, hihetően, különösen hangzik azon kitétel, melly szerint a' kormány az alkotmány biztosítékának neveztetik; ezen czikkből azonban, remélem, ki fog tűnni, miként az alkotmánynak nem lehet nagyobb biztosítéka, mint épen maga a' kormány, ha ugyan is, ezen kormány, parlamentaris kormány. És, mellesleg legyen mondva, én teljesen meg vagyok győződve, miszerint nálunk főleg azért van olly sok bálvány-imádója a' helyhatóságoknak, mivel nálunk a' legnagyobb résznek, de még csak eszébe sem jut, hogy a' kormány, bár minő esetben, más lehessen, mint természetes és esküdt ellensége az alkotmánynak. Ime tehát milly csalképzetekre van a' helyhatóságok iránti előszertet alapítva!

nézve a' legveszélyesebb: nagy szükség van a' helyhatóságokra, mert ezek a' végrehajtás' műszerei lévén, általuk a' nemzet' kezében tartatik fenn a' végrehajtó hatalom; és erre, illy esetben, nagy szükség van, mert nem lévén felelős kormány, a' törvénytelen rendeletek miatt senkit sem lehet felelőtre vonni. Illy országban, kivévén azon ritka esetet, midőn egyes rendkívüli léleknagyságu király ül a' trónon, örökké csupán a' véletlen, vagy a' szeszély és nem bizonyos nyilvános elv szerint történvén a' kormányzás mellynek folytán aztán, mellesleg legyen megemlítve, elkerülhetlenül bizalmatlanság és gyanú fog a' nemzet' részéről a' kormány iránt gerjedni: lenni kell egy olly hatóságnak, melly a' nemzet' kebelében, úgy szólván mindenütt jelenléve, ellenőrködjék a' kormánynak minden tettei, 's a' végrehajtásnak minden egyes részletei felett; azaz lenni kell helyhatóságoknak.

Illy esetben tehát, igen nagy szükség van a' helyhatósági szervezetre, és ez ekkor valóban megbeesülhetlen, mert e' nélkül minden fentartó, minden biztosító elem hiányzanék a' közéletből, 's ezen felül míg egyrésről senki sem volna biztosítva, — mint parlamentaris kormány alatt biztosítva volnánk, — ha vajjon nem lesznek-e a' királyi személyes

kormánynak az alkotmányos szabadságra nézve végső rendeletei: igen helyes és szükséges, hogy más részről legalább maga a' nemzet legyen a' végrehajtó műszer, melly aztán, ha valamelly rendeletet törvénytelennek talál, ettől a' végrehajtást megtagadhatta, ez levén az egyetlen békes ellenállhatási eszköz.

Ezen végrehajtó műszer 's illetőleg békes ellenállhatási eszköz pedig éppen a' helyhatóság, és mind a' mellett, hogy elvileg tisztán áll, mikép a' kormányi rendeleteket végre nem hajtani valóságos rendbontás, anarchia, 's papirosan folytatott belháboru, sőt lázzadás: tekintve azonban, hogy ez nem rendes kormány alatt történik, ezen jogát a' helyhatóságoknak, parlamentaris kormány' nem léteben, határozottan helyeselnünk kell, mert ha ezen jog fenn nem állana, nem levén minster, kit az országgyűlésen meg lehetne számoltatni, még sokkal nagyobb volna a' sérelmek tömege, mellyeknek orvoslása végtére is, és legjobb esetben, csupán a' fejedelem' kegyelmétől függ. Csekély és a' nemzetet lealázó, 's az alkotmányos létnek legnagyobb gyengeségét mutató biztosíték, midőn a' nemzetnek könyörögni kell azért, hogy sérelme orvosoltassék!

Ha tehát még helyhatóság sem volna, akkor az egyes összefüggetlen tagokra darabolt nemzet, nem lévén képes ideje korán felszólalni sérelme' ügyében, 's nem találhatván alkalmat, hol erkölcsi erejét kifejthette volna, vagy teljesen elnyomatnék, vagy pedig, ha a' nyomás eltűrhetlenné válnék, sérelme' ügyében csak egy módja volna felszólalni, a' zendülés.

Parlamentaris kormány' nem létében, a' helyhatóságokra már csak azért is szükség van, hogy valahogyan mégis összeköttesék az élet a' politikával, mert különben félő, hogy az alkotmányos élet' lényegét tevő élénkség egészen kihalna a' közéletből; 's így az elfojtott tűz, csak annál nagyobb erővel és kártékonyabban törne magának mégis előbb utóbb rést.

Olly helyzetben, midőn a' legfelsőbb rendeletek olly testülettől, — vagy minek mondjam, — jönnek, melyet az országgyűlésen nem lehet feleltre vonni, 's következőleg nem lehet leszavazás által a' kormányzástól eltávolítani, mint a' felelős ministeriumot lehetne: igen helyes és szükséges, hogy legyen valamelly ollyan hatóság, melly a' végrehajtás előtt vizsgálat alá vehesse, ha vajjon a' kérdéses rendeletek valóban törvényesek-e? 's

ha azokat a' törvénnyel összeférhetőeknek nem találja, akkor tisztelettel de határozottan, félretehesse; mert ugyan mi biztosítaná ugy az alkotmányos szabadságot, ha még az olyan kormánynak is mindenestre végre kellene hajtani rendeleteit, melly tetteiről a' nemzetnek számot adni nem szokott?

Igen jó lehet továbbá a' helyhatóságok' utasítói joga, midőn még a' képviselet nicsen eléggé kifejlődve, midőn például valamelly nemzetnek, melyet egyébiránt kicsinynek mondani nem lehet, mindössze is csupán 50—70 szavazat van követi tábláján. Sőt olly országban, hol szabad sajtó nicsen, akárminő nagy volna is a' követi tábla' szavazatinak száma az utasítások nem épen szükségtelenek.

Mi az utasítói jogot, melly lényegét teszi a' helyhatósági rendszernek, közelebbről illeti; ennek védelmére, csupán parlamentaris kormány' nem léteben, midőn tehát, mint mindenütt ismétlem, a' helyhatóságokra nagy szükség van, e' következőket lehet elmondani:

Nem adhatni a' követnek utasítást, ez annyit tenne, mint ismeretlent választani követté; mert mit tesz e' helyen, hogy a' választandó követ ne

legyen a' választók előtt ismeretlen? Azt, hogy a' választandónak elvei ismeretesek legyenek a' választók előtt; és így, utasíthatni a' követet, nem tesz egyebet, mint a' választás feltételéről egyezkedni, melly szerint ugyan is a' választó azt mondja a' választandónak: én téged választalak követemmé, ha te ez meg ez, vagy is ez meg ezen elvű ember vagy; de aztán állhatatosan megmaradj ezen elvek mellett; azaz utasítást ad, vagy is a' föltételt, az elvrokonságot, írásba teszik 's biztosítják, 's ezen föltétel ezen biztosítás maga az utasítás.

Azonban már épen azért is, mivel csak ott van megyei helyhatóság, hol országos helyhatóság, azaz parlamentaris kormány nincsen, elkerülhetlenül szükség van az utasítói jogra, mivel az utasítói jog lényegéből foly a' helyhatósági szerkezetnek; 's vagy helyhatóságoknak sem kell lenni, vagy ha vannak, utasítói jognak is kell lenni.

És különben is az egyes érdekek, például bányászat 'stb. nem lévén egy közkormány' védelme és gondossága alá helyezve, midőn nincsen miniszeri kormány, szükséges hogy ügyvédekkel bíranak az országgyűlésen; mert máskép ki védje a' különböző érdekeket, ha nem az illető helyhatóság'

követe? Ez pedig maga után vonja az utasítói jogot.

És röviden, valameddig parlamentaris kormány nincs, az utasítói jogot eltörölni nem lehet, mivel mindaddig a' haza' ereje a' helyhatóságok' erejétől függ, a' helyhatóságoktól pedig elvévén az utasítói jogot, elvettük tőlök nemcsak minden erejüket, de sőt meg életöket is, mivel többé senki sem vesz a' megyei gyűlésekben részt, mert minek ott tanácskozni, és határozni, hol annak a' világon senkire nézve sincs kötelező hatása?

Mind e' mellett azonban sokkal számosabbak:

B) A' helyhatósági szerkezet' homályos oldalai.

Sőt egyáltalában össze sem férhet a' helyhatósági szerkezet az alkotmány' rendes állapotával, vagy is a' felelős ministeri, azaz parlamentaris kormánnyal.

Mielőtt azonban e' téren tovább mennék, nehogy valaki következtetlenségem' fürkészésében keressen magának kedvet, ezennel szükségesnek tartom megemlíteni, miszerint azon cikkben, melyet „Helyhatóság“ cím alatt az Athenaeum' 1842-ik első félévi 6-ik és 7-ik számaiban közrebocsátot-

am, azon tétel alatt, hogy Magyarország' nemzeti-
ségét és alkotmányos létét a' helyhatóság tartá
fenn, 's jövőben is az fogja megóvni minden ve-
szélytől, többet nem értettem, mint azt, hogy:
valameddig saját ministeri, vagy is, —
mivel mindig felelős ministeriumot ér-
tek, — parlamentaris kormányunk nem
leend. Melly azonban, jobb levén a' helyható-
sági szerkezetnél, természetesen ohajthatóbb volna.

És most is azt mondom, hogy valameddig ily-
lyen kormányunk nem lesz, mind addig féltékenyen
őrizzük helyhatóságainkat; de ha ilyen kormányra
szert tehetünk, akkor ne késsünk minden kétkedés
nélkül túladni helyhatóságainkon, a' végezel külön-
ben is épen a' parlamentaris kormány' elérésében áll.
Ez a' végpont, melly felé igyekeznünk kell, 's a' hely-
hatósági szerkezet csak ideiglenes pótlék, 's magában
véve is, bizony eléggé félszeg intézmény, parla-
mentaris kormány alatt azonban épen felesleges.

De azt mondhatná talán valaki, ám legyen
ministeri kormányunk, mert ez valóban kívánatos,
hanem azért maradjanak meg a' helyhatóságok is.

Ez azonban lehetetlen, mivel a' helyhatóságok
a' felelős ministeri kormány mellet nemcsak felesle-
gesek, hanem valósággal összeférhetlenek is azzal.

És ime itt vagyok a' tárgy' lényegénél.

A' helyhatósági szerkezetnek fényoldalai között azon eszmét emeltem ki, mi szerint az csak ott szükséges, hol országos helyhatóság, azaz parlamentaris kormány nincsen. Vagy is, a' helyhatóságok nem maga a' rend, azaz a' jó, hanem csak annak pótléka, miből aztán természetesen következik, hogy, rendes állapotba jutva, megszűnik a' pótléknak szüksége; 's hol már országos helyhatóság van, ott az alkotmány és nemzetiség' biztosítása végett legkisebb szükség sincs többé a' megyei helyhatóságokra.

A' saját ministeri kormányban, midőn az felelős, tökéletesen elegendő biztosság van az alkotmányt és nemzetiséget érdeklő minden ügyekre nézve; sőt, mint már érintém, az ilyen kormány maga a' legfőbb biztositéka az alkotmánynak és a' nemzetiségnek, mivel parlamentaris kormány mellett a' ministerium nem egyéb, mint eszköz az országgyűlés' kezében, mellyből származik, mellyben él, 's mellybe idővel ismét visszavonul, 's nem is egyébkép mint csupán az országgyűléssel és az országgyűlésért kormányoz az ilyen kormány.

Sőt tulajdonképen véve, parlamentaris kormány mellett nem is a' ministerium, hanem az országgyűlés kormányoz t. i. a' felelős ministerium által kormányoz.

A' parlamentaris kormány mint olyan, melly az országgyűlés kebeléből nőtt ki, meg fogja tartani ez iránt rokonszenvét, 's nem fog arra követelt felsőségi megvető göggel letekinteni. Illy viszonyban levén aztán a' kormány az országgyűléssel, a' kormány nemcsak legfőbb biztosítéka az alkotmányos életnek, hanem az ilyen kormány-nak élete, maga az alkotmány-nak élete, maga az alkotmányos élet.

Vagy nézzük a' dolgot gyakorlatilag, mire hazánkban nem kevés embernek van szüksége, mivel egy nagy rész hiréből is alig ismeri még a' parlamentaris kormányt, vagy legfelebb csupán hiréből ismeri.

Hol a' ministerium felelős, azaz parlamentaris kormány van, mihelyt ez a' többséget nem bírja, azonnal kénytelen lelépni, mivel az évi költségvetésnek (budgetnek) megszavazása nem megy keresztül az alsó táblán. A' fejedelem tehát erkölcsileg kényszerítve van ministereit mindig a' képviselők' többségéből választani. A' ministerek pedig az országgyűlésen jelenlevén, 's ott mindig többséggel birván, vagy is a' többségé levén, szükségképen mindig a' közvélemény, vagy is az országgyűlési többség' akarata szerint kormányoznak, és ez más-

kép nem lehet, mert ha egyszer őket a' többség elhagyja, azonnal le kell lépniök. És, mellesleg legyen megjegyezve, megtörténhetik ugyan néha, hogy az országgyűlési többség nem egészen hű képviselője a' közvéleménynek, de hogy homlok egyenest ellenkezzék azzal, hogy árulója legyen annak, az megtörténhetlen, mindenesetre azonban szükséges, hogy a' választói jog telhetőleg ki legyen terjesztve. Ilyen kormány tehát hibázhatik kétségtelenül, mert hiszen mindnyájan gyarlók vagyunk, de nemzet- és alkotmány ellenes dolgokat el nem követhet. Ebből következik továbbá, hogy parlamentarizmus alatt a' képviselők' többsége és a' kormány között ellenségeskedés soha sem lehet, mert hiszen az ilyen kormány fen nem állhatna, 's ezen esetben azonnal nem fogna többé kormány maradhatni; és ez magában is tetemes nyereség.

Én tehát még csak azt sem mondom feltétlenül a' helyhatóságokról, miszerint a' mult időkben, midőn az alkotmánynak csupán fentartásáról volt szó, igen jók voltak, de, mivel a' haladásra alkalmatlanok, a' jövőben és csupán a' jövőben, nem lesznek eléggé célirányosak; hanem mindössze is csak annyit ismerek el, miszerint jobb intézmény' (insti-

tutio) hiányában, és így tehát, nemcsak a' jelenben, hanem még a' multban is, egyedül mint pótlék, de nem mint határozott becsű dolog, igen is jók voltak ugyan, 's e' tekintetből kétségtelenül még a' jövő időben is, ha t. i. azon bizonyos jobb intézmény, a' felelős ministerium alatti összpontosítás, melly intézménynek a' helyhatósági szerkezet csupán pótléka, ezentúl is hiányozni fog, jók lesznek ugyan viszonylag, — legalább jobb, mint semmi, — a' helyhatóságok: de azt mondani, miszerint a' mult időkben nem is lehetett volna a' helyhatóságoknál valami jobb, avagy hogy, általában véve, a' helyhatóságok az alkotmányos formák és intézmények legjava volnának, véleményem szerint teljes és roppant fonák fogalom. Kétségtelenül igen sokat és méltán lehet a' helyhatóságok' viszonylagos (relativ) becséről és jóságáról elmondani, de azokat mint az alkotmányos formák' és intézmények, legjavát magasztalni, valóságos ó testamentomi együgyűség a' jelen században, midőn a' felelős ministerium 's az ezzel összekötött összpontosítás iránti fogalmak már annyira kifejlődtek, hogy azokat immár még egy középserű miveltségű politizáló embernek és alkotmányos polgárnak sem szabad, és nem illik, nem ismernie.

Mi egyébként köszönhetjük legnagyobb részben a' megyei kicsapongásokat, 's a' legfelsőbb fokig czigázott korteskedéseket is, mint épen a' helyhatóságoknak? A' követ ugyan is (nem is említvén ez úttal a' tisztválasztásokat) nem csupán egy, csak ezen végre egybegyűlt gyűléstől, hanem egy testülettől, hatóságtól választatván, igen természetesen ezen választások befolyással bírnak a' megyének minden körülményeire, és közigazgatási helyzetére; és így látjuk aztán, hogy a' helyett, miszerint a' követválasztások csupán political, vagy — mivel emberek vagyunk, — csupán személyes érdekeken alapulnának, legnagyobb részben a' közigazgatási (adminisztratív) érdekeket is bevonják a' dologba. Így látunk embereket követekké választatni, kikről senki sem állítja, hogy követeknek valók, de kiknek hosszas szolgabírói érdemöket valahogyan csak meg kellett jutalmazni; így látunk másokat ismét, kiknek módot akarunk szerezni, hogy érdemet szerezzenek magoknak az alispánságra. És viszont a' tisztválasztásoknál, így látunk embereket hivatalba jutni, kiknek nem mondom érdemök, de még csak elegendő képességek sincs a' közigazgatási hivatalokra; annyira, hogy napjainkban immár szinte közönséges szokássá vált nem adminisztratív

hanem political egyéniségeket ültetni az első alispáni székbe. És legalább is az első alispáni választás, mindenütt elvkérdéssé vált; és ezt nem tagadja senki, sőt mindenki nyíltan megvallja, 's dicsekszik vele. És valóban, én is megismerem, miszerint, míg csak a' jelen helyzetben leszünk, ennek máskép lenni nem is lehet, mert olly szorosan egybefüggvén a' megyei közigazgatás a' nemzet' political életével, lehetetlen, hogy e' két dolog egymás' körébe ne vágjon. De ennél fogva aztán nemcsak a' közigazgatás sínyli meg a' politikát, hanem országgyűlésünk is hátramaradást szenved a' közigazgatás miatt. Sok embert megyei hivatalba tesznek, kiket inkább követekké kellett választani, másokat pedig követekül küldenek, kiket inkább továbbá is szolgabíráskodni avagy alispánkodni kellett volna a' megyében megtartani. Oh amabilis confusio! Oh szeretetre méltó zűrzavar!

Lássuk azonban a' helyhatóságok' összeférhetlenségét a' parlamentaris kormánynyal, amannak minden részleteiben pontonként:

1) Ha a' helyhatóságokat, mint végrehajtási és közigazgatási műszereket tekintjük, egy pillantásra át lehet látni, miszerint összeférhetlenek a' parlamentaris kormánynyal, mert ellenkeznek a' fele-

lős ministerium' alapelvével. A' parlamentaris kormány ugyan is nem levén egyéb mint ministeri kormány, e' mellett semmi külön álló független testületek, azaz helyhatóságok, mint végrehajtási és közigazgatási műszerek meg nem állhatnak, mivel ha a' ministeriumot felelősnek akarjuk, szabad kezét kell neki engedni működésben, már pedig a' helyhatóságnak, mint végrehajtási műszernek az teszi legfőbb lényegét, hogy az engedelmisséget felüggesztheti a' kormány' rendeleteinek végrehajtásában. Rendellenes elv mindig, de ministeri kormány alatt szükségteien is, sőt azzal épen összeférhetlen. 'S ha azt akarjuk, mint a' rendnek és épen magának a' ministeri felsőségnak érdekében másképp nem is akarhatjuk, hogy a' kormány szabad kézzel működhessék, egyszersmind azt is akarjuk, hogy öszpontosított legyen a' kormány, mert hiszen a' ministerium, az egész országban, és országra nézve csak egy lehet; és valóban ezen egység nélkül a' kormányban, nincs és nem is lehet nemzeti kormány és egyformaság és pontosság a' végrehajtásban, és mindennemű eljárásban; olly dolgokra, mellyekre mulhatlan szükség van arra nézve, hogy azt mondhassuk, miszerint valahára hazánkban a' törvény uralkodik, 's különben csak

anarchia, és szabadosság, vagy meglehet szabad-
ság, de nem rend is, létezik.

De már csak azért is le kell tenni, parlamen-
taris kormány alatt, a' helyhatóságoknak a' kor-
mány rendeletei feletti biráskodási jogáról, mert
ezen jognak csak akkor forog fenn szüksége, mi-
dön a' kormányban magában nincsen biztosíték:
így de ez felelős kormánynyal máskép van.

A' felelős ministeriumnak lehetlen fenn állnia,
ha fenn áll ezen itt érintett helyhatósági jog, mert
hogy lehetne olly karmánytól felelősséget követelni,
melly nem hajthatá végre rendeleteit.

De szüksége sincs a' ministeriumnak arra,
hogy a' megyék szolgáljanak neki végrehajtási
műszerekül, mert épen a' felelősség' eszméjéből
következik, miszerint a' ministerium alatt ismét olly
műszereknek kell lenni, mellyek egyedül a' mini-
steriumtól függenek, 's egyedül annak tartoznak
felelősséggel. Illy műszerek pedig a' megyék
nem lehetnek, mert mint bizonytalan személyekből
álló testülettől lehetetlen volna felelősséget nyerni.
Épen így áll a' dolog az egyes hivatalnokokkal is,
kikre a' ministeriumnak szüksége van; azaz, ezek
nem lehetnek megyei tisztek, vagy is a' megye

által választottak, mivel a' hivatalnokot annak kell kinevezni, kinek rendeleteit végrehajtani kötelességében áll, 's ennél fogva tehát, parlamentaris kormány alatt, a' kormánynak, és nem a' megyének.

Ha pedig elvettük a' megyék' azon jogát, miszerint a' sérelmeseknek vélt kormányi rendeleteket félreteheti, 's a' közigazgatási hivatalnokokat ő választja: akkor már tetemesen megesonkitottuk a' helyhatósági jogokat.

A' helyhatóságoknak törvénykezési, vagy is igazságkiszolgáltatási jogával azonban épen úgy vagyunk, mint a' közigazgatással. Valamint ennek, úgy amannak is a' ministeriumban kell összpontosúlni, és mivel, a' bünvádi ügyekre legalább, eskütszéket feltételezek mulhatlanúl, de különben is tiszta elvekből indulva ki, a' bírák' elmozdítatlanságának vagyok pártolója, természetesen a' bírákat sem a' megye, hanem a' ministerium által tartom kinevezendőknek, mert ezt úgy hozza magával a' törvénykezési vagy is az igazság kiszolgáltatási szükséges hierarchia, mivel csak köz és nem helyhatósági igazság és törvényesség van, 's ennek a' központból kell erednie.

De menjünk még tovább, 's meg fogjuk látni, hogy ha a' parlamentaris kormányt akarjuk, úgy

egy minden tekintetben célirányosabb, alkotmányosabb, és helyesebb kormányt, az az, politikai, és közigazgatási szerkezetet akarunk a' mostaninál, de egyszersmind a' helyhatóságok' megsemmítését is akarmunk kell. Mostani helyzetünk nem is alkotmányos igazán, mert hiszen ez azt tenné, hogy a' törvényhozásban az alsó táblának a' mostaninál sokkal több befolyása legyen, mi pedig helyhatóságokkal nem, és csupán parlamentaris kormánnyal lehető.

És ha valaki, mind a' mellett, hogy jobb, csak azért nem akarná a' parlamentaris kormányt; mivel a' helyhatóságokkal össze nem fér, az az inkább akarná a' helyhatóságok' fenn maradását mint a' parlamentaris kormányt: az ilyen emberrel természetesen semmi szólóm sincs, mert az ilyen ha talán akarja is a' haza' javát, nem akarja azt, mit a' haza' javának eszközlése végett az ész akar, 's az ilyen embernek nagyobb szemében provinciája mint hazája.

2) Mi a' helyhatóságok' utasítói jogát illeti, erre nézve előzetesen is azt jegyzem meg, hogy midőn a' nemzeti képviselőlet már annyira jutott, miszerint egy 15. millio lakoshoz közel álló országban az alsó táblai szavazatok száma nem többé 50

—70, hanem talán 400—500 lesz, mint egy tekintetre átlátható biztosíték' tekintetében nincsen az utasításokra többé szükség.

Ez azonban még igen röviden van mondva, 's ez alatt sokkal több rejlik, mint a' leg nagyobb rész egy tekintetre vélhetné.

Utasításokkal folyni be a' törvényhozásba csak rendetlen állapotba való, midőn nincsen ministeri, az az nemzeti kormány, és ezen törvényhozási mód, csupán azon ismeretes fonák hadviselésre emlékeztet, midőn egy bizonyos udvar, nem bizván meg a' hadsereg' vezérét a' tábor' mozdulatai' ügyében, mindenesetre fentartotta magának az utasítói jogot, minek aztán az lett következménye, hogy a' messze fekvő székvárosba tett folyamodás miatt a' fővezér mindig elkésett, 's annak folytán, ha csak a' véletlen csodásan nem segítette, mindig is megveretett. És mintegy zárjel között legyen mondva, nem kétlem, miként igen sok szép dolgot és elvet lehet a' mellett elmondani, miszerint, az istenért, csak nem is lehet a' hadsereget, — a' statusnak annyi emberben és vagyonban bele fektetett tőkéjét, — a' fővezérnek határtalan önkényére bízni; de végtére is, ha örökké mindig felhatalmazásért kell a' fővezérnek folyamodnia, min-

den egyes lépés' meg tehetése végett, bizonyosan mindig sokkal inkább számot tarthatni a' kudarczra, mint a' szerencsés kimenetelre.

És nem láttuk - e már 1843^{-an} is, hogy mivel az országgyűlés nem töltött el, ősi szokás szerint, a' kormányynyal czivódással semmi időt, a' helyhatóságok majd mindennel elkéstek, melly késedelmeket azonban még némelleyk azon szerénytelen kívánsággal tetézték hogy álljon meg az országgyűlés, még ők nagy kényelmesen utasítást készítenek. Ne keljen fel a' nap, még a' henye fel nem kel ágyából!

De talán azt mondja valaki, hogy csak nem is lehet a' követeket határtalanul felhatalmazni, 's hogy végtére is igen természetes, miként a' követ küldőinek szellemében szavazzon, 's ha nem egyebet, általános utasítást mindenesetre, tanácsos a' követnek adni. Mire azonban csak azt felelem, hogy a' követnek kétségkívül figyelnie kell küldőj' szellemére, de ezen állítást nem kell valami igen szigorú értelemben venni, mert a' követben már maga a' választás mindig bizonyos olly kitűnő bizalmat fejez ki a' küldők' részéről, mellynek folytán aztán ő, bizonyos tekintetben, mintegy fölé van emelkedve küldőinek, kiknek ő csak magya-

rázatot de nem egyenes számadást is adhat tetteiről. És a' mennyiben niúcsen is küldői' fölé emelkedve, ez még nem tesz annyit, hogy őt küldői bizonyos írásbani kötelező utasítással láthassák el a' dolog' természetesen rende szerint.

Azt is mondhatná valaki, hogy miután a' követ épen az által, hogy a' követséget kereste, 's illetőleg el is vállalta, csakugyan ígérletet tett, hogy küldőinek szellemében fog szavazni, miért tehát ezen ígérletet hallgatólagosnak hagyni, és miért nem egyszersmind írásba, azaz utasításba is, foglalni, és ezt annyival inkább, mivel a' dolog' természetéből az következik, hogy megszűnván a' követ küldőinek szellemében szavazni, az az megszűnván az ígérletet teljesíteni, megszűnt egyszersmind azon föltétel is, melly alatt, és melly mellett követté választatott, 's ekkor a' küldők' szabadságában kellene állani, hogy követöket visszahívassák, mi pedig, ha az ígérlet, 's illetőleg feltétel és utasítás, csak hallgatólagos marad, természetesen nem fog megtörténhetni, mert utasítás nélküli követet visszahívni nem lehet. Erre az a' felelet, hogy a' melly nemzetnél a' közvélemény olly gyöngé, hogy a' követek, kik egészen a' nyilvánosság' ítélőszéke előtt állanak, mellékes

okok miatt is képesek' politikai vallásukat megváltoztatni, ott bizony azok egyenes utasítás mellett is találtak volna módot annak kijátszására. Az ilyenek ellen nem abban áll a' biztosíték, hogy utasítással látassék el minden követ, hanem hogy minél nagyobb számmal legyenek a' követek, mivel kevés követ között talán sikerül nem épen tisztességes utakon többséget szerzeni, de ezt megtenni nagyszámú követek között szinte lehetetlen. Az utasítások béklyók, mellyek néhány roszt akarnak, és nem tudnak akadályozni, 's mellyek leginkább a' sok jót akadályozzák.

És mind a' mellett, hogy nálunk igen csekély a' szavazatok' száma, közönségesen tudva van, hogy követeink' egyéniségei minden időben szilárdabb biztosítékot nyújtanak, mint az utasítások.

És végtére is én nem azt törekszem megmutatni, hogy az utasítások teljesen helytelenek volnának a' helyhatósági szerkezet mellett, 's különösen, valameddig igen csekély számmal lesznek a' követek, hanem mindössze is csak azt állítom, hogy efféle biztosítékokra parlamentaris kormány alatt nincsen szükség. Alább azonban majd arról is fogok szólni, hogy a' szükségtelenségen felül még összeférhetlenek is a' parlamentaris kormányval.

Nincsen pedig az utasításokra, mint biztosítékra parlamentaris kormány alatt szükség először is azért, mivel parlamentaris kormány alatt bizony egy általában nem olly valami roppant nagy veszély az a' nemzetre és annak alkotmányára, ha valamelly követ egyik párttól a' másikhoz átmegy, mint a' minő nagy veszély lehet, nem ritkán, különösen ott, hol saját, nemzeti, felelős, azaz parlamentaris kormány nincs, 's e' helyett csupán idegen elemű kormány van. Mivel parlamentaris kormány alatt, a' kormány párt, alapban mindig nemzeti párt is, holott az ellenkező esetben, ez nem mindig van ekkép.

Nincsen továbbá az utasításokra, mint biztosítékra, parlamentaris kormány alatt szükség másodszor azért is, mivel azon felül, hogy a' kormány párt is nemzeti párt levén alapban, 's ennél fogva tehát nem is veszélyesek az áttérések, de mindenek felett elő sem igen jöhetnek, mert a' ministeriumnak már csupán fellephetésre is többségének kell lenni. Mikor vadássza tehát a' többséget? Midőn még nem ministerium? Így azonban, tehát nem a' ministerium elleni biztosíték volna az utasítás. Midőn már valamelly párt ministerium, semmi szüksége sincs a' lélekvásárlásra, mivel már

akkor különben is mellette van a' többség. De máskép is van a' dolog parlamentaris kormányok mellet, minthogy az akkori országgyűlési beléle-tet, hasonlítani lehetne a' mostanihoz. Parlamen-taris kormány alatt minden többség, azaz minden párt ha többségre jut, kormánynyá válván, kész többségek állanak elő, és tisztán elvekben él az egész országgyűlés, azaz minden tag, 's követke-zőleg egy ilyen országgyűlésben mindenki szoro-sabban ragaszkodik pártjához, 's ilyenkor nem is igen lehet a' pártoknak egymás' embereit elhalász-ni, mert minden pártnak legtöbb emberei olyanok levén, kiket maga az elv köt azon párthoz, min-den nyerhető kedvezések is, csak az ilyeneket érik, 's ennél fogva a' szökevényekre semmi juta-lom sem vár, 's ennél fogva nem lehet valaki olly kicsiny saját pártjában, hogy annál nagyobb tudna lenni, ha a' másik párthoz megy át mellékes okok-ból. Épen ezen oknál fogva aztán példátlanok parlamentaris kormány alatt az áttérések, sőt ha történnek is némellykor, leginkább bizonyos na-gyobb események miatt történnek, 's ezek ollya-nok, melyeket nem hibáztatni, hanem csak helye-selni lehet. És csak ezen az úton történnek a' ministeri változások, ha ugyan is a' ministerium

nem tekintve bizonyos közbejött eseményeket, korábbi jó, de most veszélyessé vált politikájával fel nem hagy, elhagyja őt a' többség; vagy pedig ha az ellenzék, azaz a' kevesebbség által képzelt politika idő' folytán hasznosnak mutatkozik, ehhez tér a' többség, 's mindkét esetben (tulajdonképen azonban ezen kettőnek látszó eset nem több egy-nél), változik a' ministerium. Így tehát nem is annyira a' kormány' javára, mint inkább a' kormány' kárára szoktak parlamentaris kormány alatt áttérések történni. Így hagyták el Thierst 1840^{en} épen azok, kik őt korábban fölemelték. Röviden, fel lehet venni, hogy parlamentaris kormány alatt az áttérések soha sem mellékes okokból, hanem mindig és csupán meggyőződésből történnek; oly dolog, mellynek a' hazára nézve nem csak semmi káros következése nincs, hanem épen ellenkezően, ez valóságos haszon és nyereség.

De, mondja talán valaki, azon párthoz is történhetnének tehát áttérések, melly most kormány-pártnak' neveztetik, és történnék bár az meggyőződésből, az mégis káros volna a' hazára. De ime itt van a' roppant különbség. Parlamentaris kormány mellett az országgyűlés egyszerre igen sokat haladott, és emelkedett, úgy hogy parla-

mentaris kormány alatt, legalább figyelmet érdemlő arányban, egy általában nem volnának olly tulzott conservatívek, mint parlamentararis kormány nélkül vannak. És a' ki ezt nem hinné, tekintse meg, miszerint Angliában, és Franciaországban, nincsen ember, vagy legalább nincsen párt, melly a' sajtó szabadságnak, eskütszéknek, évenkénti országgyűlésnek 'stb ellensége volna, holott parlamentararis kormány nélkül ezeknek, és ilyeneknek nem csekély ellenségei vannak.

Igy tehát, parlamentararis kormány alatt, nincs mit félni, hogy a' követ elárulja véleményét, 's ennél fogva semmi szükség sincs a' hallgatólagos egyességnek, mellynek feltétele mellett követte választatott, írásba, azaz utasításba tételére, mivel teljes biztosíték van, a' követjellemén kívül, — mi természetesen mindig fő dolog, — magában a' pártok' azon fontos helyzetében a' parlamentararis kormány alatt, melly szerint ezeknek mindenike a' maga ereje által tud és reméll kormányra jutni, mi annyira leköt minden követet saját pártjához, hogy szinte teljes lehetlen őt onnan eltántorítani.

És épen azért, mivel, parlamentararis kormány mellett, a' pártküzdések az országgyűlésen olly nagyszerűek, olly magas foku politikai élénksé-

güek, 's különös erővel és étlettel bírók, hogy minden tag eltántoríthatlanul lebilincseltetik saját pártjához, egy pillanatra átlátható, miszerint ezen küzdeéseket távolról, azaz utasításokkal vezetni teljes lehetetlen. Hogy ezekben valaki határozói képességgel bírjon, mulhatlanul szükséges jelen lennie; saját szemeivel kell látnia a' dolgokat, és ismernie a' körülményeket, hogy ekkép, midőn a' gondolatok mintegy szikrát vetnek, a' tárgy felett mint szemtanú ítélhessen. Az országgyűlést tehát utasítások által, azaz holmi vidéki nevezetességeknek, egyáltalában nem lehet intézni. Az országgyűlés, ha egyszer kellőkép ki van fejlődve, azaz, elegendő számú tagokból áll, 's főleg, ha parlamentarís kormány van, úgy áll az egyes helyhatóságokhoz, mint áll egy nagy ész, egy kis észhez, már pedig az mindenki előtt tisztán áll, akár-mennyi kis ész sem ér fel egy nagy észszel.

Azonban nem is ragaszkodva ahhoz, hogy a' távolság, 's nem elegendő képesség miatt, nem folyhatnak be a' megyék helyesen a' törvényhozásba, már csak abból is elegendően kitűnik az utasítások' képtelensége, mivel a' megyék mint bizonytalan személyekből álló testületek, mellyekben soha sem nyilatkozik valósággal a' megyei többség,

hanem csak a' gyűlésben jelenlevők; hol tehát, a' mint látjuk is példáját, egy gyűlésben egyik, más gyűlésben a' másik rész határoz, egész bizonyossággal soha sem nevezhetők ez vagy amaz elv' pártolóinak; már pedig egy olyan személytől avagy testülettől, melly elég bátor magát a' törvényhozó test' vezetőjéül felvetni, annyit legalább is, és mulhatlanul annyit megkívánhatni hogy teljesen tisztában legyen ön magával az iránt mit akar.

Én tehát semmit sem szólok a' polgárok' közönséges választói képessége ellen, de tagadom akármelly választói testületnek, még a' fő városinak is, utasítói képességét.

Ezen elv mellett tanúsít az is, hogy a' kir. városok' belszerkezetét tárgyzó törvényjavaslatban az e' tárgyban megbízott szabadelmű kerületi választmány is jónak találta az utasítói jogot minden választóra ki nem terjeszteni, hanem e' célra külön testületet, a' képviselőket, ajánlotta. És ime, mi egyéb ez, mint közelítés azon elvhez, hogy a' tömegek nem birnak tanácskozái képességgel? Azonban mit titkoljuk magunktól a' dolgot, 's mire valók csak a' túlfinomított különböztetések és meghatározások? Az ember soha se kövessen valamelly

elvet félig, mert ez a' legnyomorultabb dolog. Vagy azt kellett volna tehát kimondani, hogy minden választó egyszersmind utasító is, vagy pedig azt, hogy egy választó sem utasító. Az egész képviselők' utasítói jogát megalapító szabály fonákság, toldozás, és palliatív eszköz ¹⁾).

-
- 1) Meg kell jegyezmem, hogy a' képviseleti rendszert, azaz a' kettős fokú választást, szintolly kevésbé értem mint a' követeknek utasítást adni jogosított külön választott képviselőket, vagy is a' kettős fokú utasítói jogot. Mire való ez a' kettős fokú választás? Mert félni lehet talán, hogy a' nagy tömeg nem lesz képes maga a' követet jól megválasztani!? De hiszen a' választókat megválasztani még nehezebb, mivel amott csak egyet, itt pedig többet kell választani. Azonban nemcsak azért helyesebb az egy fokú választás, mivel e' szerint egyet és nem százakat kellettén az elsőfokú választóknak választaniok, könnyebben történhetik meg a' választás, hanem mindenek felett elsőséggel bir a' kettős fokú választás felett az egy fokú már csak azért is, mivel azon bizonyos egyet, azaz a' követet, annyival is könnyebb megválasztani, mert a' követségre igénynyel bírók rendesen olly kitünő egyének szoktak lenni, kiket már csak ezért is sokkal könnyebb kiválasztani mint a' százakra menő kettős fokú választókat. Ezek szerint tehát épen a' követválasztás az, melly legkönnyebb mindennemű választások között, minek tehát ezt összebonyolítani? Mint láttuk, tehát azt nem lehet mondani, miszerint azért, hogy valaki képes a' kettős fokú választ-

Ebből azonban én nem azt vonom ki, hogy csak azok válaszszanak, a' kik utasítanak, hanem, ha az utasítás' barátja volnék, azt mondanám, hogy azok utasítanak, kik választanak; mint hogy azonban én az utasítói jognak nem vagyok barátja, egyszerűen azt mondom, minden polgár válaszszon, de senki se utasítson. Hagyjuk az országgyűlésen kívüli befolyást és tanácsadást, — de ezeknél aztán hagyjuk meg! — a' sajtóra, és a' népgyűlésekre, melyekben a' közvélemény nyilvánulhat eléggé, 's ne erőlködjünk mesterséges utakon és módokon szűr-csölgetni az utasítói képességet.

Én tehát a' választói jog ellen semmit sem szólok, és mindenesetre szükségesnek tartom azt minél szélesebben kiterjeszteni, de itt megállapo-

---

tók' megválasztására, nem következés, hogy a' követ' megválasztására is elegendő képességgel bírjon. 'S azt sem mondhatni, hogy e' nagy forrongás' és alkalmatlanság' kikerülése végett kívánatos a' kettős fokú választás, mert hiszen a' kettős fokú választás nehezebb is, és multhatlanul még több forrongást és alkalmatlanságot is von maga után.

A' kettős fokú választás az okoskodók' nevetséges fogalma; merő haszontalanság, tulfinomítás, üresség, ha ugyan nem veszedelem. Inkább kevés közvetlen választó, mint számosabb kettős fokú, mert csak így szilárd alapú az alkotmányos élet.

dom, és határozottan tagadom, hogy a' választásokon felül még az utasításadásra is elegendő képességgel bírna, akár most, akár pedig ezredek múlva, a' nép. Ennél fogva, parlamentaris kormány alatt, ha a' követek elegendő számmal vannak, 's mindenek felett ha szabad sajtó van, 's a' kérelmezési jog is közönséges tulajdon, az utasításokat nem csak sürgősségűeknek, de még akadályozóknak is tartom.

Ez azonban még nem mind az, mit hathatósan vélek elmondhatni az utasítások ellen.

Az utasítások annyival inkább fonák dolognak mutatkoznak, minél figyelmesebben tekintjük azokat a' gyakorlati életben.

Már most is, midőn pedig csak 49. választói kerületre van az ország felosztva, minő kevés olyan ember jut minden megyére, kik elegendő képességgel bírnak, hogy magokat az országgyűlés vezetőinek, avagy intézőinek felvethetnék; és minő temérdek becsületes, de elegendő képesség nélküli táblabíró foly be már most is az utasítás készítésbe? Mert én nem vonom ugyan kétségbe, „táblabiráinkban“ a' jó akaratot és tiszta hazafiúságot, de tagadom, hogy néhányon kívül, kiket

jobb volna, magok szárnyára eresztve, országgyűlésre küldeni, általában véve, elegendő törvényhozói bölcsesség volna benne. 'S ha figyelmesen vizsgáljuk, egy tekintetre át lehet látni, hogy az utasítások' készítőjének nem elegendő dolog kiszolgált szolgabírónak, terjedt testű embernek, és röviden olly félig nagyon egyszerű földművelő, félig torkos prókátor embernek lenni, minők a' mi megyei nevezetességeink rendszeren lenni szoktak. Maga sok ollyan követ, kiről egyébiránt talán azt mondanók, hogy kellően betöltene egy helyet még parlamentaris kormány melletti országgyűlésen is, nem volna elegendő képesség utasítás készítésre, mert ha ugyan nem csupán holmi sérelmek' orvoslásának sürgetését foglalják magokban örökké az utasítások: ugy az utasítások készítőjének, mint mondani szokták, „ministerialis eszünek“ kell lenni. Mivel bárminő szép és magas feladat legyen a' követség, sokkal könnyebb ott, jelenlevén, a' tanácskozás' kifejlődéséhez képest szavazatát ide vagy oda adni, mint a' szavazást távolról és pedig előre így vagy amúgy meghatározni. Hogy pedig, nem mondom a' kortestömeg, hanem még magok sok híresztelt vidéki nevezetességeink is, kik, nem kétlem, igen jóakaratuak, és

talpig becsületes emberek lehetnek, egyszersmind ministerialis eszűek is volnának, 's mindenek felett pedig, hogy ilyen emberekkel elegendő nagy számmal bíránk, avagy kinézésünk lehetne, hogy valaha birni fogunk a' jövőben: azt csak senki sem fogja állítani.

Ha azonban így vagyunk jelenleg is, mint leszünk különösen még akkor, ha nagyobb számú követeink és választó kerületeink fognak lenni? Fog-e akkor, nem mondom elegendő, de csupán egyetlen, az utasítói jogra, elegendő képességű ember is minden követ után esni? Mert azt hiszem, mindenki átlátja, mikép ha a' követek' mostani igen csekély száma például 500-ra emeltetnék is, akkor is igen ott lennének, a' hol most vagyunk, ha azon esetben is csupán ötven és néhány utasítással láttatnék el az alsó tábla mind-össze. Vagy minden utasítás nélkül kellene tehát azon esetben a' követeket küldeni, 's ekkor a' megyék, mint választói kerület, mostani állapotjukban is — ha t. i. egyébként mostani helyzetökben lehetnének — megmaradhatnának, megjegyezvén azonban, hogy mindenik lakosai számához mért arányban választana követeket. Vagy pedig ugyanannyi választói, 's illetőleg utasítói kerületnek kellene

lenni, a' hány a' követek, vagy is az alsó táblai szavazatok' száma volna. És mint emlitém, most sincs elegendő emberünk 49. megyére, kik az utasítás készítésben megütnék a' kellő mértéket, hát még ha annyi száz utasító kerületünk volna, hol vennők az ezekhez megkivántató egyéneket?

És ezen pont annyival nagyobb figyelmet érdemel, mivel, legalább *fictione juris*, azt kell hinnünk, hogy minden megyéből a' legértelmesebb 's legképesebb ember küldetik követül, es így tehát a' kevesebbé képesek utasítják a' náluk képe- sebbet. De ha nem vesszük is fel, hogy a' követ a' legképesebb az egész megyében, az legalább mindenestre áll, hogy választóinak legnagyobb részénél képesebb, már pedig, mivel a' többség határoz, ezen esetben is a' kevesebbé képesek fogják a' képesebbet utasítani.

Az utasítói jog tehát már csak azért is teljesen képtelen, mivel ezt a' kevesebbé képesek gyakorolják a' képesebbek felett. Szólottak ugyan némellyek az újabb időben, miszerint rekesztesse- nek ki az úgy nevezhető *incapacitások* az utasítói jog' birtokából, 's egyedül a' *capacitá-* soknak hogyassék meg az: úgy de, mint láttuk, ha az utasítói jogot valamelly külön választott tes-

tület gyakorolná, ez nem volna egyéb, mint újabb nemű haszontalan bonyolítás; ha pedig netalán valamelly választmányra bíztnék a' képesek' osztályozása, akkor bátran el lehetne mondani, hogy a' capacitás és incapacitás közötti különböztetés nem volna egyéb, mint egyedül ruha szerinti különböztetés.

Azt mondani pedig az utasítói jog mellett, hogy annak természet szerint továbbá is fenn kell maradnia, mert hajdan minden nemes ember személyesen részt vett a' törvényhozásban, 's ennek folytán jött aztán létre később, a' követek' küldésével, az utasítói jog, mint történeti előadás igaz ugyan, de mint ok és védelem, épen haszontalan beszéd; mert nem arról van itt szó, hogy jött létre az utasítói jog, vagy pedig hogy volt ezelőtt, hanem arról, hogy legyen ezután.

És mint egy zárjel között legyen mondva, illy nem-okot, hanem csupán históriát, sokszor lehet nálunk, okul előadva, hallani.

Mi pedig azon ellenvetést illeti, hogy ha majd utasítások nem fognak lenni, az elvet illető győzelem teljes mértékben a' választástól függvén, a' választások kétszeres fontosságot nyernek, 's e'

miatt minden rossz szenvedély, minden pártosság, minden kiesapongás kétszeres élénkségbe fog jöni, attól sem kell félni, mert a' követek száma szaporítottván, ha ugy tetszenék ugyanannyi választókerület lehetne, a' hány választandó követ volna, 's ennek folytán sehol sem fogna annyi választó lenni, mint a' mennyi a' kiesapongásokra megkívántatik, mivel, mint jól tudjuk, épen a' nagy tömeg az, melly a' botra kerekedést főleg eszközli. És, hogy a' kérdést annyival inkább egyszerűsítsem, mindenki át fogja látni, miszerint csupán a' mostani állapotot véve fel, ha még inkább összeszorítanók a' választásokat, 's a' követek nem 49., hanem egy helyen választatnának mindnyájan, akkor még nagyobb erő-megfeszítésre levén szükség, hogy valaki megválasztattassék, még nagyobb volna a' korteskedés is, 's ennél fogva, ha nem 49., de több választó kerület volna, akkor még kisebb erő-megfeszítés, és következőleg korteskedés, fogna történni.

Hogy pedig már jelenleg sem felelnek meg az utasítások a' szükségnek, és csupán akadályul szolgálnak, arra nézve egy példát hozok fel. Az 1843-i országgyűlésen a' királyi városok ügyét elrendező törvény javaslat' elkészítése végett, ke-

rületi választmány küldetett ki, melly az alsó tábla' legkitünőbb' tagjaiból állott. A' javaslat elkészítettett, 's nagy szerencsére, mennyiben a' belszerkezetre vonatkozott, az utasítások bevárása nélkül, azonnal tárgyalás alá vétetett. A' tárgyalás alatt azonban minduntalan kitűnt, hogy még ezen, a' tábla válogatott tagjai által készített, munkálatban sem lehet szóról szóra megegyezni. Ha tehát, — és ez igen természetes, — még az alsó táblai legkitünőbb egyének sem képesek olly szerkezetet készíteni, mellyet az egyébiránt velek szellem és elyben rokon többség az utolsó betűig elfogadhatna, hát ugyan azon vidéki nevezetességek, kik az utasításokat készítik, hogy tudnának ollyas valamit csinálni, a' mi, minden tekintetben, megütné a' kellő mértéket? De menjünk még tovább egy lépéssel, és gondolkozzunk, mi lett volna ezen rendezési munkálatból, ha előbb utasítást kértek volna a' követek iránta? Legjobb esetben bizonyosan az, hogy a' megyék látván, mikép a' munkálatot az alsó tábla' legkitünőbb tagjai készítették, azt mondták volna követeiknek, hogy ők a' javaslatban egészben és részletenként mindenben megegyeznek. Ebből aztán az következett volna, hogy mindazon czélszerű apró nyese-

getések, toldások és, egy szóval, javítások, melyek a' törvény javaslatban az első tárgyaláskor tétettek, szükségképen mind kimaradtak volna. És aztán, szóljon még valaki az utasítások mellett!

Az utasítói jog tehát, valamint általában véve az egész helyhatósági szerkezet, megállhat ugyan mint pótlék a valami jobbnak], a' parlamentaris kormánynak, de ebből az következik, hogy ha a' pótlott egyszer megvan, akkor nincs többé szükség a' pótlékra. Azonban nem csak hogy szükség nincs többé ez esetben a' pótlékra, hanem csupán akadályul is szolgálna, mivel a' parlamentaris kormány tanácskozást feltételez, utasításokkal pedig tanácskozni nem lehet, mivel az csak akkor történhetik meg, midőn a' szavazatok előre nincsenek megkötve, már pedig ha utasítások vannak, a' szavazatok előre meg vannak kötve. Kizárni pedig az országgyűlésről a' tanácskozást, annyit tesz, mint kizárni a' legszükségesebb dolgot. 'S ha az országgyűlésen az utasítások szerint történik a' szavazás, akkor kár is országgyűlést tartani, mivel sokkal kevesebb költségbe kerülne, ha a' kormány pósta útján értekeznék a' megyékkel, 's ez úton szerkezténék egybe aztán a' törvényeket.

Parlamentaris kormány alatt azonban épen képtelenség volna, ha utasításokkal láttatnék el az országgyűlés, mert ha általában véve mindig, különösen parlamentaris kormány alatt van az országgyűlésen mulhatlanul szükség a' tanácskozásra, mivel ez esetben az országgyűlés nemcsak törvényeket alkot, hanem, ezen felül, közvetve legalább, egyszersmind intézi is az országnak mind bel mind kül politikáját, azaz kormányoz.

Parlamentaris kormány alatt maga a' követi tábla, vagy is annak többsége kormányozván, — mert, mint láttuk, a' fejedelem erkölcsileg kényszerítve volna, mindig a' többség' kebeléből választani a' ministereket, — a' követi tábla mintegy nagy nemzeti eskütszék áll a' kormány irányában; mint ilyennek azonban függetlennek, önállónak kell lennie. De ha a' tagok utasításokkal volnának megkötve ez nem történhetnék, 's ekkor a' követi táblának, mint ilyennek, nem lehetne önálló saját elve, és meggyőződése, melyet követhetne, 's melyet egyedül kellene követnie; önálló saját elv és meggyőződés nélkül pedig kormányozni nem lehet. És hogy ha általában arról lehetne szó, hogy egy független követi tábla veszélybe ejtené az alkotmányt, akkor semmit sem szólnék: ámde

ezen kifogás nem áll, és az olyan nemzetnek, mellynek az egész ország által választott követi táblája ezt tehetné, különben sem volna semmi jövője, mert az ilyen nemzet' kebeléből, nem mondom, csupán a' józan alkotmányos életre való hajlam, képesség, és polgári erény, de mindenesetre még az egyszerű becsületesség is kihalt.

Es végtére, minden kétségen kívüli ugyan, hogy a' felség a' nemzetnél van, de a' felség nem illeti jogosan a' nemzetnek egy magánálló részét sem különvéve; vagy is, a' nemzetfelség nem kezelhető helyesen és czélszerűen a' nagy országban, alosztályilag külön, apró országok által. Már pedig a' helyhatóságoknak, 's különösen az utasítói jognak, épen ez volna alapelvök. Nevezzenek az egyes részek csupán követeket, kik az országgyűlésen mint tagok a' nemzetfelség elvének, vagy is a' törvényhozó hatalomnak, alkotó részei legyenek. A' nemzet 's az ország, nem a' megyék egyenként, hanem csupán együttvéve, 's ennél fogva a' megyéket semmi különös önállás sem illetheti, és ez nem is egyéb, mint ezen elv: status in statu.

Ha pedig a' sérelmeseknek vélt kormányi rendeletek' visszavethetését, a' köz igazgatási ható-

ságot, a' köz hivatalnokok' választását, 's az igazság' kiszolgáltatását illető jogokon kívül, még az utasítói jogot is elveszszük a' helyhatóságoktól, akkor azoknak már nem marad egyéb hátra, mint egyedül a' szabályhozási (statutarius) jog.

3) Azonban a' szabályozási jog is teljesen képtelen és anarchicus elven alapúl; legalább azon kiterjedésben, mellyben most van lehetlen józanul helyeselni.

Szabályt ugyan is ott lehet hozni, hol a' törvény vagy éppen nem, vagy nem eléggé részletesen rendelkezik; ugy de ezen eseteknek mindenike törvény hiányt mutat, mi egy általában nem válik dicsérétére a' törvényhozásnak, mellyet tehát minel előbb törvénynyel és nem szabálylyal kell pótolni, mert különben minden hatóságnak külön törvénykönyve fog lenni.

A' szabályhozási jog, nem is egyéb, mint törvényhozási jog a' fejedelem' kirekesztésével, 's ez ismét rend — sőt alkotmány ellenes.

Felhozatik a' szabályhozási jog' védelmére, hogy lehetnek sőt vannak a' helyhatóságoknak olly apró vagy legalább helyhez kötött szükségeik, melyeket a' törvényhozásnak belátni és ellátni nem

lehet, 's mellyeket egyedül magok a' helyhatóságok képesek helyesen és czélszerűen elintézni. És én megismerem, hogy ezen állításban igazság van, de azt hiszem, hogy nagyon is sokat tömünk a' gyakorlati életben ezen állítás' köpenye alá. Így például rendkívül károsá válható, 's valóságos anarchiát megalapító elv, hogy a' polgárőrsereg' mikénti felállítását magok a' városi helyhatóságok intézzék el; de a' felebbi állítás nem is annyira a' helyhatóságok, azaz provinciák, mint inkább csak a' községek szabályhozási joga mellett szól, minek, csak rendőri ügyekben ugyan, én sem (lásd alább) vagyok ellene. A' megyék, mondám, ezen állítással nincsenek védve, mert az olyan szükséglet, mellyek egy megyét érdekelnek, nem lehetnek annyira csekélyek, hogy az összes törvényhozást ne érdekeljék, mivel e' helyen a' megyék' rendőri intézkedését nem értem, azt tartván (l. alább) hogy a' rendőri intézkedések minden egyes községet a' maga körében külön érdekelnek. Azt tartom ugyan is, hogy rendőri ügyek nem lehetnek megyei helyhatóságok' feladatai, egyéb ügyekben pedig nem lehet olly eset, melly csupán valamely megyének, 's nem egyszersmind az összes törvényhozásnak is érdemlené meg figyelmét és gondos-

ságát. És mintegy zárjel között legyen mondva, ezen ok nemcsak a' megyék szabályhozási joga ellen különösen, hanem általában, a' megyei vagy is provinciaális helyhatóságok' elve ellen is teljes mértékben áll.

Én tehát a' községeknek, csak a' rendőri ügyekben ugyan, szabályhozási jogot ohajtok engedtetni, de ezen felül anarchicusnak tartom ezen jogot. 'S ha még elegendő volna a' szabályhozási jognak [mind a' megyékre, mind magokra a' községekre is a' rendőri ügyeken felül] védelmére azon mondás, mellyben pedig némellyek különös nagy erőt találnak, miszerint a' szabályhozási jog nem veszélyes, mivel fel lehet venni, hogy a' szabályok soha sem alkottatnak az illető helyhatóságok' érdekei' ellenében, még semmit sem szólnék; de akár legyen ezen védelem igaz, akár nem, az semmit sem tesz, mivel legtöbbször épen az a' baj, hogy sokszor nagyon is az illető helyhatóságok' érdekében alkottatnak a' szabályok.

Ha pedig a' helyhatóságoktól ekkép még a' szabályhozási jogot is elvettük, akkor a' helyhatóságokat semmivé tettük. 'S e' szerint láthatjuk, hogy mivel minden jogát el kell a' helyhatósági szerkezetnek vennünk, az többé fenn nem maradhat.

És, ha olly közönségnek írnék, melly a' gyakorlati életből ismeri a' parlamentaris kormányt, ezennel letenném tollamat, de minthogy ez nem így van, még néhány szót kell tennem arról, mi az a' parlamentaris kormány, mellyért cserébe adni óhajtom a' helyhatósági szerkezetet, hogy így aztán kitűnjék, miszerint a' helyhatósági szerkezet nem maga a' jó, hanem annak t. i. a' parl. kormánynak, csak pótléka, 's hogy én nem azért óhajtom a' helyhatóságok' megsemmítését, mint-ha ellenszenvvel viseltetném irántok, de mert azoknál egy más sokkal jobbat ismerek és óhajtok, 's mellyet minden valódi alkotmány-barátnak óhajtani kell, a' parl. kormányt, melly azonban a' helyhatóságokkal nem fér össze.

És, kérdem én, nem (sz. István' ismeretes, nevetséges, sőt) a' hazára nézve káros elvnek folytán miszerint „egy nyelvvel nem elég erős a' hon“, vagyunk-e most is annyira elmaradva; 's nem épen úgy mindenben szükségét érezzük-e hazánkban az egységnek, mint épen a' nyelvben, sőt maga a' nyelvzavar is ugyan mi egyéb miatt öröködött meg nálunk, mint az által, hogy politikailag nem forrtunk össze az egységben, hanem

örökké széthúzásban tengődtünk? A' középkorban a' boldogtalan magyar királyok a' helyett, hogy a' magyar elemben összpontosították volna az országra vándorolt idegeneket, külön kerülettel, külön helyhatósággal látták el azokat. És mi egyéb a' parlamentaris, azaz ministeri öszepontosított kormány, mint, ellentétben a' helyhatóságokkal, egység a' hazában, nemzetiségben, törvényben és végrehajtásban? 'S mi egyéb a' helyhatóságok, mint megörökítése a' széthúzásnak, megörökítése az anarchia felé való gravitálásnak? És valóban, igaz ugyan, hogy jobb intézmény' nem léteben, a' helyhatóságok tarták fenn a' magyarban bizonyos szikráját az alkotmánynak, óh de bár soha se ismertük volna a' helyhatóságokat. Bár, volt volna saját öszepontosított kormányunk, mert ugy most hasonlíthatlanul erősebbek és civilisáltabbak volnánk mind az alkotmány' mind a' nemzetiség' mezején! Örülök én, hogy legalább helyhatóságaink voltak a' mult időkben, de vérző szívvvel fájlalom, hogy csupán helyhatóságaink voltak, 's bálványzás helyett inkább átkot mondanék a' helyhatósági szerkezetre, melly megtartá ugyan a' magyart, de megtartá tengődésben és nyomorúságban!

Én tehát forrón óhajtom, hogy szűnjenek meg
 helyhatóságaink, de szűnjenek meg nem azért,
 hogy ezen mostani egyetlen alkotmányos biztosíté-
 kunktól is megfosztassunk, avagy hogy ezt vala-
 mely csekélyebbel cseréljük fel: hanem szűnjenek
 meg csak úgy, ha ezek helyett egy sokkal fonto-
 sabb biztosítékot, parlamentaris kormányt nyerhe-
 tünk. És éppen azért, mivel eddigi biztosítékunk-
 kal meg nem elégedhetünk, mert hiszen az istenért!
 magunk látjuk elmaradásunkat, czélszerűbb eszköz-
 ről kell gondoskodnunk, és ezt annyival is inkább,
 mivel új korunkban, új szükségek, új intézkedések
 vannak, 's ezek új eszközöket, új műszert kíván-
 nak. Hiszen az egész hazában tulságig mindenütt
 a' kormány ellen van panasz és kifogás; javítsuk
 tehát kormányformánkat! Tekintsünk figyelemmel
 a' parlamentaris kormányu országokra; vetkezzük
 le az összpontosítás elleni nyomorú balitéletünket;
 hasonlítsuk magunkat hidegen, mint férfiúhoz illik,
 túlságózott nemzeti büszkeség és elfogultság nél-
 kül más alkotmányos nemzetekhez; 's óvakodjunk
 kimondani, avagy éppen elhinni, azon nevetséges
 állítást, melly, bizony töredelmes szívvvel mond-
 hatjuk, még nem régiben is, mindenikünk' agyát
 elkábitotta, miszerint a' franczia és angol alkotmány

is szükségét érzi annak, mivel mi birunk, a' helyhatóságoknak; 's mindenek felett pedig azon eszme iránt jőjjünk elvégre tisztába, miszerint a' nemzet' alkotmányos szabadsága, nem annyira abban áll, hogy főleg az egyesek minél függetlenebbek legyenek, hanem hogy főleg a' nemzet' összege legyen minél függetlenebb, azaz hogy ki legyen emelve az országgyűlés kiskoruságából, 's ne legyen csupán „Petitions Landtag,” hanem a' mit kíván, azt valósággal törvénybe is tudja iktatni; higyjük el, hogy minden bajainknak és hátramaradásunknak, nem ugyan az alkotmány szó' tiszta fogalmában, hanem a' mi alkotmányunkban 's annak hiányaiban és tökéletlenségében van. Igen is, alkotmányunk oka elmaradásunknak melly még csak saját nemzeti kormányt sem biztosított ez ideig, a' felséges austriai ház' országlása alatt, mellyről, jól meg kell jegyezni, e' czikkben azért nem tétetik többször említés, mivel nem ő róla, hanem csupán azon kormányról van szó, melly ő alatta volna.

És minthogy sokan lehetnek, kik még az eddigiekből sem vették ki, mi legyen tehát a' parlamentarizmus kormány, nem fog ártani e' helyen, vázolatban, egy kis ismertetést nyújtani arról, mily-

lyen legyen a' parlamentaris kormány a' gyakorlati életben.

Először is saját ministeriumnak kell lenni. A' ministerium pedig felelős levén, ezen elvből önkényt foly, miszerint semmi nemű kormányi rendelet sem bir érvénnyel, az illető ügyi minister' aláírása nélkül. Ez által lehetlenné tétetik a' királyi személyes kormány, vagy is as önkény, mert a' király sérthetlen, azaz feleletre nem vonható, 's a' felelettel nem tartozó ember' kormánya: önkény; épen ezért aztán a' király felelős kormány mellet is sérthetlen és feleletre nem vonható ugyan: de semmit sem is adhat ki egyedül a' maga neve alatt, a' minister pedig, ki aláírja, felelettel tartozik az országgyűlés előtt. És a' mi legfontosabb az egészben, abból áll, hogy az országgyűlés ugyan senkit sem tehet miniszterré, de az alsó táblának hatalmában áll akármelly ministeriumot is leléptetni a' kormányról, mivel az évi költségvetés elébe terjesztvén, ezt megtagadhatja. Ebből aztán az következik, hogy a' fejdelem erkölcsleg kényszerítve van a' ministeriumot mindig a' többség' kebeléből választani, 's ha a' többség változik, a' ministerium is változik. Ez által válik aztán parlemeptarisá a' kormány.

Azt mondani a' felelős ministerium ellen, 's azt hozni fel mintegy semmiségének megbizonyítására, miszerint hol vonatott tehát valamelly felelős ministerium feleletre, vagy is hol büntettetett meg tehát valamelly felelős ministerium, nagyon fonák okoskodás, mivel ezen szándéklott ellenvetés épen nem ellene, hanem mellette, és pedig legtöbbet bizonyít a' felelős ministeriumnak. Épen ebből tetszik ki, mennyire jó a' felelős ministeriumnak alapelve, mert még nem is volt rá szükség, hogy valaha valamelly felelős ministeriumot büntetés alá kellett volna vonni¹⁾. És ez nagyon természetes. A' felelős ministeriumban ugyan is nem annyira azért van a' legfőbb alkotmány-biztosíték, mivel a' ministeriumot büntetés alá lehet vonni, hanem mivel [a' követek' többségére van szükség, hogy valamelly ministerium létre jöhessen, 's kormányon ülése alatt sem máskép, mint a' többség által kormányoz, melly ha őt egyszer elhagyja, azonnal megszűnt ministerium lenni. Nem az a' biztosíték, hogy a' ministert börtönbe lehet zárni törvényesen,

---

1) Így áll a' dolog rendes állapotban, mert a' Polignac esetét midőn bizony büntetés alá vonatott a' ministerium, rendes állapotnak sem egy sem más részről nem lehet venni.

hanem az, hogy nem léphet a' kormányra más, mint a' kit a' többség gyámolít. És kétségtelenül az ilyen ember is hibázhat ugyan, de a' többség ellen semmit sem tehet, már pedig ha igaz, hogy csak az tartható igazságnak, a' mit igaznak lehet bebizonyítani: úgy alkotmányos országokban is az, és csak az a' helyes, mit a' követek' többsége annak tart; és, nem kétlem, a' követek' többsége bizonyosan sokszor csalatkozhatik, de végtére is ez azon egyetlen testület, melyre a' „helyes“ nek megítélését alkotmányosan bizhatni. Fel lehet azonban venni, hogy ha e' téren történnek is kisebb hibák és tévedések, nagy bűnök bizonyosan nem jönnek elő. És ez nem is lehet máskép, mert mint egy régi bölcs mondá, ha az ember mindennap megvizsgálná magát, ez által olly ellenőrség alá jőne személye, mellynél fogva soha sem lehetne eltán torodnia. Ámde a' felelős ministerium kitéve minmindennap a' szabadsajtó (mert e' nélkül felelős ministeriumot képzelni sem lehet) czikkeinek a' parlamenten kívül, 's a' tagok' beszédeinek a' parlamenten belül, bizony akaratlanul is kénytelen mindennap megvizsgálni magát, 's vigyázó lenni lépteiben. 'S az ilyen emberek, mint érintém, hibázhatnak, tévedhetnek, de vétket avagy bűnt el nem követ-

hetnek, mert a' követek' többsége által gyámolított ember, különböző időkben, különböző meggyőződésű és elvű lehet ugyan, de bizonyosan mindig egyaránt felül bizonyos színvonalon (niveau) a' közérkölcsiség' mezején.

Ebből világos, hogy, minden legkisebb félelem nélkül, telhető szabaddá lehet és kell a' felelős ministeri kormány' kezét tenni; azaz nem kell rettegni semmit a' helyhatóságokat feláldozni, mert hiszen felelős ministerium mellett, maga a' nemzet, vagy is az országgyűlés, azaz a' parlament kormányoz, és azért neveztetik aztán a' felelős ministeri kormány parlamentaris kormánynak. 'S ha ugy tetszik, ez nem is egyéb, mint helyhatósági szerkezet, csak hogy nem megyei, hanem országos helyhatósági szerkezet, országos önkormány.

Mi egyéb tehát a' ministerialis kormány, mint országos önkormány; 's mi egyéb a' ministerialis kormánynak nem-léte mint az országos önkormánynak, a' nemzeti önállóságnak, nem-léte; 's mi egyéb a' megyei önkormány, mint mind-össze is egy részbeni (partialis) önkormány; 's mi egyéb az országos önkormány melleleg, mint felelős kormány, vagy is olly végrehajtási műszer, melly egy testté forrasztja össze a' kor-

mányt és a' nemzetet; 's mi egyéb a' megyei önkormány mellest, mint felelősség nélküli kormány, vagy is, olly végrehajtási műszer, melly ellenséges táborba állítja a' kormányt és a' nemzetet, azaz, rendszeriti és meg örökíti a' széthuzást és az anarchiát!?

Egyedül arról van tehát szó: országos önkormány legyen-e, melly valósággá tévén az alkotmány szót, nagyszerűen összeforrasztva tartja a' kormányt és a' nemzetet, 's felelős végrehajtási műszert állít elő; vagy pedig megyei önkormány, melly töredékessé téve a' nemzetet, felelősség' terhe nélkül is jár el, 's mindenek felett pedig, egy alkotmányon kívüli kormány' létre jövését eszközölven, ezt és a' nemzetet örök ellenségeskedésbe helyezi.

És tekintsük meg csak figyelemmel mi temérdek mindent nyújt ezen országos helyhatóság vagy is önkormány, mit a' megyei helyhatóságok nem képesek megszerezni:

A' parlamentarizmus nemcsak biztosítéka, hanem maga legfőbb lényege is az alkotmányos életnek. És mivel nálunk ilyen kormány, melly a' világon mindenütt fennálló nézetek, és jelentése szerint a' szónak, egyedül nevezetik alkotmá-

nyos kormánynak nincsen, ezen oknál fogva, — nem annyira tehát más hiányainkért, — nem teszünk számot az alkotmányos nemzetek' sorában, 's ezen oknál fogva nem egyéb, tulajdonképen véve, a' mi alkotmányunk egy nagy csalódásnál; sőt igazán véve nekünk épen nincsen is alkotmányunk, legalább olyan alkotmányunk, minőt ezen nevezet alatt a' világon mindenütt értenek, valóban nincsen. Ezért azonban ne essünk kétségbe, mert akarván a' valódi alkotmányos életet, akarnunk kell annak legfőbb lényegét és legfőbb biztosítékát, vagy is akarnunk kell magát az alkotmányos kormányt. És ha egyszer ezt komolyan akarjuk, akkor nincs földi hatalom, melly ezen józan és igazságos akaratunknak képes legyen ellenállani.

Hol parlamentaris kormány van, ott bizonyosan évenkénti országgyűlés, és szabad sajtó is van. Ott a' kormány, általában véve, mindig a' közvélemény' szavát követi. Ott nemzetiséget és alkotmányt érintő sérelmek soha sem követtetnek el. Ott a' belkereskedés nem áldoztatik fel szándékosan semmi nemű külérdeknek. Ott idegen katonaság nem hozatik az országba. Egy szóval, ott az országgyűlési többségnek akarata mindig törvényt válik, 's a' törvény mindig is végrehajtatik; a' tör-

vények' végrehajtására pedig szintolly szükség van, ha ugyan nem nagyobb, mint a' törvények' meghozatalára.

Különös figyelmet kérek mindenok felett azon állításra, miszerint a' törvények' végrehajtására szintolly szükség van, ha ugyan nem nagyobb, mint a' törvények' hozatalára.

És valóban nem lehet ember, ki tagadni volna képes, miszerint egyik legnagyobb bajunk, hogy nem hajtának végre törvényeink.

De mit álmodozunk mi a' törvények' végrehajtásáról helyhatóságok mellett?

Hogy hajtassék be a' nemesemberen az adó, midőn az illető tiszteknek felette állnak azok, kiken az adót meg kellene venni?

Nem egészen a' kormány, 's nem is az országgyűlés, nem is a' törvények iránti tiszteletlenség, hanem a' helyhatósági szerkezet oka azon roppant bajunknak, melly a' törvények' végre nem hajtásában áll.

Nem egészen a' kormány, mivel a' kormány legjobb akarata mellett sem tehetne meg mindent, hiányozván kezében a' törvényes eszközök.

Nem is az országgyűlés, mert az országgyűlés maga végrehajtó nem lehet, 's hiában is szab-

na minden végrehajtási el nem járásra büntetést, mert a' büntetés is szintugy papiroson maradna, mint maga azon törvény, melynek végre nem hajtása miatt a' büntetés meghatározottatott.

Nem is a' törvények iránti tiszteletlenség, mert hiszen ez maga is csak okozat, a' helyhatósági szerkezetből folyó okozat, és nem a' nemzet' jellemében gyökerező hiba.

Ez a' szerencsétlen dolog, miszerint nincs nálunk hatalom, melly a' törvények' végrehajtását biztosítaná, fog minket megölni, ha tovább is e' mellett maradunk.

Ne keressük tehát, mondom, sehhol másban a' hibát, mint alkotmányunkban, vagy is megyei szerkezetünkben, melly anarchiának rendszerítése, 's a' valódi kormánynak a' végrehajtó külön hatalomnak nem - léte.

Azaz nekünk nincs is rendes végrehajtó hatalmunk, vagy is kormányunk. Halljuk ezt! Még csak nincs is rendes kormányunk!

És hogy is álmodozhatunk mi, jelen helyzetünkben, akár jólétről akár rendről?

Parlamentaris kormány és összpontosítás mellett azonban hatalmas törvényhozó testet és erős kormányt nyernénk. Két olly dolog, mire nagy

szükségünk van, mi nélkül szabadság és rend nem is lehet, 's mi nélkül nemzeti nagyságról és jólétről még csak gondolkodni is képtelenség.

A' helyhatóságokkal erős kormányunk soha sem lehet. Parlamentaris kormány nélkül hatalmas törvényhozó testről pedig álmodni sem lehet. Hatalmas törvényhozó test nélkül pedig nincs virágzó és erős alkotmányos élet. Erős kormány nélkül pedig sem a' nemzet, sem az alkotmány biztosságban nem lehetnek, mert felteszem, hogy a' kormány alkotmányos kormány legyen, melly maga az alkotmánynak nemcsak biztosítóka, hanem egyszersmind legfőbb lényege is. Ha akarjuk a' szabadságot, akarnunk kell a' rendet is ¹⁾, 's ha akarjuk a' rendet, akarnunk kell az alkotmányos erős kormányt is, 's ha akarjuk az erős kormányt, akarnunk kell a' központi, azaz összpontosított kormányt is, mert a' mi nincs összpontosítva, hanem meg van oszolva, egyszersmind meg is van gyengítve.

---

1) A' szabadság' barátai nem követhetnek el nagyobb hibát és vigyázatlanabb lépést, mintha nincsenek kellő figyelemmel a' rend iránt, mert ez által a' legerősebb okot szolgáltatják ellenfeleik' kezébe magok ellen. És valóban nem kevesebb rend mint szabadság az, mire jelen zavaros körülményeink között, vagy inkább helyett, szükségünk van.

Kétségtelenül az összpontosítás önkényivé, azaz minden alkotmányos életet elnyomóvá is válhatik ugyan bizonyos körülmények között, és bizonyos esetben, azaz parlamentaris kormány' nem léteiben. És valóban örülteknek kellene lennünk, ha jelenleg megsemmítését óhajtanók helyhatóságainknak, 's mindent összpontosítva, kieresztenők a' hatalmat a' nemzet' kezéből, de, közbevetőleg, lehetlen meg nem jegyeznem, miként azon nálunk közönségesen elterjedt hit, hogy az összpontosítás minden esetben maga az alkotmányos nemlét, vagy is maga az önkény volna, valóságos vak-hit, csalképzet, fonák fogalom avagy éppen szándéklott ámitás.

„A' hajdankori hódítók, mond Cormenin az összpontosításról írott röpiratában, mindenféle tartományokat, köztársaságokat, 's királyságokat egymásra halmoztak birodalmukban, de éppen ezért alighogy behunyták szemeiket, az anarchia azonnal elő állott.“ — (A' magyar korona alatt van két külön törvényhozó test, nálunk és Erdélyben; ezen országok' mindegyikében különböző megyék, és kerületek, az utóbbiban továbbá székelyszékek, 's az ugy nevezett király földje (Szász-székek); az előbbiben pedig az ugy nevezett Horvátország, 's

újabbán ismét vagy ötven új helyhatóság lesz a városok. Hogy bizonyos felosztásoknak kell az országban lenni, azt természetesnek találom, de hogy ezen felosztásoknak nem kizárólag a' haza-egység' szempontjából kellene megtörténni, azt át nem látom. A' forradalom előtt Franciaországban is „provinciák“ voltak, de előjött a' halhatlan emlékü Sieyes, az egységi tisztult fogalomnak legelső bajnoka, ki a' „provinciák“ eltörlését és a' „département-k“ felállítását indítványba hozá, melly, Franciaországnak javára és dicsőségére, valóban el is fogadtattott, 's azon időtől fogva meg lőn alapítva az összpontosítás, mellyről Sieyes az említett időben ezt mondá: „Ez a' leghathatósabb és leggyorsabb eszköz Franciaországból egyetlen testet, 's annak minden népeiből egyetlen nemzetet alkotni.“ Később, a' juliusi forradalom' bevégeztével, midőn az összpontosítási mű tökéletesen bevégezve állott, egy valaki ezt mondá az akkor még élő Sieyesnek: „E' mű' alkotásában önnek is nagy része van. — Nekem is? — jegyzé meg mosolyogva Sieyes, — csak nekem van.) — „A' külön törvényhatóságok, mond Cermenin, nem egyebek, mint „anarchie organisée,“ mellyek megakadályozzák az egész

haza' összpontosítását, 's csak részben, azaz megyei-leg, engedik azt megtörténni. Az ilyen apró köztársaságok, vagy is kiváltságos testületek, azaz helyhatóságok rendetlen állapotban jók lehetnek, mint a' szabadság' men-helyei, de ministeri kormány alatt csak baj és akadályul szolgálnak."

Az összpontosított, azaz központi (centralis) kormánynak szükséges voltát, ha csak foederativ statusokat nem akarunk, kétségbe vonni egyáltalában nem is lehet. Mert, mellel legyen megjegyezve, mint nálunk vannak a' helyhatóságok, ezekben még csak következetes elv sincs, mivel ez csak úgy fogna meglenni, ha a' külön hatóság' (decentralisatio) elve, mind a' kormányra mind a' törvényhozásra ki volna terjesztve, azaz, ha mind a' törvényhozás, mind a' végrehajtó hatalom helyhatósági és nem összpontosított volna, holott most a' törvényhozásban összpontosítás van. Röviden; a' kormánynak az országban egynek, közösnek, azaz összpontosítottnak kell lenni, vagy pedig a' törvényhozásnak sem kell a' hadviselést és közbéke-fentartást illető ügyeken kívül összpontosítottnak lenni, mert hiszen ha közhatóság hozza a' törvényt, közhatóságnak kell azt végre is hajtani, 's ha nem egy közhatóság a' végrehajtó, akkor nem is

egy közhatóságnak kellene a' törvényhozónak lenni. Így tehát mint nálunk van, elvtelenül van, mivel, a' törvényhozási összpontosítás, 's a' végrehajtási decentralisatio, nem egynemű dolgok és ezek össze vannak keverve. Vagy legyen összpontosított kormány, ha már összpontosított törvényhozás van, vagy pedig legyenek felséggel, azaz külön törvényhozói hatalommal bíró megyék, vagy is foederativ rendszer, ha már nem akarjuk az összpontosított kormányt. Itt tehát e' kettő közül kell választanunk, 's én részemről, minden habozás nélkül, az elsőhöz állok, mivel felfogásom szerint a' foederativ rendszer valamelly egy ország' kebelében a' lehető legszerűcséltlenebb dolog; nem tagadom azonban, hogy egy egész világ részre igen üdves lehet, és ha van az örök békének jövője, csupán ezen úton van. A' foederativ rendszert ohajtani, valamelly egy országban, mellynél fogva az egyes helyhatóságok külön törvényhozással bírva, csupán a' közbékét illető dolgokban egyesülnenek, józanul és hazaszeretettel senkinek sem lehet. És én az amerikai egyesült statusokról sem irigylem azt, azonban tudom, hogy ott különös körülmények voltak. Korunkban, nemcsak az erő, hanem a' jólét is, lényegesen feltételezve van a' status egysége által.

'S nem is látom át szükségét, miért kellene józanul, a' hazát eldarabolva, mind megannyi apró köztársaságra osztani fel, ha egyébiránt egységben is lehet maradni. Tudom azonban, miszerint lehetnek körülmények, midőn a' status - egységet elérni nem lehet, midőn tehát csak arról van szó, vajjon teljesen szétváljanak-e az illető részek, avagy legalább foederativ egységben maradjanak; és ekkor, nem tagadom, természetesen a' lehető legjobb választás a' foederativ rendszer, mert ez legalább mégis némi egység. Mint látni lehet tehát, magában a' foederativ rendszer' elvében is, bizonyos, az egységhez való törekvés és gravitálás van. Ebből kitetszik, hogy a' foederativ rendszer, egyáltalában nem valami magánálló, hanem csupán viszonylagos becsű jó, 's ott tehát, hol valóságos és szilárd egységet, vagy is összpontosítást is lehet létesíteni, a' foederativ rendszer eszméjének pártolása valóságos bűn a' közhaza ellen, vagy nem bűn, hanem — együgyűség, és oktalanság. Ugy de én a' Karpáthoktól az adriai tengerig a' magyarokon kívül más nemzetiséget nem ismerek, 's ennél fogva a' foederativ rendszernek szükségét nem látva, határozott ellensége vagyok annak. 'S mindenkit, ki nálunk a' foederativ rendszert akarja,

— és szegény hazám! nem felettébb csekély ezeknek száma, — a' közhaza iránt káros sőt vétkestörekvésünek tartok. És ne is véljék horvát atyánkfiai, miszerint a' teljesebb összpontosítással, melly a' „Horvátország“ nevezetet megszüntetné, őket valamelly elnyomás érné, mivel az ő szabadságuk mint ők magok is tudják, eddig is nem a' „horvatságban,“ hanem a' „magyarságban“ (szélesebb értelemben véve e' szót) áll. És hiszen ha megmarad is a' „Horvátország“ nevezet, annyit mindenesetre követel magának a' magyar nemzet, hogy azon kapcsok, mellyek a' két ugy nevezett ország között léteznek, magyarok legyenek, azaz hogy Horvátország felett a' magyar nemzetiség álljon a' legfőbb polczon, ennél többet pedig akkor sem követelne senki, ha többé nem léteznék ezen nevezet: Horvátország.

Franciaországban sem volt meg eléggé a' haza egység a' forradalom előtt; ott is voltak külön tartományok, minők: Normandie, Bretagne, Picardie, Bourgogue, 's a' hajdani német Alsace, de a' forradalom, mint már említém, Sieyesnek páratlan bölcsességű indítványára, eltörlé ezen felosztást, 's ujat hozott be, melly szerint jelenleg nincsenek többé „provinciák,“ hanem csupán, „dé-

partement-k, “ ’s ekkép a’ határszéleken volt fél-német, fél-olasz, fél-spanyol népeségek egy tollvonás által beleolvadtak a’ franczia nemzetiségbe, ’s most egyenlő alkatrészei a’ „nagy nemzetnek.” Az eljárás és átídomulás ez esetekben igen világos. Megtörténvén a’ tény, sokan, leginkább azok, kik a’ nyelvet nem birják, zúgolódnak, de gyermekeikkel hévvel taníttatják a’ közhaza’ nyelvét, ’s más részről a’ statusnak sem szabad ezen tanulásnak könnyítésében semmit elmulasztani; a’ második nemzedék’ már csak hírből ismeri az eseményt, némelyekben ugyan még a’ nyelv’ tudása mellett is átszáll az idegenségnek egy kis magva, de ez semmit sem tesz, a’ harmadik nemzedék pedig nemcsak minden idegenséget elfeledett, hanem még áldja is azokat, kiket a’ nagyapák hajdan kárhoztattak; ’s egyről egyig mély törvényhozói bölcseséget tulajdonít azoknak.

Az összpontosítás legjobb nemzetileg terjesztője az ország erejének; legjobb nemzetiség olvasztó.

Összpontosítás nélkül nem is lehet nemzetegység, hanem e’ helyett több egymás mellett álló népiségek léteznek, minők: a’ magyar, székely, jász, kun, szász, és horvát. Összpontosítással

azonban a' Kárpátoktól az ádriai tengerig egyetlen nemzetiség van, a' magyar nemzetiség.

Egy nyelv sokat tesz a' haza' egységére, de ez még nem elég, 's a' közérőnek nagyobbítására nézve mindenképpen felett szükséges, hogy a' közélet minden ágaiban egység, azaz összpontosítás legyen; vagy is, hogy azon egység, melly már a' nyelvben van, a' nemzeti lét' egysége végett, a' közéletnek minden más egyéb ágaiban is meglegyen. A' haza' egységét a' nemzeti létet, vagy is a' nemzeti lét' egységét nem a' nyelv-egység, vagy legalább nem maga a' nyelv-egység, hanem a' köz-élet' minden ágaiban, törvényben, kormányban, igazság-kiszolgáltatásban, pénzügyben, közoktatási rendszerben, azaz mind a' politikai, mind a' polgári, mind a' nyelvi tekintetben, meglevő egység teszi; sőt ha megvan is a' nyelv-egység, de egyéb nincs, a' haza-egység, a' nemzet-egység még akkor schol sincs. Németország például szolgálhat.

Azonban, nemcsak hogy a' nyelv-egység nem sokat ér a' politikai és polgári egység nélkül, sőt a' politikai és polgári egység, ha nem volt is meg korábban a' nyelv-egység, megszerzi azt. Franciaországot nem annyira a' nyelv egység, mint inkább

a' politicalai és polgári egység teszi olly erőssé; sőt nagy részben még nyelv-egységét is politicalai és polgári egységének köszönheti.

Elég az, hogy minden országban alkot a' természet különbségeket anyagilag, ne neveljük ezen különbségeket a' szellemiek' felállításával.

Valamint egyes embereknek, ugy egyes hatóságoknak is bizonyos szeszélyei, rög-eszméi vannak, szükségtelen tehát a' hatóságok' számát az országban nevelni, mert ez által egyszersmind a' rángatózást, zsibbadozást, 's a' veszélyes versenyzést szülő eszközöket is neveltük. És különben is mindig azt szokták az alkotmányos életnek annak ellenségei felhányni, miszerint az alkotmány a' határtalan önkényű uralkodáshoz mérve, végtelenül lassú kormányzási út, 's csupán eldarabolója a' nemzet erejének, 's ébresztője a' nép szeszélyeinek. Hogy tehát minél kevesebbet lehessen ezt ellenünk idézni, igyekezzünk alkotmányunkban csupán egy hatósággal az országgyűléssel birni, különben is ez sokkal alkalmasabb út az alkotmányos élet' virágzásban tartására, mint a' megyék, 's ne lassítsuk a' kormányzást, ne daraboljuk el még inkább a' nemzet' erejét, ne ébresz-

szük sükségtelenül a' nép' szeszélyeit , azaz ne tartsuk meg a' helyhatóságokat.

És hiszen, bizony különben is igen nehéz dolog' valamelly nemzet' kebelében az egység, mert annyi személyek között, mellyek valamelly nemzetet alkotnak, -lehetlen, hogy eredetileg temérdek különbség ne létezzék; már pedig csupán valamelly társaságban is, hol csak néhány személy van jelen, ha azok között tetemes különbségek léteznek, bizonyosan ki fog közöttök az egyenetlenség törni, 's a' jó házi gazda, kinek illy vendégei vannak, nem azon igyekszik, hogy czivakodni engedje, hanem hogy telhetőleg összhangzásban tartsa őket egymással.

Alkotmányos nemzeteknél a' házi gazda' szerepét az országgyűlés viszi, 's ennek minden áron azon kell lennie, hogy elvegye vendégei elől az alkalmat a' czivódásra; azaz a' helyett, hogy helyhatóságokat alkotna, mellyek a' torzsalkodások' színhelyéül szolgáljanak, összpontosítja a' nemzeti erőket, 's e' szerint kitörése nélkül az egyenetlenségeknek, igyekszik azokat egymással megegyeztetni, 's kellő összhangzásba hozni.

De ugyan ha nálunk a' közszellem fejlődni fog, 's mint némelylek mondják a' helyhatóságokba

befolyással bírók' száma nagyobbítani fog, ki számolhatja ki, hogy annyi temérdek nyelvi, vallási, érdeki, véleményi, jellemi, felvilágosodottsági, műveltségi különbségek mellett, mennyi olly temérdek ember között napfényre fog jőni, mi lesz ezen szegény hazából? És ha mégis compact nemzet volnánk, semmit sem szólnék, de ki áll nekem jót, hogy némelly megnevekedett közönségű megye, nem fog-e a' magyaron kívül más nemzetiséget kikiáltani? Összpontosítsuk tehát erőnket, 's ekkor a' Kárpátoktól az adriai tengerig, a' magyaron kívül, egy nemzetiség sem fogja fejét emelhetni. De ha mi minden népiségnek hatóságot, azaz kezébe fegyvert, adunk, hogy juthat eszünkbe még csak álmunkban is, hogy a' magyar nemzetiség békében lehessen?! Ha az elő időben a' magyar királyok, kimondhatlan vigyázatlanul és hibásan, helyhatósági jogokkal el nem látták volna a' beköltözött népeket, most máskép állanánk a' nemzetiség' ügyében.

És e' helyen lehetlen, hogy fájdalmasan meg ne lepjen azon tudat, mikép Erdély mind e' mai napig nincsen velünk egyesülve.

Oh Erdély, te áldott szép ország, ki jó és balszerencsénkben és szerencsédben mindenha ked-

vesünk, barátunk, testvérünk valál. Kivel, elváltan is, örökké rokonságban élünk: mivé nem tudnánk mi válni, ha többé nem két külön, hanem egy ugyanazon test volnánk, 's egysülve állanánk törvényhozásban, kormányban, és röviden, minden részletekben? Te sokat és nagyot nyernél, de mi is legtöbbet nyernénk benned!

Ekkép egyesülve hasonlíthatlanúl erősebbek volnánk mindketten, 's nemzeti létünk és alkotmányos életünk is hamarabb érné el kellő kifejlődését, és nagyobb erőre emelkedését.

Midőn azonban nemzeti kormányról szólok, mást nem értek, mint parlamentaris kormányt.

És épen abból, mivel csak parlamentaris kormányt nevezhetni nemzeti kormánynak, világosan kitetszik, hogy csupán parlamentaris kormány az igazi alkotmányos kormány, 's az alkotmánynak nincsen is főbb feladata, mint az, hogy nemzeti, vagy is alkotmányos, azaz parlamentaris kormányt biztosítson a' nemzetnek.

A' mint jelenleg állunk, a' vak is kénytelen átlátni, hogy azon zavar és bonyolódás, melly nálunk rendén van, vagy is rendesen van, két elemnek, a' fejedelmi határtalan vetó - nak, 's a'

megyei szinte köztársasági szerkezetnek örök küzdéséből származik. Időt fecserlő örök küzdés, meddő vita, országgyűlésünknek minden testvérei közötti legcsekélyebb fontossága, legcsekélyebb ereje, és kiskorúsága, ezek mind ezen két elem közötti osztakozásból, vagy is azoknak rendezetlenségéből erednek.

Miért csupán „Petitions Landtag“ országgyűlésünk? Mert semmi közvetítő sincs a' fejedelmi vető, vagy is a' fejedelem' személye, és a' nemzet között; vagy is mivel nincsen alkotmányos kormányuk.

Alkotmányos, azaz parlamentaris kormánnyal ez mind másképp volna, mert az ilyen kormányban összpontosulva van nemcsak a' maga a' kormányzási hatalom, hanem más részről összpontosulva van még maga a' nemzet és a' kormány is, azaz, mind a' nemzet-felség, mind a' királyi vető; vagy is, mind a' nemzetnek mind a' fejedelemnek törvényhozói hatalma.

Parlamentaris kormánnyal a' törvény bátran felruházhatja a' királyt határtalan vető-val, mert Mirabeau szerint: „A' fejedelmi vető parlamentaris kormány alatt nem a' fejedelemé, hanem a' mi-

mlsterinné,“ 's ennél fogva legkisebb ok sincs a' félelemre, mert a' király nemcsak hogy semmit sem tehetne a' ministerium' megegyezése nélkül, hanem ezen felül, mivel kényszerítve volna a' ministeriumot mindig a' képviselők' többségéből választani, semminek sem is szegezhethné magát ellen, mit a' ministerium ki akarna vinni, már pedig a' ministerium, parlamentaris kormány alatt, mindent akar, mit az országgyűlés akar, mert hiszen a' ministeriumé a' többség, vagy is inkább, a' többségé a' ministerium.

'S e' szerint, — minthogy abban áll a' parlamentaris kormány' lényege, hogy a' ministerium csak addig ministerium, még a' többséget bírja, — parlamentaris kormány mellett, minden törvényjavaslat, melly az országgyűlésen többséget nyert, egyszersmind a' legfelsőbb jóváhagyást is megnyerte. És ez okon nincs Angliában és Franciaországban példa, mind a' mellett, hogy ott is vetőval bír a' fejdelem, miszerint az országgyűlésnek valamelly elfogadott törvényjavaslata visszavetessék. Minő távolság közöttünk, 's ezen országok között; és aztán, hogy ne volna országgyűlésünk kiskorúságban!?

Ezen oknál fogva a' parlamentaris kormány neveztetik képviseleti kormánynak is, mivel az országgyűlési többség levén mellőzhetlen alapja, ezt képviselve kormányoz.

Ebből kitetszik, hogy a' parlamentaris kormány mellett, legkevesebbé sincs mit félni a' vetőtől, mert ezt az hathatósan szelédíti; de mintán az is bizonyos, hogy ilyen kormány alatt az országgyűlés kormányoz, épen ezért a' helyhatóságokra nincsen szükség, mert ezek főleg arra való, hogy a' kormánynak netalán sérelmes rendeleteit ellenőrözzék; ugy de az országgyűlés alkotmányellenes dolgot nem követhet el, 's ez oknál fogva szükségtelenné válnak a' helyhatóságok.

És épen azért, mivel hibázhat ugyan az országgyűlés is, mert hiszen mindnyájan emberek vagyunk, 's hibázhat annál fogva a' parlamentaris kormány is, de sérelmet az országon, 's országgyűlésen el nem követhet, azt lehet mondani, hogy e' tekintetben a' parlamentaris kormány valóságos panacea, azaz, „minden bajt orvosló szer,” vagy is alapra ható, és nem csupán felületesen javító eszköz.

Mindazon elv - kérdések között, mellyek a' közállományt érdeklik, legfontosabb az, melly a'

kormányt illeti. Kiben központosuljon a' legfőbb hatalom, 's mikép legyen a' kormány rendezve, ez a' kérdések' legnagyobbika. Ha vajjon több személyek egy testületben egyesülve képezzék-e a' legfelsőbb hatalmat, mint Franciaországban a' directorium alatt; vagy pedig bizonyos rövid időre választott személy' kezében legyen-e az, mint Észak Amerikában; vagy pedig életfogytig tartó legyen-e a' királyság, mint hajdan nálunk volt; vagy pedig örökleti legyen-e a' fedjedemség, mint korunkban mindenütt van. És tekintve a' kérdés' minden oldalát, ezt valóban lehetlen így magában véve meghatározni. Akarom ugyan is tudni, minő fog a' kormány lenni; ha vajjon sérthetlen lesz-e a' király' személye, 's ha vajjon lesz-e a' király mellé felelős kormány kötve?

És annyi kísérletek, és hánykódások után, sikerült végtére feltalálni a' legjobb módot a' kormányra nézve, és ez az alkotmányos kormány, vagy is a' felelős minísterium, azaz parlamentaris kormány, melly az örökleti fejedelmiséggel egyesülve, mind ennek mind pedig a' bizonyos időre választott, azaz ideiglenes fejedelmiségnek jó oldalát magában foglalja. Mert valóban a' felelős minísteriumnak alapelve nem egyéb, mint az ideig-

lenes fejedelmiség jóoldalainak használása, 's az örökleti fejedelmiség' jó oldalaivali egyesítése.

Ezen esetben ugyan is van örökleti fejedelmiség, tehát nincsenek választási forradalmak, és hánykódások, 's ezen felül össze van kötve egy bizonyos családnak érdeke a' hon' érdekével, 's az ilyen családi király nem ideiglenes haszonbérllőként fogja tekinteni a' királyságot, mint tekintené talán egy ideiglenes király. De ezen örökleti fejedelmiségnek elvével, össze van kötve az ideiglenes fejedelmiségnek jó része is, melly a' felelős ministeriumban áll, hová nem születés, hanem csak érdem és tehetség emelnek. És ekkor bizton sértetlen lehet a' fejedelem, mert hibázhatlan; hibázhatlan pedig mert a' ministerium nélkül semmit sem cselekedhetik; a' ministerek pedig felelősök, 's nem is kötelesek a' fejedelem akaratjának meghajolni. Az összes közállománynak tehát képviselője lehet a' fejedelem, 's minden az ő nevében történik, de ő még sem követhet el semmi rosszat, 's tulajdonképen véve minden csupán a' ministerium által történik, mert mint mindenki tudja nem a' térden imádott bálványok, hanem az ezek megett levő papok adák az oraculumok jóslatait.

„A' király, mond Cermenin État de la ques-

tion czlmű röpiratában, kútfeje az igazságnak. De ha a' királynak eszébe jutna, hogy, palotájából törvényszéket alkotva, maga szolgáltatson igazságot a' kereskedelmi, polgári, bünvádi avagy rendőri ügyekben, az ítéletet minden kételkedés nélkül megsemmítené a' felebb viteli törvényszék.

„A' király az ország' feje. De a' király nem bir annyi hatalommal, hogy egy ablaka előtt elmenő embert magához felhiva, saját fenséges lakában, kezét nyujtva ezt mondhassa neki: én önt csőszszé teszem.

„A' király nevezhet ki paireket. De ha a' király valamelly kinevezési oklevelet saját kezével elkészítve, aláírva, 's pecsétével megerősítve adná ki, még csak igazolás (verificatio) alá jőni sem lenne szerencséje ezen írománynak a' pairek' palotájában.

„A' király kegyelmezési joggal bir. De a' király legjobb barátját sem volna képes megmenteni a' haláltól, ha a' ministeri aláírás hiányzanék a' kegyelmezési rendelet' aljáról.

„A' király parancsol a' hadseregnek. De ha valamelly fegyveres ember, a' király által kiadott,

de ministeri aláírással el nem látott rendelet' folytán, reám tenné kezét, és én őt ezért föbe lőnném, az eskütszék engem fölmentene, mivel csak törvényes jogommal éltem volna a' zsarnokság ellen védelmemül.

„'S ha ezzel ellenkezően, a' király, a' ki sérthetlen, személyesen kormányozhatna, ez magában a' legnagyobb önkény, a' legnagyobb zsarnokság, a' legnagyobb politikátlanság, 's továbbá a' legmegfoghatatlanabb, legesztelenebb, leglealacsonyítóbb, legistentelenebb, legszörnyebb, legbolondabb dolog volna. Csak azért áll a' sérthetlenség, mert áll a' vétkezhetlenség; a' vétkezhetlenség pedig azért áll, mert a' király egyedül semmit sem tehet. Ha tehetne, rosszúl is tehetne; 's ha rosszúl tehetne, nem volna vétkezhetlen; 's ha nem volna vétkezhetlen, nem lehetne felelősség nélküli: 's ha felelős volna, elitéthető is volna.

„Hol van tehát, az alkotmány szerint, e' hatalom? A' követek' kamarájában.

„Bizonyos következmények magoktól elő állanak, 's vannak dolgok, mellyeknek nem lehet nem lenniük. Egy olly követi tábla, melly az adózók által választatik, 's a' törvények, ujonczok,

és adó felett rendelkezik, akárki mit mond és teszen is, örökké mindenható fog lenni; mert kezében van a' hatalom az adót megtagadhatni, 's e' szerint a' dolgok' folyamát megakasztani.

Egyszer még csak fel lehet az ilyen követi tablát osztatni, de másodszor is ezt tenni, már merény (coup d'état); harmadszor pedig valóságos forradalom.

„A' követi tábla nem kormányoz ugyan, de tőle függnék a' ministerek, kik kormányoznak.

„A' követi tábla nem bir sem a' nemzet' fel ségi, sem a' király országlási, sem a' ministerek' kormányzási jogával, de bir hatalommal.

„Nem különben a' ministerek nem birnak országlási joggal, nem birnak hatalommal, de ők kormányoznak.

„A' király' sérthetlenségének következménye hogy ő semmit sem tehet; a' ministerek' felelősségének pedig, hogy ők mindent tehetnek.

„Különös! Köztársaságban, hol az élnök felelős, a' kormány egy emberből áll. Fejedelemségben azonban, felelős ministerium mellett, a' kormány több személyből áll; úgy hogy, a' szónak közönségesen vett értelmében Van Buren sok-

kal inkább király, mint Lajos Fülöp. De Van Buren nem sérthetlen!

„A' sérthetlen király baj nélkül lehet gyermek, elerőtlenedett, hölgy avagy őrrült; de a' felelős miniszternek nem lehet szopósnek, elerőtlenedettnek, hölgynek avagy őrrültnek lennie. És ez azért van, mivel az első semmiről sem, ez pedig mindenről felelős.

„A' miniszter felelettel tartozik az országnak. Az országnak! Ez a' kezdet, ez a' vég a' politikában. Minden ő tőle származik, 's minden ő belé tér vissza.

„A' nemzet-felsőség gyakorlatilag, a' választók' többségében van; a' választók' többsége a' követkamarai többségben; a' követkamarai többség pedig a' miniszteriumban.

„'S így tehát a' nemzet-felsőségnek vég kifejezése a' parlamentaris kormányban van.“

És valóban, tekintve a' parlamentaris kormánynak minden oldalu érdemeit, tekintve különösen, milly felségesen épen az európai jelen körülmények közé illik, szemben a' legszabadabb elvű emléletekkel, a' nélkül, hogy tartanék tőle, miszerint szabadelműségem későbbben megbánatja velem

ezen vallomást, bátran ki merem mondani: Nekem nem kell köztársaság (azaz republika, vagy is királytalan ország), mert ennél jobbat ismerek, jobbat óhajtok, parlamentaris kormányú örökleti fejedelmiséget.

A' parlamentaris kormányú örökleti fejedelemség, mint már fejtegetém, nem egyéb, mint az örökleti és ideiglenes fejedelemség jó oldalainak egyesítése. És épen azért aztán világos, hogy felelős ministerium nélkül, de mégis királylyal, és minden országgyűlés nélkül, valóságos és teljes világos önkény van; továbbá pedig, hogy felelős ministerium nélkül, de mégis országgyűlés mellett, nincs ugyan világos önkény, de a' valódi alkotmányos élet is csupán csalódásban létezik. De valamint egy részről azt hozza magával a' felelős ministerium, hogy a' király egyedül semmit sem tehet, más részről azt is következteti, hogy ez t. i. a' ministerium, mindent tehet, azaz, a' helyhatóságok semmit sem tehetnek, vagy is a' helyhatóságokra nincs szükség.

És különös! A' helyhatóságok mint a' rosz levegő befolyással levén az emberekre, kik benne élnek, vérmérsékletökön és gondolkozási módjokon

is változást tesznek azoknak. Ennek tulajdonítom én azon prókatori, és apróságokban hősködő szellemnek, melly nálunk létezik, valódi okát. Vagy nem lehetlen-e az olyan intézménynek el nem törpíteni az embereket, melly minden nagyobbyszerű előmenetelt elzárva az egyesek előtt, egyedül apró kitüntetésekkel, de ilyenekkel nagy számban, jutalmaz. Hiszen hazánkban jelenleg semmi nemű pályán sem igen lehet valami különös sokat remélni. A' ki most legtöbbre tudja vinni, nem áll olly magasan, mint parlamentarizmus mellett nem mondom a' ministeriumi tagok, de mint a' némi szerepet vivő követeknek legutolsója.

És hát még mennyi balítéletet gyökereztetett meg bennünk, ezen a' nemzet' szellemét eltörpítő helyhatósági rendszer közvetve!

Így például csak egyet akarok megemlíteni. Az egész országban mindenütt hallható, mindenki csak azt panaszolja, mennyire átká a' magyarnak a' meghasonlás. Átok fogta meg a' magyart, hogy az soha együtt nem tart, szónokolja mindenütt hazánkban, pedig ez is csak nemzeteti balítélet legnagyobb részben, mert ugyan mutasson tehát nekem valaki, valamelly „együtt tartó“ példány nemzetet. Spanyolországban évekig dúlt a' polgár-

háboru, 's még most is hullámzásban vannak a pártszenvedélyek. Magában Északamerikában, melyről mindenki azt állítja, hogy már az angol uralkodás alatt köztársaság volt inkább mint fejedelemség, tetemes „királypárt” volt a szabadságháború alatt fegyverben az angolok mellett. Németországban nagy rész neveti Becker' versét a „Német szabad Rajuáról” 's ezek a szerencsétlenek még csak annyira sincsenek, hogy Németország egy test volna. Sőt még Franciaországban is nem rég az ideje, midőn a polgár fegyverrel irtotta polgártársát. És van-e a harczok' történetében példa, mely nagyobb elszántságot, 's hevültebb szenvedélyeket tudna felmutatni, mint a francia forradalmi belháború? De miben gyökerezik tehát oka ezen nemzeti balítéletünknek, mert hogy éppen semmi oka se legyen, azt nem lehet feltenni?! És ime itt vagyunk ismét tárgyunknál. Az ok ugyanis nem a felületen van, hanem mélyen rejlik; abban, hogy nincs olly kormányunk, mely velünk egy volna. És mi nem akarjuk az összpontosított kormányt, nem akarjuk az egységet, mi a foederatív rendszerrel tetszelgünk, 's mégis a meghasonlás ellen panaszkodunk! A mi meghasonlásunk tehát abban áll, mivel, fájdalom! kormány és nemzet nem vagyunk

eléggé egy. Mert nincs központ, mellyben egyesülhetnénk, honnan minden irányban egyenlően terjedne ki a' nemzeti életerő, 's hová mindenfelől egybefolyvának az erők, képességek, hajlamok, 's melly, röviden nemzeti létünknek gyűl- és gyűlpontja sőt oltára volna. Nem egyébből áll a' meg hasonlítás, minthogy kormányunkkal állunk örök osztakozásban. De mit czivódunk örökké kormányunkkal? Ez nem sokat ér; ez csak felületes orvoslás. Igyekezzünk inkább a' kormányt úgy elrendezni, hogy ne legyen többé okunk azzal a' legelemicbb dolgokban is küzdésbe jőni. Orvosoljuk ne csak az egyes eseteket, de orvosoljuk magát az egész ügyet. Ne csupán a' megtörtént sérelmeket törekedjünk orvosolni, mert ez csak félszeg munka, hanem szüntessük meg magát a' baj' okát, 's vegyük elejét jövőre minden egyes bajoknak. Ne azon gondolkozzunk, mint állhassunk kormányunknak ellen, hanem rendezzük kormányunkat úgy, hogy ne kényteleníttessünk többé annak ellenállani, hanem, hogy az maga legyen az alkotmány' legfőbb biztositéka.

Központosított kormány nélkül, korunkban, immár nem is lehet nemzeti alkotmányos szabadság, nemzeti önállóság, haza-egység, nagyság, fény,

erő és dicsőség. 'S ha valaki ez iránt példával akarná magát felvilágosíttatni, annak tulajdon szégyén hazánkat idézem például. És valóban, ha ugyan saját sorsunk érdekel; 's ha annak szégyenétől lánggra gerjedni képesek vagyunk, ha akarunk hazánknak tisztességes nevet kivívni, olly tisztességet, minő minket megillet, minőt jelenleg nem birunk, 's minőt nem birnunk szégyen és gyalázat: úgy mulhatlanul akarnunk kell a' saját miniszeri, vagy is parlamentaris, azaz összpontosított kormányt, 's ennél fogva akarnunk kell a' helyhatóságok' megszüntetését.

Én tehát nem mondom ugyan, hogy a' helyhatóságokban, mint pótlékban, valami jó nem volna, de azt tartom, a' pótlékkal megelégedni gyávaság avagy kontárság, 's ennél fogva hévvel ohajtom a' parlamentaris kormányt; és pedig annyival inkább, mivel a' helyhatóságokkal mindössze is csak az ország' belügyeire lehet figyelemmel lenni, 's a' külügyek kisikamlanak a' nemzet' kezéből. Már pedig a' melly nemzetnek legkisebb szerepvitel sem jutott a' világ' színpadán, annak bizony sem nemzetisége sem alkotmánya nincsen azon méltóságos állásban, mellyet azok igényelnének, 's mellyet kívülünk minden alkotmányos nemzet, a'

legkisebbek is, minők a' belga és portugál, kivitak magoknak. Mi pedig a' külügyeket illeti, elég legyen röviden megjegyezni, miszerint törpe politika az, melly azok iránt semmi figyelemmel sem viseltetik.

Valameddig azonban ministeri kormányunk nem lesz, mind ezeknek teljesedéséről mégcsak álmodni sem lehet.

Ne foltozzunk tehát örökké ujításainkban, 's ne csupán meghiusítására törekedjünk valamelly kártékony okozatnak, hanem magát az okot szüntessük meg, mellyből a' kártékony okozat következett. Azaz, ne csupán arra törekedjünk, mikép hiúsithassuk meg a' kormánynak sérelmes rendeleteit, mert bizony nem lehet szomorítóbb állapot, mint midőn a' törvények' megtartása felett, helyhatósági őrködésre, vagy is általában véve, helyhatóságokra van szükség; hanem igyekezzünk olyan kormányt állítani elő, melly ne álljon ellenséges lábon a' nemzettel. Ilyen kormány pedig egyedül és mindenesetre a' parlamentaris kormány, mellynek létezése mellett tehát semmi szükség sincs a' helyhatóságokra, vagy is a' helyhatóságok' törvények' feletti őrködésére, mert a' mennyiben fenmarad is

ez esetben a' törvények feletti őrködés, ezt egyedül és mindössze is az országgyűlésnek szükséges, és lehet gyakorolnia. Mert midőn a' kormány, mint parlamentarís kormány mellett történni szokott, jelen van az országgyűlési tanácskozásokban, számot és felvilágosítást adandó minden tetteiről, minden tárgyalás alá hozott dolog' jelen helyzetéről, 's általában véve mindenről, mi iránt megkérdeztetik (interpelláltatik), hogy így a' tanácskozás, kifejtés és megfontolás minden oldalu legyen: akkor, nem mondom ugyan, hogy a' közvéleménynek és sajtónak semmi szava sincsen a' tárgyalás alatt levő dolgokhoz, de ítéletet mondani azokról, bizonyosan csak az országgyűlésnek lehet.

Mindenki látja, hogy baj van az országban. Hátramaradásunk mindenki előtt világos. Magyarország kimondhatlanul gazdagon meg van a' természetétől áldva, és mégis észrevehetően sodratik az egész nemzet a' közelszegényedés' örvényébe. Egyes embereink elegendő számmal vannak, kik minden tekintetben kitűnő statusférfiakká válhatnak ahhoz megkívántató körülmények között, és mégis de csak egyetlen egy emberünk sincs az egész országban, kit jelenleg statusférfinak nevezhetnénk a' szónak európai értelmében.

És röviden, ellenére azon roppant gazdagságnak 's illetőleg képességnak, melly nálunk az anyagi dolgokban, és az emberekben létezik, mégis alig tudunk, roppant erőködésök között, valamire menni. Mi lehet ennek oka? kétségtelenül semmi egyéb, mint hiányos intézményünk. Nincsen parlamentarizmusunk, nincs status-politikai életünk, nincs mezejök a' status férfiúi tehetséggel bírónak. Van helyhatósági szerkezetünk, van a' kontárok összecsoportulásának alkalma. Valóban oda jutottunk, miszerint remegéssel kell az idegennek szemébe tekintenünk, nem fogja-e Plutarch' híres szavait ránk alkalmazni: Itt a' tudósok tanácskoznak, 's a' tudatlanok határoznak.

Még kell még említenem, hogy már az 1843-i országgyűlésen nem egyszer¹ szükségesnek mutatkozott, miszerint valamennyire csakugyan kell a' dolgoknak az országgyűlésben összpontosulniok: úgy de hiszen én sem beszélek egyebet, mint in ultima analysi az országgyűlésbeni összpontosítást. Fejtegetésem szerint ugyan is, közvetlenül a' ministeriumban volnának az összpontosítás' szálai együtt - tartva, de mivel mindig mellőzhetlen feltételül kötöttem ki, hogy a' ministeriumnak felelősnek kell

lennle, e' szerint aztán maga a' ministerium ismét az országgyűlésben volna összpontosítva; a' mi annyit tesz, hogy az ország' minden egyes részei felett állana ugyan a' ministerium, de ismét a' ministerium felett állana az országgyűlés. A' ministerium tehát kormányozna ugyan, de a' felelősség' elve folytán kormányoztatnék is. Ha valaki az összpontosítást azon szempontból tekinti, miszerint ez csak arra való eszköz, hogy a' kormány mint ur, annál inkább gyakorolhassa önkényét, igen megfoghatónak találnám az összpontosítás elleni irtózást; és valóban, én nem tagadom, az összpontosítás a' határtalan önkény' eszköze is lehet, ha ugyanis felelősség nélküli ministeriumban történék meg az összpontosítás: ugyde én nem ilyen összpontosításról beszélek; én egyenesen a' megerősítendő alkotmányos élet' nevében és életért ohajtom az összpontosítást, 's kívánok ugyan erős kormányt, de ezen kormány' tagjait nem akarom a' nemzet' urának, hanem csupán az országgyűlés' hivatalnokainak, biztosainak, kik felett, mint nemzeti nagy eskütszék örködnék az országgyűlés. Sőt tulajdonképen e' miatt nem is annyira a' ministeriumban, mint inkább az országgyűlésében volna az összpontosítás letéve.

Ne mondja ¹⁾ tehát az összpontosítás ellen senki, hogy ez csak azon esetben lehet jó, midőn a' fejedelem a' világ' legbölcsebb és legjobb fia; sőt még akkor is méltán kifogást lehet tenni az összpontosítás ellen, mivel akaratja ellen, még boldogságra sem lehet a' nemzetet kényszeríteni, 's hogy a' kényszerítés, még akkor is, midőn célja üdvösséges, a' szabadságnak és jognak megsértése, 's hogy vakmerőség valakinek önmagában többet bízni, mint egy egész nemzet' műveltségében, mért hiszen itt először is, nem olly összpontosításról van szó, melly a' fejedelem' kezébe adja a' határtalan hatalmat; itt felelős kormányról van szó, melly az országgyűlés' kezébe adja a' hatalmat, 's ezen összpontosítás nem is öli el sem a' szólás sem sajtó szabadságot, másodszor pedig azt sem lehet mondani, hogy a' nemzet ezen az uton kényszerítésnek volna alávetve, mert éppen azért, mivel az országgyűlésben volna meg az összpontosítás' alapja, miután az alsó tábla választás által alkottatnék, a' nemzet önmagánál tartaná a' hatalmat, 's éppen ezen oknál fogva harmadszor, azt sem lehetne mondani, mi-

---

1) Pulszky pedig (lásd a' Pesti Hirlapnak 1842. első félévi néhány számait) ezt mondta.

szerint ezen az uton, bizonyos személynek önmaga iránti vakmerő bizalma kívátnának meg, mivel, mint érintém, nem a' fejedelemben, hanem az országgyűlésben, azaz, a' nemzet' választottaiban volna a' hatalom összpontosítva. Itt parlamentarizmusról van szó, és nem fejedelmi határtalan önkényről, 's a' kik félnek a' fejedelmi önkényről, azokat nem árt figyelmeztetni, miszerint sokkal tágabb mezeje van ennek ott, hol nincsen ugyan összpontosítás, de felelős kormány sincsen, mint a' hol összpontosítás van, de felelős kormány is van.

Nem igaz az, hogy a' szabadság és összpontosítás meg nem férnek egymással. Tudom azonban, miszerint voltak idők, midőn ezen két dolgot nem tudták megegyeztetni, de annak nem ezen dolgok, hanem az emberek voltak okai. Így például Rómában, midőn veszélyben forgott a' haza, összpontosították a' hatalmat, de a' szabadságot is fel függesztették, azaz dictatort tettek. Azonban ki tehet róla, hogy a' rómaiak nem bírtak elegendő tiszta fogalommal az alkotmányos életben. Ismerték és bírták volna csak a' rómaiak a' parlamentarizmust, akkor bizonyosan nem tettek volna dicta-

tort, mivel a' nélkül is összpontosítva lett volna az erő, 's az alkotmányos szabadság is meghagyott volna. A' rómaiak' tettéből csak az tűnik ki, hogy valóban szükséges az összpontosítás, 's ennyit mi tanulhatunk tőlök, de hogy mikép legyen az összpontosítás, azt már nekik kellet volna tőlünk tanulni, ha ugyan ez általában véve lehetséges volt volna.

Vannak azonban némellyek, kik attól tartanak, 's komolyan meg vannak győződve, vagyis inkább elfogulva, miszerint a' helyhatóságok' elenyészével, oda volna az alkotmányos szabadság: de ez csalképzet és fonák fogalom, mert a' nemzeti közszabadság, 's valódi alkotmányos élet, akármit beszél is némelly zavaros elvű foederativ-municipalista, nem a' helyhatóságokban, hanem a' felelős kormányban, a' parlamentaris kormányban van. És akármennyire „tisztítják“ is (ez a' kedvencz kitétel) helyhatóságainkat, soha sem fogják ez uton alkotmányunkat oda vinni, hogy (mindig csupán fő alapokról beszélek) két kézzel oda nem adnám a' franczia alkotmányért. Én jól tudom, miszerint nálunk igen népszerűtlen dolog a' mi jeles (?) nyolcz százados alkotmányunkat, melly csak (?) némi javításokra vár, hogy a' mostani kornak is legfel-

ségesebb (???) alkotmánya legyen, a' franczia alkotmányhoz hasonlítani; de én kaczagom az efféle értetlenséggel vegyes balitéleteket; előttem a' nyolcz századra való hivatkozás épen úgy jő ki, mintha valamelly vén ember azt mondaná, én már 80. év óta élek, következőleg még 80. évig fogok élni, 's egyáltalában nem is értem alkotmányunknak hánykolódását, mert hiszen épen ezen drága alkotmányban, és miatt aludtunk századokig; és végtére is a' helyhatósági szerkezet nem nyolcz százados, hanem igen nagyon új, legalább azon alakjában, mellyben most van, 's mellyért leginkább dicsértetik sok megye-szerelmes uri embertől, bizonyosan nagyon új.

Ne féljünk tehát, hogy a' helyhatóságok' elenyészésével sirba dől a' magyar, mivel épen ellenközén, a' parlamentaris kormány olly magasra emelné, mellynél magasabb polczon a' magyar név sem Lajos' sem Matyás' idejében soha sem volt.

A' helyhatóságok sok féle foltu öltöny, egy jó köntös, a' parlamentaris kormány helyett. És valóban, igen józan, igen okos dolog volt a' rongyos öltönyt foltozgatni, 's meg foltozván, még más nem volt, el nem dobni, hogy még az se legyen: de ne feledjük, miszerint a' foltos öltöny

csak akkor és annyiban jó, ha más nincsen; 's ennél fogva tehát egyáltalában nem lehet vele örökké megelégedni, hanem arra kell törekedni, mikép lehetne azt, minél hamarabb, tisztességes köntössel felcserélni, mellyel a' világ' elébe is ki-
léphetnénk. Váltuk fel tehát foltos öltönyünket egy jobbal. 'S ne mutassunk, mint a' kis városi polgár, foltos öltönyünk iránt semmi kicsinyes, nyomoru előszeretetet. Ne vonakodjunk csupa restségből az új öltönyt felvenni mert valamint az olyan kisvárosi polgárokat mosolyogva szemléli ja' nagyvárosi fi: úgy minket is, szegény együgyű megye - szerelmeseket, kik elfogultan gomboljuk össze magunkon foltos öltönyünket, idegenkedvén a' jobbtól, kinevet a' művelt világ, és semmi tisztességes társaságban sem fogadnak el. És mindenek felett, ne vadászszunk olly gyermekesen eredetiséget, mert valljuk meg, sokan csak azért barátai a' helyhatósági szervezetnek, mivel egyedül nálunk van ilyen: hanem ismerjük meg egyes-nesen és őszintén, hogy valamint egész Európa, úgy bizony mi sem ismerünk a' parlamentaris kormánynál az alkotmányos élet' mezején jobbat és tökéletesebbet; 's ekkép ha vezérek nem lehetünk, legyünk legalább jó követők. És egyáltalában ne

rettentsen el azon eszme, hogy tehát „követők“ legyünk. Mert bizony, ha mások jobbat találtak fel, a' legjobb és legokosabb dolog, mit tehetünk abból áll, hogy kövessük azokat, kik minket megelőztek. Nincsen is nyomorultabb dolog, mint az, miszerint egyet mást csak azért vonakodunk megtenni, mivel az által más nemzetek' követőivé válánk. Isten mentsen meg engem attól, és távol is vagyok tőle, miszerint csak azért javasoljak valamit, mivel Franciaországban és Angliában is úgy van. Én a' parlamentaris kormányt nem is azért javaslom, hanem egyedül azért, mert látom, hogy nagyon helyes, 's hogy nálunk is épen olly helyes volna, 's mivel a' parlamentaris kormány' helyes volta, nem csupán Francia-avagy Angolországra, hanem az egész világra szóló igazság, mellyet nem látni hiba, tagadni pedig hazugság, avagy együgyűség.

Mutassuk meg a' világnak, hogy az alkotmányos élet' körében immár mi is eléggé tisztult fogalmakkal birunk; 's hogy ennél fogva az ilyen tisztult fogalmak szerinti alkotmányos életért készek vagyunk áldozatot is tenni. És pedig áldozatot tenni, nem csupán szavakban, nem csupán ígéretben, 's nem is csupán egy pár nyomoru fillérben:

de áldozatot tenni még abban is, mit előítélet, megszokás, szerepbői viszkéteg, hiuság, és mit én tudom, mi minden, sok ideig, de hibásan, a' legjobb alkotmányos intézménynek keresztelének. Mutassuk meg, hogy minket nem azon nyomoru, kicsinyes bálványzás, a' helyhatóságok' iránti elfogultság hoz lobogásba, hanem a' köz nagy haza' szeretete lelkesít. Mutassuk meg, hogy mi fel tudjuk áldozni azon ingerlő örömet, mellyet a' helyhatósági gyűlésekbeni részvetünkön érezni megszoktunk, a' haza' egységének eszközlése, tehát tekintélyének, erejének, jóvoltának emelése végett; 's hogy mi nem saját személyünket, mint kik a' megyei gyűlésekben fényeleghetünk, 's nem is magokat a' helyhatóságokat, hanem mindenk felett a' hazát vesszük tekintetbe, 's ennek, és mindenk felett ennek, óhajtjuk dicsőségét és hatalmát előmozdítani. És ez nagyon természetes, mert hiszen mindenesetre jelesebb dolog egy kitünő ország; mint hátuljáró országban egy kitünő helyhatóság' polgára lenni.

Szüntessenek meg tehát törvény által helyhatóságaink, de szüntessenek meg csak úgy; 1) ha felelős ministerium, vagy is parlamentaris kormány állittatik fel; 2) ha sajtószabadság biztosittatik;

3) ha kimondatik, hogy, teremben és szabad ég alatt, mindenkinek szabad egybegyülekezni, 's eké-
kép kérelmeket készíteni a' törvényhozáshoz, vagy
pedig egyszerűen csupán véleményt nyilvánítani; ¹⁾

4) ha a' követek' száma, Erdélyt is beszámítva, le-
galább 400—500-ra emeltetik.

És én azt gondolom, hogy megtekintve a'
dolgot minden oldalról, 's nem csupán egyszerűen
azon tételt: szüntessenek meg a' helyhatóságok,
ezen eddigi aranyborjúink, nem lehet hazafi, ki
csak türhetően is felfogva a' köz haza' érdekét, ne
kivanná a' központi, vagy is saját ministeri, azaz
parlamentaris kormányt, cserében mostani helyha-
tósági szerkezetünkért.

---

1) De a' követválasztó gyűléseknek, mint ilyenek-
nek, ne legyen szabad semmi nemű határozásba
bocsátkozni; azaz, ne legyen szabad valamelly
törvényt vagy más valamit sürgetniök, vagy is uta-
sítást adniök; sem pedig körleveleket kibocsáta-
niök. Ez ügyben Francziaországban, a' mult szá-
zad' végén, ezen törvény hozatott: A' községi és
választó gyűléseknek, a' reájok bizott választáso-
kon kívül, semmi más dolgokkal sem szabad fog-
lalkozniök; nem bocsáthatnak ki, s' nem fogad-
hatnak el semmi nemű körlevelet, kérelmet, kül-
döttséget, 's nem levelezhetnek egymással semmi
esetben.

Jól tudom én, hogy nálunk az összpontosításnak veszett nevét költötték, úgy tüntetvén azt fel szüntelenül, mint az alkotmányos szabadsággal mérőben ellenkező dolgot, azaz, mintha az összpontosítás maga az önkény, maga a' zsarnokság volna. Jól tudom továbbá, hogy e' miatt, számos balitéletbe ütköztem, 's az összpontosítás' védelme, mint valami szörnyeteg tűnik fel sok jámbor megye-szerelmes előtt; de én megvetem a' balitéleteket, és végtére is urak, ki kell mondanom, miszerint ha valakinek az összpontosítás' eszméje, mely az alkotmányos élet' járuléka, 's a' rend' és a' szabadság' eleme nem fér agyába, annak nem ezen eszme, hanem tulajdon agya az oka. Mert az összpontosítás, maga a' rend, ez tehát lehet határtalan fejedelemségben is, hol szabadság nincsen, 's ekkor csak rend lesz és nem szabadság is egyszersmind; de lehet alkotmányos országban is, mert e' nélkül csak szabadság lehet, de nem rend is egyszersmind. Az összpontosítást úgy érteni, vagy úgy értetni*, mintha ez minden esetben maga az önkény volna, vagy együgyűség, vagy csaléképzet, és fonák fogalom, vagy pedig a' rendtől irtózás. Én mindig a' parlamentaris kormány eszméjével összeköttetésben szólottam az összpontosí-

tásról, 's ebből eléggé világos, hogy én épen az alkotmányos szabadságnak, jelen alkotmányos szabadságunknál egy nagyobbban érdekében beszéltem ezen tárgy mellett.

Meg kell itt még emlitenem egy igen nevet-séges okot, melyet azonban sok megye-szerelmes igen komolyan szokott a' helyhatóságok' védelmére előadni. A' sorsnak ugyanis úgy tetszett, hogy egy pár angol utazó bele szeretett helyhatóságainkba, 's erre azonnal magasztos büszke érzettel kiáltott fel sok jámbor hazánkfia: Nézzétek, az angolok is bámulják, és irigylük helyhatóságainkat! De hiszen, ki olly járatlan, hogy ne tudná, miszerint nincs a' világon olly dolog, mely az angolok között ne tudott volna magának néhány barátot, pártfogót, kedvelőt szerezni? Egy pár különcz ide jő, néz és bámul, 's mi azonnal rá fogjuk, hogy az idegen alkotmányos nemzetek is irigylük helyhatóságainkat, 's annál fogva tehát miért áldoznók fel azokat. Tehát mindössze is egy pár különcz' utánzóí volnánk, 's mivel azoknak úgy tetszett, legyünk mi is bálványimádók?

Vannak azonban igen sokan, kik nem gondolkoznak, nem fontolnak, hanem, mivel valamit már

megszoktak, örökké abban akarnak maradni. Vannak igen sokan, kik nem tekintvén, hogy a' helyhatósági szerkezet az anarchia' rendszerítése és megörökítése, hogy a' helyhatóságok közigazgatási és végrehajtási műszernek a' lehető leglassuabbák, 's legliányosabbak; nem tekintvén, hogy a' helyhatóságok örök tanyái a' korteskedésnek, a' nyers erővel küzdő apróságos párt torzsalkodásnak; nem tekintvén, hogy a' helyhatóságok mind megannyi külön elvet és szellemet tüntetnek fel a' működés mezején, mintha nem is egy hazai testületek, hanem mind megannyi külön országok volnának; nem tekintvén, hogy tul-szenvedélyesek arra, hogy tanácskozó gyűléseket tarthatnának, 's hogy minő roppant ál-lelkesezés, láрма, erőmegfeszítés, szembehunyás, elpalástolás, kedvezés, üldözés, 's röviden, rendetlenség történik általában véve minden megyei eljárásban, különösen pedig az olyan ügyekben, mellyek valamelly a' tiszt-és követválasztásokra befolyással bíró egyéneket érdekelnek; nem tekintvén, hogy végnélküli bonyolodást és széthuzást okoznak hasztalanul a' nemzet' közszellemében és közvéleményében; nem tekintvén, hogy gyöngénél gyöngébb órei a' haza' függetlenségének, 's hogy általában, erőtelen, zsibbadozó ide-

gek a' nemzet-testben arra nézve, hogy valami nagyszerűt alkossanak, 's ismét erősebbek 's macsabbak semhogy tömérdek jót meg ne akadályozzanak; nem tekintvén, hogy már e' részben elegendő tapasztalásunk van, mert daczára ezen fennem magasztalt helyhatósági szerkezetnek, — vagy is, mint én hiszem, éppen ezért, — a' legelmaradottabb nemzetek közé van szerencsétlenségünk tartozni; nem tekintvén, hogy ezen szerkezet már magát túlélte, 's nincsen benne semmi szellemi elv és következetesség, mert hiszen egyik gyűlés a' másikat el rontja, 's most már úgy látszik, nem is szellemileg hanem csupán anyagilag, a' kicsapongásokban kezd élni; nem tekintvén végre, hogy mint iskola, legnagyobb részben, kontár, kapkodó, prókatori fogásu, szenvedélyes és személyeskedő politikusokat nevel, statusférfiak neveléséről pedig benne, vagy pedig miatta az országgyűlésen szó sem lehet: csak azért, mivel egy pár angol különcz megbámulta, 's hogy valamelly eredeti magyar sajátságot látszassunk birni, mintha mi Europa' elszigetelt nemzete csupa elmaradásunkkal, a' bölcsesség' követ fel találtuk volna, elő állanak, 's fenhangon kiáltozzák, hogy hallja meg az egész világ, csak hogy — örüljön neki mindenütt a' va-

lódi alkotmányos élet, — szerencsére senki sem veszi észre: Nincs jobb étel a' tormánál!

De soha se altassuk magunkat. A' helyhatósági szerkezet nem magyar gondolat; megvolt ez a' középkorban, mint egy neme a' feudalizmusnak, minden országban, csakhogya, szerencséjére más országoknak, másutt nem hagyták oda fejlődni, hol nálunk napjainkban van, hanem idején korán tuladtak rajta.

Jobb lesz tehát letenni a' nevetségesen üres reménnyel, és állítással, mintha Franciaországnak kellene minket követni, 's nem sokkal inkább nekünk Franciaországot, 's hogy valóban előbb utóbb minket fog helyhatósági szerkezetünkkel példányul kitűzni magának a' művelt világ, mert ennyire bizonyosan soha sem veszi el józan értelmét egy nemzet sem, az az, sem azok, 'mellyek már előttünk vannak, sem azok, mellyek még annyira sincsenek mint mi. Látjuk, a' napjainkban magának alkotmányos létet szerzett Görög ország is parlamentarist kormányt alapított meg, és semmiben sem utánozott minket. A' helyhatósági szerkezet, korunk' ítélő széke előtt elvan ítélve, ki van törölve az alkotmányos élet' kellekei közül; és tetszik, nem tetszik, ez így van, 's a' mi kedvünkért a'

patak nem fog forrásába vissza folyni; korunk nem fog a' középkorba visszalépni, 's végtére is vagy mi bánjuk meg az ujhuzást 's akkor talám már későn lesz változtatni, vagy pedig lehetlen levén a' nap' világát tagadni, szép csendesen magunk is át fogjuk látni, hogy a' mit most cselekszünk, az képtelenség, mert a' helyhatóságok az alkotmányos életnek hamis istenei.

Mit balványozzuk a' helyhatóságokat, 's miért nem fordulunk a' parlamentaris kormány felé? Nem mindenki nevetni fogná-e azon fokos hőst, ki a' lőpor' feltalálását nem használva, sőt megvetve azt, nem kívánna azzal élni, 's a' lőfegyveres emberrel csupán fokossal akarna szembeszállani!? A' helyhatóságok pedig éppen olyanok kormány formának, mint a' fokos fegyvernek: igen ezélhoz vezetők lehettek a' középkorban, bárha még akkor is hathatósabb volt volna a' lőpor, de mivel az nem volt, jó volt legalább fokossal birni; most azonban, midőn már a' lőpor fel van találva, lehetlen használatát nélkülöznünk akármit beszélünk is ellene, mert különben mindig mi huzzuk a' rövidebbet. És akárhogy szitkozódunk, és esküdözünk, hogy mi csak a' fokost akarjuk, csak a' fokost szeretjük, még sem fogjuk elhíttetni, de

még csak magunkkal sem, hogy tehát valóban hathatósabb fegyver a' fokos az ágyunál. Itt nem arról van szó: mit akarnánk mit szeretnénk, hanem arról mi hathatósabb, 's minek használatával tarthatjuk meg másokkal szemközt a' csatatért. És akármit beszélnek is az ágyuról, a' ministeri kormányról, hogy ez csak a' számokkal bajlódik, 's az egyes személy eltörpül előtte kicsinységében, 's hogy nem annyira az egyeseket, 'vagy is az egyes ember' szabadság-körét, mint inkább főleg az egész nemzetét védi, 's hogy ezzel ellentétben a' fokos, a' helyhatóságok, minden egyesnek szerepet enged, 's fejleszti az egyének' ügyességét, mert mi nem csupán és főleg mint egyes emberek, hanem főleg mint egész nemzet állunk itt és akarunk élni; és végtére is, arra jövök vissza, miszerint nem arról van szó, mit akarnánk, mit szeretnénk, hanem arról mi hathatósabb, 's minek használatával tarthatjuk meg másokkal szemközt a' csatatért. Egyébiránt jaj azon nemzetnek, mellynél a' kicsinyes eszközök fontosabbak a' nagyoknál.

És e' helyen ismét meg kell említenem, 's különösen mindenkinek figyelmébe ajánlanom, mit ezen cikkk' folytán, már mondtam, miszerint én nem azért ajánlom ez ügyben Angliát és Franciaor-

szágot követési példányul, mivel az ajánlott dolgok Angliában és Franciaországban találtnak fenn, hanem mivel azt tartom, hogy a' mi e' nemben az egész világon létezik, úgy van legjobban, a' mint Angliában és Franciaországban van, 's hogy ezt nálunk is belehet, sőt be kell hozni.

Felelős ministerium, vagy is parlamentaris kormány tehát az, mire törekednünk kell, 's még azt meg nem nyertük, addig a' helyhatóságok megszüntetéséről szó sem lehet; én legalább ezen czikkemmel nem azonnali megszüntetése iránt kívántam a' helyhatósági szerkezetnek hajlamot ébreszteni, hanem főleg azon állítás' hamis voltát akartam megmutatni, mintha a' helyhatóságok valami határozott (absolut) becsű jó volnának.

Azonban még parlamentaris kormány alatt sem látom át, miért kellene minden községi rendszert semmivé tenni, mert én azt hiszem, hogy vannak dolgok, mellyeket sem nem szükség, sem nem helyes a' központi, azaz ministeri kormányra bízni, 's mellyeket legalkalmasabban magok a' községek intézik el: de világosan különböztessünk. A' községi rendszer alatt nem több helységek és városok' szövetségét, azaz megyéket és kerületeket, hanem csupán egyes és pedig minden egyes hely-

ség' és város' hatóságát értem, különös kivétellel a' politikai hatáskörnek. És ha azok, kik azt mondják, hogy a' helyhatósági szerkezet megbecsülhetlen, azonban azt is hozzá teszik, hogy helyhatóságainknak nem mostani állapotját, hanem rendbehozott, megtisztított létét értik, 's ösztönszerűleg legalább, azaz homályosan, épen ilyen községi rendszert értenek azon megtisztított lét alatt: akkor, természetesen, az ilyen helyhatóságok ellen legkisebb kifogásom sincs.

A' községi rendszer' megállapításában és rendbe szedésében néhány elvre figyelmeztetem mellesleg az olvasót, mellyek Franciaországban a' községi rendszerre nézve a' törvény' szellemében felfedezhetők. 1) Hogy a' községek egymás között egyenlők; azaz semmi különbség sincs a' városok és faluk között. A' főváros kivétel. 2) A' községeknek, mint ilyeneknek, azaz községül semmi befolyásuk sincs a' törvényhozásba, 's általában a' politikába. A' lakosok e' nemű jogaikkal nem mint valamelly község' tagjai, hanem mint bizonyos választó kerület' részesei élnek; ezen választó kerületeknek azonban a' választáson kívül semmi egyéb sem áll hatáskörükben. 3) A' községek nem törvényhatóságok, azaz, a' rendőri ügyeket kivéve,

semmi befolyással sem bírnak az Igazság' kiszolgáltatásába; vagy is a' községek székhelyei lehetnek ugyan valamely törvényszéknek, de a' törvényszékek nem a' községek' kifolyásai, hanem az Igazság kiszolgáltatási országos hierarchiának lánczszemei. 4) A' községek csak bizonyos, a' törvény által világosan meghatározott ügyekben, bírnak hatósággal, 's még ezen körben is, részint a' kerületi főispán, részint a' ministerium elébe terjesztik fel határozatukat, hol azok meg is semmithetők. 5) A' községbeli polgárságot nem születés adja kiváltságilag, hanem, a' törvény által meghatározott feltételek' betöltése mellett, mindenkinek egyenlő tulajdona.

Ezen elvek' nyomán reá jövünk, mi különbség volna, hasonló elrendezés mellett, mostani helyhatóságaink, 's a' megalapítandó községek között. Eddig minden helyhatóság maga gondoskodott a' kebelében levő utakról, a' községi rendszer mellett az utak' költségei az országos pénztárra utaltatnának, a' községeknek egyedül a' mellék utak, az utcái burkolás, tisztán-tartás maradván fenn. Továbbá, eddig minden helyhatóság törvényszékkel, 's következőleg rabokkal birt, a' felállítandó rendszer mellett, ez is országos volna, 's a' községek-

nek csupán a' rendőri hatóság maradna fenn. Egy szóval, a' községek házi pénztárainak rovatai között csak igen kevés része maradna meg a' mostani helyhatóságok' házi pénztárai rovatainak.

Ennyi és illy nagy levén a' hiány, melly az alkotmányos életben a' parlamentaris kormány' nem-létében egymásra tolul; 's illy számos és illy ropant levén az előny, mellyel a' parlamentaris kormány minden más kormányok felett bir, igen természetesen, ezt nekünk is lehetlen nem kívánnunk. És egy általában ne szomorkodjunk, 's legkevesebbé se kételkedjünk a' jövődön, mert előbb utóbb mi is bizonyosan meg fogjuk azt nyerni. Vannak eszmék, mellyek, minden kétségen kívül, magokban hordják a' bizonyos jövődő' magvát; és csatlhatlanul illyen eszme a' felelős kormány' eszméje különösen egy alkotmányos országban, 's nem is lehet ennek sokáig ellenállani semmi nemű uton 's módon, mert mindennemű haladás az alkotmányos életben, egyenesen a' felelős kormány' megnyeréséhez vezet.

Mindennemű haladás a' parlamentaris kormányhoz vezet tehát; leghihetőbben azonban a' következő uton fogunk arra eljutni.

Honunk' szükségei igen számosak; elmaradásunk napnál világosabb, 's hogy ezen helyzetünkből kivergődhessünk, hogy szükségünket segíthessünk pénzre, évenként fizetendő pénzre, úgy nevezett adóra van szükség. Ezen adó, vagy is egyenesen fizetett pénz, az úgy nevezett mellékes adókkal, vagy is jövedelmekkel együtt egy országos pénztárba fog egybefolyni. Ezen pénztárt más nem kezelheti, mint a' kormány. Azt vitatni, hogy országos választmány kezelje, igen gyakorlatiatlan dolog volna, 's általában zavart eszmét árulna el a' kezelési és kormányzási elvek' körében. Ezt már csak azért sem lehetne vitatni, mivel e' szerint collegialis kormány volna, melly legrosszabb neme a' kormánynak. Ebből ismét az következik, hogy bizonyos egy személyre kellene tehát, természetesen felelet teher mellett, a' kezelést bízni. Ezen személy, az országgyűlésnek adna számadást, de a' király által nevezetné ki, 's az országgyűlés csak elmozdítását eszközölhetné, ha ugyanis bizalmatlanságot nyilvánítana iránta, vagy tán épen megtagadná, hivatalnoksága alatt, az évi adót. Ezen személy tehát valóságos pénzügyi minister volna, 's ez lehetne a' tárnok, 's ha úgy tetszenék, továbbá is tárnok maradhatna neve. Az alát-

ta levő hivatalnokokat, kik neki tartoznának engedelmességgel, és felelettel, hogy ismét ő tartozhassék az országgyűlésnek, a' király' nevében, és hozzá járultával ő nevezné ki. És így pénzügyi felelős ministeriumunk már volna. A' többi magától fogna jőni.

E' szerint tehát adózzunk, mert a' pénzügy' mezején fogunk felelős ministeriumra, azaz parlamentarizmusra szert tehetni.

Hogy pedig végtére, egyszerűsítve, összevonva, kellő világosságban, határozottan, 's mindenki által könnyen felfoghatóan adjam elő a' parlamentarizmus kormány körüli eszméimet, im e' következő törvényjavaslatokat, bátorkodom mindenkinek figyelmébe ajánlva, előadni:

A' királyról.

1. A' végrehajtó hatalmat a' király személyesíti. Ő nevezi ki a' közhivatalnokokat. Szabályokat és rendeleteket adhat ki, de csupán valamely törvény' végrehajtása' ügyében; és semmi nemű más külön tárgyban nem rendelkezhetik. Nem alkothat avagy nem pótolhat tehát semmi nemű törvényt, 's nem mellőzheti el végrehajtását a' fennállónak.

2. A' király az ország' képviselője. Az országgyűlést ő hívja egybe, 's ő függesztheti fel, avagy oszlathatja el, melly utóbbi esetben azonban három hónap alatt köteles újat egybehívni. A' törvényhozás' körében kezdeményi joggal bír. Az ország' nevében pénzt veret; hadat izenhet; békét köthet; szövetségre és kereskedési szerződésre léphet, kegyelmezési joggal bír.

3. Az országgyűlés' törvényjavaslatait a' király megerősítvén és kihirdetvén, törvényekké válnak.

4. A' király' ház tartására szükséges éviköltséget, es pedig mindeniknek trónra léptével, országzásúnak egész idejére, az alsó tábla határozza meg.

5. A' király' személye szent és sérthetlen, azaz feleletre nem vonható.

6. Mindenik fejedelem trónra léptével, az egyesült két tábla előtt, megesküszik az alkotmányra.

A' kormányról.

1. A' király minden jogait egyedül a' ministerium által gyakorolhatja. Ennél fogva minden királyi rendelet' érvényére mulhatlanul megkíván-

tatik, hogy az illető ügyi minister' aláírásával is el legyen látva.

2. A' ministereket a' király választja.

3. A' ministerek, különbség nélkül, mind a' két tábla' tanácskozásában résztvehetnek.

4. A' ministerek az országgyűlés által feleletre vonhatók.

5. Minden vád alá nem esett és kilépett minister élte' folytáig tagja leend a' felső táblának, és nyugpénzt kap.

A' törvényhozó testről.

1. A' törvényhozó test áll a' királyból, felső és alsó táblából.

2. Kezdeményi joggal mindenik egyaránt bír.

Azonban minden adót tárgyazó törvénynek az alsó táblától kell kikerülnie.

3. Minden törvénynek hozatalára a' két tábla többségének és a' királynak beleegyezése kívánatik.

4. Olly törvényjavaslatot, melyet a' törvényhozásnak valamelyik része, nem módosítva, hanem teljesen visszavetett, ugyanazon egy országgyűlésen nem lehet tovább sürgetni.

5. A' két tábla minden évben összehívatik ülések' tartására, a' király által; hacsak azonban időközben a' király fel nem oszlatja, a' követi tábla' tagjai csupán minden három évben kerülnek új választás alá.

6. A' kormánynak semmi nemű eljárása sem köti meg az országgyűlés' hatóságát.

7. A' ministerium, az alsó tábla' elébe, minden évben rendes számadást tesz le az évi jövedelemről, 's kiadásról, mint szinte jelentést teszen a' következő évi költségvetésről.

8. Ha a' követi tábla a' ministerek iránt bizalmatlanságot nyilvánít, a' király másokat választ.

9. Első esetben azonban a' király, eloszlatván az országgyűlést, elmellőzheti ezen kívánságot, de ha az új választású követi tábla is ugyanazon nyilvánítást teszi, akkor haladék nélkül köteles a' ministerium lelépni ¹⁾).

10. Ha a' lelépéssel avagy elmozdítással a' követi tábla meg nem elégszik, jogában áll a' ministereket egyenként és összesen a' felső tábla' bíró-sága elébe is idézni.

11. Mind a' két táblának ülései nyilvánosak,

---

1) Ellenkező esetben az adó megtagadtatik.

's azokról akár egy részben, akár pedig egész kiterjedésben, sajtó' útján, a' közönségnek jelentést tenni, 's véleményt közölni, mindenkinek szabadságában áll.

12. A' felső táblai tagságra megkívántatnak:

(Itt el lehet számlálni minő kellek kivántatnak meg; például, bizonyos évek, melyeket valaki alsó táblai tagságban, küludvaroknál követségben, katonaságnál a' legfelsőbb hivatalok' valamelyikében, törvényszéki elnökségben, vagy talán tagságban is stb. eltöltött).

13. Az ezen kellekkel ellátott egyénekből a' király, tetszése szerinti számmal, nevezhet ki felső táblai tagokat.

14. A' felső táblai tagság életfogytig tart.

15. Az alsó tábla ötszáz tagból áll.

16. Az alsó táblai tagok a' törvény által meghatározott helyeken, 's a' törvény által meghatározott választók által választatnak.

17. Mind a' két tábla' tagjai tagsági joguk' érvényét, az illető tábla előtt, igazolni kötelesek.

Ezekon kívül törvényeket kellene alkotni, melyek a' sajtószabadságot, 's a' népnek összegyülekezhetési jogát, világosan biztosítanak; 's melyek meghatároznák, kik által, hol és hogy történ-

jék a' követválasztás; kimondatnék például, hogy a' választók' összejövetele nem tanácshozó gyűlés, nem hatóság, 's hogy semmi nemű utasítással sem láthatják el a' követeket. Szabályoztathatnék a' községi rendszer az egész ország minden helységének számára. 'S ekkor el vannak törölve a' helyhatóságok, 's elértük az összpontosítást, 's fel-emelkedtünk, azon bizonyos színvonalig (niveau), mellyen alól nincs is valódi alkotmányos élet, hanem csupán aprószerű örök zavar, bonyolodás, nyomoru prókátori szellem, meddő vita, 's egy neme a' politikai hűbéri rendszernek.

És ime ezeket véltem szükségesnek elmondani ezen cikkemben „A' helyhatósági szerkezet' hiánya Franciaországban.“

Hogy a' dolgot mi reánk alkalmazva adtam elő, 'annak azon oka volt, hogy megmutassam: 1) minő szerencsétlen volna Franciaország, ha helyhatóságai volnának, 's mivel 2) így érthetőbben gondoltam a' tárgyat, melly rövid időn nálunk is szőnyegre kerül ¹⁾, fejtegethetni, és mivel 3) egyszersmind alkotmányos életünk' hiányait is fel

---

1) A' szőnyegre hozásban meg is előztettem már.

akartam tüntetni, 's azoknak orvoslási módját megérintve közfigyelembe ajánlani.

Ha tehát valaki a' franczia összpontosítás ellen általában, azaz elvileg beszél, 's a' helyhatóságok mellett szónokol, én azt hiszem, teljesen csalatkozik, mert az összpontosítás, — ha ugyan felelős ministeri azaz parlamentaris kormány van, — sem nem felesleges, sem nem veszélyes, hanem valósággal helyes, sőt elmuhatlanul szükséges a' valódi alkotmányos életre, a' haza' javára, erejére, és fényére nézve. Ha azonban valaki csak azt mondaná, hogy Franciaországban az összpontosítás nagyon is tul van hajtva, mert arra semmi szükség sincs, hogy a' faluházának kimeszeltetési költsége iránt is a' ministeriumhoz kellessék folyamodni, ez már egészen más. És szivből óhajtom, vajha csak erről kellene már nálunk értekezni.

Én tehát óhajtom a' községi rendszert, de a' helyhatóságoknak, azon értelemben, mint mi értjük, egyáltalában nem tudok barátja lenni. És ha mind a' mellett, hogy előttünk Franciaország' példája, melly országnak roppant hatása és ereje főleg onnan van, mivel felségesen összpontosítva van, 's a' legnagyobb egységgel bír, mind hazá-

ban, mind nemzetiségben, mind törvényben, mind kormányzásban, még sem leheték szerencsés olvasómat az összpontosításnak a' helyhatósági szerkezet feletti elsőségéről a' köz baza' javára nézve, meggyőzni: akkor Sieyesnek következő szavaival vigasztalom magam: Az igazság egy olly nagy tömegbe, mint egy nemzet, csak lassan veheti be magát.

London és az angolok.

Ötven angol mértföldre Anglia' fővárosától korán reggel egy képtelen magasságú és terjedelmű füst- és köd-oszlop tűnik fel a' láthatár' szélén, mely mint az ég' boltozatának támasza tűnik fel előttünk rémitő nagyságában. Közelebb érve lassankint egyes részeket látánk ki bontakozni a' szörnyeteg' aljában; 's végtére szemünk előtt áll az egész tömkeleg város, az oriási London, melynek magának szinte annyi lakosa van, mint az egész Erdélynek.

A' Temzén menve Londonba, az idegen nem győzi eléggé bámulni, a' várostól 4 — 5. órányira, a' hajók' képzelhetlen sokaságát. E' tekintetben kétségtelenül a' legmeglepőbb szemlék' egyikét tűnteti fel London. Én ismerek egy pár magyar embert, kik egy pár hónap alatt bejárták Német, Franczia-, Angolországot, Helvetiát és — még más

helyeket; 's kik a' legsajátságosabb mulatságot szerző előkelő gőggel 's megvetéssel emlékeznek mind azon országokra; 's kik bizonyosan e' perczben is boldogul éneklik valamely vén zsoltár' nótájára, homoktengercink', avagy sárfészkeink' egyikében vesztegelve: Magyarországon kívül nincs élet. És melleleg legyen megemlítve, meglehet, nem egy jámbort ámitanak el, ki azt véli, hogy ők szinte ugy ismerik a' dolgokat, mint akárki más, ki oda járt, 's ennél fogva, bizonyosan igaznak kell lenni a' felebb idézett mondásnak, mert hiszen ők is bizonyítják. És még ezen egy pár földink is meglepetett a' kereskedés nagyságának, 's különösen a' hajóknak sokasága által Londonnál; sőt egész útjokban épen csak ezek által lepetett meg.

Közel Londonhoz, azaz, egy pár mértföldre, a' gőzhajó' menete meg lassítatik, mert a' fel 's alá menő vizi járművek' száma miatt lehetlen szokott sebességgel haladni.

A' vitorlás hajók, mellyeknek némellyike becsben, sok német fejedelemséget meghalad, 's a' gőzösök és az apró sajkák mint a' méh-raj mindenütt sűrögve és zajongva csoportazzák körül a' hajót, mellyben ülünk.

Ezen közben a' hajó' kapitánya valamelyik kerék' fedezetére megy, a' „little bay“ (kisfiu, „ki a' kapitány parancs szavait“ le és átadja a' gép körül alant lévőknek) hasonlóul résre áll, 's végtére a' vám-ház előtt kikötnek; de míg málháinkra kerül a' sor a' megvizsgálásban, akár egy nagy sétát tehetünk a' városban.

Hogy az angol udvariatlan, azt kiszállásunk után az első pillanatban lehet tapasztalnunk. Jó ideig ugyan is meg sem mozdulnak a' vám-házi hivatalnokok, 's végtére is, kikeresvén előbb az angolokat, az idegenek megzaklatását utoljára hagyják, úgy hogy még csak ne is gondoljuk, hogy legjobb esetben is, egy óránál előbb megszabadulhatunk.

Hogy az angol mindennek felett pénz szomjas, azt is azonnal lehet tapasztalnunk. Legelső is mit velem tettek a' vólt, hogy egy Schillinget fizetettek velem a' vámháznál, mint mondák vámbérül. Ut-leveletem senki nem kérte; mondják ugyan némelyek, hogy ezt is elő szokták kérni; tőlem azonban egész Angliában létem alatt senki sem kérte. Sőt csodálatos! még a' minket illető követségnél is, hova más országokban szerzett tapasztalás nyo-

mán következő nap elvivém utlevelem, megtekintés nélkül vissza adák azt.

Én nem mondom, hogy London nem nagyobb Párisnál; sőt még azt sem mondom, hogy nem nagyobbyszerű: de végtére is mind ez mit ér magában? Itt van igen sok a' mi bámulásra kizst, de semmi nincs a' mi derítne, vagy legalább vonzana. London mint minden kereskedő város, épen kereskedői szelleme miatt véghetlenül unalmas. És senki se mondja nekem, hogy a' családi körökben minő kellemmel lehet az időt tölteni, mert hiszen, nem ritkán, a' legrondább faluban is, ha ugyan valamely kedves család lakja azt, igen jól lehet mulatozni.

Londonban, mintha pokol' tornáczában járnánk, olly morajja hangzik örökké a' pörölyöknek, és mindennemű gépeknek 's olly rejtélyesen komoly és kedvtelen alakok között találjuk magunkat mindenütt.

Mintha az itteni emberek mind meg annyi meg fagyott csontok volnának, semmi élet, semmi lélek sem látszik benne.

Az a' nyöszörgő hang, az a' gépi lelketlenség, az a' lekötelezés nélküli hidegség, az a' kiváló ügyetlenség, melyet az angol az utcán, tár-

saságban, mozdulatában, beszédében jártában keltében, mint valami debreczeni diák feltüntet, 's melly Heinekint azt gyanítatja, hogy két bal kezök van; — 's vegyük ehhez, a' férfiak részéről (mert az angolok' épen olly kiválóan rútak, mint hölgyeik kiválóan szépek) mind azon két jellemet, melly az angolok arczában mutatkozik, t. i. először azt a' semmit jelentő juh-képet, melly némelykor olly sajátságos vegyülete a' savó-szinnek és sápadtságnak, mint egy darab szappan, vagy másodszor azon épen annyira lelketlen veres képet, melly a' nem szappan képű angol férfi-arczok jelleme, melly semmiben nem látszik különbözni a' sületlen roast-beef-től: és ugyan kérdem én, hogy lehetne itt kedvező benyomást érezni az idegennék?

Mindenütt csak számok de sehol élet. Itl mindenki zsebének él. És nem kétlem, ez igen hasznót hajtó dolog; és én nem is találok benne semmi kárhozatost sem; de végtére is halálosan unalmas dolog ám mind csupa olly emberek között lenni, kik egyedül zseböknek és legfelebb még hasoknak élnek. Magok a' hölgyek is, a' méltán híres és magasztalt szépségű angol hölgyek, minden báj, minden inger nélkül vonják magok után lábaikat; mert meg kell jegyezmem, mikép az angol hölgyek

szintolly méltán híresek nagy lábaikról és disztelen járásaikról mint szépségökről.

A' kellemetlen benyomásnak, mellyet London reám gyakorlott, nem csekély oka van, az örökös köd és szén-gőzben is, melly Londonban szemeink előtt elzárja a' láthatárt, 's fojtólag hat kebelünkre, 's eldiszteleníti az épületek' külsejét.

Nem lehet azonban tagadni, miszerint még is van ezen köd-városnak, és pedig nem csekély hatása reánk. A' nagyság és erő mindenütt és mindenben egyszerre feltűnik szemeink előtt. Maga a' város, a' kereskedelmi élet, a' középületek, a' mindenütt feltűnő egyesületi és vállalkozó-szellem mind oriási erőben és alakban mutatkozik előttünk. De végtére is, ismétlem: itt van sok a' mi bámulásra kiszt, de semmi sincs a' mi derítne, vagy legalább vonzana.

Belépünk a' ködvárosba, 's nem tagadom, meglepetünk; de tömegében a' fel 's alá járóknak 's kelőknek tudja az isten, van valami a' mi idegenséget szül, vagy legalább nem képes reánk kedvező benyomást gyakorolni.

Párisban az utczán járni valódi mulatság, annyi érdekes dolgot és elmés szót lehet látni és hallani minden nyomon. Londonban mértföldeket

lehet haladni, 's mind csupa hosszú képeket fogánk látni. Páris mint egy szép ifjú hölgy, ki mulat és ingerel; London pedig mint egy vén hűnös, vagy legalább szívtelen fukar, ki meg hat, de kit nem szeretünk.

Londonban, e' roppant kőtengerben, sehol sincs valamelly pont, melyet főnek avagy köznek lehetne mondani; 's az egész város nem egyéb mint csupán igen sok ház. A' bank például, megengedem, lehet a' kereskedő világ' középpontja; a' Regent street, Pallmall, Picadilly lehetnek a' legszebb utczák; a' Strand pedig a' leghosszabb, de végtére is ezeknek egyikéről sem lehet mondani: imé ez Londonnak középpontja; ez a' legvalódibb London. Az egész híres Regent streetnek, mellynek mint a' szép világ' középpontjának 's első kereskedői fényes utczának vannak igényei, egyetlen jó izlésű bolti kirakata van, 's az is egy franczia könyvárúse. Paddington volna talán Londonnak legszebb része, de ez nagyon is félre esik, sőt tulajdon képen véve már nincsen is Londonban.

Van azonban Londonban 's a' hozzá tartozó, vagy is inkább mellette lévő részekben számos valódi pompás és nagyszerű épület. Egész város

negyedek, mint egy varázsszavszó által megilletve állanak elő. 'S ekkép Londonban legalább is egy pár száz olly épület van, mellyeknek egyike is nem csekély büszkeségét fogná alkotni igen sok más városnak.

Itt valósítva találtam, mi gyermekkoromban, midőn arról olvastam, mint orjási kép tűnt fel képzetemben, mikép épittetik ugyan is 20 — 30. ház, mint egyetlen palota, egy bizonyos terv szerint, egy közös homlokzattal. Mert azért hogy valamely roppant palotaszerű épületet látunk, koránse véljük, hogy az mindig egy ház, és egy tulajdonosé volna; mivel nem ritkán ezen külsőleg egyetlen épület, több házat, ugyan annyi külön tulajdonosét, foglal magában, kik csupán a' város' szépitése tekintetéből egyezének meg, házaikat egy bizonyos terv szerint építtetni külsőleg, mi által közös homlokzata lesz 20 — 30 háznak. Azonban azt sem lehet mondani, hogy mindég ez volna az eset, mert nem ritkán az illyen roppant épület több apró udvarokra van felosztva belül, pedig a' ház nem ugyan annyi, hanem meglehet csupán egy, vagy talán két három birtokosé. Egyelőre felfogbatlan az idegen által, miért teszik ezt az angolok; ha azonban az angol családi életet tekintjük, ennek is

nyomára jövünk. Az angol ugyan is leginkább magában szeret lakni egy egész házban, vagy is inkább udvaron, 's ennek folytán aztán a' nagy telek talajdonosok, hogy a' lakok által ezen közönségiesen meg kívánt kényelmet nekik megszerezhessék, házaikat kívül ugyan mint egyetlent, de belül mint meg annyi külön egyes házat építetik. Ezen szokásnál fogva, Londonban, ugy szolván minden család külön házban lakik, 's ezért van aztán, — az érintett alaku házakat melly által egy közös homlokzat megé húsz harmincz külön ház rejtetik, kivéve — — Londonban annyi temérdek kincsiny vagy is inkább keskeny ház. Innen van aztán más részről az is, hogy, — a' nagyon gazdagokat kivéve, kiknek egy-két szobánál többre lévén szükségök, 's ennél fogva olly házban laknak, melly egyszersmind széles is, — az angolok, nem mint mi, vagy földszint, vagy az első, vagy a' második emeletben, hanem egyszerre mind ezen három sorban laknak. Az illy keskeny házbani-lakás aztán, hol nem ritkán minden emelet-sorban csupán egy és rendesen nem több mint két szoba van, következőleg történik: földszint van az ebédlő, 's ha ugyan itt két szoba van, a' vendég-szoba is, hol a' látogatások el-

fogadtatnak; továbbá az első emeletben a' nappali, a' második emeletben pedig a' háló szobák; mert tudni kell, hogy Angliában külön ebédlő, nappali és háló szobával birni, első eleme a' kényelemnek; sőt annak hiánya a' szegénység egy nemének tekintetik. Ezen kívül van még a' harmadik emeletben, — ha ez van, — mi nem mindig történik, vagy pedig a' földszint alatt (az újabb házak alatt mindenütt vannak illy pincze alakú szobák, melyek azonban, mivel a' házak előtt elegendő mélységű árok vonatik, 's ennél fogva a' föld a' fallal érintkezésben nincsen, egyáltalában nem pincze természetűek, 's e' szerint teljesen ártalmatlanok az egészségre) a' konyha közelében a' cselédek lakhelye.

Kivévén azonban néhány nemesebb izlésű palotát, avagy mulatóház alaku épületeket; az angol házak' tekintete rend kívül kellemetlen, sőt azt mondhatnám, bizonyos tompaság, bágyadtság van rajtuk, 's általok egész Londonon. Ez ugyan is azon idétlen szokásból és parasztizlésből ered, miszerint nem csak hogy bizonyos elevenszinre nincsenek a' házak festve mint nálunk és Bécsnek pompás külvárosaiban, hanem még teljesen meszeletlenül sőt vakolatlanul is hagyatnak, 's az ekkép

meztelenül álló téglák, mellyek itt barnák, minden vidámság és derűtség nélküli, sőt vissza taszító és sötét képet adnak az egésznek.

És aztán, kérdek mindenkit, mi gyönyörűség lehet abban, hogy tíz ezer utcza és kétszáz ezer ház van Londonban; midőn ez csak annyit tesz, hogy 10,000 utcza van ilyen 200,000 sajátságos, de izléstelen házzal megrakva.?

Azonban Londonban sok más egyéb tárgy is van a' házakon kívül.

A' roppant nagykereskedés, melly leginkább a' terjedelmes kikötőkben és megszámlálhatatlan hajókban tűnik fel, szét gyűrűzik az egész városban, sőt az egész britt birodalomban mindenütt.

És legyn bár Páris az éldelet világa, London a' kereskedők' hazája.

Avagy legyen bár Páris egy fényes tánczterem, London egy jól művelt bánya, mellyben mindenütt látszanak a' gazdagon fizető erek.

Egykor Londonnak keleti részébe vetődtem, hol épen a' Blackwallba menő vasut vonul el.

Minő mesés jelenet, minő ezer egy-éji tünény! Ki írja le csodálkozásomat, midőn több

vonatokat láttam a' vasuton sebesen elrobogni, a' nélkül, hogy gőzerőmű avagy lovak által vonattak volna.

A' vonatok ugyan is ezen a' vasuton, mint gyermek játék, kötéllel vonatnak, melyet azonban az allomásoknál gőzerőmű tart forgásban. És míg ekkép a' városban és tulajdonképpen a' város felett épített vasuton, a' vonatok mint játékszer, az udvarok, házak, térek 's utcák felett és mellett sebesen elrobogva, a' jó és békes londoni polgárokat magok megett és alatt hagyák: nem vólt a' városban kivülem, még csak egy lény sem, még csak egy gyermek sem, ki ezen művet megbámulta volna; mi pedig mind ezideig még a' sikon sem tudtunk vasutakat építtetni.

Egy ünnep napján életemnek elmentem megnézni korunk legnagyobb dicsőségét is. Ott voltam tehát; láttam, bámultam a' legmerészebb, a' legnagyszerűbb vállalatot, melyet a' mesés hajdankor' minden magasztalt oriási műveinek ellenében, diadallal lehet felmutatni az újabb kor nevében. Értem a' tunnelt. Kijöttemkor megdördülhetett volna felettem az ég, és én remegés nélkül, sőt büszkén, fogtam volna a' mennyel szózatnak

válaszolni: én is ember vagyok ám; 'olly ember, mint kik a' tunnelt készíték. — Egyébiránt, vala- mint a' könyvnyomtatást, ugy ezt sem lehet talál- mánynak nevezni. Ez mind kettő igen egyszerű eszméjü dolog, mellyeket csak valósítani, csak életbe kellett léptetni. De miért nem tévék hát ezt már ez előtt annyi ezred alatt?

És magok az utcák is Anglia fővárosában nem csekély tarka vegyületet mutatnak, a' napnak minden óráiban.

Temérdek koesi, gyakori köd, ritka napfény, sok koldus, kiknek nagy része vagyonos, 's kik este clubházakba mennek lakmározni és politizálni. Sehöl katonai örök, de majd minden húsz lépésre egy rendőr, kik fegyvertelenül, sőt minden pálcza avagy egyéb illy nemű eszköz nélkül járnak, és csupán egyen ruhával bírnak. De ezen rendőrök nem alkalmatlanok, nem boszszantók, nem akadé- koskodók, nem tolakodók, hanem valóságos bará- tai, és szükségben, de csupán szükségben, segí- tői a' békes embereknek, 's különösen az idege- neknek. A' czimerbot egyetlen fegyverök, de ezt is csak ünnepélyes alkalmakkor lehet kezeikben lát- ni, mivel rendesen, alig féllábnyi hosszú levén, zsebeikben hordják.

Az ember elbámál, és csodálkozik, mint lehet közel két millio ember között alig négy ezer ilyen minden fegyver nélküli rendőrrel a' közbátorságot és a' rendet fentartani. Pedig igen könnyű, mert a' törvények iránti tisztelet nagy. És természetesen, hogy könnyű a' törvények iránti nagy tisztelet mellett illy kevés rendőrrel fenn tartani a' köz bátorságot és a' rendet, 's bizony ha nem volna olly nagy a' törvények iránti tisztelet, akkor száz annyi rendőr sem volna képes megfelelni a' szükségnek. Azonban épen itt van a' dolog' lényege. De ugyan honnan ered az a' törvények iránti tisztelet?

Mivel az angol népnek legutolsó tagja is tudja, és világosan átlátja, miszerint neki kormánya elleni gyanúra legkissebb oka sincs; mert Angliában a' kormány mindig maga az alkotmányos életben kifejlődött egyik párt; vagy is, a' nemzet képviselői testületének többsége; vagy is, maga a' nemzet; és semmi nemü „udvar“ párt sem tehát, mellynek ármányaitól az alkotmányos küzdelem mezején örökké tartania volna oka a' népnek. Nincsen tehát illy főnemü bizalmatlanság a' népben kormánya iránt, melly lassankint elterjedhetne mindenüve, és bevenné magát a' köz-

letnek minden ágába. Másutt azonban mindenütt „udvar“ párt létezik; vagy is, nincs eléggé átengedve a' nemzet az ön kormányának, 's ekkép a' nemzetnek örökké küzdésben kell állania legszentebb jogai érdekében, 's ennek folytán bizonyos mély, minden apró részletekre kiterjedő bizalmatlanság ver gyökeret a' nép' keblében, minden felsőbbség, és minden oly dolog iránt, melly a' felsőbbségtől ered. Illy helyeken a' nemzetörök zaklatásoknak és veszélyeknek levén kitéve, bizonyos neme terjed el rajta az örök láznak, melly a' húzalkodásokat megrendszerezítve, megörökíti. Illy helyeken az „udvar“ és a' nemzet között örökös kártyajáték van, mellyben hanem csalni is, de legalább nyerni akar mindenki. És ki boldog viseltessék aztán bizalommal illy helyzetben, és mellyik népben verhetne gyökeret illy helyzetben a' törvények iránti tisztelet? Ne legyen csak az udvar és a' kormányzó egy értelmű, még tetemes hibák mellett is az alkotmány' lényegében kétségtelenül bizonyos alkotmányos erkölcsiség, bizonyos kegyelet, azaz törvények iránti tisztelet, fog alapot nyerni.

Szabad nemzeteknél, az az alkotmányos életben a' törvények iránti tisztelet, elnyomott nem-

zeteknél pedig, az az alkotmánytalan életben, a' büntetéstől félelem a' legfőbb biztosítéka a' rendnek, vagy is a' személy 's vagyon bátorságnak. És ezt nem úgy kell érteni, mintha az alkotmányos élet az ország minden lakosait valami kétségtelenül és bizonyosan tündöklő erényüekké tenné, avagy kivétel nélkül minden egyén keblébe mélyen beoltaná a' törvények iránti tiszteletet, mert hiszen kivétel nélküli erényes tagokból álló nemzet, valamint eddig sem volt: úgy ezentul sem fog lenni soha sem.

Ez alatt csak azt kell érteni, hogy általában véve, illy viszonyok és uralkodó érzelmek' kifejtésére és táplálására van befolyással a' társas életben az alkotmány szelleme; és ezen oknál fogva mondtam asztán, hogy alkotmányos életben a' törvények iránti tisztelet kitűnő erkölcsi tekintély, mivel ennek létre jöhetése és fenmaradása az alkotmánynak fenléte által elősegítettetik. Én tehát csupán általános elvet mondtam, 's ez által nem tagadtam meg a' kivételek' lehetőségét; mert hiszen én minden kételkedés nélkül megismerem, miszerint elnyomott nemzeteknél, azaz alkotmánytalan életben is lehetnek és vannak emberek, kiknél nem a' félelem hanem az erkölcsiség a' tettek' rugója.

• Annyi azonban minden esetre bizonyos, és csupán ennyit állítok én is, miszerint az alkotmányos élet ok és alkalom, hogy a' társas életben olly viszonyok fejlődjenek ki, mellyekben az erkölcsiség fő helyet foglaljon el; vagy is, a' törvények iránti tisztelet valódi, és pedig teljesen meghonosodott növény legyen. És ezen szempont szerint mérve, ha az alkotmánytalan életben a' félelmen kívül, maga a' tiszta erkölcsiség is gyökeret ver, annak minden egyéb, de nem maga ezen állapot, lehet oka.

És épen azért, mivel Anglia a' legrégebb alkotmányos ország Európában, a' törvények iránti tisztelet is régiebb, 's következőleg erősebb gyökerű ott, mint más országokban. És senki se idézzon fel nekem épen minket ezen állítás ellen miszerint a' mi alkotmányunk semmivel sem ifjabb az angolnál, és még is sehol sincs nálunk a' törvények iránti tisztelet, mivel mi e' téren Angliával a' hasonlítást egy általában ki nem álljuk, mert mi nálunk a' közép korban, sőt ugy szolván mindig, csupán anarchia volt és nem alkotmányos élet, és mert nálunk a' törvények jó formán soha sem az egész nemzetnek, hanem csupán azon résznek hozattak, melly nem birt befolyással a' törvényho-

zásba, 's mert a' mi nemességünk, azaz épen azon rész, melly a' törvényhozásba befolyással birt, soha sem tekintette magát igazán, és minden vonogató nélkül, a' törvények alatt lévőnek, hanem örökké bizonyos törvények feletti felsőséget követelt.

De kormányunkkal sem olly viszonyban valánk, és vagyunk mi mint az angolok, 's mind ezeknél fogva aztán, mint emlitém, nálunk a' valódi alkotmányos élet soha sem létezvén a' maga tiszta valóságában, egy általában nem is hasonlíthatjuk magunkat Angliához.

És hogy a' törvények iránti tiszteletnek, vagy is inkább bizalomnak és erkölcsiségnek az alkotmányos életben nevedni kell, az természetes, mert ekkor a' nemzet maga alkotván törvényeit 's maga lévén a' kormány; világos, hogy a' megelégedés és bizalom bizonyos nemének kell benn felébrednie és gyökeret vernie. És ezen kívül, hol a' szabadság biztosításával a' lelki függetlenségnek alap rakatik, ott mindenki maga lévén cselekedeteinek ura, a' léleknek bizonyos foglalkozási kör nyittatik, és ezen foglalkozás, saját erejére bizván a' lelket, ennek kifejlődését és neme-

sedését elkerülhetlenné teszi. A' nemes léleknek pedig csupán az erkölcsiség lehet rugója.

Igy látjuk minő tetemes befolyással bir az alkotmány' szelleme a' nemzeteknek öszvesen és egyenkénti műveltségére, erkölcsére szokásaira és jellemére. Természetesen azonban, mindig feltételeztetvén ezen befolyásnak nagysága az által, minő huzamos idejű a' fennálló alkotmány, mivel világos, hogy az egy napos alkotmányos életnek nem lehet annyi befolyása a' nemzet' életére és jellemére, mint a' századok óta fennállónak. És innen van Angliában mélyebb 's Franczia országban csekélyebb hatás az alkotmányos élet által.

Mind e' mellett azonban, ha valaki azt gondolná, hogy Anglia nem tudom minő példány-hazája a' rendnek, vagy is az egyneműségnek (homogenitas) teljesen csalatkoznék; mivel Anglia épen az ellentételeknek (anomáliáknak) hazája.

Tiszta felvilágosodott 's a' nemzet' minden osztályiban elterjedett, politikai értelem; vallási, hasonlóul a' nemzet minden osztályiban elterjedett vakbuzgóság. Magas fokú műveltség a' nemzet' egy osztályánál: barbar durvaság a' másiknál. Nagyszerű befolyás a' világ' súlyegyenére kívül;

kalmár szellem belül. Szegényi törvény, mely kötelez az alamizsnára, 's elvállalja a' semmivel bírók' tartását, 's más részről a' birtok jognak tulságos bálványzása. Tengerek feletti urasága és szárazföldi meg nem tört ereje az egésznek: gyáva kislelküése az egyeseknek. Kiméletes sőt finom rendőrök: vadörömet szerző ököl és kakasviadalok: szónoklatban, iradalomban fény és mélység jellemz néhányakat: a' többiek pedig nem képesek sem írásban sem beszédben két szót rendesen egymás mellé állítani. Továbbá az első szülöttségi jog; az angol statusegyház' gazdagsága és politikai hatalma; rossz városi belelrendezés, elavult nevelési rendszer; Irlanddali igazságtalan sőt zsarnoki bánásmód; az alsó osztályok' szegénysége; és végtére a' status-adósság, mind meg annyi árnyék oldalai Angliának.

Az egész ország valami csodálatos juste milieu; 's azt lehetne mondani, hogy Angliának csupán a' jellemtelen-ségekben, vagy is tarkaságokban és ellentételekben áll jelleme.

Eszembe jut e' helyen mit a' genialis Heine úti képeinek 4^{ik} kötetében a' 167. lapon mond. Die Armuth starrt flehend zu dem müssigen Lord, der, wie ein satter Gott, auf hohem Ross einherreitet,

und auf das Menschen - Gewühl unter ihm, dann und wann einen gleichgültigen vornehmen Blick wirft, als wären es winzige Ameisen, oder doch nur ein Haufen niedriger Geschöpfe, deren Laut und Schmerz mit seinen Gefühlen nichts gemein hat — denn über dem Menschengesinde, das am Erdboden festklebt, schwebt Englands Nobility, wie Wesen höherer Art, die das kleine England nur als ihr Absteigequartier, Italien als ihren Sommergarten, Paris als ihren Gesellschafts - Saal, ja die ganze Welt als ihr Eigenthum betrachten.

És tudj' az isten, még az éghajlat is olly sajtóságos Angliában.

Télen nincs hideg, azaz talajdonképen véve nincsen is tél; de más részről nyáron nincs meleg, azaz talajdon képen véve nincsen is nyár. Ennek mint mondják, a' tenger az oka, melly mind a' hideget, mind a' meleget magához vonja; vagy is mind a' telet mind a' nyarat mérsékli. Így történik aztán hogy Angliában egész télen át zöld marad a' mező, de mind e' mellett tiz nyár sem volna egyfolytában elégséges becsületes szőlő mívelésre. Van tehát örök zöld, és nincsen szánut mert nincs tél, és nincsen szőlő mert nincsen nyár; de van

pénz, még pedig sok pénz, és ez előteremt mindent.

Az éghajlat tetemes befolyással bírván a' lakosok' vérmérsékletére, az angolok hidegek, szárazok, komorak, epések, ám de egyszersmind testben és lélekben erősek, munka szeretők, munka bírók. De mind e' mellett ezen sanyargató, vagy legalább kellemetlen nedves hideg, és változékony éghajlatnak nem csekély kártékony befolyása van a' kedélyre, 's innen jó a' közönségesen úgy nevezett spleen vagy is epe.

De ezért ezen unalmas és 'zsémbes epések nem csekély mértékben kitűnnek ez elmélet' mezején, a' mi igen derék; és senkinek sem engedik az elsőséget a' gyakorlat' mezején, a' mi legderekabb.

Nem lehet tagadni, Angliában mind a' kormány, mind a' nép, bizonyos irigylendő kellő mértéket tud tartani, 's közép uton haladni a' lobogó buzgalom, álomszerű elmélyedés, minden féket elhányó lelkesedés, és a' henyeség között.

Az angol előtt semmi sincs, mit legyőzhetlen nagynak avagy megvetendő csekélységnek tartana; innen tán a' kezeskedésre és fogadásra való hajlama és képessége.

De azért nem kapkod szerteszét; nem fecsérli el erejét céltalanul és szükségnélkül; nem tétováz, sőt nem is időz, hanem gyorsan, és kitartó erővel cselekszik; valamint aprólékos szenvedélyekbe, úgy aprólékos dolgokba sem foszlik fel, de a' mit elkezd, azt be is végzi, pedig nem mondhatni — és ez figyelemre méltó! — hogy igen keveset kezdene meg; nem nehezíti a' dolgot szükséges felül, mint a' hirre vágyó orvos, csak azért, hogy annál nagyobb dicsőséget szerezhessen a' végki-gyógyítással; azaz, nem igyekszik kiviteli ügyes-ségeért dicsértetni, hanem mindenek felett sikerre törekszik; azonban éppen ezért történik aztán, hogy éppen ez által lesz kitűnően a' kivitel' embere; de éppen ezért történik aztán egyszersmind az is, hogy ő nem sokat válogatja az eszközöket, 's azokat szentesítve találja a' cél által. Ez oknál fogva lövöldöztette össze a' semleges Coppenhágát; ez oknál fogva lázzította fel Franciaország ellen egész Európát, nem gondolván semmit az ez által rendkívül meg nevezkedett status adóssággal, csak hogy meg bosszulhassa magát az aristocratia meg semmisítéseért; ez oknál fogva történtek kebelében a' sötét századokba illő vallási üldözések még csak nem régiben is; ez oknál fogva nyomja Irlandot,

századok olta kitartó kegyetlenséggel és kitünő embertelenséggel; 's hogy többet ne mondjak, ez oknál fogva hagyta cserben az általa kiszállított francia emigransokat Tuibéronnál, hol, mint azt Sheridan, maga is angol, és pedig albázi tag, a' parlamentben mondá: angol vér' nem léteben az angol becsület omlott pataokban.

És ha már most azt kérdené valaki, mit érzek tehát az angolok iránt, én röviden csak azt felel-ném: szeretetet legcsekélyebbet sem, sőt tisztetletet sem igen, azonban bámulatot nagyot. Vagy is röviden szólva: én inkább szeretem a' francziákat mint az angolokat, de ismét sok tekintetben elibe teszem Angliát Francia Országnak. Azonban ezen utolsó állításra nézve szükségesnek tartom megjegyezni, hogy Angliában ugyan, az én hitem szerint több derék dolog van mint Francia országban, mert hiszen Anglia sokkal régebben bir alkotmányos étellel mint Francia ország; azonban Francia országban sokkal több deréknek van meg magva, mint a' mit Anglia felmutatni képes.

Röviden; én nem szeretem Angliát, mert azt az aristocratia hazájának, az aristocratia képviselőjének találom. És akárki mit beszél, én nem

vagyok képes átlátni, és soha sem fogom elhíhetni, miért kelljen embert embertársa elébe tenni, egyéb okoknál fogva, mint a' mellyek az észben és erkölcsiségben gyökerezhetnek. Azaz, miért kelljen születésnek és bizonyos osztálynak uralkodni; miért kelljen kiváltságoknak létezni.

Egyébiránt, ha az angolokról azt mondjuk hogy nem szeretjük, azzal ők egyáltalában nem érzik magokat megsértve; de ugyan, az istenért, hogy is éreznék magokat megsértve, midőn ők olly okos emberek, 's ennél fogva magoknak is teljesen át kell látniok, miszerint ők valóban, de még csak legkevesebbé sem szeretetre méltók. És legyen meggyőződve mindenki, miszerint mind azok, kik azt állítják, hogy az angolok iránt szeretetet éreznek, csalatkoznak a' szónak jelentésében, mellyel élnek. Hogy az angolokat valaki becsülhesse, tisztelhesse, az csupán elveitől függ, ha vajjon becsülésre és tisztelésre méltónak tartja e' azon politikát, melly céljának kivitelére semmi nemű eszközöket sem irtózik elővenni: szeretetre azonban, akárki mint igyekeznék is azt erőtetni, az angolok tökéletesen érdemetlenek.

Angliában sok nagyszerűség van, de azért

nem következik hogy Anglia szeretetünknek is tárgya legyen.

Anglia ha úgy tetszik, nincs Európában. Anglia a' világnak egy magán álló külön része, a' hatodik avagy az első, nekem mind egy. De nem is egyéb, mint egy egészen más világ, hol idegen helyen érezzük magunkat. Azonban épen azért, mivel idegen helyen érezzük magunkat, lehet különös és minden egyéb a' mi tetszik, csak szeretetre méltó nem. Én gyengeségnek tartom a' különcöket szeretni, Anglia pedig a' különcök' és különczségek' hazája.

Sok embernek azonban az angolok iránti szeretete nem is egyébből áll, mint az angol különcködés iránti szeretetből. Es valóban illy majmok, mert ezek csak ugyan majmok, nem kevesen találkoznak Európában. De talán eleget mondok az értelmes olvasóra nézve, ha csupán azt jegyzem meg, hogy így szerettetni nem dicsőség.

Az angol, mond egy francia író, sokat tart nevetséges oldalára, mivel jól tudja, hogy e' miatt az idégenek által bámultatik, és valóban sokan, kik nem bírják saját hazájoknak sem kellemét sem szellemét, sem szokásait megtartani, hogy még is valami legyenek, anglomanokká válnak.

Vannak mások, kik csupán nevetséges protestans vakbuzgóságból pártolói és bálványozói Angliának; kik O'Connell elítéltetésének örültek, mivel a' protestans Angliával volt szemközt állítva; sőt tudok egy híres (?) embert, és ismeri a' haza is, ki igen nagy rokon szenvvel viseltetett 1843 a' zsarnok Espartero iránt, 's kinek kiűzetését feltebb sajnálotta, és csupán azon okért, mivel őt az angolok is pártolták.

Tetemes befolyással bir az angol társaséleti ridegség' megörökítésére már csupán az is, hogy a' parlamenti ülések este tartatnak, mivel ez által a' színpad vagy is inkább irodalom, és az élet között kellő kölcsönös hatás lehetlenné tétetik. És akármilyen különösnek tetszik is művészietlen sőt túl prózai szellemű hazánkban — ezen állítás, én erősíteni merem, miszerint a' magassabb foku, finomabb műveltség karöltve jár a' költészethezi vonzalommal. És bárha egyáltalában nem állítom, hogy a' ki a' színművészetben, 's általában a' költészetben gyönyört talál, ez által csalhatlan bizonyosságát adá teljes műveltségének; 's bár ha azt sem állítom, hogy a' ki abban gyönyört nem talál, mind emberevő: de azt bizonyosnak hiszem, hogy a' ki ezeknek semmi szükségét nem érzi, 's

ki ezeknek nem létében rövidséget nem érez, abban szelid érzelmek, 's költői nemes lelkesedésre való képesség — ezen a' kedélynek nemesebb tulajdonai, — vagy soha sem voltak, vagy ha voltak is, elparlagosodtak, 's ezek helyett kisebb nagyobb mértékű eltompultság és elfásulás létezik, minden szellemi elv és gyönyör iránti hajlam és értelem nélkül, mint valami félvad buta paraszt, avagy gyári munkáshan, kiben megkövülván a' szellemi rész, minden magasabb és nemesebb iránt kihalt benne az érzelem, 's ki a' mindennapiság egyhangu és szűk körét túlszárnyalni sem nem tudja, sem nem ohajtja, 's ki ezek szerint csak egyetlen fokkal áll fellebb az oktalan állatnál.

A' parlamenti üléseknek este tartása tehát, épen a' leg nevezetesebb családokat kötvén le, megakadályozza, hogy az étellel kellő érintésbe jöheszen a' színpad, 's hogy ennél fogva bizonyos költészeti elem, bizonyos szellemiség vegyülhessen a' kőszéntől fekete prozai életbe. Elfojtja tehát a' színi irodalmat; és innen van aztán, hogy mig jelenleg Párisban mint egy 250 színi költő van, Londonban egyetlen valamire való sincsen. Elfojtja azonban még a' fővárosi magasabb körü társalgási életet is, honnan pedig a' finom nyelvnek és hangu-

latnak terjedni kellene. Minő figyelmet érdemlő dolog legyen pedig a' társalgási élet, mutatja az, hogy a' francia nyelvnek mindenki által megismert legnagyobb foku műveltsége, köz tudomás szerint, épen ennek köszönheti előmenetelét. Maga Bulwer a' híres angol író, a' társalgási nyelv' tökéletlenséget és darabosságot a' legfényesebb angoltársaságoknak is felveti, holott francia országban arra nézve, hogy valaki művelt embernek tartassék, és tisztességes társaságokban meg jelenhessék, első legfőbb kelléknek tartatik a' nyelv' tisztasága és finomsága. Bulwer maga mondja, hogy a' finomság és simaság a' társalgásban, az erőltetés nélküli tiszta szabatosság az előadásban, a' keresetlen de eltalált határozottság a' kifejezésekben, mikép ezeket a' francziáknál lehet találni, ismeretlen dolgok az angoloknál, 's ezek helyett bizonyos nyereség, helytelen rövidítések és össze kuszáltság divatoznak a' beszédben. Így például elbeszéli, hogy ha valamelly angol azt akarná a' társaságnak ebédnél elmondani, mint esett le barátja a' lóról, azt következőleg tenné: „Nem — modhatom önöknek — az egy — rr — rr — szerencsetlen történet volt — rr — minőt csak képzelni lehet — rr — szegény N. a' parkban lovagolt — rr — önök

tudják — rr — az ő szerencsétlen — rr — (a' főnevet — substantivum — elhagyja, 's a' kimondás helyet kezével magyaráz) gyönyörű teremtes — rr — (t. i. a' ló melyet nem mondott ki) 's egyszerre csak, rr, a' — rr (a' főnév ismét elmarad, 's ismét csak kézzel magyaráz) megijedt, — és — rr — rr — “ Ekkor felemelkedik a' beszéllő, 's mintegy eszméletlenül ismét vissza rogyik székibe. Kis szünet után folytatja. „'S akkor elvitték őt. — Hiszen tudják önök, — egy boltba, — hol, — ott közel a' parkhoz — rr — ott — rr — a' sebész ott — rr — vissza rakta, — hogy mondják csak — rr — helyre rakta csontjait — rr — de ő ret — te — netesen, retteness. “ — Hirtelen el akad, és soha többé be sem végzi beszédét, mire aztán egy másik ezt mondja: „Ah, különös, különös; — szegény N. igen derék — rr — “ Megáll. Folytatja: „óh, ördögi szép legény volt — Igen különös — igen különös. — Volt ma ön az — rr? “ „Nem“ mond a' kérdezett „az idő olyan — Iszik ön egy pohár bort? “

És ez aztán az igazi nevetséges beszéd, mihez hasonlót azonban nálunk is, és pedig megszám-

lálhatlan nyelvekből össze ütve, mind untalan találhatni.

Azonban ha nem tud is az angol, kevesek' kivételével írni és beszélni, tud tenni, és ez sokat kipótol.

Ha az ember gyakorlati tehetségét tekinti az angolnak, lehetetlen nem bámulnia.

Mindenek felett a' kereskedés és műipar az, melly bámulatra kényszeríti Angliában az idegent; és valóban a' kereskedés' és műipar' nagysága az, mellyen Angliának gazdagsága és hatalma alapul.

De mind a' mellett hogy megismerjük, miszerint Angliában inkább, mint akárhol másutt, honos a' vállalkozó szellem, munka-bírá, munka szeretet, teremő erő, állhatatos szorgalom, és mindekben a' gyakorlatias tapintat: igen nagy kérdés, ha vajjon a' nagy adó, 's illetőleg status adósság nem fogja e' Angliát rövid időn felemészteni? És ha a' szárazföldi mű és gyár-ipar tökéletesedik, nem fog e' Anglia azonnal alább szállani? És vajjon ha ekkép egy kő, elválva, aláhengerül, nem fog e' az egész épület azonnal össze omlani?

Kétségtelenül nem. Mert ám keljen fel egykoron az angol minister a' parlamentben kijelenteni a' parlamentnek és az egész világnak, hogy An-

glia immár képtelen tovább viselni a' roppant ter-
 het, mely reá az adósságból hárul, 's ám semmi-
 sítessék meg ezen adósság, az angol hecsület pa-
 takban fog ugyan omlani, de hiszen, mint felébb
 érintém az angol politika eddig sem volt felettébb
 lelki ösméretes az eszköz választásban, 's az egyet-
 len rabszolga kereskedést kivéve, midőn bizony
 gazdagságához képest nem éppen nagy kincset kocz-
 káztatott, 's mely inkább is csak azért történt,
 hogy ez által tengeri uraságát megerősíthesse, mint
 hogy magának az emberiség elvének hozzon áldo-
 zatot, — ezen esetet kivéve, midőn pedig hason-
 loul nem igen van mivel dicsekedni Angliának,
 eddig is mindég sok kalmár lelkűség és vastag
 önzés lévén Anglia politikájában az adósság meg
 semmisítéssel új nemű dolgot nem fog csinálni; és
 végtére ha ezt megteszi is, azért még nem fognak
 az angol korona 27 millio alattvalói a' más világra
 költözni, 's Anglia továbbá is élni fog, még pedig
 meg lehet új erőt és életet szerezve ezen eljárás
 által. És ha mindent felveszünk is, hogy t. i.
 Anglia pénz ügyében meg bukik, a' szárazföldi
 vásárokról kiszorítatik, belül pedig az aristocratiát
 izre porrá töri a' nép, még akkor is csak a' fog
 történni, hogy kormányzási módja tetemesen meg

fog változni; a' dús gazdagok vesztetni fognak, de azért az angol nemzet továbbá is fennmarad, mert a' népben még sok erő és jó tulajdon van, mellynél fogva Angliában tetemes és nagy változások történhetnek ugyan, de azért Angliának, mint az angol nemzet hazájának. nem lihetetlen, hogy még hosszabb élete van hátra, mint a' minőt már túlélte. Legrosszabb esetben és mind össze is, csak az történhetik, hogy jövődre megszűnik az erő, fény, hatalom és gazdagság azon fokán állani a' nemzetek sorában, melyet most elfoglal, de azért hogy másoktól meghaladtatik, e' nemzet halála egy általában nem következik.

Nem lehet tagadni, hogy valamelly kormány formának teljes megbukta tetemes befolyással van ugyan az egész nemzetre; azonban ez is kétségbe vonhatlan, hogy akármelly kormányformának megbukása, crisist és pedig nagy crisist szülhet ugyan a' nemzet életében, de azért, ha ugyan a' nemzetben van élet és erő, egyáltalában nem következik a' nemzetnek is halála. A' kormányok változnak, de a' nemzeteket nem joly könnyű kiirtani. Átalában véve valamelly nemzetnek halála korunkban immár, midőn a' nemzetek nem csupán kormányukban élnek, nem olly könnyű dolog, mint a'

minő könnyűnek némellyek egy tekintetre vélnék. A' kormányok megbukhatnak ugyan, sőt egyszeri megbukások nem ritkán halálukat is okozza, de nem így van a' nemzetekkel. Korunkban, midőn a' nemzetek' élete és ereje, nem kirekesztőleg kormányukban van, alig lehet valamelly nemzetnek meghalni, ha csak mind egy lábíg fel nem konciztatik; de a' kormányok máskép vannak. És sokszor épen valamelly kormány formának megbukásából és annak folytán nyer a' nemzeti élet is erőt. Így látjuk Belgiumot a' hollandi kormány' megbukásából elevenebb életre sőt felvirágzásra jutni. Így láttuk Francia országot, mint valami mesés világi phoenixet a' XV^{ik} és XVI^{ik} Lajosok' hanyatlott korából, a' határtalan önkényű kormány' hamaiból, — iszonyu crisisek között ugyan, az igaz, de még is kétségbe vonhatlan — új és nagyobb erőre kelni. És ennek folytán, ha megbukik is Angliában a' jelen aristocratiai kormány, én egy általában nem hiszem, hogy ezért az angol nemzetnek is meg kellene buknia, sőt azt hiszem, hogy épen az aristocrazia megbukása fogja az angol nemzet' erejét emelni, 's nem tartom lehetetlennek, hogy ezen esetben Anglia még e' mostaninál is hatalmasabb fog lenni.

Most azonban ezen szó alatt: Anglia, nem lehetvén egyebet érteni mint az aristocratiai kormány Angliát, én nem kételkedem egyenesen kimondani, mikép én Angliát nem szeretem, sőt gyűlölöm azt, mert ez a népszabadságnak nem jó lelku pártolója, hanem csupán kénytelenségből elnézője. Nem szeretem Angliát, mert ez hü képe a' közép-kornak; 's mert nagyon conservativ; 's mert retteg az újítástól, 's ha újít is, azt csak azért és csak annyiban teszi, mivel és a' mennyiben mellőzhetlenül megkivántatik, hogy egy részét az avas régiségeknek továbbra is fenntarthassa.

Angliában a' jobbágyok sorsát a' földes úr ellenében semmi törvény sem biztosítja, 's e' tekintetben még mi is előtte állunk, a' népszabadság ezen annyira magasztalt classicus földének. És ez csupán azért van így, mivel az elfogult angolok azt mondják, hogy minden ilyen törvény csak a' földesuri jogok' meg csonkításával jöhetne létre. De minő badar beszéd ez a' szabadság', elvére nézve! kétségtelenül meg csonkittatik az ilyen törvény által a' földesurnak tulajdoni joga, de nem kötelesség-e a' közállomány' részéről néhány ezer tulajdonos' érdekét, ha máskép eszközölni nem lehet, alá rendelni milliók szabadsága ügyének?

Hiszen ha olly annyira szentek az ugynevezett történeti jogok, hogy milliók sorsának bizonytalanságára építeni egy pár ezer dús tulajdonos sorsának biztosságát elvül tűzhetni ki; ugy minden közszabadság valósíthatlan lesz!? Ugy a' határtalan önkényű uralkodó járma alól sem lehet soha kiszabadulni, mert hiszen e' mellet is küzdenek az ugy nevezett történeti jogok! 'S e' szerint minden lépés, melly a' határtalan önkényű uralkodó járma ellenében a' nemzeti alkotmányos szabadság' eszközlésére tétetik, megsértése és meg csonkítása volna a' sérthetlen, szent, határtalan fejedelmi történeti jognak! Igen is, egyenesen kimondom, a' fejedelmi és földesúri önkénynek egy, ugyan azon alapja van. 'S ha nem szabad a' földesúri jogokat, ugy nem szabad a' határtalan fejedelmi önkényt sem csonkítani. Am de a' szabadság ellen nincs semmiféle jog, semmiféle tulajdon, semmiféle elidősülés, semmiféle sérthetlen állapot.

A' szabadság olly tulajdon, mihez mindenkinek joga van, 's ki azt polgártársától elveszi, az uton-álló, rabló, bitorló, kitől tulajdonunkat erővel is szabad sőt kell vizsza venni. 'S ha ezen elv áll az összes közállomány és a' fejedelem között; ugy nem különben állania kell annak a' köz állomány

egyes polgári között is. Itt nincsen arról szó, hogy elvileg a' gazdagok' javai szedessenek el a' szegények számára; itt csak arról van szó, hogy miután a' körülmények a' nemzetnek egy igen nagy, sőt hasonlíthatlanul nagyobb részét a' kisebb rész' gyámsága alá helyezték, — bár ha ezen állapot a' vagyonbeli viszonyokba vág is; még is jogában sőt kötelességében áll a' törvényhozótestnek, ezen állapot' elrendezésébe befolygni. Ezt tévé a' magyar törvényhozó test, midőn az urbért alkotta. És a' magyar törvényhozó test igen helyesen cselekedett. Angol elvek szerint a' magyar törvényhozótestnek nem állott volna jogában, azt tennie; de a' magyar törvényhozó test igen helyesen sőt bölcsen, nem követte az angol önző elveket, hanem a' magasabb politika kívánatinak hódolt.

Angliában az ujítások egy ragadozó aristocratia kölykei, engedmények, mellyekkel a' nép dühét csillapítani akarja, vagy inkább nem is az aristocratia engedményei, hanem a' nép ragadmányai. De épen ezért aztán, általában véve, az angol ujítások rendkívül tökéletlenek, és félszegek. Így látjuk a' valahogyan kivívott katholikusok emancipatiója elleni csodálatos ostobaságot még.

most is berzenkedni, és én kétkem, ha vajjon, — legalább a' lordok háza nem volna e' hajlandó, ezen emancipatiót ismét meg semmisíteni!? Így halljuk az angol papi és nemesi aristocratiát az annyi idő óta kitartó embertelenség és kegyetlenséggel elnyomott szegény Irland állapota iránt még 1844^{ben} is azon meglepő szentelen nyilvánítással elő állani, mikép ez ügyben semmi javítást sincs szándéka tenni. Így láttuk az idétlen (mivel mind össze is csekélység) parlamenti reform iránti félszázadig tartó küzdést, melly utoljára is senkit sem elégitett ki. Hol 'van ilyen nyomorú kicsinyesség Franciaország haladásában!?

Angliában az aristocratia szipolyozza a' nemzetet. És senki se idézze ellenem, mikép nem igaz, hogy Angliában az aristocratia elnyomja a' nemzetet, mert hiszen a' sajtó szabadság, eskütszékek, nép gyűléseni szabadság közjogok Angliában, mivel erre azt felelem, hogy ez azért van így, mivel az angol aristocratia szinte olly gonosz szándéku ugyan, mint akármelly más ország aristocratiája, de nem szinte olly vak is, 's ennél fogva jól tudja, hogy bizonyos jogokat szembekötésül a' legcélhoz vezetőbb fogás engedni a' népnek; mert így annál biztosabban megtarthatja a' törvény-

hozásbani túlnyomósságát (legislationalis praeponderantia), ezen méltón legtöbbre becsült jogot. Ezzel pedig mindent kezeiben tart, mivel így még mindig meg marad az alkalom a' népet kizsebelhetni; mindég fel lehet a' nép vagyionát és véréát az aristoeratia érdekében használni. Így történik asztán, hogy ezen szegény angol népről egy nagy nevű íróval ellehet mondani: „És hogy ha a' nép nem is az aristocratiától hanem a' törvényektől függ is, ezen törvények csak más nemű és elrejtett fogak, mellyek által mint az aristocratia kölykei által a' martalék megtámadtatik; csak más nemű gyilok, melly által a' nép öldöstetik. Mert valóban a' száraz földnek egy zsarnoka sem fogna önkénye folytán annyi adót kisajtolni, mennyit az angolnép törvényesen fizetni köteles; 's még soha sem volt egy zsarnok sem olly kegyetlen, mint az angol büntető törvény, mellynek folytán egy schilling értékű tárgyért naponta ölnek, és pedig betűi hidegséggel ölnek.“ Így történt aztán, azon szembeszökő botrány, mellynek az angol törvényhozó test bűnös eszközlője volt, hogy a' franczia nemzettel, mind saját emberei által, mind pedig a' megvásárolt idegen udvarok által kiirtó háborút folytatott, egyedül azon okon, mivel azt az aristo-

cratia érdeke klvánta. Az angol nemzetnek semmi érdeke sem forgott fen ezen ügyben, de fenforgott az aristocratiájé, mert Franciaország eltörlött minden papi és nemesi aristocratiát, 's e' helyett a' szabadság' és egyenlőség' elvét állította fel, mit természetesen az angol papi és nemesi aristocratia csupa czimboraságból el nem nézhetett.

Franciaország ezt mondta: minden a' mi igazságtalan, töröltessék el; és mivel minden aristocratai kiváltság igazságtalan, az aristocratiát minden czafrangastól egyetemben eltörlötte.

Ezt az angol aristocratia nem szivelhette, 's innen keletkezett a' botrányos hadviselés, melyet az angol aristocratia ezen fő okon kívül még azért is örömet indított meg, mivel a' harczmoraj által mellesleg a' reá nézve még idétlenségében is gyűlöletes parleamenti reformot is meg akadályozhatónak vélte; mi valóban ugy is történt. És ime ezen célból nem csak hogy minden vagyonát és vérért meg szavazta az aristocraticus túlnyomó befolyásu parlament az angol népnek, hanem ezen felől még a' jövőndőbe is átlépett, 's minthogy a' jövőndőből vért előre ki nem vehetett, kifogta legalább a' pénzt, az az, adósságot csinált. Elzálogosította a' népnek jövőndőjét. Az egyenes adós-

ságot 's az elvállalt év-pénzek tőkéjét egybe számítva, melyet ezen botrányos háború miatt az angol aristocratia csinált, ez összesen 1,125,000,000. font sterlingre, az az, tizenegy ezer ket száz ötven millio pengő forintra megy, 's ezen roppant teher az egész közállományra rá van nehezelve; holott igazsággal csak a' nemességet és a' papságot kellene nyomnia, mert hiszen csupán ezek érdekében tétetett. Anglia tehát, vagy is a' kormányon ülő papi és nemesi aristocratia, mértéktelen erőlködése 's fényelgő büszkesége által annyira megterhelte a' közállományt adóssággal, hogy abból tisztességgel soha sem fog kiszabadulhatni, 's ezen helyzetben Angliának, ha ugyan menekülni akarna adósságától, nem marad egyéb hátra, mint, vagy meg hamisítani a' pénzt, az az, erővel felebb emelni annak értékét, 's ilyen költött értékű pénzzel fizetni ki adósságát, a' mi egyenes csalás; vagy pedig ünnepélyesen kinyilatkoztatni a' pénzügy' bukását (banqueroute), az az szét szakítani az adósságok jegyzékét. Természetesen egyik mint másik eset becsstelenségére fogna szolgálni Angliának, 's kétség kívül erős hánykódást és nagy zavart fogna maga után vonni az egész világon; de minden esetre legnagyobb lenne a' bonyolodás

magában az országban belül, melyből én kétlem, hogy más fogna végtére is kifejlődni, mint a' papi és nemesi aristocratiának megbukta, 's a' népnek uj erőre kelése!

Csalatkoznak tehát azok, kik látván a' terhes fellegeket, melyek a' roppant adósság miatt Anglia felett tornyosulnak, ennek folytán az angol nemzet' halálát jövendőlgetik. Az aristocratia meg fog bukni, ezt magam is hiszem tökéletesen, és teljes szivemből óhajtom is, de egyáltalában nem hiszem, hogy ezért maga a' nemzet is megbukjék, és ezt nem is óhajtom; Anglia pénzügyének ezen bukását (banqueroute) már többen jóslták, 's mivel ez ügyben már több megjósolt határ idő elmúlt, sokan hajlandók hinni hogy valóban nem is fog ezen bukás bekövetkezni; miként azonban fejtegetém, én sem azt nem hiszem, hogy ezen bukás valósággal be nem fog következni, sem pedig azt meg nem foghatom, hogy ezen bukás az egész nemzetet maga után fogná rántani. Én nem mondok határidőt, de bizonyosnak látszik előttem, hogy Anglia egy nagy crisis elő estéjén van, melynek kifejlése és bekövetkezése, mint minden, nagy részben a' körülményektől függ; de melly ha bekövetkezik, Angliában kétségkívül fenekestől fel-

forogató változás, vagy ha úgy tetszik forradalom fog létre jöni; de ezen forradalmat végtére is csupán az aristocratia fogja megkeserűlni, 's a' nép, az igazi Anglia, csak új életet fog általa nyerni. Isten mentsen meg, hogy Anglia megsemmisüljön; lakoljon csupán a' rothadt, a' bűnös rész, az aristocratia; de ezen túl a' nép, az ifju és óriás erejű nép éljen dicsőséges életet. Az aristocratia bukni fog, de Anglia mint phoenix meg fog újulni.

Azért tehát hogy Angliában nagy status adósság 's a' nép egy részénél nagy szegénység van, halgaság Angliának közel lehunytat jövődölgetni. Én ugyan még azt sem tartom lehetetlennek, hogy Anglia, még sokkal nagyobb erőre juthat valaha, mint a' minővel jelenleg bír; de erre nézve szükséges, hogy kettős aristocratiajának csillaga alá száljon.

Akár minő hosszú és terhes bűnrovást készitünk is azonban az angol aristocratia ellen, annyi kétségbe vonhatlanul igaz, hogy hazafiuságban, nemzetiségben 's a' művészet' tudomány, ipar' és kereskedés pártolásában, és röviden, minden olylyasnak előmozdításában, mi a' hazára hasznot és fényt áraszthat, az angol aristocratia, a' világ egy aristocratiajának sem engedi az elsőséget. Angol

aristocrata akárhány volt és van vakbuzgó és dühös pártember, de hazaáruló még egy sem volt. Elnemzetlenedést senki sem vethet szemökre. 'S minden egyletekben, mellyek valamely közérdekű tárgy' előmozdítása végett keletkeznek, az aristocrata mindenütt jelen van. Ez azonban csak azon meggyőződésre vezet, hogy ha még az ilyen aristocrata is káros a' hazára nézve, mennyivel inkább károsnak és haszontalannak kell az olyan aristocratiának lenni, melly nagy részben semmit sem gondol hazájával, 's aránylag a' leggtöbb hűtlen fiakat nemzi annak; melly kivetkezik nemzetiségéből, 's elnémetesedik; melly vagy egy általában nem ismeri hazája' nyelvét, vagy pedig, legjobb esetben is, — nagy részt, — jártasabb az idegen nyelvekben mint a' hazáiban, és szinte kevés kivétellel, semmi a' hazára hasznót és fényt árasztó vállalatokban részt nem vesz, hanem annak zsirjából évről évre, sőt folytonosan és szakadatlanul külföldön tartózkodik! Egyébiránt, valljuk meg az igazat, nálunk nem csupán a' magas aristocrata hanyagolja el a' nemzetiségét, hanem maga a' nemzet is igen keveset csinál ezen a' mezőn. Így például ellenére azon, a' világon mindenütt tett közös tapasztalásnak, hogy a' nemzeti

irodalom' pártolása nélkül, miveltté, benső becsüvé 's következőleg szellemileg erőssé még egy nemzetiség sem emelkedhetett: nálunk a' legostobább bárónak vagy grófnak is nagyobb becsülete van, mint Magyarország legelső íróinak. Ez azonban nálunk igen természetes dolog, mert mi még az aristocratia bolondjai vagyunk.

A' népszerűségnek azon fokára, mellyen 1825 — 1840^{en} Széchenyi állott, minden rendkívül kitűnő érdemei mellett sem jutott volna el, ha történetesen gróf nem volt volna. Mi ha sétálunk 's valamelly mágnást találunk 's észrevevesszük hogy sétatársunk nem ismeré, a' legérdekesebb beszédet is ketté szakasztjuk, 's meg mutatjuk neki, hogy a' mellettünk elszelelt ember gróf avagy báró volt; mintha bizony grófnak avagy bárónak lenni érdem volna. Sokszor pedig igen csekély elmetehetségű nagy urakat hallunk dicsértetni, 's ha azt találjuk közbe vetni, hogy azon bizonyos fényes ur igen szegény legény értelem' dolgában, azt nyerjük feleletül: nem tesz semmit, mert legalább van jó akaratja! Igen csekély embernek kell tehát nálunk az olyan mágnásnak lenni, a' kit még csak nem is magasztalunk.

Az angol aristocratiának eszélyét és gyakorlati tapintatát megtagadni nem lehet. Én nem védem az angol aristocratiát, én csak azt mondom, hogy az angol aristocratia minden tekintetben többet ér mint a' más országok' aristocratiája; ez azonban, igen természetesen, csak aránylagos hecs, 's még egy általában nem elegendő arra, hogy azért baráti érzelmre gerjesszen az aristocratia elve iránt.

Mi a' status adósságot illeti, ez iránt temérdek fonák és nagyított állításokat hallunk közönségesen mondatni 's ennél fogva az eszmék' tisztába hozatala végett nem lesz felesleg néhány szót tenni.

Az angol nemzeti adósság az igaz olyan mint a' rossz házasság, a' legnagyobb alkalmatlanság; de kérdés, nem okozna e' még sokkal több bajt, ha minden áron szabadulni kívánnánk tőle.

Az adósságot, mint hogy ennek kamatját kell fizetni, következőleg nagyobb adó - alakban hat vissza a' nemzetre, 's az adót, melly valamelly nemzetre nehezedik, koránt sem lehet a' nemzetek között közös arány szerint számításba venni, mivel például egy olyan mennyiségű adó, melly nem

vólna elviselhetlen Angliában, nálunk könnyen mindenkit egyszerre és teljesen tönkre tevő lehetne. Minden országban az egyes emberek gazdagságának arányától feltételeztetik az országnak gazdagsága. A' kinek száz forintja van, ha tizet fizet is belőle adóul, sokkal gazdagabb fog maradni mint a' kinek tiz forintja van, 's egy xrt sem fizet adóul, a' ki pedig 10. forintból 2^{töt} fizet adóul, nem csak szegényebb annál ki 100^{ból} 10^{et} fizet, hanem még aránylag jobban is van terhelve, és két annyit fizet. És ezt mindig tekintetbe kell venni, az angol nemzeti adósság nagyságának megítélésében. Az angol nemzeti adósság még feletőbb távol van Angliának elviselhetlen terhe lenni, mind a' mellett azonban hogy az angol nemzeti adósság csak a' mi parlagi felfogásunk szerint olly rendkívül nagy, nem lehet tagadni, miszerint természetesen Angliának még is jobb vólna, ha adóssága csekélyebb vólna. De más oldalról ismét azt se véljük ám, hogy aránylag Anglia vólna a' legnagyobb adósságú ország.

És aztán végtére is, ha elviselhetlenné válna az adósság, status bukást csinálna is Anglia, — mihez azonban némelly más hatalmasság közelebb áll, mint Anglia, — az ország, vagy is az

aristocratia meg fogna ugyan fogyni, — mint említém, — becsületében, 's ezen bukás maga után vonná az aristocratia bukását, de azért maga a' nép, az igazi Anglia, továbbá is fényesen fogna állhatni. Ez azonban még messze van. Anglia ereje és gazdagsága iparában és kereskedésében van, 's bár mennyi történt is ez ügyben, más nemzeteknél a' tökélyesbülés felé az újabb időkben, Europa még jó messze van attól, hogy a' panaszolt angol jármot magáról lerázhatná. És ha végtére ez meg történnék is, más részről Indiában Chinában, és az angol gyarmatokban naponként növekedik Angliának vásártére. A' status bukás tehát, nem is tekintvén hogy az újabb időben (1844^{ik} évben) tetemesen javult Anglia' pénzügye egy általában nem valami közel veszélye Angliának. Nem lehet azonban figyelmünk elől mellőzni még azt sem, mikép az angol nemzeti adósság, mivel a' hitelezőknek legnagyobb része belföldi, egy általában nem szipolya és szivattyuja a' nemzetnek, melly által annak, életereje lassankint de folytonosan kevesítenék. Már pedig sokkal inkább ezen károsoldala van még a' status adósságoknak [mint az, hogy bukással fenyegetnék.

Anglia legnagyobb részben saját fiainak adós, 's ennél fogva a' nemzet' vagyona nem fecséreltetik, nem vesztegettetik el a' kamatok' feizethetése végett kivetett adók által, hanem csupán egyik kézből a' másikba szolgáltatik a' pénz, 's midőn ekkép Anglia adósságainak kamatait fizeti, egyszersmind saját fiait, az az országát tartja. Ennek folytán azonban könnyen azt mondhatja valaki, hogy tehát épen azért, mivel ekkép Anglia saját fiait tartja a' kamatokkal, a' bukás még sokkal érezhetőbb volna, mert ez által saját fiai jutnának tönkre, 's e' szerint az orvosság gonoszabb lenne magánál a' betegségnél. És én ezt nem tagadom, 's elfogadom a' tért, mellyre ezen ellenvetés által állittattatik a' dolog, azonban Raumerrel (England im Jahre 1835. II. kötet 495 l.) azt felelem: Azt mondjátok, hogy ezen eszköz gonoszabb lenne mint maga a' mostani betegség, 's nagyobb nyomorúságot következtetne, mint maga a' mostani baj, az az, a' status adósság: így azonban egyszersmind azt is megismeritek közvetve, miszerint a' mostani évenkénti kiadás, az adó (t. i. a' status adósságokért fizetett kamatok) hasznos és gyümölcsöző (fruchtbringende).

Látni való tehát, hogy értelem-hiány, avagy elfogultság: vagy ha angol teszi, — mikép ez gyakran és régi idő óta történni szokott — bizonyos pártoskodásban és párt szenvedélyekben keresendő apró okok kívántaknak meg arra, hogy Angliáról fontoskodó képpel azt mondhassuk: Egy pár év múlva oda van Anglia roppant statusadóságai miatt!

Egy quaker egyházban.

Korunk' nyavalyája a' különczségek' bálványzása. Ez meg lehet onnan származik, mivel napjainkban mind inkább gyérülnek a' magasabb értelemben vett jellemek vagy is inkább egyéniségek; 's mostan midőn az embereknek egymáshoz és egymás közötti viszonya, olly nagyszerűleg democratai alakot öltve, sebes léptekkel látszik az egyenlőség felé haladni ezen általános forradalmában a' társas viszonyoknak, mellyben mindenütt az egyenlőség felé való egyetemes közeledés tűnik fel; sovár tekintettel ragad meg a' sokaság minden újat, vagy is inkább minden különczöt, 's nem sokat törődve a' lényeggel, csupán azon követelése van, hogy volami érdekes oldala legyen azon bizonyos dolognak.

Ezt látjuk tökéletesen hazánkban is. Így lett nálunk, különösen az utóbbi években az anglo-mania ragályos divat.

'S ne volna csak a' magyar, természeténél fogva olly határozottan csékély hajlammal felruházva a' vallásosságra, bizton merném állítani, miszerint nem sok idő múlva rendkívüli előmenetelt tenne nálunk a' quaker vallás.

Én részemről legalább a' quaker vallásban semmikép sem vagyok képes mást látni, mint sajtóságos keverékét a' vallási vakbuzgóságnak és a' különczködésnek. Ez nemzeti vallása az angolnak, mind a' mellett is, hogy a' quakerek száma nem a' legnagyobb. Az angol ugyan is természeténél fogva rendkívül hajlandó a' vakbuzgóságra. Némellyeknél ugyan ez csak szokás, avagy tettezés, de nem lehet tagadni, másoknál valóságos meggyőződés. A' meggyőződésből vakbuzgóságot azonban rendkívül bajos lévén kielégíteni; így történik, hogy ezeket annyi ki nem elégítvén mint a' tettettett vakbuzgókat, kénytelenek voltak, egy új vallásban keresni menekülést, 's ekkép bizonyos bizarr, de igen könnyen felfogható okoskodás folytán a' czifra rendtartásoktól teljesen eltérve, egy egészen ellenkező utra tértek, 's magában a' semmiségben véltek a' czifra rendtartásoknál valami pompásabbat feltalálni. És én igen megfoghatónak találok, hogy némelly emberek

előtt, kik vonzalommal bírnak a' különczködés iránt, az üresség úgy szólván, nagyobb pompának látszik, mint a' legczifrább szertartás.

Ugyan ezért a' quakerek az angol nemzetnél, valameddig az angol nemzetben a' vakbuzgóság és különczködés élni fog, örökéletűek fognak lenni.

És ne hogy valaki azt gondolja, mikép a' quakerek, egytől-egyig, valami különös szigoru rideg lények volnának, el kell beszélnem egy quaker templomban tett látogatásomat.

Egy vasárnapon, midőn Londonban mindig otthon kell az embernek lennie, mivel nem csak minden boltok, sőt színházak is, de még csak a' posta is be van zárva, 's a' mi csodálatos, az utcákon sem igen látni embert; mert ekkor látogatásokat nem fogadva el, mindenki otthon ül, és — rhumot iszik, bizonyos ismerősöm hozzám jött, és kérdé tőlem, voltam e' már Londonban létem alatt quaker egyházban?

Én „nem“ mel feleltem.

Az istenért, folytatá ismerősöm, hogy lehetett azt mind ekkorig halasztani. Lásza ön, a' mi-nap is egy igen érdekes jelenet volt egyikében a' quaker egyházaknak. Papjaik ugyan is, mint ön

bizonyosan tudja, nincsen a' quakereknek, hanem mindenkinek jogában áll a' társak közül, ha ihletést érez magában (ez a' szokott kifejezés) felkelni, 's beszédet tartani a' gyülekezethez. Így történt a' múlt vasárnap, hogy egyike az érdemes tagoknak e' következő beszédet tartá:

Barátim! E' gyarló világban minden dolog hiában való és haszontalanság, mellynek csak a' mi kicsinységünk talajdonit érdemet és érdeket. Minden dolgok között azonban különösen három van e' mulandó világon a' mi minket elfoglal, de a' mi valósággal igen helytelenül történik. Mire való ugyan is, 1) hogy az emberek egymás között hadakoznak, egymást gyilkolják és fogyasztják, mikor a' nélkül is meghalnának. Mire való, 2) hogy a' fákról a' gyümölcsöt leverik, mikor ezek a' nélkül is lehullanának. Mire való, 3) hogy az ifjak a' lányok után futosnak, mikor ha ezt ők nem tennék, akkor a' leányok futosnának ő utánok.....

Mindenki átlátja, miképen lehetetlen volt ellen állanom, 's azonnal elhatározám magamban, hogy még azon nap el megyek valamelly quaker egyházba.

Délután 3. órakor tehát, mikép a' szerzett utasítás szerint szükség volt, megjelentem egy fiatal

francia utazó' társaságában egy quaker gyülekezetben. Az isteni tisztelet, vagy is inkább a' semmi öt álló óra negyedig tartott, félben szakasztás nélkül. Mit, hogy az ember képes legyen végig várni, valóban annyira elfáradottnak kell lennie, mikép mi valánk, a' sok járkálás miatt. Az egyház egy közép nagyságu terem, telve padokkal minden irányban, minden kijelelt központ, szószék, oltár, urasztal, kép, vagy bár mi nemű ékitmény nélkül; 's ekkép az egész teremben semmi sem volt valami kitűntetett, kivéven, hogy a' bejárással át ellenben a' leghátulso padhoz négy lépeső vezetett, 's ez a' többivel szembe vólt helyezve; meglehet azonban, hogy ez sem volt elmulhatlan kellék. Férfiak és nők külön oldalon ültek, számra mint egy 60.^{an} az idösek meredt komolysággal, az ifjak elszóródással, sőt egy pár leányka még pajkossággal is; voltak azonban olyanok is, kiket, elfojtván öket a' buzgóság, kényelmes szunnyadásban lehetett látni; voltak természetesen olyanok is, kik elmélkedésbe mélyedtek el, de bizony a' már érintett pajkos leányok között, volt, — különösen egy alkalmatos kinézésű, — olyan is, kinek szembetűnőleg, gyakran fordulgatott vissza gyönyörű fejcskéje az ajtó felé,

mellynek közelében, valamint az egész gyülekezet, mi is feltett kalappal ülénk. Sőt ugyan ezen érintett hölgyecske egyszer — ilyenekben nem szoktunk csalódni — még mosolygott is. És oh minő mosoly volt ez! Elöttem legalább tudom bizonyosan, hogy örökké feledhetlen lesz a' quaker egyház. De valóban az rendkívüli dolog, minő szépek azok az angol hölgyek. A' gyülekezeti tagok' istenes elmélkedése tehát mint látszik, egy általában nem volt közönséges, a' mi érdekes quaker szentescskénk legalább ugy látszott, többet elmélkedett rólunk mint az istenről. Az egész idő csendesen folyt le minden szónoklat nélkül, mivel senki sem érezte magát ihletve, mit mi nem kevésbé sajnáltunk. Különösen szerettük volna, ha azon bizonyos élénk hölgy tartott volna valamelly épületes beszédet, de fájdalmunkra nem vállalkozott, mivel bizonyosan ihletés nélkül volt; mi ugyan örömet meg ihlettük volna őt, azonban az nem megy olly hamar.

És ha még ezen vallás is?

***A' politikai szónoklatról
Magyar-, Franczia-, és Angolor-
szágban. 1)***

Én egy általában nem tartozom azok közzé, kik bizonyos elfogulatlan felvilágosodást, 's bizonyos szentebb hazafiuságot vélnek az által kitüntethetni, ha mindent a' mi hazai, előkelő gőggel gúnyolnak és gyaláznak, azonban valamint tetemes hibának tartom az ilyen botor gőgöt a' haza iránt, ugy nem különben hibának számítom be azt is, ha valaki a' külföldnek minden fény oldalait el akarja tagadni, sőt talán még azt is állítja: Magyar országon kívül nincs élet.

Mind e' mellett azonban országgyűlésünkéről 's annak kifejlése fokáról, lehetetlen dicsérőleg em-

---

1) Jelen czikknek nagy része mutatványul meg jelent az Országgyűlési Almanachban 1843 ban.

lékezniem. És meg kell jegyezniem, hogy itt ugyan főleg a' politikai szónoklatról, 's különösen pedig arról van szó, hogy minő állapotban van a' politikai szónoklat országgyűlésünkön, a' tárgynak szoros egybefüggése miatt azonban lehetetlen volt egyszersmind azon okoknak bonczolatába is nem ereszkedni, melyek közvetve a' szónoklatra nézve is befolyással vannak ugyan, de a' melyek mindennek felett közvetlen okaiul szolgálunk azon okoknak, melyek egyenes befolyással vannak országgyűlésünk' kiskoruságára.

Az az, én azt tartom, hogy országgyűlésünkön a' tanácskozó, vagy is mi mind egy, a' parlamentaris szónoklat semmikép sem nevezhető meghonosult növénynek, és pedig azért nem, mivel országgyűlésünk kiskoruságban van, vagy is mivel országgyűlésünk maga sem igazán tanácskozó, azaz parlamentaris testület még. És ekkép állítva, fel a' bibizonyítandó állítást, nem elégedtem meg azzal, hogy kimutassam, mikép országgyűlésünk maga is kiskoruságban lévén, a' szónoklat sem fejlődhetett ki benne, hanem mindennek felett azt is igyekeztem kimutatni, hogy országgyűlésünk valóban, és pedig miért van kiskoruságban; sőt ezenkívül egyszersmind alkalmat vettem magamnak

azoknak meg érintésére is, melyeknek élethe léptetésével országgyűlésünk kiskorusága megfogna szüntetni; 's e' szerint egyszersmind a' parlamenti szónoklatnak is kellő alap szereztetnék.

És mellesleg legyen mondva, én meg vagyok győződve, hogy a' jelen munkában melyben „A' helyhatóságok' hiánya Francia országban“ című cikk, ezen cikket meg előzte, sokkal könnyebben fog sikerülni állításom igazságát bebizonyítani mint az országgyűlési Almanachban, hol ezen cikk, nem is eléggé kiegészítve, a' jelen munkából kiszakítva, egyedül állott, 's hol annál fogva, természetesen, bizonyos balitéletekkel kellett összeütközésbe jönie, melyeket azonban most már, fellebb érintett cikkemmel, talán sikerült előzetesen eloszlatnom.

Előbb tehát azt igyekszem le írni, minő állapotban van nálunk' a' szónoklat, 's majd aztán fogok okainak fejtegetésébe bocsátkozni.

Mindenek előtt azonban néhány általános értelmezési szót kell elő bocsátanom magára a' politikai szónoklatra nézve.

A' politikai szónoklatnak két bizonyos ágban kell kifejlődöttnek és önállásra jutottnak lennie:

az izgató és a' tanácskozó (parlamentaris) hangulatban.

Az izgató hangulatnak csak népgyűlésben van helye. Illyeknek vehetjük jelenleg, jobbak hiányában, megyei gyűléseinket. Hol lelkesíteni kell, 's nem meggyőzni, hol szenvedélyeket kell költeni, és nem tanácskozni; 's hol tömeget kell megnyerni a' nép alsóbb vagy közép osztályából, 's nem pedig egy testületet az értelmesebbek' részéből, ott izgató hangulatra, izgatásra van szükség.

Máskép van a' dolog a' tanácskozó hangulattal. Már csak az is, hogy tanácskozni, — igazi értelmében véve ezen szót, — csupán oly tárgyról lehet, melly iránt már megállapodás és egy értelem van bizonyos fokig; azaz, csupán olyanok között lehet szó a' tanácskozásról, kik a' fenforgó dolgot, atalánosságban legalább, kétségbe többé nem vonják, hanem csak arról tanakodnak, mellyik utat válasszak a' közösen kitűzött cél' elérhetése végett: világosan mutatja, hogy a' tanácskozásban azon szavakban pompázó beszéd-módot nem lehet többé használni, melly, meglehet, izgatáskor igen helyén vólna.

Azonban, mind a' mellett, hogy a' tárgynak is van arra nézve befolyása, nem annyira a' tárgy

mint inkább a' közönség, melly előtt beszélünk, határozza el, minő beszéd-módot használjunk. Így például, ha tömeg előtt, népgyűlésben, avagy valamelly, kortesekkel jól ellátott megyei gyűlésen akarnánk elfogadtatni valamelly banktervet, úgy, kétség kívül, csak nagy szavakat használnánk, 's mindenek felett és örökké azt emlegetnők, minő te-mérdek a' haszon, melly azon tervből származnék. Ha pedig tanácssteremben, vagy is valamelly testület előtt, azaz nem olly gyűlésben, melly csupán a' véletlenül egybegyülekezőkből, hanem olly gyűlésben, melly választottakból például követekből, vagy pedig bizonyos kisebb körnek tagjaiból, például született főrendekből áll, azaz, parlamentumban akarnók elfogadtatni banktervünket, akkor mind össze is csupán egyszerűen, röviden, és egyedül előre bocsátva emlitenők meg a' belőle származandó hasznót, 's az után és mindenek felett a' bankterv szabályainak főbb elveit és össze füg-gését fejtegetnők.

Egésszen más téren áll, és más körben mozog tehát az izgató és a' tanácskozó szónoklat, 's nem is lehet e' kettőnek határait áthágnunk a' nélkül, hogy egyiknek határait helytelenül el ne

hagynók, 's a' másiknak mezejére helytelenül át ne csaponganánk.

És minden kétségen kívül az izgató szónoklat jeles, becsülésre méltó sőt szükséges is lehet a' maga nemében, mind e' mellett azonban nem lehet tagadni, hogy a' tanácskozó szónoklat valami nemesebb, valami emelkedettebb a' maga nemében.

A' tanácskozó szónoklatban nem játszhatik, miként az izgató hangulatban, nagy szerepet a' lo-bogás és vad hév. A' tanácskozó szónoklatban nem kell ugyan, nyelvben és előadásban úgy nevezett színészinék; nem kell ugyan negélyesnek (affectáltnak), avagy mesterkéltnek, de kell minden esetre művészinék lenni, mert a' finomság és nemesség nélküli bárdolatlan szónoklat nem lehet tanácskozó, az az parlamentaris.

Mi a' tárgyat közelebbről illeti, úgy vélem a' tanácskozó szónoklatot országgyűlésünkön, épen azért mivel országgyűlés, mindenki helyesen fogja kereshetni.

Mi azonban a' tanácskozó szónoklatot mind össze is kis mértékben találjuk fel országgyűlésünkön.

Olly dologban, melyet saját okoskodásunk folytán is világosságba hozhatunk, szükségtelen

ugyan tekintélyre hivatkozni, mind a' mellett nem lesz fölösleg a' fölebbi állítás bebizonyítására felhoznom, hogy maga egy kitünő tagja (1843 évi) országgyűlésünknek, miután azt kérdezé tőlem, mennyiben találom eltérőnek a' magyarországyűlést külföldi testvéreitől, 's erre én azt felelém: igen sokban, és pedig annyira, hogy én kénytelen vagyok a' miénket az utolsó helyre tenni, 'ő erre ezen meg jegyzést tevő: Csak az igaz értelemben vett törvényhozói állásra tudnánk már egyszer felemelkedni!

És valóban országgyűlésünk mindenek előtt nem is az, minek elmélet szerint lennie kellene, az az, nem is a' tanácskozás' mezeje.

Országgyűlésünk, mikép az jelenleg van, hasonlít csupán egy ős népgyűléshez, de az igazi „országgyűlésnek“ semmikép sem viseli magán képét.

Országgyűlésünkről, mikép az jelenleg van, egy tekintetre azt lehetne vélni, hogy csupán valami választó gyűlés, mellyben mind uj és nagyobb részben járatlan választók vannak, kik az emberi természetnek kicsinyes szenvedélyeit mind bevitték magokkal a' tanácsterembe. 'S annyi és olly közönséges a' zaj; türelmetlenség, fonaltévesz-

tésből származott bonyolódás a' vitatkozásban, 's kimerítetlenség az egyes szónokok' előadásában, hogy valóban országgyűlésünket jó formán nem is lehet tanácskozániak nevezni.

Országgyűlésünk, hozzá értve a' hallgatóságot, mindig forrongó, mindig nyugtalan, mindig békételen, és csak mikor kitörő nem figyelmetlen.

És van e' ki tagadni merné, hogy a' kimerítő beszédek nálunk a' legritkább tünemények' sorába tartoznak?

'S még ha azon igen kis számú beszédeket tekintjük is, mellyek kimerítőknak neveztetnek, nem ritkán el kell szomorodnia az embernek a' szellemen, melly ezen beszédeket átlengi, mivel ezen beszédek ritkán egyebek, mint poros oklevelekből össze férczelt művek, 's mellyeknek vázlata csupán a' körül forog, minő állapotban volt ez vagy amaz dolog ez előtt, 's minő szavakkal tesz említést ezen dologról ez vagy amaz rég elfeledett író; mintha bizony az országgyűlésen arról volna szó, hogy tartassék meg a' törvény és a' szokás, 's nem arról, hogy törvény alkottassék.

És nem lealacsonyítása - e az korunknak; nem lealacsonyítása - e az továbbá az észnek, ha valaki

okoskodásai' támogatására, valamely régi országgyűlési naplóból felhozza, mikint már akkor is ugyan azt mondta nem tudom mellyik Verbőczy-szerelmes? Urak, Nem így kell a' historiát használni! Illy használat mellett az ördög' naplójává válik a' historia, mert abban mindenre találunk bizonyító dolgokat, és pedig sokkal többet a' rossz mint a' jó mellett. Én igen becsülöm és szeretem a' historiát, de mert hiszem századunknak felsőségét, minden korábbi századok felett, soha sem fogom a' múlt századokat, az az, a' historiát fölém emelni, hanem csupán hátam megett tartom, de ott valóban megtartom, 's ekkép aztán midőn századom' szellemében és szellemével előre igyekszem haladni, 's előre nézek, ugyan akkor mint Janus, egyszersmind hátra is tekintek.

És legyen szabad mindenkinek különösen figyelmebe ajánlani ezen elvet, mert én ezt nem valami alárendeltnek, hanem igen fontosnak tartom. 'S e' helyen lehetetlen, hogy egyetemes közszellemünk iránt néhány szót ne tegyek. Én úgy találom, hogy nálunk a' közszellem, fájdalom, még nem eléggé úgy tekinti a' historiát, mint felebb érintém, 's mint, meggyőződéseim szerint tekintenie kellene. Mi még nagyon a' múltban élő (nemzet vagyunk;

vagy is, a' mi mindegy, mi nem értjük eléggé a' jelent, nem birunk felfogásához avagy megítéléséhez elegendő képességgel vagy legalább bátorsággal; bizonyos félénkség van bennünk saját lábainkon járni; nem merünk a' jövődőnek neki indulni, hanem csak őseink' érdemeivel kérkedünk, 's az ő rövid mentéjek alá igyekszünk, de természetesen hasztalanul, rejtezni. Innen van aztán, hogy nálunk az tartatik kimerítőnek, a' mi historicus, vagy is a' mi csupán historicus, t. i. minek historiája elő van adva; és kétségtelenül a' historiai kifejtésre is van szükség arra nézve, hogy valamit kimerítően elő adhassunk, mert én egy általában nem kívánom, hogy a' multa semmi tekintettel se legyünk, de a' historiai kifejtés még csupán előbeszéd a' kimerítéshez; melly a' jelen állapotnak 's a' szemünk előtti ténynek helyes rajzában, constatirozásában, 's a' jövőre nézve czélszerű teendőknek philosophi felfogással és értelemmel való bonczolgatásában, és kimutatásában áll.

És ha csupán a' vitatkozás alatti zajt és türelmetlenséget jegyeztük meg országgyűlésünkről, 's ekkép csupán kül alakját tekintettük meg az egésznek, még igen keveset mondtunk, mert mindenek

felett bensőleg temérdek a' hiány és a' gyöngé rész, országgyűlésünkben.

Országgyűlésünkön még csak szabályai (réglements) sincsenek a' tábláknak. Halljuk ezt, még csak szabályai sincsenek a' tábláknak! Még csak még sincs állapítva és határozva a' tanácskozásnak szavazásnak módja és rendje! És kérdem én, van e' józan ember az egész világon csak egy is, ki ezt feltehetné, képzelhetné, és elhihetné, ha ez valóságos tény nem volna.

És bizony a' tábla-szabályoknak hiányát eléggé nyilván is érezzük, mert például mi (kerületi ülésekben) a' szavazati kérdések' feltételével történik, már az valóban nevetséges, annyira mindég rosszul szoktak a' kérdések rendesen feltételezni.

Mi az alkotandó szabályokat illeti, a' nagyobb részre nézve nem lessz felesleg elmondani, miben áll főleg más alkotmányos nemzeteknél a' ház-szabályoknak lényege.

Az elnöknek, mint ilyennek, nem lehet a' tanácskozásba befolygni, az az nem lehet beszélnie, nem lehet véleményét nyilvánítani, 's ha mint tag szólási jogával élni akar, leszáll az elnöki helyről, 's azon időre, míg ő szól, az al-elnöknek engedi

át helyét. Az elnöknek, mint ilyennek jogai nincsenek, hanem csupán kötelességei. Az elnök tisztviselő, ki a' ház' rendére a' szabályok' értelmében felügyel. Az elnöknek a' kérdéseken és jelentéseken kívül, mellyekben a' megállapítandó napirend, vagy is tárgysorozat, továbbá a' kézhez vett irományok 's a' szavazás eredménye érintetnek, csak egy szót szabad szólani, de ezen szó a' legnagyobb erejű, mit a' tanácskozás' folytán használhatni, 's ezen szó: rendre!

Az elnöknek soha sem kell azzal törődnie, ha vajjon az előtte szóló tévedett-e avagy nem a' vélemények' körében; avagy czélirányos lessz-e, ha a' gyűlés, ezt és nem amazt határozza; neki csak arra van gondja, ha vajjon nem sérti-e meg valaki a' ház' szabályait. Ő soha sem foglalkozhatik a' szőnyegen lévő tárgygyal, hanem csupán a' ház' szabályaival.

Franczia országban ha valamely szónok, ugyan azon egy beszéd' folytatában kétszer utasítatott az elnök által rendre, 's miután ez iránt a' szónok azonnal előadta igazolását, az elnök kérdést teszen a' kamarához, ha vajjon eltiltassék-e a' szónok azon ülésben azon tárggyban a' további szólástól, mire a' kamara, minden vita nélkül, felállással,

azonnal feleletet ad. Ha valaki közbevágással zavarja a' rendet, az elnök, névszerinti megszólítás mellett rendre utasítja; ismétlés esetében pedig a' tényt jegyzőkönyvbe iktatolja; 's ha ekkor az illető ellen szól, a' kamara' nevében történik a' beiktatás, még pedig megrovással. Spanyol országban csak háromszori rendre utasítás után lehet a' szónokot a' beszédétől eltiltani. Angliában pedig a' határozat a' kihágás minőségétől függ, 's egyszeri rendre utasítás után is el lehet a' szónokot a' beszédétől tiltani, sőt ehhez megrovást is lehet kötni, sőt be is lehet őt zárni, sőt tagságától is meg lehet őt fosztani. Amerikában az első rendre utasítás után le kell a' szónoknak ülnie, 's először az határoztatik el, ha vajjon folytathatja-e beszédét, mit meg is tagadhatni, sőt megrovást is lehet hozzá kötni.

És hogy is lehetne országgyűlésünkön gyökeret vert növény a' valódi tanácskozó hangulat a' szónoklatban, hol nincs tanácskozási rend? 'S hogy lehetne ott tanácskozási rend, hol még csak szabályai sincsenek a' tábláknak; hol az országos ülésekben nincsen is szavazás; a' kerületi ülésekben pedig még csak annyira sincsenek tisztában a' szavazással, hogy mindig előbb a' módosításokra, 's

csak végül magára az alap-indítványra, avagy tárgyra szavaznának; hol még csak nem is egyszerű „igen“ avagy „nem“ mel történik a' szavazás; hol szavazás közben is beszédeket tartanak; hol nem ritkán egyszerre, sőt össze vissza tárgyalnak számtalan külön indítványokat, 's azoknak külön módosításait, 's magát az alap-tárgyat?

És e' helyen lehetetlen, hogy a' következőket ne idézzem „G. Dessewffy Aurél hátra hagyott munkái“ czimű könyv' 136 — 141 lapjairól.

„Nálunk a' tanácskozásban a' legtökéletesebb zavar uralkodik. Tanácskozás alatt van p. o. az urbéri tárgy' egy cikkeje. Felolvastatott az első paragraphus. Fel áll:

„A. 's azon észrevételt teszi, hogy neki az országos küldöttség' szerkesztése jobban tetszik: ő tehát ezt akarná.

„B. azt hiszi, hogy a' kerületi szerkesztés jobb; és így a' mellett marad.

„C. vélekedése szerint az egész tárgy a' törvénykezési munkálatba tartozik, utasíttassék tehát oda.

„D. pedig úgy látja a' dolgot hogy az egész paragraphus magában értetik: maradjon ki tehát egészen.

„A' mi eddig elé történt, már is szült némi nehézséget. Azonban koránsem kell hinni, hogy a' dolog ezen szép egyszerűségében (!) maradjon.

„E. a' kerületi szerkesztés mellé áll, egy kis módosítással, melyet tíz vagy tizenkét sorban mindjárt fel is olvas.

„F. az országos szerkesztéshez járul, de ki hagyva az ebben foglalt záradékot.

„G. megnyugszik benne, hogy az egész paragraphus elmaradjon, de csak úgy, ha egy már elvégzett cikkelyből is kimarad azon paragraphus, mely a' jelen rendszabásra okot adott.

„H. végre a' dolgot törvénykezésbeli munkálatban igen a' maga helyén látná; de ezen esetben az elvégzett 2ik cikkely 1ő paragraphusát is oda kellene utasítani.

„Eddig elő nyolcz-javaslat történt, kerületi szerkesztés és módosítás, küldöttségi szerkesztés és módosítás, törvénykezési munkálatra halasztás feltétel nélkül és feltétellel, egészen kihagyás feltétel nélkül és feltétellel.

„Folynak már most a' vitatások. Egyik a' B., másik az F., harmadik az A. javaslatára nézve adja elő vélekedését; így rendre a' többi. A' ho-

mály észrevehetőleg nevekedik. Történetből azt találja mondani egy tag, hogy itt sok az olyan követ, ki a' parasztnak semmi engedményt sem akar adni. Ezt sokan magokra veszik, egymás után felugranak, egy szó a' másikat adja, 's vagy egy óráig egy kis intermezzo foly azon igen érdekes kérdés felől: hogy tulajdonképen micsoda elvből keljen kündulni az urbéri tárgyban? A' legszebb dolgok mondatnak. Végre eszébe jut valakinek visszatérni a' tárgyra; ő a' kerületi szerkesztés mellett marad. Foly még néhány óráig, néhány új intermezzo mellett a' vitatás, míg végre valamennyi szólott.

„Ekkor azon észrevételt teszi az előlülő: hogy sokfelé mentek a' vélekedések; méltóztassanak azok, kik reservátókkal éltek, kimondani vélekedésöket. Néhány követ eleget tesz a' felszólításnak. Sok más ülve marad. Az előlülő az országos küldöttség' szerkesztése mellett több szavazatot lát, mint egyenkint akármely más javaslat mellett; oda mondja ki tehát a' többséget. Erre sokan felzúdulnak; — a' törvénykezési munkára utalókat 's az egészen kihagyókat össze kellett volna számlálni, ezek tették volna így a' többséget, 's t. b. Hogy az igazság hol van? a' mindenható tudja; ember

ezt nem érti. Az előlülő azonban kinyilatkoztatja, hogy ő a' végzéstől el nem áll, 's mivel a' belső homály' nevededése alatt a' külső világosság is fogyni kezd, az ülést eloszlatja.

„Ha Theseust teszik is a' kk. táblája előlülőjének, 's kezébe adják Ariadne' fonalát: e' labirinthusból kigázolni még sem fog.

„Nem az előlülőben van itt a' hiba, hanem ott fekszik, hogy a' vitatás' első elveiről, még nem eleget gondolkoztunk. Ezen elvek pedig rövid szavakkal következők.

„1. Egyszerre csak egy javaslat lehet tanácskozás alatt; míg az eldöntve nincs, új javaslatot tenni nem szabad ¹⁾.

„2. A' jobbitványnak (amendement — indítványban ²⁾ javaslott módosítás) mindig elsősege van szavazásban az indítvány ³⁾ felett.

„3. Az al-jobbitványnak (sous amendement — módosításban javaslott módosítás) elsősege van a' jobbitvány felett a' szavazásban.

1) A' tárgyalás alatt lévő szerkezet (például törvény javaslat) avagy indítványra nézve azonban jobbitványokat lehet elő adni.

J. J.

2) vagy szerkezetben.

J. J.

3) Mint előbb.

J. J.

„4. A' jobbitvány szerzőjének szabad jobbitványát visszavenni, vagy pedig a' javasolt al-jobbitványt magáévá tenni.

„5. Minden kérdést úgy kell feltenni, hogy igen „nel“ vagy „nem“ mel lehessen ráfelelni.

„6. A' vitatás és szavazás két tökéletesen különböző operatiók. ¹⁾

„7. A' kérdéseket csak a' szavazni akaróknak általános többsége — az az, egygyel több, mint fele, döntheti el. ²⁾

„8. Mikor valamenyi jobbitvány el mellőztett, az indítvány ³⁾ iránt ismét szavaztatni kell.

„Alkalmaztassuk ezen szabályokat a' fent előadott példára.

„Mi az indítvány? Kerületi szerkesztése az első paragraphusnak. Mi az előadás rendében első jobbitvány? A.-nak azon javaslata, hogy az országos küldöttségi szerkesztés fogadtassék el. Az

1) Az az senki se alkalmatlankodjék szavazatjának commentárával. J. J.

2) Ezt egyébiránt szükségtelen kimondani, mert egyszerű „igen“ és „nem“ mel történvén a' szavazás, minden szétágazás nélkül, csak két fél fog lenni. J. J.

3) Vagy szerkezet (például törvény javaslat). J. J.

al-jobbitvány? F.-nek azon javaslata, hogy az országos szerkesztés fogadtassék el, de a' záradék kihagyásával. Arról foly tehát a' vitatás: hogy az országos küldöttségi szerkesztést el kelljen-e fogadni, és pedig a' záradékkal, vagy záradék nélkül? Még ez iránt határozás nincs, új javaslatot tenni nem szabad. — Nehogy azonban a' tagok azt higyék, hogy teljességgel a' kerületi vagy országos szerkesztés közt kell választaniok, és így talán oda szavazzanak (*faute de mieux*), a' hova talajdonképen nem akarnak: C. és D. kik, — a' mint láttuk — elhalasztó javaslatokat készítettek, a' vitatás' folytában, fel állván, — jelentik: hogy ők ha a' tett jobbitvány elvettetik, ezt meg ezt fogják javaslatba hozni. Ez alatt A. is keje-lentette, hogy magáévá teszi az F. al-jobbitvá-nyát, vagy nem? A' vitatás alatt lévő tárgyhöz többé senki szólni nem akarván, az előlülő meg-kérdi a' gyülekezetet: hogy elfogadja-e a' jobbit-ványt az al-jobbitvánnyal együtt? Há a' többség „igen“ nel felel, a' kk. átmennek a' második pa-raphusra; ¹⁾ ha „nem“ mel válaszol, A. pedig

---

1) Az az, előbb szavazás történik az elsőre (melly iránt A. javaslattal állott elő), mint egy illy érte-lemben: Tehat elfogadtatik az első czikk.

az aljobbitványt magáévá nem tette, ezen jobbitvány iránt tétetik fel a' kérdés. Ha „Igen“ a' felelet, a' második paragraphusra megy át a' gyűlés; ¹⁾ ha „nem“, ugy el van vetve a' jobbitvány 's C. vagy D, a' mint tetszik, fognak elő állani javaslataikkal. Ezek a' hozzájuk tartozó aljobbitványokkal együtt ugyan csak a' fent irt mód szerint láttatnak el, 's az eredeti indítvány csak ugy is csak akkor jó szavazás alá, ha és a' mikor minden javaslathoz hozott jobbitványok elmellőztettek.

„Minden javaslatot írásban ²⁾ kell az elnöknek bebenyújtani.

„Ezen szabályok azonban csupán a' tulajdonképeni tanácskozás alatt alkalmaztatnak, mert egyszerű kérdések, igazító: 's más csekeleységek iránt a' módot a' dolog' természete tanítja.

„Minden javaslatnak előbb egyes részleteit, 's ha ezek keresztül mentek az egész javaslatot ujra kell szavazatra bocsátani.

1) Mint előbb.

J. J.

2) Az az szerkezve.

J. J.

„A' szavazás felkelés által történik, ¹⁾ mert így kikerültetik a' szavazás alkalmávali beszéd.“

Megölő akadályául szolgál továbbá alsó táblánkon a' parlamentarizmus jellem kefojlódhatésének a' megyék' utasítói joga. Ugy vélem, mintán e' tárgyat „A' helyhatóságok hiánya Franciaországban“ című cikkben telhetőleg tárgyalám, e' helyen szükségtelen mélyebben bebocsátkoznom. Legyen elég egyszerűen megjegyezmem, hogy mivel az utasítások miatt, melyeket az egész világ előre tud, még maga a' szavazás is, legtöbhnnyire csupán szertartás, természetesen a' tanácskozás még ennél is kevesebb. Az eredményt mindenki előre tudja, 's azért látszik aztán mindenkinek vonásain bizonyos elnyomottság, hogy ne mondjam elcsüggedés 's ekkép előre tudván az eredményt, a' kevessebbséghez tartozók haszontalannak, a' többséghez tartozók pedig feleslegnek tartják a' komoly küzdést. Mintha valami átok volna rajtok szegényeken, erejüket nem használhatják. És innen van aztán azon sajátságos tünemény, hogy ha fejlődik is ki némellykor homoeopathicus adagban egy

---

1) Ha kétség van, külön oldalakra vonulhatnak.

kis parlamentaris jelenet, vagy is, az elmének élével folytatott és táplált vita, ez csupán a' csekélyebb tárgyaknál fejlik ki, mert az ilyenekre nem igen vannak utasítások.

Sőt annak világosabbá tételére, miszerint az utasítások megölő akadályaiul szolgálnak az alsó tábla parlamentaris jelleme kifejlődhetésének, még egy más tényt is hozhatok fel. Honnan van ugyan is, hogy míg az alsó tábla folytonosan egy állapotban van, a' felső tábla — egy általában nem vonva egyéb iránt a' két tábla benső ereje között hasonlítást, hanem mindegyiket csak aránylag tekintve — naponta halad és fejlődik? Pedig jegyezzük meg jól, legnagyobb része a' parlamentaris jellem kifejlődését gátoló akadályoknak szint úgy állanak a' felső táblára is mint az alsó táblára; és én egyáltalában nem teszem fel azon állítást sem, miszerint a' felső táblán több tehetség volna, mint az alsó táblán, de mert legalább utasítással nincsenek a' tagok meg kötve, imé naponta halad a' felső tábla a' parlamentaris téren.

Sokat, igen sokat tenne a' tanácskozó szónoklat nemesedésére és kifejlődésére, ha azon, hogy úgy nevezzem dilletansi szónoklatok' elfojtásával, mellyek nálunk minden napiak, kissé rendesebb

folyamatot nyerne a' tanácskozás; az az, szóhely ¹⁾ állítatnék fel hová nem menne tel mindenki, a' ki pedig felment, figyelmetesebbé tenné a' gyülekezetet, mintha mindenki és mindig helyéről beszél; mert meg kell jegyezni, miszerint azért ha szóhely volna, nem köteleztetnék mindenki oda menni; hozzá tévén azonban, hogy ez mindig a' gyülekezet' halgatólagos megegyezésével történék ekkép, 's ha a' gyülekezet kívánná a' szónoknak mindig a' szóhelyre kellene mennie.

A' szóhely mellett már csak azon ok is hathatósan küzd, mivel különben lehetlen a' teremtet úgy építeni, hogy a' szónok mindenki vel szemben legyen, pedig ez igen hasznos, sőt meg kívántató előny reá nézve. Sokkal könnyebb a' teremtet úgy építeni, hogy benne egy bizonyos helyről, hova aztán a' szóhely állítatnék, különösen jól hallassék a' hang a' teremben mindenütt és mindenüvé, mint hogy egyszersmind a' teremnek minden részéből egy aránt eljuthasson a' szó a' teremben minde-

---

1) Vagy szónoki hely, e' helyett: Szó szék, vagy szónoki szék. Ez az első szó a' mit csináltam, a' mi valóban ritkaság szó gyártó korunkban; egyébiránt hogy jó, onnan gyanitom, mivel nem került izzadságomba, 's mint egy magától jött tollamba.

nüvé még sokkal fontosabb ok is van a' szóhely mellett.

Ila szóhely van, azon sok haszontalan apró beszédek és kérődzések — ezen árnyékoldalai a' tanácskozási rendszernek, mellyekkel a' szerepre vágyó közepszerűségek halálra untatják még a' legtürelmesebb embert is, — tetemesen meg fognának ritkúlni. A' közepszerű tehetségre nézve nem lehet valami gyűlöletesebb mint a' szóhely.

És éppen ezért, mellesleg legyen meg jegyezve, én nagyon kétlem, hogy a' hol egyszer szóhely nincsen, egy könnyen belehetne hozni, mivel ezt az apró-szentek, és csupán szerte portyázók, összevetett vállakkal fogják ellenzeni; már pedig a' nagy rész mindenütt ilyenekből áll.

A' szóhely azonban nem csak az üres beszédek fogná meg ritkitani, hanem ezen felül pártoló befolyással is volna a' tartalmas beszédekre és jobb szónokokra; mert a' szóhelynek azon természete van, hogy az apró szenteket távol tartja ugyan, de egyszersmind a' jobbakat — mintegy erősbiti.

És én nem tagadom, a' szóhely bizonyos ész — és szónoki aristocratiát alapít meg a' tanács te-

remben; 's épen ez az, mitől sok érdemes úr anyyira fél. Én azonban azt vélem, hogy ezen aristocratia kívánatos, sőt elmulhatalatlan, mert hiszen, miután fel kell tennünk, hogy a' törvényhozásba, ha az országnak nem minden lángesze is, de egy-pár legalább minden esetre bejut, az ilyenekre nézve igazságos, sőt a' közjóra nézve hasznos és szükséges, hogy ezek bizonyos tekintélyre teheszenek szert a' gyülekezetben.

Ennek azon következése volna, hogy a' kiválóbb tagok folytonosabb ideig tarthatnák meg a' szót, mint jelenleg; ez azonban legkevesebbé se rettentsen el, mert mind e' mellett a' viták még sem volnának oly hoszadalmasok mint mostan, mivel a' tanácskozást nem az apró, hanem a' terjedelmes beszédek segítik elő a' kifejlődésben, és eredményre jutásban. Beszéljen a' szónok órákig, ha tárgya kívánja és legkevesebb idő sincs elvesztegetve; de beszéljen a' szónok csak egy perczig, ha tulajdonképen semmit sem mondott, — mint az nálunk, vajmi sokszor megtörténik, — akkor azon idő elvan veszve. Csak kimerítők legyenek, 's ekkor ne féljünk a' hosszú beszédektől, mert csaléképzet az, hogy a' hosszú beszédek, — feltéve, hogy kimerítők, — teszik a' tanácskozást hosszas-

sá, mivel igazán véve az apró beszédek azok, melyek a' tanácskozást időn túl elnyújtják. És e' helyt egy történetkét kell elbeszélnem, melly jobban felvilágosítja állításomat. Párisban létem alatt egy sürűen látogatott színháznak igazgatója megbukott. Ketségtelenül, mondám, azért bukott meg az igazgató, mivel bárha minden nap tele vőlt is a' ház, a' bevett pénz, azon néhány színész által, kik igen jók ugyan, de egyszersmind igen nagy fizetésűek is, teljesen fölemésztetett. Csalatkozik ön, nyerém feleletül, a' színházat nem azon néhány színész buktatja meg kik drágák, hanem azon sok, kik olcsók. Így vagyunk a' szónokokkal is (feltéve mindig, ha a' hosszú beszédű szónokok kimerítők). Ha hosszú beszédben a' tárgy kimerítettik, ez által igen sok idő nyeretik meg, mert számtalan rövid beszéd tétetik szükségtelenné.

Nálunk, tulajdonképen véve, most nincsen is tanácskozás, hanem csupán beszélgetés, 's ez oknál fogva aztán országgyűlésünknek azon különös paradox sajátsága van, hogy benne a' vitatkozások, az egész világon, a' legrövidebbek is, 's a' leghosszabbak is; vagy legalább leglassubbak, és legnehézkesebbek. Legrövidebbek t.i. az egyes beszédek, mert nem igen lévén kimerítők, nem is

hosszszuak; leghosszabbak pedig a' viták, mivel nem lévén a' vita' elején kimerítő, 's hogy ugy tegyem ki, vezérszónoklatok, a' későbbben nyilatkozók nem érhetik be azzal, hogy valamit egyszerűen pártoljanak, 's e' miatt kénytelenek a' legközepszerűebbek is, nem épen felettéb hosszú, de nem is eléggé rövid, 's mindenek felett pedig számos nyilatkozatokat tenni, mellyek aztán együttvéve, kimondhatlan sok időt elrabolnok. 'S így történik, hogy mivel nincsenek hosszú, azaz kimerítő beszédek, számtalan nyilatkozatok tételnek szükségessé, mellyek mind össze nem tudom hány-szorosan meghaladják hosszúságban azon néhány hosszú szónoklatokat, mellyek ezen számtalan apró beszédekkel szükségtelenné tehetnék.

És valóban mind a' mellett, hogy a' mi országgyűlésünk a' tagok' számára nézve a' legkisebbek közzé tartozik, nincsen a' földhátán országgyűlés, mellyben annyi ember beszélne, mint nálunk.

'S hogy ennyi ember tölti az időt, 's teszi ez által hosszassá a' vitatást, ez még nem az egyedüli baj, melly a' kimerítő szónoklatok' hiányából ered, mert ebből még egy más mindenek felett káros következés is származik; az, hogy épen ezen

apro beszédek általi fejtegetés nyomán, sőt: miatt, a' szőnyegen lévő tárgy nem kis mértékben összebonyolittatik, vagy épen, nem ritkán, véglére is kifejtés nélkül marad. És ez igen természetes, mivel ha bizonyos tárgy kifejtése végett például tizen két okot lehet, sőt szükség felhozni; sokkal világosabban lehet ezen okokat elő adni, ha mind a' tizenkét okot egy ugyan azon ember és nem tizenkettő egyenként hozza fel, mert, feltéve, hogy az előadó szónoknak beszéde nem rögtönözve, hanem előre átgondolva van, — és közbevetőleg legyen mondva, én az ilyen beszédeknek kétségbevonhatlan elsőségét hiszem a' rögtönözötték felett, — ezen okok bizonyos logikai következetességgel, 's bizonyos kimutatott kölcsönös szükségességgel, 's világos lánczatban, mint valami szorosan összefüggő egész lesznek, vagy legalább lehetnek, elő adhatók, ha azt egy ember teszi; és ezen minőségekben egyik ok a' másikat segítettén, bizonyosan nagyobb erő és több hely lesz, mind külön tekintve magokban a' részletekben is, mind pedig, és különösen az egészben, mintha külön választva és egyenként adatnának elő. A' czérna szálak egyenként gyengék lehetnek, 's egymás után könnyen ketté szakaszthatók, de fond össze mind azon czérna

szálakat, mellyeket birsz, 's ha sok van ilyen, izmos kötelet fogsz készíteni.

Jobb tehát, hogy ha minden okot vagy legalább az egy nemüeket, egy szónok adja elő; mert hiszen e' nélkül nem is igen lehet a' dolognak védelmében avagy megtámadásában kellő rend; 's nem lehet elő adni, és kifejteni, hogy egyik ok a' másikat feltételezi. Azonban én már csak azért is jobbnak találok, ha valamely tárgyat egészen egy ember fejt ki, mivel ezen ember ekkor teljes egyéniségében tűnik fel előtttem, 's látván ekkép egész terjedelmében mit hisz ő, reám nézve könnyebbé válik a' tájékozás, már pedig a' tájékozhatóság az embernek legfőbb kincse; ez azon pont, mellyről a' szellemi világ Archimedese elmondhatja: adjatok nekem egy pontot a' föld tekén kívül, és én kiforgatom azt sarkaihól.

De ha többen adják az egynemű okokat egyenként elő, sokkal nehezebben fogok meggyőzetni, 's kérdés, ha vajjon nem fog e' egy bizonyos neme a' kételynek vagy bizalmatlanságnak kebelemben örökké fenmaradni, melly onnan származhatott, mivel az ilyen eldarabolva való előadás úgy tűnik fel, mint ha egyik a' másiknak okait vagy nem hinné, vagy nem tudná, mert hi-

szen miért nem mondta tehát el az első mindentket? 's ez csak bizalmatlanságra adhat alkalmat, vagy legalább nem képes elég bizodalmat önteni a' hallgatóba.

De különben is, a' ki már tizen egy okot ügyesen, és egymással szoros összefüggéseket kimutatva, elő adott, annak hajlandóbbak vagyunk a' tizenkettediket is elbinni, mint ha ezt egészen más ember adja elő.

Lehetlen itt a' készített beszédek iránt néhány szót nem tennem. Vannak honunkban megyék, melyekben ha valamely szónokot megakarnak szegyeníteni, vagy talán az elhalgattatásig meggyalázní, azt kiáltják réa: készített beszédet mond! Ügyetlen vád! Én szeretném tudni, hogy beszélhessen az ember jól, készületlenül, azaz, minden előre való gondolkodás nélkül? mert én azt tartom, hogy készülni valamely beszédre annyit tesz, mint a' tárgyról előre gondolkozni, 's az olyanokról, kiknek a' beszédet idegen kéz és fő készíti, érintést sem teszek, mivel az ilyenek lehetnek ugyan nagy urak, vagy is inkább pontos és a' robotot hiven leszolgáló napszámosok, de végtére is nem egyebek, mint napszámosok, kik nem érdemlik

meg, hogy a' szónokok nevezete alatt csak távolról is értesse nek.

Készület nélkül „beszélni“ tulajdonképen teljes lehetetlen, készület nélkül csak „felelni“ lehet. „Beszélni“ ugyan is annyit tesz e' helyen, mint magán állólag véve fel a' kérdésben lévő dolgot, elmondani a' tárgy mellett, — ha csupán egyetlen bizonyos részben is, — minden el mondható okokat; „felelni“ azonban annyit tesz, mint csupán azon okokat czáfolni meg, melyek az ellen fél által felhozattak. Hogy tehát valaki készület nélkül tudjon „felelni“, ha feltaláló és kész elmével bír, azt még csak értem; de hogy valaki „beszélni“ is tudjon készület nélkül, azt nem értem, és teljes lehetetlennek tartom. Azonban jól tudom, van még egy másik neme is a' szónoklatnak, midőn az ember hosonloul nem „felel“ ugyan, hanem „beszél“, és még is készület nélkül beszél; ám de az ilyen „beszéd“ csak phrasisokban, szóvirágokban és csengő, vagy legfelebb dörgő szavakban él, melyek csupán valamelly általános körben és eszme körül keringnek; 's az ilyen beszédek, mint valahol mondva van, csak prologusból és epilogusból állanak. És, nem kétlem, az ilyen beszédekben igen sok a' lélek de, annál kevesebb a' test, és

épen ez a' baj. Meg kell azonban vallani, miként még azok között is, kik magok gondolkoznak beszédeikről, vannak olyanok, kik a' készített beszéd alatt nem azt értik, mit talajdonképen érteni kellene: tárgyhoz való készületet, hanem mind össze is kisebb, nagyobb számú czifra szavaknak egymásra halmozását és előre való elkészítését. Az ilyen beszédet végig hallgatni, megismerem, valóban fáj a' fülnek, 's kik az ilyenek ellen tesznek kifogást, teljesen tudom méltányolni kikeléseiket.

A' czifra beszéd mindenütt izetlenséget, vagy legalább rossz izlést árul el, és kétségtelenül valóságos fonákság ebben keresni a' szónoklati érdemet, erőt, és szépséget, legnagyobb fonáksággá szokott azonban válni mi nálunk, mert gyalázatunkra esik mondva, mi vagyunk talán azon egyetlen nemzet, mellynél, arra nézve, hogy valaki mivel embernek tartassék, mind ez ideig nem tartott elkerülhetlenül szükségesnek a' hazai nyelvnek nyelvtani szabályok szerénti tanulása és ismerete, 's így növe fel aztán legtöbb leendő szónokaink, a' csinos nyelvnek szörnyű tudatlanságában, olly képtelen ügyetlenséget árulnak el szónoklataik dagályos czifrázásában, hogy ehhez valóban semmit sem lehet hasonlítani széles e' világon; 's így

aztán olly képtelen badar beszédet zavarnak össze vissza, mellynek a' mi kedves hazánkon kívül, a' földhátán sehol sincs párja.

Nagy mértékben akadályozza továbbá a' tanácskozó hangulat' megállapodását a' tűz, lelkesedés, vagy, hogy idegen szóljak, enthusiasmus, mellyet szónokaink majd mind és mindig szoktak használni. Én nem mondom, miként a' lelkesedés, magában véve, nem érdemel becsülést; és én sokért nem adnám, hogy mi annyira kétségbe vonhatlanul képesek vagyunk lelkesedni; de végtére is ki kell nyilvánítanom, hogy a' tanácskozó komoly hangulat nagy mértékben tartatik vissza a' tűz által, kifejlődésében, és hogy ezen tűz az, melly szónokaink' kicsapongásának 's a' hallgatóság zajongásinak alapul szolgál. Megismerem, hogy az izgató szónoklatban, mellynek célja a' felingerlés, a' felhevítés, 's ha ugy szabad szólanom, az elcsábítás, az enthusiasmus igen helyén van: de épen azért, mivel az a' gyors elhatározásra szükséges, tanács-teremben, hol nem gyors, hanem jó elhatározásról van szó, az enthusiasmusra nem sokat adok. Népgyűlésekben, midőn a' szónok magával akar ragadni; utcán, midőn zendülésre akar ingeregni; csatatéren, midőn a' számosabb ellenség el-

len akarja a' mármár csüggedő kisebb számú hadsereget hátorítani; és röviden, minden megrohanásnál: ám beszéljen a' vezér enthusiasmmussal; de törvényhozónál a' lobogás egy neme a' sallangos szer számnak, mellyre bizony, nem nagy szüksége van.

Jelenleg ez máskép van, és, meglehet csupán azért van máskép, mivel országgyűlésünkön most még nem a' sajtónak, hanem a' hallgatósagnak van nagy befolyása a' szónokokra, miből aztán a' következik, hogy a' szónokok észrevétlenül is az izgató hangulat' túlhajtására fajulnak, 's ez oknál fogva jött aztán nálunk létre azon rossz modor, melly szónokainkat kiválóan kiabálókká tette.

Hogy valamely gyűlés valódi parlamentariz szinezetet ölthessen magára, főelemül a' legnagyobb nyugalomra és kiméletre van szükség a' vitatkozásban, 's a' vélemények bár melly árnyéklátára nézve; és ha ezzel ellenkezően az enthusiasmus mutatkozik örökké főelemül, mind a' tagok, mind a' hallgatóság lehetlenitik a' tanácskozó hangulat meghonosodhatását, mert a' nyugalom és kimélet sem a' kitűnőleg tűzbe jött követeknek, sem a' kitűnőleg tűzbe jött hallgatóságnak egyáltalában nem tulajdona. A' valódi tanácskozó hangulatot teljes

lehetlenné teszi a' zajongás, ha pedig a' jelenlévő számos hallgatóságnak elnézetik érzelmeit nyilváníthatni, a' zajongás elkerülhetlen. Még pedig, mindenek felett, nem az által lehetleníti a' parlamentarisan hangulatot a' zajos hallgatóság, mivel elnyomja azt, hanem mivel mint tudjuk, a' tűz terjedő, 's ennél fogva a' hallgatóságtól a' szónokokra ragad, 's ekkép mint egy megrontja, elfajulásra vezeti a' szónokokat 's alá rendeli azokat a' hallgatóságnak.

Hiába tagadnók, ki olly gyűlésben beszél, olly gyűlésben szerepel, mellyről a' sajtó részletes és minden oldalú jelentést nem tesz, mindig alá van rendelve a' jelenlévő hallgatóságnak. Az ilyennek ohajtania kell a' megéljeneztetést, és hiában állítaná nékem, hogy nem ohajtja, mert én nem hiszem akármit beszél is. Jó éjszakát az ollyan szónoknak, ki az ilyen gyűlésekben, kivált ha szabadelmű is, még csak egy kis nyomorúlt eljent sem tud nyerni! De hogy is ne vadászná az ilyen gyűlésekben a' szónok a' jelenlévő hallgatóság' tetszését, midőn — nem foglalkozván a' gyűléssel eléggé terjedelmesen a' sajtó, minden beszéd úgy szólván, kirekesztőleg csupán a' gyűlésnek, és nem az országnak mondatik? Illy gyűlésekben

minden beszéd, melly tetszést nem nyert, teljesen elveszett. És ki józan is vesztegetné az időt ek-kép, 's ki nem ohajtaná, hogy javaslata elfogad-tassék, azaz, tetszést nyerjen? Ki azt mondja hogy neki mindegy, ám próbálja meg tehát a' szó-noklatot valamelly homok - dombon éjféلكor, midőn senki sem látja és senki sem hallja.

Észre vévén pedig a' szónok, hogy nem annyira az okok mint inkább a' szó, 's főleg a' körmönfont kifejezések kegyeltetnek, különösen a' hallgatóság által: ön tudatlanul is a' czifra és mesterkélt kifeje-zésekhez hajlik, a' mi sokszor igen mulatságos dol-gokat mondat vele el. Így például egy valaki egyszer ezt monda: Meg cresszem gondolatimnak fekete verebeit. Egy más pedig ezt mondá: A' vallás sérelem olly roppant sérelem, melly minden rettentő sérelmek között a' legborzasztóbb sére-lem. Valóban, valamint hajdan Velenczében, egy ugy nevezett rettificatore tartatott, ki a' köz-helyen szónoklókat köteles vólt megigazítani, ha valamelly hamis adatot hoztak elő: ugy nálunk is szükséges volna valakit tartani, ki az ilyen beszé-dek után gyorsan ezt kiáltaná: puff!

És ezen oknál fogva ha valaki azt mondaná, hogy országgyűlésünk eleven, lelkesedett, lobogó,

's kivált a' hölgyek előtt érdekes és mulatságos, nekem legkisebb kifogásom sincs ellene, de ha valaki azt állitaná, hogy tanácskozó színezetű inkább, mint csillogó, ezt határozottan merném tagadni.

Tisztelet, becsület, de igazság is! és valljuk meg, mikép áll jelenleg országgyűlésünk. Az helyesen van, hogy számos halgatóságnak be lehet férni, de az helytelenül van, sőt gyalázatára válik országgyűlésünknek, hogy a' hallgatóság rivalgásával feltolja az egyes szónokokra rokonszenvét, és szerénytelen tanácsadással akar befolyjni a' honatyáinak vitáira. Ki bizta meg a' po's oni hallgatóságot, hogy a' Magyarország közvéleménynek legyen tolmácsa, avagy képviselője? És ha lehetne is megbízásról szó; vagy ha maga az általam egyébként teljes mértékben becsült közvélemény jelen volna is, hatalmában állana e' annak, hogy saját magának az országgyűlésnek teremeiben igazságot szolgáltatasson? Igen is, én azt tartom, hogy a' teremeken kívül 's különösen a' sajtó útján mindenkinek helyesen áll szabadságában az országgyűlésről, mindenre kiterjedő véleményt, avagy megjegyzést tenni; azt tartom, hogy a' közvélemény e' földön a' legfőbb bíró: de határozottan tagadom, hogy saját magának az ország-

gyűlésnek teremeiben jogában állhatna valakinek a' tagokon kívül a' dolog' folyamába avatkozni; vagy is, hogy a' hallgatóságnak helyesen szabadsága körében lehetne tetszését és nem tetszését nyilváníthatni. És valóban, ezen zajongás mind a' két oldalra nézve alkalmatlan. A' népszerű szónoknak, nehogy népszerűségét veszítse, nem ritkán szóvirágokhoz, dagályhoz, nagyításhoz kell folyamodni. A' szegény népszerűtlen szónokok' sorsától pedig az isten mentsen meg mindenkit.

Én nem állítom hogy reájok nézve teljesen elvan nyomva a' szólás szabadság; de azt mondhatom, hogy bizonyos mértékben legalább, valóban meg van szorítva. Én nem állítom hogy ők egyáltalában ki nem halgattatnak, de bizony sok apró akadályokkal kell küzdeniök, 's midőn szólanak, mind anyiszor bizonyos apró sértéseknek vannak kitéve, 's ha végtére valahogy kihalgattatának is, még ezzel nincs mindennek vége, 's még ekkor történik nem ritkán a' legsúlyosabb érintés; fel áll ugyan is valamelyik tag a' másik fél részéről, 's a' hallgatóságnak tombolása közben, azon éles megjegyzést teszi az előtte szólott szónokra, hogy ha volt valaki, ki ezen táblát türelmetlenséggel vélte vádolhatni, imé most meggyőződhetett az ellen-

kezéről. És nem bizonyos neme e' ez a' szólás szabadság megszorításának? Ismétlem, én nem mondom, hogy ezen az uton teljesen elvan nyomva a' szólás szabadság, de azt mondhatom, hogy, bizonyos mértékben legalább, valóban meg van szorítva, pedig tanácsteremben leg kisebb mértékben sem helyes a' szólás szabadságot meg szorítani.

Minden zagjás, piszegés, letorkolás, szenvedélyes kitörés és kicsapongás azonban, melly valamely országgyűlésnek teremeiben mutatkozik, nem csak a' szólás szabadságot szorítja meg, és veszélyezi, hanem ezen felül még a' nemzeti becsületre és méltóságra is kártékony befolyást gyakorol az idegen előtt.

'S ha e' tekintethen országgyűlésünket az angol parlamenttel hasonlítjuk össze, a' hasonlítás egy általában nem lessz reánk nézve kedvező. És senki se idézze ellenem az angol komoly véralkatot a' magyartűz ellenében mert én mindenkit bizonyossá tehetek, hogy azon néhány angol népgyűlésekben mellyekben jelen voltam, mint mi szoktuk mondani, szintannyi lelkesedést, az az, lármát találtam, mint a' mi megyei gyűléseinken. De az angol bölcsen megtudja különböztetni mi hová való, 's ennek folytán azt is mondhatom, hogy a' parlamenti üléseket

pedig olly ünnepélyes komolyoknak találtam Angliában, minőkről jó formán, képzelete sem lehet a' magyar embernek; és akárki mit beszél is a' rőfö-
gésekről és kukorékolásról, ezek valósággal nem olly harbár szerű zaj, mint a' kard csörgetés, 's mindenek felett pedig nem olly minden napiak, mint nálunk a' zajongások, 's mind össze is csak egyes rendkívülihb esetekben, évek' időköze multán, jönnek elő, 's mellyeket tehát szintugy nem lehet az angol parliament jellemének, és napi eseményeinek nevezni, mint a' magyar ország gyűlésről, mind a' mellett, hogy azt egyszer a' vak Béla nejeének kedvéért meg tévé, nem lehet mondani, hogy mindig 64 ember' felkonczolásával végzi a' tanácskozást.

Mindenek felett azonban ne feledjük, mi szerint az angol parlamenti érzelem-nyilvánítások csupán a' tagoktól jönnek, mivel a' hallgatóságnak még az egymás közötti suttogás is tilalmaztatik. A' tagoknak érzelem nyilvánítási jogát pedig senki sem tagadhatja meg.

Nálunk azonban a' hallgatóság is teljes mértékben benne van ezen jog' gyakorlatában; és ez aztán az ok, melly nálunk a' tanácskozásnak kifejlődését és nemesedését, mind külsőleg, az az, haugu-

latban, mind bensőleg, az az, pusztán az okokra építésben, leg közvetlenebbül akadályozza; pedig mig így lesz, ország gyűlésünk soha sem fogja megváltoztatni nép gyűlési alakját, mert mindig lesznek éljenzésre szomjasok, kik kiabálnak inkább mint szónokolnak; 's mindig lessz rá eset, hogy némelyek csak azért nem fogják elmondani mind azon okokat, melyeket különben képesek vólnának elszámlálni, mivel tartanak tőle, hogy a' hallgatóság meg méltóztatik ünni; 's mindig lesznek ismét mások, kik olly dolgokat is mondanak, sőt mester-ségökké teszik keresgélni és elmondani, melyek tulajdonképen nem tartoznak a' dologhoz, hanem leginkább a' hallgatóság' mulatságára, felderítésére, avagy kegyes vonzalmának előzetes megszerzésére vannak számítva. Mintha bizony a' törvényhozás nem vólna egyéb, mint olly látomány (spectaculum) melly a' hallgatóság' mulatása végett történik. És valóban nekem nem egyszer jutott eszembe, ha vajjon azon jó urak, kik a' sorompók között ülnek, törvényhozók e' inkább, vagy pedig színészek?

Mind e' mellett azonban tekintetbe vévén szabálytalan állapotunkat, hogy szabad sajtónk nincs, szinte kételkedni tudnék annak elhatározásában, ha vajjon megtiltassék e' tehát jelen helyzetünkben,

a' hallgatóságnak minden legkisebb érzelem-nyilvánítás. —

Legnevezetesebb közvetlen akadályja azonban szónoklatunk fejlődésének kétségtelenül a' szabad napi sajtó hiánya.

Már csak abban is, hogy szabad napi sajtó mellett, bizvást meglehetne a' hallgatóságnak tiltani minden legkisebb zajongást, nem kevés fekszik; ez még azonban korán sem minden.

Minő nevezetesnek és szükségesnek tartom én a' szabad napi sajtót, azt már a' francia lapokról szólva, általában véve elmondám. E' helyen azonban még szükségesnek találom a' dolgot, mint egy szűkebb körre szorítva, ismételve megérinteni, 's mint egy közelebbről megtekinteni és körülírni.

A' sajtónak, 's különösen a' napi sajtónak, legüdvösebb hatása a' törvényhazás körében lehet. Én nem hiszem ugyan azon híres mondatnak igaz voltát: Vegyétek el minden szabadságunkat, csak a' sajtót engedjétek kezeink között, 's mi fél év alatt minden jogainkat vissza fogjuk szerezni. Mert a' sajtó lehet ugyan igen jó műhely, talán a' legjobb műhely, de végtére is nem egyéb mint

műhely, hol dolgozni lehet ugyan, de az még magában véve, nem mind az, a' mire szükség van. De mind a' mellett, hogy jól tudom, mikép a' sajtó a' szabadságnak nem összege, azt sem vonom kétségbe, hogy annak minden esetre tekintélyes része, 's az alkotmánynak erkölcsi őrei között a' legnevezetesebb. Hogy pedig nélküle alkotmányos élet, vagy legalább valódi és szabályszerű alkotmányos élet soha sem lehet, szint ugy tisztán látom mint hiszem.

A' szabad napi sajtó világositja fel magokat a' törvényhozókat, tehát tetemes befolyást gyakorol a' tanácskozás belerejének emelésére, mivel elősegíti, hogy a' szónokok tartalmasabbakká tethessék beszédeiket. A' szabad napi sajtó értesíti a' honpolgárokat, tehát ébren és felvonva tartja a' figyelmet, eszközli az élénkséget 's az eszmecserét a' nemzet' életében, eszközli az egységet, vagy legalább a' többség' kifejlését a' véleményekben, 's ekkép meg alapítja, 's élénkségekben tartja, 's mindenek felett pedig egyenlő fejleményüvé teszi a' politikai életet az ország' minden, még legtávolabbi részeiben is. Ez tanácsol, ez hirdet, ez biztat, ez világosit, ez sürget is, ha a' szükség ugy kívánja. Ez fejti ki minden pártnak

terveit, ez akadályozza meg, hogy a' pártok a' titok leplébe ne burkolhossák magokat, ez eszközli, hogy a' pártok, mint becsületes emberekhez illik, egész lényökben nyilvánosság előtt állva, tetőtől talpig megszemlélhetők legyenek. És mindenek felett nem annyira azért, mivel meg állapotást eszközöl, avagy viv ki bizonyos elv mellett saját ereje által, de mert ez vagy amaz elv felé irányozza az összes közvéleményt, az az mind azokat, kik mellette, mind azokat, kik ellene vannak a' kérdésben lévő elvnek; 's e' szerint nem annyira, mivel saját ereje által győz, mint inkább, mivel csak okot és alkalmat ad az egyetemes gondolkodásra és eszmecserére, még pedig bizonyos egy ugyan azon irányban, 's ez által bizonyos szellemi egységet és összetartást alkot és tart fel a' közel-
 letben, — melly nem muradhat jótékony befolyás nélkül a' nemzeti jellem' szilárdulására, — 's ez uton egyben terjeszti, másban elő készíti, 's képviseli de képezi is a' közvéleményt, 's mivel ekép az értelmi és erkölcsi erőt mind bensőleg emeli, úgy külsőleg terjeszti: azt lehet mondani, hogy szabad napi sajtó nélkül az országgyűlési tanácskozás csak fuldoklik, 's valóban nem lehet tör-

vényhozás melly szabad napi sajtó nélkül képes legyen céljának megfelelni.

És ime illy roppant a' hiány, melly jelenleg nemzeti életünkben és törvényhozásunk' körében feltűnik.

A' szabad napi sajtó azonban a' tanácskozásnak nem csak belérdemére hat jótékonyan, hanem külalakját is tetemesen nemesíti. Mert ha naponta olvashatnók este, mi reggel a' tanácsteremben mondatott, olvashatnók pedig nem csak egyszerű közlésben, hanem meg is bírálva, — és a' nélkül nem is sokat érne a' napi sajtó — kétség kívül sokkal kevesebb meggondolatlanságok és rögtönzések fognának történni a' tanácskozás folytán, mint jelenleg, mivel, mindenki igyekezni fogna olylyat, és pedig csak olylyat mondani, mellyel mind a' hirlapíróknak kikerülhesse méltó gáncsát, — mert hiszen a' méltatlan gáncs senikinek sem válik gyálatára, — mind pedig, és főleg, a' felvilágosodott közvéleménynek megnyerhesse jóváhagyását, 's ezen igyekezet aztán azt eszközölné, hogy mindenki előre, és jól meg gondolná a' mit mondana; az ekkép előre és jól meggondolt dolgokat pedig elő adni is csinosabban lehetne, mint az örökös rögtönzéseket. Mirabeau, ki egyike volt a' leg-

fényesebb és leghatalmasabb szónokoknak, legnagyobb részét beszédének nem vévén ki, általában, még azokat sem, melyekben a' leg élesebb kifakadások voltak, bár ha úgy tetszett, mintha mind rögtönzések voltak volna, mindig előzetes átgondolás után mondta el.

És senki se vélje, mintha azzal igen sokat mondott volna a' hirlapok ellen, 's azoknak veszélyessége mellett, hogy egy ugyan azon tagnak beszédét egyik lap dicsérvén, a' másik pedig becsmérelvén, az olvasó nem tudja, melyiknek hidjen, 's vagy nem tudja magát elhatározni, vagy pedig elámittatik. Mivel éppen ezen birálatok olvasása által válik a' dolog az olvasó előtt érthetőbbé, 's ezek által könnyittetik az olvasó' ítélete, mert eképp mind két részről ahhoz értő 's azzal foglalkozó férfiak által, előre ki mutatva találván a' beszédnek mind fény, — mind árnyék oldalait mivel egyszersmind a' beszéd is közöltetni szokott, saját szemei és belátása után ítélni, 's a' birálatokat csak mint előzetes felvilágosítást veheti. A' hirlapoknak ellenmondó birálatai tehát nem arra szolgálnak, hogy annál inkább beburkoltassék a' dolog, hanem hogy annál inkább fellepleztessék; 's egy általában nem is nehezitik, sőt éppen könnyeb-

bitik ezek a' megérthetést, 's az olvasónak megítélhetését. A' hirlapok' bírálataira mulhatatlanul szükség van, mert e' nélkül a' beszédek' halmaza olyan, mint a' rengeteg, mellyben lehetlen a' jövővénynek el nem tévednie, vagy legjobb esetben olyan, mint egy nagy város, mellyben minden vezető, kézikönyv, avagy előzetes értesülés nélkül, semmi esetre nem fogjuk magunkat feltalálhatni. A' hirlapok' bírálatai felemelik a' közepszerűeket is, a' magasabb szellemek' körébe; és valóban sokkal könnyebben, biztosabban, és helyesebben tudunk arról ítéletet hozni, miről már más valakinek ki-hallgatók véleményét, mint a' mit csak száraz egyszerűséggel terjesztenek előnkbe.

Igy azonban, mivel szabad sajtónk sincsen, a' sajtó nem foglalhatván el azon tért egészen, melly őt illeti: nem is tűnik fel olly hatályos tényezőül mint szükség volna, minek folytán aztán a' szónok a' helyett, hogy a' hirlapíró' magasabb köréhez idomulna, a' hallgatóság' alacsonyabb körében marad, 's ekkép, mint már felebb érintém, észrevétlenül, 's meglehet tán akaratlanul is, de még is bizonyosan, főleg csupán a' hallgatóságnak beszél, és nem az országnak; az az, egyedül azon kis körhöz szabja magát, melly közvetlenül körötte

van, 's melly a' hallgatóságból áll, és semmikép sem tud megszabadulni bizonyos kis szerűségből, mit a' német Philisterey -nak nevez; és soha sem lévén ennél fogva képes helyzetéből egészszen kiemelkedni, szónoklata sem lehet egyéb, mint vegyülete az izgató és tanácskozó hangulatnak.

A' tárgy ugyan is, mert ez, mint törvényhozáshoz tartozó komoly, 's azon tudat, hogy országgyűlésen szól, tanácskozó hangulatban tartának ugyan; de a' hallgatóság, melly azonnal éljenzéssel jutalmaz, vagy ellenkezőleg türelmetlenül fogad, az izgató hangulatra ösztönöz.

Vannak még országgyűlésünk kiskorúságának, 's ennek folytán a' parlamentaris hangulat fejletlenségének, sok más egyéb okai is, mellyeket hasonlólul, czélszerű lesz ezen helyen elősorolni. Ilyen például, hogy, csupán minden harmadik évben tartatik országgyűlés, 's e' miatt az országgyűlési gyakorlat, mint felettébb töredékes, szakadozott és minden folytonosság nélküli, nem mehetett eléggé át vérünkbe; 's épen a' három évi időköz miatt az országgyűlésnek bizonyos ritkasági, ünnepi színezete van, pedig a' minden napi példa is világosan tanúsítja, hogy az ünnepi köntösű em-

berek, mindnyájan bizonyos kétségbe vonhatlan ügyetlenséggel vannak ellátva.

De tul azon, hogy országgyűlésünk csak minden három évben gyűl egybe, még az is nevezetes tökéletlensége ezen ritkán egybe gyűlő országgyűlésnek, hogy felettéb kevés tagokból áll, (jelenleg a' részek nélkül 50 szavazat), sem hogy akár valamelly nagyszerű, akár pedig szabályos tér és alkalom volna a' kor' nagy kérdéseihöz mért küzdéshez, 's nem is fejlődhetnek ki benne, részint az utasítások miatt, reszint a' tagok kevés száma miatt, a' politikai pártok; mert én nevetem azon embereket, kik a' politikai pártoknak akár szükségtelenségéről, akár pedig és különösen, arról beszélnek, hogy ha léteznek is, megkellene avagy meglehetne a' pártokat szüntetni. Illy ok az is, hogy országgyűlési tagjaink, ide számítva a' táblabirákat is, mind csupa megyei tisztviselők. Illyen ok továbbá mit már mellesleg említék, hogy szónokaink meglehetősen középszerűek a' szabályos és csinos nyelv' ismeretében, és ez igen nagy baj, mert akárminő erős, 's erejében gördülékeny legyen is a' magyar nyelv a' kefejezésekben, ha a' szónok nem ismeri a' nyelvet eléggé szabályosan, a' nyelvben rejlő fokozatok az erőre, és a'

tisztaságra nézve felhasználhatlanok maradnak reá nézve; erő és tisztaság nélkül pedig soha sem fog a' szónok nyelve eléggé szabatossá válni, szabatosság nélkül pedig a' kitételekben senki sem válhatik törvényhozó szónokká, a' szónak magasabb értelmében. Illy ok továbbá még az is, hogy mivel az országgyűlés részint, mint a' kiváltságosak osztályának egyenes képviselője, részint pedig, mint a' nemzetiségnek buzgó pártolója, nem ritkán, kényes kérdésekben állott a' kormánnyal szemközt, mellyekben jogok' védelméről, 's jogok' nyeréséről lévén szó, lehetlen volt, hogy a' parlamentaris hangulattal ellentétben álló szenvedélyeskedés lábra ne kapjon. Illy oka van végtére országgyűlésünk kiskorúságának, 's benne a' szonoklat fejletlenségének kétségtelenül azon egy előre fel nem tűnő körülményben is, miszerint országgyűlésünkben jelenleg nem fejlődhetnek ki egyéniségek (individualitások), és pedig e' helyen nem az utasításokat értem, mellyek kétség kívül magokban véve is tetemes akadályul szolgálnak ugyan ezen a' téren, hanem egyedül azon legkisebb fontossággal nem-birónak látszó dolgot, miszerint minden megyei szavazat, két emberből, vagy is emberen áll. Két ember soha sem idomulhat eggyé. És valóban,

ám nézzük a' gyakorlati életet, mind azon esetekben, midőn valamely követ határozott színezetű egyéniséget vivott ki magának, ez csak úgy történhetett meg, ha az illető követtárs, teljesen összehuzta magát, 's egészen átengedte a' másiknak a' tért.

Mindenek felett azonban és végtére, legnagyobb közvetett oka, hogy országgyűlésünkön a' tanácskozó vagy is parlamentaris hangulat meg nem honosult, 's legnagyobb közvetlen oka, hogy egész országgyűlésünk bizonyos eltagadhatlan kiskorúságban van, a' felelős, vagy is parlamentaris kormány' nem léte.

És hogy is lehetne országgyűlésünkön a' parlamentaris hangulat meg honosulva, midőn mindennek előtt nekünk nincsen is parlamentaris kormányunk?

'S valameddig csak ez ekkép lesz, nem csak országgyűlésünk, 's országgyűlésünkön a' szónoklat és tanácskozás, hanem országgyűlésünk által maga a' valódi rendes alkotmányos élet is kiskorúságban fog maradni.

Ennek folytán egyszersmind azt is egyenesen kimondhatónak vélem, 's nem hihetem, hogy egyet-

len ember is találkozott, ki ebben velem egyet nem értene, miszerint ha lehetnek is, a' mint valóban vannak is jelenleg nálunk parlamentaris tehetségű emberek, mind a' mellett kész parlamentaris emberünk egy sincsen, mert jelenleg nem lehet.

Az országgyűlésnek feladata nem csak abból áll, hogy törvényeket alkosson, hanem hogy a' parlamentaris és felelős ministeri kormány által, az az közvetve kormányozzon is.

Az országgyűlés nem csak törvényhozó test, hanem egyszersmind egy nagyszerű és főnemzeti eskütszék is a' kormány' irányában.

És természetesen, a' melly arányban csekélyebb országgyűlésünk azon külföldi országgyűléseknél, mellyek a' törvényhozásán kívül, a' parlamentaris kormány nyomán, az ország' összes politikáját is valósággal és egyenesen intézik, 's e' szerint a' kormányzásba is befolynak közvetve: épen azon arányban alattok is kell állnia, mind hatásban, mind pedig a' parlamentaris szónoklatban.

Hol parlamentaris kormány nincs, mint már e' munkában másutt fejtegetém, ott a' kormány az országgyűlésnek nem benne, hanem felette lévén, cz utóbbi bizonyos felsőséget kénytelen mindunta-

lan a' kormány részéről érezni, minek aztán természetes következése, hogy az ilyen országgyűlés tetemes részt vesz a' nagyszerűségéből és felségéből, 's vesztenek ennél fogva a' viták is hatályukból, erejükből és fontosságokból, 's ennél fogva nem is lehet valódi komoly tanácskozás.

De már csak magából abból is kitűnik, hogy az országgyűlés 's következőleg az ebben lévő tanácskozás is bizonyos kiskorúságban van parlamentarizmus nélkül, mivel a' parlamentarizmus, vagy is felelős miniszeri kormány mind eszköze mind célja, azaz, lényege az alkotmányos életnek. És valóban, valameddig parlamentarizmus nincs, mind addig az országgyűlés, bizonyos ki nem fejlődött, és nagykeruságra nem jutott állapotban van, midőn tehát álmodni sem lehet arról, hogy valami komoly hangulat honosuljon meg benne; mind addig az országgyűlés nem eskütszék, hanem csupán válló fél a' kormány ellenében.

Parlamentarizmus nélkül nincs és nem is lehet elegendő világosság (netteté) és rendszeresség a' tanácskozásban, 's az egész országgyűlés' működésében, hanem csak bonyolódás és határozatlanság van minden nyomon. Parlamentarizmus alatt ez azért van másképp, mivel, mint má-

sutt fejtegetém, a' mi egyszer egy parlamentaris kormány melletti országgyűlésen keresztül megyen, az ugyan akkor egyszersmind már a' kormány' jóváhagyását is meg nyerte, és épen ezért aztán, a' kormány maga is jelen lévén, — a' ministerium gondot fordít reá, hogy a' tárgy szigoruan meg hányassék, 's úgy menjen keresztül, hogy minden kivétel és hozzáadás nélkül úgy meg is állhasson, 's ez által bizonyos gyakorlati irány honosul meg az országgyűlésen.

Parlamentaris kormány nélkül azonban szinte maga az országgyűlés is számol reá, hogy módosítások tétessenek törvény javaslatain.

És bizony igen természetes, hogy a' hol a' ministerek és ex ministerek is jelen vannak, ott a' tanácskozásnak sokkal magassabbnak, sokkal mélyebbnek, sokkal komolyabbnak kell lenni, mint a' hol, úgy szólván, csak az egyik fél van jelen; és valóban az ilyen országgyűlés, nem is valódi országgyűlés, hanem csak az egyik félnek tanakodója (confoerentiaja).

És mind ezeknek tekintetbe vétele után, tessék megítélni, ha vajjon igazságom volt e', midőn ezen czikk elején azt mondtam, hogy országgyűlésün-

kön a' tanácskozó vagy is, mi mindegy, a' parlamentaris szónoklat semmikép sem nevezhető meghonosult növénynek; és pedig azért nem, mivel országgyűlésünk kiskoruságban van, vagy is, mivel országgyűlésünk maga sem igazán tanácskozó, az az, parlamentaris testület még.

Egyéb iránt hogy igazságom van, midőn országgyűlésünk ellen, vagy is inkább országgyűlésünknek jelen helyzete ellen szót emelek, napnál világosabbá teszi maga, az országban mindenütt és régen elterjedett azon közvélemény, miszerint országgyűlésünket rendezni kellene.

Ezen taglalata után országgyűlésünk helyzetének, 's benne a' szónoklat állapotának, nem lesz felesleg néhány szót, mellesleg a' megyékről is tenni.

A' tanácskozó szónoklat, mint az a' felebbi fejtegetések nyomán egy tekintetre észrevehető, a' megyékben egy általában nem lehet kifejlődve már csupán a' dolog' természete miatt is. Mind e' mellett, hasonlítván a' megyéket, nem valami bizonyos mértékhez, nem valamelly parlamenthez, hanem csupán egymáshoz, eléggé érdekes tanuságot vehetni ki a' hasonlításból.

A' tanácskozó hangulatban tehát tagadom, hogy akármely megyénk is el jutott volna, bizonyos, a' középszerűségen felül álló színvonalig. Azonban megismerem, hogy az izgatás körében nem megvetendő fokig haladtak; de azért ne gondoljuk ám, hogy ennek tehát minden salaktól mentve van az izgató hangulat, mert például; azt senki sem tagadhatja, hogy megyei szónokaink legnagyobb részben szertelenül dagályosok.

És ha csupán a' dagály volna az, mit megyegyűlési szónokainknak hibául felroghatni, talán semmit sem szólnék, mert hiszen a' megyei szónokokna, legtöbbször és leginkább az izgatás lévén feladatuk, tekintve a' magyarnak keleti faját, ennek elérhetése végett, a' tömeg előtt, mellőzhetlen eszköz a' dagály; sőt akkor is hallgatnék, ha azt jegyezné meg valaki, hogy ezen magyar szónoki dagályból, rendesen hiányzik a' költői gondolat, mely megérdemelhetné, hogy magasztos szavakba fűdessék, mert hiszen ez közönséges hibája szokott lenni a' dagálynak: azt azonban nem lehet szó nélkül hagyni, hogy megyei szónokainknak ezenkívül, — sőt a' mi szinte csodálatos: ezzel egyesülve — még egy más homályos oldaluk is van, 's ez a' szabatosság (précision) hiánya. Me-

gyei szónoklataink csodálatos keverékei, a' pompázó, és még is semmit mondó szavaknak, mellyek a' darabosságig pongyola, és szabatosság nélküli rossz szókötésekbe, és szerkezetbe vannak össze ütvé. Pedig hogy minő képesség van az által az erő kifejtésre nyelvünkben, mellynél fogva mi azon rend szerint rakhatjuk el a' szókötésben (constructioban) a' szavakat, a' mint egyiket vagy másikat, 's általok valamelly eszmét különösebben ki akarunk emelni, az páratlan a' maga nemében minden nyelvek között!

És közbevetőleg legyen megjegyezve, én nem szólok e' helyen semmit a' magyar nyelv gazdagságáról, kellemes hangzatáról, bárha erről igen sokat és méltán vélek elmondhatni, de hogy a' magyar nyelv először is olyan nyelv, mellyben legtöbb fokozata van az erőnek, 's hogy épen ezen oknál fogva, továbbá legalkalmasabb a' szónoklatra, azt bátran és határozottan merem állítani.

Legkárosabban hat azonban a' szónoklatnak a' megyékbeni teljesebb kifejlődésére azon politikai kiskoruság mellyben csak nem úgy mint országgyűlésünk külföldi testvéreivel ellenében, a' vidéki (igy nevezem Pesten kívül a' többit) megyék Pestnek irányában legnagyobb részben vannak, mellynek

következtében aztán előttem úgy látszik, ilyen forma különbség van Pest és a' vidéki megyék között.

Pesten úgy nevezhető tudományos vita van, melly fejtegeti bonczolja az elvet, és pedig nem csupán azért, hogy a' többséget a' végzés elhatározására reá bírja, hanem hogy egyszersmind telhetőleg kifejtessék az elvnek minden oldala, 's hogy ezen fejtegetés nyomán a' végzésen túl is szereztessék közvélemény a' tárgynak. Vidéken azonban csupán annyiból áll a' vita, mennyi a' végzés' elhatározásának kiküzdésére szükségesnek találtatik; 's ha egyszer a' tekintetes karok' és rendek' igen díszes gyülekezete, valamelly tárgyban, a' legjelesebb ember, avagy legnagyobb ur javaslatára, nem annyira meggyőződésből, avagy tiszta felfogásból mint inkább engedékenység, — szivesség, — nehezkeség, — vagy helytelen időkiméleltből hajlandónak mutatkozik arra, hogy a' végzésnek ez vagy amaz elvértelmében, elfogadásában meg egyezzek és megállapodjék, akkor azon elvnek tisztább kifejtése idő pazarlásnak, feleslegnek, és nem tudom mi mindenek nézetik.

Pesten a' leg megszokottabb 5. 6. szónok terjedelmesen kifejti a' tárgyat, és pedig nem rit-

kán a' nélkül, hogy legkisebb ellenző mutatkoznék. Vidéken illy esetben valamelyik tagnak egy pár szavára, helyest harsog a' közönség 's a' tárgy el van döntve.

A' vidéki megyék, mint az énekkar egy kezdő hangot várnak, melly után ők is megzendüljenek. Pest azonban magáról is megindul.

Épen ezért az idézgetés (országgyűlési naplóból, más megyék példáiból. st. st.) sokkal gyakoribb a' vidéken mint Pesten.

Pestben okot fejtegetnek. Vidéken csak hivatkoznak az okokra.

Pest ugyszólván, vezetője a' közvéleménynek. A' vidék pedig követője.

Pest megyében a' vita terjedt szokott lenni, vagy legalább terjedtebb mint a' vidéki megyékben. Némelyek ezen terjedtséget hosszadalmaságnak nevezik, de jegyezzük meg, hogy a' minden oldalúságot, csak az illyen ugy nevezett hosszadalmasság' útján lehet megszerezni; és bárha, e' miatt az illyen helyen, több a' szalma (ezen nemzeti fűszerünk) mint azon megyékben, hol nincsen illy hosszadalmasság, de azt se feledjük, hogy a' hol több szalma, az az, hosszadalmasság

van, ott velő is több van. Vidéken tehát, ha úgy tetszik kevesebb a' szalma, de kevesebb a' velő is. (Pedig akkor sem volnék rágalmozó, ha azt állitanám, hogy bárha a' vidéki megyékben rövidebb a' tanácskozás mint Pesten, azon kívül ezen rövid időből is, nem ritkán, tetemes rész szakittatik ki, melly az üres palkosnak szenteltetik.) Itt tehát csupán arról lehet szó, mit ohajtunk inkább: több szalmát, több velővel, vagy kevesebb szalmát kevesebb velővel.

Pestben a' megyei gyűlés: tanács terem. (Leg alább a' többi megyékhez képest.) Vidékben azonban csupán szinpad, hol, akar van eléggé tisztában a' tárgyalás alatt lévő kérdés iránt, akár nines, mindenki elmondja szerepét, mellyet tisztújítási és egyéb efféle kinézések miatt, egyik vagy másik párttól elvállalt. Vagy soha sem látnunk olly indítványokat, mellyeket sokan nem is értettek, vagy a' főlebbi oknál fogva, vagy pedig azért, mivel az például a' szabadelműség' nevében ajánlatott, megszavaztatni?

'S épen azért, mivel Pest megye, úgy szólván vezeti a' közvéleményt, 's mivel a' Pest megyei gyűlés, a' többi megyék gyűléseihez képest tanács-teremnek nevezhető: a' Pest megyei te-

remben, nem ritkán a' legnépszerűbb eszmék is bonczoltatnak, de, — és itt van a' különbség, — ezen bonczolás mindig csupa elő lépésből történik. Vidéken azonban, épen azért, mivel a' közvéleménynek nem vezetői, hanem csupán követői, sokszor még azok sem, minden bonczolása az egyszerű szabadelműökké fölkent eszméknek a' szabadelműség ellen elkövetett eretnekségnek nézetik; 's ennél fogva ha történetesen még is bonczolás alá jőnek az ilyen eszmék, akkor meglehetünk győződve, hogy ezen bonczolgatás nem elő hanem vissza lépésből történik. Sőt igazán szólva, még vissza lépésből sem bonczolják vidéken az elvet, hanem ha meg akarják buktatni, minden bonczolgatási szertartás nélkül egyszerűen ledorongolják.

Ezen párhuzomot azonban, Pest és a' vidéki megyék között, koránsem azért tevém, mintha az utóbbiakat jónak tartanám az előbbeni ellen felzendíteni; sőt én igen sajnálnám, ha ez megtalálna történni, mert azt hiszem, hogy az innen eredő versenygés csak rossz következéseket szűlné a' hazának; 's azt vélem, hogy csekély értelmi, és ennél fogva csekély erkölcsi súlyunknak is nagyobb erőbeni központosíthatása végett, 's hogy bizonyos

összehangzás legyen a' közvéleményben az irányra nézve, igen helyesen történik, ha a' vidéki megyék kitűnő élénk figyelemmel kísérik Pest megye működését, 's ez a' legjobb a' mit tehetnek. És inkább a' szónoklat álljon a' megyékben alantabb, minthogy ennek rovására az ország értelmi és erkölcsi erejének gyengítésével, széthuzás legyen az országban a' megyék között. De végtére, ezen párhuzamból az is kitűnik, hogy a' tanácskozó szónoklat a' megyékben, nem csak a' megyék' népgyűlési jelleménél fogva (különösen az első napokban), de már csak azért sem fejlődhetett ki, mivel a' vidéki megyék kiskorúságban vannak; minek egyéb iránt még az izgató szónoklatra is terjed ki befolyása.

Mind ezek mellett azonban, meg is merem én, hogy aránylag nem csekély azoknak száma nálunk, kik bizonyos középszerű szín vonalon felől lévén, jó szónokoknak nevezhetők: de hiszen illy alkalmas nyelvvel az erő kifejtésre 's annyi képességgel a' nemzeti jellemben a' szónoklásra, az nem is lehet máskép. — Azonban ne feledjük, ezen, úgy nevezett jó szónokok nagy részben, csupán viszonyos becsü megyei nevezetességek, mert hiszen minden országgyűlésre látunk fel jőni illyen hi-

resztelt szónokokat, kik aztán itt elfuladnak a' többi követek között.

Mi a' szónoklat állapotát Franciaországban illeti, bár mit mondjanak is közönségesen, hogy a' francia nemzet tömegestől szónok, én részemről nem találtam azt olly magas fokon mint Angliában. Ez alatt különösen a' parlamentaris hangulatot értem; azonban egy általában nem azon értelemben, hogy a' parlamentaris hangulat Franciaországban éppen nem, vagy pedig, minden nemesebb színezet nélkül léteznék? hanem csupán azon értelemben, hogy még nincs eléggé a' maga tisztaságában. Franciaországban még több szenvedély van a' tanács-teremben, mint, felfogásom szerint lenni kellene. De ez a' körülményekből származik, mivel senki se hídje, hogy az 1789^{ben} kezdődött forradalomnak már vége volna, 's e' szerint örök hullámozása közben élve a' mindennemű szenvedélyeknek, 's egy részről más napján egy véres forradalomnak, más részről elő estéjén egy újabb veszélyes napnak, nincsenek eléggé lecsilapulva és megnyugtatta a' kedélyek; de hogyan is kívánhatnók, hogy most már nyugodtak legyenek Franciaországban a' szenvedélyek, midőn örökké ellenforradalommal kell küzdeni a' szabadság igaz barátinak? Nyu-

godtság nélkül pedig nem lehet komoly tanácskozás. Az ellen-forradalmi törekvések miatt Franciaországban még nem ritkán valóságos csata-térre alakul át a' tanács-terem. Pedig, hol csatázni kell, ott tanácskozni sem nem lehet, sem nem szükséges.

A' nép gyűlési szónoklatról Franciaországban, semmit sem szólhatok, mert Franciaországban ez idő szerint el vannak tiltva a' nép gyűlések, 's így tehát az izgató szónoklatnak most még csak mezeje sincsen Franciaországban, 's minden, mit a' mit ez ügyben mondani lehet, csak abból áll: hogy ha nincs, majd lessz. Mivel azon urak, kik a' nép gyűléseket eltiltó törvényt alkoták, feledék figyelembe venni, hogy a' francia nemzet ötven év óta sokkal számosabb és áthatatosabb jeleit adta a' politikai jogok iránti vágyának, sem mint hogy e' mai nap jogositva érezhetné magát valaki józannal azt vélni, hogy a' nép érzéketlen maradván az elnyomásra, a' párisiak soha sem látogatják meg a' Tuileries palota' teremeit. Hiszen még alig hordatta el a' szél a' torlaszok' porait! Azon urak nem gondolák meg, hogy azon nemzet, melly éberségének és erejének olly oriási jeleit

adta, ha legnagyobb részben a' parlamenti tagok' választási jogától is meg fosztva még a' nép gyűlésekből is kizáratik, előbb utóbb az utcán, még pedig fegyveresen fog össze gyülekezni.

Angliában sokkal jobban áll a' dolog. A' nép szenvedélyeinek, mint szellenttyüi a' status erőművének, nyitva állanak a' nép gyűlések, hol mind az, a' mi füst és haszontalanság, csendesen elpárolog; más részről pedig nem létezvén Angliában udvar párt, melly más országokban mint esküdt ellenség, avagy legalább mint kártyatárs szokott a' nemzettel szemközt állani, a' pártok sokkal nagyobb nyugalommal állanak egymás ellenében a' parlamentben, mint más országokban, miből aztán az következik, hogy a' parlament valódi tanács-teremmé, 's a' komoly tárgyalásnak ápoló földévé vált.

A' sajtó teljesen szabad, 's nem használ ellene a' kormány semmi eszközt, sem nyilván sem alattomban, 's e' tekintetben nevezetes elsőséggel bír a' franczia sajtó felett, melly örökké üldöztetik sajtó perekkel.

A' parlamentaris kormány is mélyen bele van

öltva a' nemzet' életébe, 's ennél fogva, nem kisserű hiuság, hízeltés, és családí összeköttetés, hanem a' valódi értelmiség és érdem emelnek a' kormányra.

Türelem pedig hasonlíthatlan van az angol parlamentben. Kihallgattatik még a' leg unalmasabb szónok is, mert ne gondoljuk ám, hogy csupán a' magyar országgyűlésen vannak unalmas szónokok! És legvégső esetben is, midőn a' szónok szenvedhetlen unalmassá válik, ekkor sem őt kényszeretik az elhallgatásra, hanem magok a' megúnök távoznak el a' teremből. E' nembn egy sajtáságos eset adta elő magát az 1843ⁱ parlamenti ülésben. Angliában ugyan is a' mostan kormányon kívül levő whig párt, bárha jól tudja, hogy a' jelen parlamentben semmi esetre sem képes magának többséget, azaz győzelmet szerezní, de még is mindannyiszor midőn annak erkölcsi szükségét érzi, erejének egész összegével bátran kilép a' sikra és megküzd az ellenféllel. És igen helyesen, mert ha ő maga nem küzd magáért, ugyan ki küzdjön tehát széles e' világon? Kétszeres gyávaság az ellenfélnek teljesen át engedni a' csata tért. Így történt, hogy az érintett évben a' whig

párt' nevében Palmerston a' kormányon ülő tory párt' politikáját egy három óráig tartó nevezetes beszédben megtámadá. Ezen beszédre a' tory minis-terelnök Peel pártja részéről, nyomban elő adá a' védelmet, melly szinte olly hosszason tartott mint a' Palmerston elő adása. Ez után még egy pár rövidebb beszéd után az ülés eloszlott. Más-nap a' vitatkozás' fonalát egy Haves nevű tag vette fel, 's mint hogy ezen ur egyáltalában nem olly embernek ismertetett, ki megütné a' mértéket, hogy olly roppant tárgyban mint Angliának bel és kül politikája, jól a' dologhoz tudna szólani, a' tisztes Gentlemen-ek nem akarván magokat unalomnak ki tenni, annyira megritkulának a' teremben, hogy csupán 35. tag maradt jelen, mint hogy pedig a' ház' szabályai azt tartják, hogy az üléstartásra leg-alább 40. tagnak kell jelen lenni, szokás szerint egy jelenlévő tagnak indítványára, a' jelenlévők össze számláltatván, ezeknek elégtelensége miatt az ülés eloszlott, 's így szakasztott félbe a' Pal-merston vád beszédével nem csekély komolyság-gal megkezdett vita.

És csak ezt lehet ám szólás szabadságnak ne-vezni! Magyarországon azonban ugyan csak a'

szemébe tekintenének annak, ki azt állitaná, hogy a' ki valamelly beszédet megunt hallgatni, a' helyütt hogy azt követelné, miszerint a' szónok hagyja félbe beszédét, vonuljon ki ő maga a' tereméből.

Meglehet azonban, hogy a' türelmetlenségnek nálunk azon oka is van, mivel nem mondani a' hallgatóságnak de még csak az országgyűlési tagoknak sincsen helyök hova távozzanak az unalom elől.

Különös! e' szerint tehát még annak is tetemes befolyása van, hogy a' türelmetlenség nemzeti jellemünkbe vegye magát, mivel az országgyűlési teremek mellett nincsenek a' tagok' számára kényelmes mellék teremek!

Azonban nem lehet tagadni, mind a' parlamentben, mind a' népgyűlésekben, Angliában is vannak némellykor viharos jelenetek. De ezek a' parlamentben, nem is érintvén ez uttal, hogy igen ritkán jönnek elő, mind össze is alig egyebek, mint egy rövid perczig tartó zajosabb felkiáltás a' tagok, és egyedül a' tagok részéről.

És csak ilyen gyűlésben jöhetett aztán létre

olly fényes és még is kimerítő szónoklat, mely a' classicus hajdankor' bölcsseire emlékeztet.

A' népgyűlési viharok jóval komolyabbak; ölmosbotoknak és ember ölésnek azonban hire sincs. 'S ezekben én azon meggyőződésre jöttem, hogy az angol népgyűlések, ha nem mindég viharosak is, de bizonyosan mindig zajongók.

De mit cselekszik tehát egy közönséges angol népgyűlési szónok? Képzeljünk egy embert, ki emelkedett helyen állva, öklével, fejével, sőt egész testével szüntelenül hadarász, kinek szónoklata zivataros és kicsapongó a' nélkül, hogy szivreható volna, ki, ha hallgatóiról beszél, hizeleg, ha pedig ellenfeléről, gúnyol és rágalmaz. Nagyítja pártjának mindennek tulajdonait; kisebbíti az ellenfél' érdemeit, 's midőn így nagyit és kisebbit, nem tekint sem az igazság' sem a' méltányosság' kívánatira. Ritkán bonczol, ritkán fejteget, és legalább igazán, még ritkábban okoskodik, hanem folyton dühösködik; 's mind ezen gázolásait olly nyelven adja elő, melyet ha tisztán, akkor egyszersmind hibásan mondunk ki, 's melynek helyes kimondása végett, kerülve a' tiszta kiejtést, egy időben és egyszerre szuszogni, nyikorogni, és fűtyölni

kell, melly nyelvről maga Byron ¹⁾ ezt mondja: a' mi durva, észáki füttyölő, rőfögő torokhangu nyelvünket sziszegve, köpdösve, 's fecskendezve kell kimondani, — 's ekkor előttünk áll a' legközön-ségesebb, angolnépgyűlési szónok.

Mind e' mellett azonban, nem lehet tagadni, a' szónoklat Angliában, a' nepgyűlésekben magasabb fokán áll a' kifejlődésnek mint nálunk a' legtöbb megyékben, és pedig, részint mert a' közön-ség felvilágosodottabb, részint pedig mivel nem lévén annyi külsőséghez kötve, szabadabb téren mozog.

Összevonva tehát mindent, a' mit mondtam, ezt lehet állitanom: nálunk a' tanácskozó, vagy is parlamentaris szónoklat, bárha nem mondhatnám hogy teljesen hiányzanának, kik alkalmasok volnának a' parlamentaris szerep vitelére, bölcsőjében van. Franciaországban is több éle van a' vitatkozásnak, mint hogy egészen tanácskozó színezetűnek lehetne nevezni; a' francia szónoklatok is, mint a' mieink, inkább feleselések mint beszédek;

---

1) — our hars nothern whistling, gruntling, guttural, which w're obliged to hiss and spit and sputter all.
Byron. Beppo 44.

mind-e' mellett azonban még is legalább a' parlamentarizmuson van a' francia kongresszus, a' mi országgyűlésünk pedig még ott sincs. Anglia azonban mind kettőnknek dicsőséges példát mutat fel, 's különösen tanács-teremi szónoklata magas fokát érte el a' kifejlődésnek.

A' magyar szónok lángol, a' francia éget; az angol melegít.

A' magyar szónok üt, a' francia szúr; az angol ostromol.

A' magyar szónok parancsolni igyekszik, a' francia kényszeríteni; az angol meggyőzni.

A' magyar szónok azt látszik mondani; ennek így kell lenni; a' francia ezt: a' mit mondál az képtelenség; az angol pedig ezt; de ime így áll a' dolog.

A' magyar szónoklat mennydörgés; a' francia villámlás; az angol fényesen sütő és éltető erejű nap.

A' magyar szónoklatban fő-elem a' bátorság; a' francziában a' szenvedély, az angolban a' fontoltság.

A' magyar országgyűlés olyan, mint egy portyázó sereg, mely szerte kalandoz, fegyelem

és rendtartás nélkül, a' franczia parlament olyan, mint egy vallás háboru, hol okokkal vitatkoznak ugyan, de a' tisztas theologus urak azt is kinyilatkoztatják, hogy végső esetben fegyverre fog-
nak kellni; az angol pedig, mint egy pálya bért ítélő bíróság.

***Az aristocratia 's különösen
a' magyar és az angol aristocratia,
tekintettel azoknak a' törvényho-
zásba való befolyására.***

Én azt hiszem, a' kiváltságok, mellyek valamely nemzet kebelében egy osztályt kiemelve, azt aristocratiává ¹⁾ teszik, igazságtalanok; továbbá,

-
- 1) Meg kell jegyezmem, mikép itt az aristocratia szó azon közönséges értelemben vétetik, melly szerint egy olly osztályt jelel, mellynek kizáró kiváltságai születésen alapulnak; mivel igazi értelmében véve ezen szót, melly szerint annyit tenne: a' legjobbak' uralkodása, ellene semmi kifogást sem lehetne tenni, sőt tiszta értelemben vett aristocratia, ha csak nem rendkívül csekély az ország, semmi-féle alkotmányos életben sem nélkülözhető. Így például a' leg democrataibb rendezetű statusban is, ha t. i. nem rendkívül csekély az ország, nem vehetvén mindenki közvetlenül részt a' törvényhozásban, ezen foglalkazást elkerülhetlenül bizonyos választottakra, követekre, kell bízni. Ezen értelemben

hogy ezen kiváltságok nem csak igazságtalanok, hanem hogy ezen az uton, az az kiváltságok által, korunkban immár, a' haza javát, virágzását, alkotmányos szabadságát, függetlenségét helyesen és czélirányosan eszközölni vagy meg őrizni és biztosítani egy általában nem lehet; mert egy részről az aristocratia' fenléte az ország többi lakosaira nézve, már csupán létezésénél fogva, annyira boszszantó, lealacsonyító, hogy ezzel a' honpolgárok között, örökös surlódás, sőt, kisebb nagyobb mértékben dühöngő, örökös polgár háboru létezik; más részről pedig az aristocratia magában véve immár sokkal gyengébb és csekélyebb, sem hogy valamely nemzetet avagy annak szabályszerű (normalis) életét, elevenségét, közszellemét, méltólag képviselhetné. Az aristocratia tehát sem nem érdemli a' kiváltságokat, sem azokkal a' haza javára czélirányosan élni nem tud. Ha tehát az országot lehetőleg boldognak, virágzónak, és mindenek felett erősnek akarjuk látni, mulhatlanul szükséges, hogy az aristocratia összeolvadjon a' néppel egy közös

---

tehát mindenütt kell lenni aristocratianak, azok t. i. kikre a' törvényhozás bízatik, vagy is a' követek, nem egyebek. mint igaz értelemben vett aristocraták. Ennyit az eszmének tisztába hozatalára.

nemzetiségben, 's ne legyen az országban semmi egyéb, mint a' magyar nemzetnek mindenkivel mással egyenlő tagja.

Mint minden eldarabolás, úgy a' hazának kiváltságosak és kiváltságtalanokra, azaz nemesekre való osztása is csak a' közhaza gyengítését húzza maga után. A' nemesség', vagy is a' kiváltságok megszüntetése alatt azonban nem azt értem, hogy a' jelen szabadsági kiváltságokkal bíró osztály megfosztassék a' szabadságtól, hanem csupán azt, hogy a' jelenben szabadsággal nem bírók is felruháztassanak azzal, hogy aztán ekkép a' szabadság közönségessé tétetvén, megszűnjék egyes osztálynak kiváltágos birtoka lenni.

Eldarabálva számtalan népi és vallási felekezetekre, 's hozzá még helyhatóságokra is, a' helyett, hogy ezen hiányainkat a' politikai egyenlőség' balzsamával pótolnók, 's ekkép orvosolnók, a' felebb érintett daraboltságunkból származó bajunkat, ezt még egy nagyobb, a' legnagyobb, a' legkárosabbal is öregbítve szemléljük.

A' politikai egyenlőséggel igen sokat lehetne segíteni meglevő egyéb bajainkon, és még is a' helyett hogy ezt tennők, félre dobván az egyen-

lőséget, még neveljük bajaink halmazát. A' helyett, hogy orvosolnók sebünket, elmérgezzük azt.

A' kiváltságok' megszüntetése alatt tehát egyáltalában nem az emberek', a' nemesek' megsemmisítését avagy felkonczolását, hanem csupán a' kiváltságok' megsemmisítését, vagy is az ország minden lakosainak egyenlő joguá tételét értem.

Nincs képtelenebb dolog, mint azt mondani: Te Péter ki nemes vagy, minden utódiddal polgára fogsz lenni a' hazának; te pedig Pál, ki nem vagy nemes, a' hazának nem vagy polgára, 's nem is fog polgára lenni e' hazának semmi nemü utódod sem. A' képtelenség ugyan is nem abban áll, hogy Péter minden utódival egyetemben polgárává tétetik a' hazának, hanem csupán abban, hogy Pál nem csak a' maga személyére, hanem egyszersmind minden utódira nézve is kizáratik a' polgári jogból.

Nem abban áll tehát a' kiváltságok megszüntetése, hogy a' kiváltságos Péter' utódai elveszítsék polgári jogaikat, vagy is hogy megfosztassanak kiváltsagaiktól, hanem abban, hogy a' Pál utódai is felruháztatván azon jogokkal, ezek meg-

szünjenek Péterre és utódaira nézve kiváltságok lenni.

Ezen megszüntetése tehát a' kiváltságoknak a' kiváltságosokra nézve semmi józan szabadság vesztést sem húz maga után, hanem csupán a' mostani kiváltságtalanokat is felruházza azzal. Az az, a' szabadság, a' helyett, hogy csupán némelyek' kiváltságos tulajdona maradna, köztulajdonává válik az egész nemzetnek.

Ha a' szabadságot a' nemzetnek csupán egy osztálya és csupán kiváltságánál fogva bírja, ez nem csak hogy igazságtalan a' kiváltságtalanokra nézve, hanem azon felül lealacsonyításával is történik a' szabadság elvének. Sőt igazán felvéve a' dolgot ez esetben a' szabadság a' kiváltságos osztály' kezében még szűnik valódi szabadság lenni, és hatalommá fajul. És ezért válik aztán a' kiváltságosok' osztálya rendesen szenvedhetlenné; mert igen szép erény ugyan szabadsággal, vagy ezen esetben: hatalommal birni, és azzal méltányosan élni, de az ilyen esetben, midőn t. i. szabadságaink köre, vagy is kötelességünk nem a'

mások szabadságköre által határoztatik meg, hanem csupán saját jó tetszésünk által, az emberi természet' gyarlóságánál fogva, rendesen túl szoktunk csapni az illő határon, 's vissza élünk szabadságunkkal, vagy is inkább hatalmunkkal.

Igen is, hatalmunkkal! mert a' szabadság a' kiváltságos osztály' kezében, hatalommá válik, mellyel az a' kiváltságtalanok felett bir.

Vagy vizsgáljuk a' dolgot közelebbről.

Azon országokat, hol a' fejedelem akaratjának a' törvény határt szab; az az, hol nem rendelkezhetik kénye szerint, hol szabadságának körét vagy is kötelességét a' nemzet szabadságköre határozza meg, hol tiszte' teljesítésében bizonyos meghatározott szabályokhoz kell magát alkalmaznia, közönségesen alkotmányos országoknak szoktuk nevezni.

Azonban bárminő szoros korlátok közé legyen is a' fejedelem szorítva, a' nemzet alkotmányos szabadságára még ez magában nem elegendő, hanem ezen felül még az is mulhatatlanul meg kívánatik, hogy ezen korlátokat meghatározni magának a' nemzetnek álljon jogában. Mert kértem én,

vólna e' ott a' nemzetnek alkotmányos szabadsága, hol a' fejedelem önkénye meg van ugyan szorítva, de ennek meg határozásába nem maga a' nemzet, hanem valamelly külföldi testület folyna be?

Az ilyen országban kétség kívül nem vólna a' fejedelem határtalan önkényü, de a' nemzet sem birna alkotmányos szabadsággal.

Tovább megyek, 's azt kérdem, hogy, hát ott volna e' a' nemzetnek, tudni illik az egész nemzetnek alkotmányos szabadsága, hol a' nemzetnek csupán egy bizonyos osztálya birna befolyással a' fejedelem' önkényét megkötő törvények meghatározásába!?

Az ilyen országban kétségkívül volna egy osztálynak hatalma, 's urasága, de a' nemzetnek, tudni illik az egész nemzetnek, nem vólna alkotmányos szabadsága.

Ebből láthatni, hogy hol csupán a' nemesség bir a' törvényhozásba befolyással, nemzeti, az az közszabadság nincsen, hanem csupán egy osztálynak van a' nemzet' többi része felett urasága.

Mig tehát valahol a' törvényhozásba való befolyás kizárólog a' nemességet illeti, mind addig

azon országban nemzeti szabadságról beszélni haszontalan dolog.

És valameddig nálunk csupán uraság lesz és nem szabadság, mind addig nem fogunk homályos állapotunkból kivergődni, 's erőtlének fogunk lenni mind belől mind kívül, 's ennél fogva nem lesz tekintélyünk a' világon sehol sem.

Valamint tehát ott, hol a' fejedelem saját jó tetszése szerint rendelkezik a' nemzetről, szabadság nincsen, legalább a' nemzetnek nincsen, mert a' fejedelemnek nagyon is sok van: ugy hol a' nemesség egyedül bír befolyással a' törvényhozásba, ott sincsen szabadság, legalább az összes nemzetnek nincsen, mert a' nemességnek nagyon is sok van. És ime ez esetben válik a' szabadság hatalommá.

A' hatalomtól pedig a' zsarnokságig csak egy lépés van, 's ha a' hatalmas ember vagy osztály, zsarnokká nem válik, ez csak azért történik, mivel ő nem akarja, mivel ha akarná megtehetné, mi természetesen igen silány biztosíték, 's ezen esetben természetesen nincsen is a' népnek jog köre.

És így, hol egyedül a' nemesség bír a' tör-

vényhozásba befolyással, csupán uralkodás és hártatlan önkény van egy részről, és szolgaság 's polgári semmiség más reszről.

Egyik meg sem mozdulhat, a' másiknak pedig szabad tetszésétől függ, hogy jót avagy rosszat cselekedjék büntetlenül.

Hogy a' nemesség hatalma nem egyéb a' hártatlan uralkodásnál, mutatja azon magyar közmondás is: A' nemes ember kis király a' jószágában."

Kétségtelen dolog tehát, hogy hol a' fejedelem önkénnyel bir, ott szabadság nincsen, azonban ne feledjük, ha az önkény nem a' fejedelem, hanem valamelly osztály kezében van, ez által a' szabadság sorsán legkevesebbé sincs segítve, mert az önkény többek kezében is örökké önkény, sőt ekkor még gyűlöletesebb fog lenni, mert minden lépésen észre vehető lesz. Az önkény soha sem változik át azért szabadsággá, ha többek kezébe megy át. A' szabadság nem abban áll, hogy ne egy személy birjon önkénnyel, hanem, hogy senki se birjon önkénnyel.

Magyar országon most valóságos önkény alatt

van a' nemzet, csak hogy ezen önkény, nem egy személy' hanem egy osztály' kezében van.

Köztünk és az orosz birodalom között csak azon különbség van, hogy ott egy, nálunk pedig száz ezer önkényes uralkodó van. És én nem tagadom, hogy ezen utóbbiak' sorába tartozni nem megvetendő dolog, de azt gondolom, hogy végtére is a' nép itt is ott is egyenlően el van nyomva.

Kétségtelenül nem csekély hiba a' törvényhozásban, ha a' polgári jog, mint Francziaországban csak a' gazdagoknak van meg adva. Azonban hol ez így van meghatározva, ott még is legalább bizonyos mindenkire egyenlően kiterjedő fokozat van, 's kisebb nagyobb mértékben, mindenki az alkotmány sánczai között van, mivel az efféle elrendezés olyan forma, mint ha egy mindenkinek készen álló kétszáz fokú lépcső volna, mellyen azok, kik már a' lépcső legfelső fokára jutottak, befolyással bírnak a' törvényhozásba. A' helytelenség csak abban áll, hogy miért mondatik, mikép csupán a' legfelső fokon álló bir be

folyással a' törvényhozásba, 's miért nem mondatik inkább az, mikép minden ki már a' lépcsőre feljutott, az az adózik, bár melyik fokán legyen is annak egyenlően befolyással bir a' törvényhozásba. De hol a' születés adja meg a' polgári jogot, és tagadja meg azt, már ennél bolondabbat képzelni sem lehet.

Hol vagyon mennyiség határoz, az fonák, de itt bárha csupán a' leg vagyonosabbak birnak is polgári joggal, legalább utban vannak mindnyájan, 's bárha igen sokan el nem érik is a' czélt, (és ez a' hiba) de legalább mindnyájan egyenlő mértékkel méretnek. Ellenben hol a' születés határoz, ott a' nemzet kőfalakkal van elosztályozva.

A' nemesség honunkban nem elegendő az ország erejének fentartására, avagy annak méltó képviselésére.

A' nemesség egy ki fonnyadt váz, mellynek kiszáradt csontai kolompolnak, csörömpölnek, de a' mellyben többé élet és velő nincsen.

A' mohácsi és győri ütközeteket a' nemesség vesztette el.

Egy híres ¹⁾ szónoktól egykor azt kérdeék, mi az aristocratia? Az aristocratia, felelé, mindjárt meg mondom önöknek. Az aristocratia szövetsége, egyesülete azoknak, kik fogyasztani akarnak, a' nélkül, hogy természetének; élni, a' nélkül, hogy munkálódnának; elfoglalni minden hivatalokat, a' nélkül, hogy képesek volnának azoknak megfelelni; meg szerezni minden jutalmazást a' nélkül, hogy meg érdemlenék.

És valóban a' nemesség nem való a' munkára, hanem csupán a' henyélésre.

A' nemesség legalkalmasabb eszköz, hogy a' henyélés mint valami fekély ellepje a' testet, 's elterjedjen a' polgári társaságban; mivel a' nemesség csupán akkor és csupán annyit dolgozik, midőn és a' mennyi éhenhalása kikerülése és időtöltése végett meg kívántatik. Sokszor még ezen határok között is rest a' munkára.

Némelyek panaszkodnak, hogy a' nemesség megveti a' kereskedést, mely a' nemzet véréét élénkíti, és elevenségben tartja.

---

1) Foy francia tábornok, 's követkamaraí tag.

De ugyan mit nem vet meg a' nemesség?

Egyébiránt a' nemesség ha akarná sem volna alkalmas a' kereskedeésre, — mert a' nemesség undorodik a' munkától. A' nemesség csak a' szélsőségeket szereti, vagy tékozló, vagy fösvény; a' takarékoság előtte ismeretlen dolog; azon kívül a' nemesség kevély, 's a' kevélységgel nem fér össze a' szorgalom és az ügyesség; a' kereskedeés pedig szorgalom és ügyesség nélkül elő nem állhat.

A' nemesség legalkalmasabb eszköz, hogy az ország egyik osztálya elpuhitassék, a' másik pedig szüntelenül bosszantassék, mert hiszen mi a' nemesség.

Jutalom képzelt, vagy valódi érdemért, melly jutalom abban áll, hogy némelly ember a' többiek felett bizonyos elsőséggel ruháztatik fel a' polgári társaságban, melly elsőségek, megfoghatlan dolog! — átszállanak az utódokra is. A' nemesség tehát fény és kitüntetés; de mit csináljon a' fitogtatáson kívül egyebet az unoka, kinek magának semmi érdeme sincs, 's ki még is kitüntetve érzi magát a' polgári társaságban ennek hibás törvényei által!?

A' nemesség tehát haszontalan dolog a' nemes lelkűnek és az érdeemesnek, 's nagyon sok az érdemetlennek, és a' nemtelen keblűnek.

Képtelen dolog lévén a' nemesség elvileg, épen ezen oknál fogva teméntelen kinövéseknek is szülője a' közéletben.

A' nemesség bűnös nemzője a' kevélység, irigység, féltékenység és kérkedékenységnek. Ápoló földje a' hiúságnak; magva az egyenletlenségnek, és viszálykodásnak. Eszköze a' zsarnoki önkénynek. Menedéke a' tanulatlanságnak és a' kicsapongásnak. Halálos mérge a' polgári egyenlőségnek. Ostora a' szegénységnek. Bilincse a' nemzeti közszabadságnak. Tenyésztője az unalomnak és a' henyeségnek, mellyek ismét a' bűnnek nemzői. Czimborája a' betyárságnak, hetykélkedésnek, és a' mások jogkörében gázoló kicsapongó hősködésnek. Pártfogója az erkölcstelenségnek, és egy szóval meg vesztegetője a' polgári és a' társas erényeknek.

Hasonlít a' ragadozó állathoz, melly a' haza vérére szomjazik, vagy legkedvezőbb esetben, olyan, mint az elkényeztetett ölel, melly semmit

sem cselekszik, kivéven, hogy mindenkit meg ugat, ki neki nem hizeleg.

A' nemesség szeret emészteni, tékozolni, fényelegni vagy legalább kitűnni. Nem szeret munkálódni, vagy pedig a' haza' és egyesek bajain segíteni.

És senki se idézzon ellenem egyes fölemelkedett lelki nagyságu aristocratakat, kik fenyés áldozatokat tettek a' haza oltárára, mert még egy részről egyet találunk illyet, addig más részről százakat látunk, kik semmi becsülésre méltó dolgot sem cselekesznek.

Ki ősei érdemével dicsekszik, magának nem lévén semmi érdeme, úgy tekinthető, mint a' ki ősei' sirjára áll, hogy alapja legyen kérkedésének; épen ez által azonban, hogy őseinek sirján kénytelen állani, ő az érdemetlen, csak tapossa azoknak hamvait. Az illy nemtelen nemesnek nem volna kár megjegyeznie, hogy ha nekie, ki semmi érdemmel sem bír, büszkeségére válnak ősei, kik meglehet, kitűnő érdemeket tévének a' haza oltárára, bezzeg ő nem válik dicsősségére derék őseinek.

És hogyan kívánhatjuk, hogy az ilyen érdemtelenek rongyhada elegendő legyen, valamelly haza' belerejének fenntartására, avagy eszközlésére!?

A' nemesség természeténél és helyzeténél fogva a' legnagyobb önzésnek nyit tág kaput, és ugyan mit várhatunk azoktól, kik szüntelenül önző czélokkal foglalkoznak.?

És minő üres büszkeség és dicsőség legyen az őseivel és öröklött nemesi javával 's czimével való kérkedés, arról egy nagy hírű északamerikai író Paine Tamás a' múlt század' végen ezt mondja: A' czim gunynév, 's a' gunynév czim. A' dolog magában véve igen egyszerű; más részről azonban az emberek ostobaságát tanusítja, mert ez által magokat le alacsonyítják. Ezen dolog a' férfit kicsinyíti azokban, mikben az nagy, 's a' hölgyet majmolja azokban, mikben ez kicsiny. A' férfiú czifra szalagokra gondol, mint a' kis leány! — De mit is lehet a' czimek alatt érteni? Ha valamelly bíróról vagy tábornokról beszélünk, elménkben a' hivatalnok' eszméje keletkezik, 's egyiknek komolyságára a' másiknak vitézségére.

gondolunk; de ha valamely puszta szót czimúl használunk, ahhoz semmi nemü eszmét sem vagyunk képesek kötni, mert az egész állatországbán nem lehet a' hercegegek', grófok 'st' nemére reáakadni.

A' haza avának eszközölhetésére minden polgárnak közremunkálódása megkívántatik.

És imé, mi a' helyett hogy eszközölnők, mi-kép minden polgár a' haza javának elő mozditására intézhesse törekvését; eldaraboljuk a' nemzetet; kizárjuk a' legnagyobb részt a' versenyezhetés teréről; lehetlenné tesszük a' legnagyobb rész' hazafias közre munkálódását; sőt egymás ellen ingereljük az eldarabolt gyenge tagokat.

Hogy valamely nemzet kívül erős lehessen, annak eseközölhetése végett, egyességre van szükség a' nemzet' kebelében, mert ki képzelhet magának olly nemzetet erősnek kívül, melly szám-talan részekre lévén eldarabolva, belől is gyöngye.

Ne feledjük a' zsarnokság' jelszavat: Divide et vinces.

Ha valamely országban a' helyett, hogy egyesitenők őket, több osztályokra daraboljak el a' polgárokat, 's ez által alkalmat adunk nekik a' versenyzésre, és meghasonlásra, 's a' helyett, hogy őket a' köz haza eszméje szerint valamely központban egyesitenők, csatatérre alakítjuk a' hazát, hol azok, kiknek a' közhaza egyenlő édes fiainak kellene lenni, mint két ellenséges tábor állítatnak egymással szemközt, ugyan mikép várhatunk ebből a' hazára nézve üdvös következtetést!?

Némelyek azt mondják, hogy a' nemesség' kiváltságai igazságosak, mivel azokért köteles az utolsó szükség' idején a' hazát védeni.

Ha a' nemteleneknek ezen szavak által menteni szándéklott elnyomása égben kiáltó bűn nem volna, azt mondanám a' felebbi okoskodásra, hogy nevetséges.

Ám vizsgáljuk röviden ezen okoskodást.

Mellesleg legyen megjegyezve, először is azt mondom, hogy ha béke idején, mint eddig, ezen-túl is minden hadigyakorlat elmulasztatik, akkor

ezen az utolsó szükség idejére való felkelés, ezentul is örökké olly dicsősséges következésü leend, mikép a' legutóbbi alkalommal győrnél tapasztaltuk.

A' mit azonban érdemileg lehet ezen okoskodás ellen felhozni abból áll; hogy a' hazát az utolsó szükség' idején védeni olly kötelesség, melly alól magát senkinek sem szabad kivonni, mellynek teljesítése tehát semmi különös érdem, 's egy általában nem olyan, mellyért valamelly különös kiváltságra lehetne számot tartani.

És kérдем én, nem védik-e' a' nemtelenek is a' hazát az utolsó szükség idején?

Sőt nem őrzik e' a' hazát a' nemtelenek azonfelül még a' béke idején is?

E' szerint ha érdem a' hazát az utolsó szükség' idején védeni, ez olly érdem, mellyben a' nemesek és a' nemtelenek közös részt vesznek.

Mivel azonban a' nemtelenek ezenkívül még a' béke idején is katonáskodnak, ebből világos, hogy ha a' haza védelmében teljesített kötelesség miatt valakit kiváltság illethet, ez sokkal méltóbb jogon illetné a' nemteleneket mint a' nemeseket.

De azt mondják némellyek, hogy a' nemesek saját költségükön katonáskodnak.

Ej, ej, hát a' nemtelenek ki költségén katonáskodnak?

Sőt azonkívül, hogy a' nemtelenek viselik a' hadi adó' minden nemü terheit, nem különben ők hordozzák még a' házi adó költségeit is. 'S ha felhangzik olykor egy szó, melly azon roppant igazságtalanságokat érintve, mellyek a' nemteleneket sújtják, a' házi adó terheinek a' nemesség által birtok aránylag leendő átvállalását czélozza, az ólmos botokkal fegyverzett böszült tömeg, mint vad csorda orditozza „nem adózunk.“

A' haza védelmezése tehát kötelesség, mellyel dicsekedni nem lehet, 's mellyben nem is egyedül a' nemesség veszen részt, sőt a' mellyben épen a' nemesség veszen kevesebb részt. De eltérve attól; hogy ez mindenkivel közös kötelesség, ha ezen felül más egyebet a' győri ütközetnél felmutatni nem tudunk, ezen nyomoru dicsekvés még szemtelenné is válik.

És így áll a' nemesség hiresztelt érdeme a' haza védelme ügyében!

A' nemesség, mint a' haza elkényeztetett gyermeke, teljesen hasonlít természetében a' gyenge szülők elkényeztetett gyermekeihez.

Szeszélyes, házsártos, makacs és önfejű; boszszontója és kinzója a' cselédeknek, házi állatoknak, sőt saját testvéreinek.

Azonban a' nemesség minden makacssága mellett is hajlandó a' szolgálásra, mivel felettébb kész egy felsőbb hatalom előtt a' porba borulni, csak hogy az elnyomás, mellyet más részről alatt valóin gyakorol, elnézessék, vagy épen annak kiterjesztése megengedtessek.

Igy látjuk, hogy a' legtöbb nemesség között a' világon mindenütt legkevesebb a' független ember a' kormányok ellenében.

Ez azonban még nem elég:

Midőn 1^{stő} Lajos királyunk testvéréért Andrásért a' nápolyi hadba elegyedett, a' nemesség nem késett a' királynak ismételve segítségére sietni; miért is a' király hála fejében meg egyezett, hogy azontúl a' földes-urak' jobbágyaik' természetményéből kilenczedet húzhassanak.

Illy okért, és így fizetett első Lajos király!

Illy okért, és ezért fizettetik a' kilenczed.

A' nemesség vagy mély álomba és részvétlenségbe szenderedik a' közügyek iránt, vagy pedig ha nem alszik, éber létét osztakozás, czivódás, és vérengzés bélyegzik.

Mind kettőre példát találhatunk honunkban.

Igy például a' nemesség rendesen csak igen csekély számmal szokott a' megyei gyűlésekben részt venni; és nem sokat gondol vele akar mint intéztetnek is el a' közügyek; ha azonban némellykor nagy számmal jelenik meg a' gyűléseken, és tisztujjitásokon, akkor ugyan ellehet mondani: adtál uram esőt, de nincs köszönet benne!

És a' középkorban is, a' derék Hunyadi János idejében, ki bátor és győzelmes seregét, melly legnagyobb részben, mindig nemtelenekből állott, annyi dicsőséggel vezette a' csatátérre, 's ekkép Magyarország' függetlenségét megoltalmazá, 's messze időkre kiható fényt szerzett annak, valahányszor veszteséget vallott a' jeles hadvezér, an-

nak mind annyiszor a' nemesség vólt oka, melly nem elégedvén meg, hogy mindig a' lehető legcsekélyebb részt vett a' táborozás' terhében, ezen gyáva félre vonulásán felül, az ármány, irigység és árulás útján is mindent elkövetett, hogy a' magyar sereg megveressék.

Illy hős, és valódi hazaszeretetű a' nemesség!

Szomszédságunkban egy nemzetet láttunk elesni, mellynek polgári életében, nemzetünkével sok hasonlatosság találtatik.

Értem a' lengyel nemzetet; 's értem a' lengyel 's a' magyar nemzet' helyzete közötti hasonlatosságot.

Lengyelországban hajdan valamint nálunk, — gyalázatunkra esik mondva, — még most is, csupán a' nemes ember vólt polgára a' hazának. És ezen ok miatt esett Lengyelország függetlensége áldozatul.

Felemésztvén ugyan is az ország' erejét és idejét a' pártviszályok, és meddő versenygések, a' roppant kérdés, melly Lengyelországra nézve élet-

kérdés volt, (a' felosztás kérdése) erőtlennül találta a' lengyeleket. Azon idő olt a' hős elszántsággal láttuk a' lengyel nemességet fegyverre kelni; 's ezen hős elszántságot ismételt alkalommal láttuk feltűnni. Hasztalanul! A' nemesség immár nem elegendő egyedül a' haza védelmére.

Mert a' hol nemesség van, a' nemtelenek mostoha figyermekéül tekintetvén a' hazának, ugy szólván csupán az elsőkre és nem mindenkire van bizva a' haza ügye, szerencséje és védelme; a' nemtelenektől legalább semmi esetre sem lehet a' hazának annyit várnia, — vagy is inkább a' haza nem érdemel ezektől annyit — mint nekie t. i. (a' hazának) a' közügy biztosítása végett arra szüksége volna. És így nem mindenki, hanem csupán a' nemesség lévén olyan, kire a' haza számolhat, nem lehet elegendő nagyszámu a' haza bajnokainak száma.

Különös dolog! Valamennyi hadvezér örökké azon igyekezik, hogy minél nagyobb számu hadsereggel állhasson ki a' sikra; 's a' status tudományban némelyek legkevessebb tekintetbe sem veszik ezen egyszerű elemi igazságot; azaz, a'

helyett hogy azt mondanák: igen is, a' magyar koronának 15. millio lakosa van, legyen annál fogva ugyan annyi fia is és bajnoka is, azt mondják: igen is, a' magyar koronának 15. millio lakosa van, de mi azt akarjuk, hogy csupán 500,000. fia és bajnoka legyen.

És kérdem én, van-e' az ilyen elrendezésben, nem mondom status bölcsesség, de csupán egyszerű józan ész?

Ha ezen halálos méreg nincs a' lengyel alkotmányban, az az, ha nem csupán a' nemes ember volt volna a' hazának polgára, ugy kétségtelenül nem fogott volna annyira elgyengülni lengyel ország belül, 's következőleg nem fogott volna olly gyenge lenni kívül, hogy a' szomszéd hatalmasságoknak tehetsegökben áll vala őt felosztani. Ne feledjük tehát, mikép Lengyelország azért bukott meg, mivel alkotmánya lényegesen és egyedül aristocrata volt. A' nemesség elfecsérli az időt, és az erőt hiu pártviszályokkal, 's meddő versenyzésekkel, 's ekkép tökéletesen elgyengíti az országot mind anyagilag, mind szellemileg.

És ime ezen kép, melly Lengyelország' elbuk-

tát ábrázolja, fájdalom! igen is hasonlít hazánk' jelen állapotjához.

Sőt Lengyelország még sok tekintetben kedvezőbb helyzetben volt, mint mi vagyunk.

Lengyelország' nemessége ugyan is elegendően harczias természetű és erejű volt, 's a' nemességi közfalon kívül a' nép a' nemességgel nemzeti és vallási tekintetben egy ugyan azon testnek volt alkotó része. ¹⁾ Egy szóval ott mind magában véve a' nemességben, mind pedig az összes nemzetben több erő és nagyobb egyesség volt mint mi nálunk.

'S mit mutathatunk mi fel ennek ellenében?

Nemességünknek szegényebb része, az igaz harczias természetű, sőt, kivált ha a' csapszéki vitézséget is beszámítjuk, talán kelletinél is harcziasabb természetű, 's katonás természetén kívül, — a' mi különben nem mind egy, — valóban harczias erejű is. Gazdagabb része azonban, vagy is azon része, melly földbirtokához képest gazdag le-

---

1) Voltak ugyan Lengyelországban is különböző vallás felekezetek (dissidensek) de sokkal kisebb arányban mint nálunk.

hetne, általában véve elpuhult, elkorcsosodott, 's ennél fogva ha harczias természetű is talán, bizonyosan nem katonás erejű is, egyszersmind.

Nemességünk tehát ha anyagi szempontból tekintjük; nem állja ki a' hasonlítást a' lengyel nemességgel; szellemi szempontból tekintve pedig a' dolgot, még csak annyira sem közelitünk a' lengyel nemességhez, mint az anyagi oldalról.

A' lengyel nemesség ugyan is teljesen át volt hatva nemzetizége' érzetétől, 's bárha e' tekintetben nemességünk szegényebb része ellen, — a' nagy többséget véve ugyan is fel, — hasonlóul ismét semmi panaszt sem lehet fel hozni, általában véve a' dolgot; nemességünk gazdagabb részének nemzeti jellemével azonban egy általában nincs mit dicsekednünk. Ezeknek igaz nagy része határozottan elvált nemzetiségünk ügyétől, 's a' többi is, bizonyos kivételekkel, mind a' mellett, hogy ne talán némellykor felbuzog a' nemzetiség' érdekében, ez nála csak divatból, népszerűség hajhászásból, vagy tán épen időtöltésből történik; igazán megnevezve a' tényt, a' nemzetiség az ő ajkai-
kon csak üres szó, melyet elpengetnek, hogy másokat bolonddá tegyenek.

A' mi úgy nevezhető fő nemességünk között azt lehet kivételnek nevezni, a' ki meg érdemli a' hazafi nevet, — és valóban körülményeink e' tekintetben olly rendkívül mostohák, mikép fájdalom! minden igaztalanság, rágalom, és tulzás nélkül elmondhatjuk, miszerint épen fő nemességünk sorában találtnak hazánknak leghálátlanabb és legkorcsabb fiai.

Azonban nézzük közelebbről mint vagyunk magával kisebb nemességünkkel is, melly még is némileg kiállja a' lengyel nemességgel a' hasonlítást?

Kisebb nemességünk az igaz hogy eléggé gazdag a' tiszta érzelmekben, de ha ezt egyszer elmondtuk róla, akkor már minden jó tulajdonát elszámláltuk.

Már pedig kétségbe vonhatlan dolog ugyan, hogy a' tiszta érzelem gazdag bányá, de végtére is nem egyéb mint csupán hánya, mellyből hogy valamit nyerhessünk előbb még mivelní kell.

Tudományos készsége a' született törvényhozók ezen osztályának úgy szólván semmi sincsen.

Mind össze is legfelebb ügyvédek és mezei gazdák.

És pedig minő ügyvédek, minő mezei gazdák!?

Maga a' közvélemény sincs e' tárgy körül tisztában; van sok ügyvéd, ki csupán feleselő, torokkal győző, vagy mind össze is álnok, csaló és ravasz, és az ilyen emberekről még sem azt mondja a' közvélemény, hogy gaz emberek, hanem, hogy nagy prokatorok! Más részről pedig az olyan mezei gazdákra kik egyedül arra törekeshnek, hogy jobbágyaik által az urbér által megszabott minden napszámot leróvassanak, 's hogy szüntelenül foglalatosságban legyenek, rendesen már azonnal reájok fogja a' közvélemény hogy nagy gazdák, pedig tulajdonképen meglehet, miszerint csak nagy tyúkültetők, mivel a' fentebbi két módnak egyike sem cél, hanem csupán eszköz.

Nemességünk tehát mint látszik, anyagi tekintetben sem ugyan, de mindenek felett szellemi tekintetben sem üti meg a' mértéket.

Lengyelországban a' nemesség minden tekin-

tetben jobb és erősebb volt a' miénknél, 's ezen kívül a' néppel közös nemzetisége kapocscsal is volt egybe fűzve, és még is, csupán azon egyszerű ok miatt, mivel minden egyedül a' nemességre volt alapítva, Lengyelországnak függetlensége áldozatául esett a' fonák belszerkezetnek, és mi, kik mind külön véve nemességünkben, mind össze véve egész országgal minden tekintetben gyengébbek vagyunk a' lengyeleknel, haladhatunk, avagy csupán megmaradhatunk e', ha örökké csupán a' nemességre és nem a' nemzetre építünk?

Igy tanulhatnánk Porosz országtól is, melyre nézve a' Jénánál elveszett ütközet épen olyan volt, mint mi reánk nézve a' mohácsi, csak hogy ott ezen ütközet után a' köz állomány épületének alapköve szélesebben kiterjesztetett, mi pedig a' mohácsi ütközet után, kitűnő oktalansággal, a' már Mohácsnál is gyengének mutatkozott, 's itt még jobban össze törött nemesség' kezében hagytuk egyedül továbbra is hazánk' sorsát.

Azonban, ha Poroszországnak példája érdekes reánk nézve azon okból, mivel ez egy olly

országnak nem közönséges felemelkedését tünteti előnkbe, a' polgári egyenlőségnek, ha mindjárt minden alkotmányos életnélkül is, megalapítása által, melly mind lakosainak számára, mind kiterjedésére nézve egyike az igen kevésbé nevezetes nagyságu országoknak; mindenek felett tanulságos lehet reánk nézve Franciaország' példája, hol egy nemzetet látunk, az alkotmányos, polgári egyenlőség' elve által a' legfelsőbb polczra jutni Európában; egy olly nemzetet, melly már az elvé-nülés' minden nemü gyengeségei, 's a' hosszas kicsapongásokból származott ezer betegségek által ellepve, e' felül még a' leg rettenetesebb zavaroknak, zivataroknak és fellengösdi magasztalságnak vólt évekig kitéve.

Az udvari kicsapongás, fényelgés és tékozlás által mind anyagilag mind szellemileg ki [merített nemzet már, úgy látszott a' halálhoz állott közelebb mint az élethez. Franciaországról a' XV. és XVI Lajosok korában szinte úgy beszéltek mint most Görögországról: ime egy nemzet szemünk előtt hal meg! 'S egyszerre csak, nem csekély bámullára az egész világnak, a' sirba szállni készülő vén helyett, az ifju erejű oriás tűnt fel

Franciaország képében. Nem ártott a' nemzetnek még maga a' rendkívüli belső megrázkodás, belviszály, és polgár háboru sem, melly Franciaország' történetében a' mult század' végén annyira minden perczben halmozva tünt fel. Az üldözés és gyilkolás a' törvénynek, a' pusztítás és rombolás a' jólétnek nevében minden napi volt. Ki a' haza ügyében fáradozott, nem ritkán, mint a' haza java ellen törekedő vérpadra hurezoltatott; kik pedig lehetőleg csendes állapotban ohajtottak maradni, 's csak távolról akarák szemlélni a' téneyeket, nem ritkán mérséklettel vádolva, hasonlóul nyak tiló alá kerültek. Különös dolog! A' mérséklet szüleménye lehet a' félelemnek, bátortalanságnak, vagy pedig a' kivitelre készen álló eszközök iránti nem elegendő hiedelemből, avagy belátásból származó bizalmatlanságnak vagy együgyűségnek, de bűnnek a' mérséklet soha sem bélyegezhető. És még is ellenére mind ezen bajoknak, viszonytagságoknak és nyomoroknak, mellyeknek Franciaország, és pedig hosszas szenvedés után ki volt téve, elvénuült képe helyett uj alakot öntvén magára, az az, köz állományi belszerkezetét kijavítván, egyszerre, mint egy hamvaiból kikelve, ujéletre és erőre tett szert.

Elő jött a' convent, 's a' bölcs törvények által, mellyek folytán a' polgári egyenlőséget és összpontosítást meg allapította, megmentette, és ujja szülte Francziaországot.

A' franczia conventben igen sok hazafiuság és nem kevesebb értelem és tudomány volt; olly dolog, mit magok a' legitimista írók is megismernek.

És ezen conventi magas értelem, melly új életet lehelte Francziaországba, a' kiváltságok meghatározottabb ellenségének mutatta magát.

És ime ezek szerint előttünk két példa: egyike azoknak egy kicsiny népet mutat, melly a' semmiségből kiemelkedve „Poroszország“ név alatt helyet foglalt az összes europai hatalmasságok' első rendében; másika pedig olly elvénült és eleörtlenedett nemzetet mutat, melly új erőre kelve, nagyságot és dicsőséget vivott ki magának.

Mi előtt azonban Poroszország, ugy szólván, szerepét kezdette: az ugy nevezett nagy választó fejedelem, ki az 1° porosz királynak atyja volt, megtörte a' nemességet.

Franciaországban hasonló dolog történt a forradalom alatt.

És mi nem akarnánk tanulni ezen két különböző nemű, de egy iránt a' haza javára irányzott czélú példából?

Ha nem volnánk más nemzetek' társaságában; vagy is ha egész Európában vagy épen az egész világon csupán mi magunk volnánk, vagy, ha csupán olly nemzetek társaságában volnánk, mellyeknél az aristocratia hasonlóul csupán maga alkotja a' nemzetet; akkor az igaz nem volna mulhatatlanul szükséges a' kiváltságos osztálynak, vagy is a' kiváltságoknak meg semmisítése. Nem volna mulhatatlanul szükséges, mondám, mivel a' több nemzetek hozzánk hasonló belszerkezettel bírván, e' miatt nem fogna az egyensúly reánk nézve mostohául állani. Azonban bár a' kiváltságos osztály' életben hagyásával is megallhatnánk ekkép, nem lehet tagadni, hogy még ekkor is nagyon bölcsen tennénk, ha a' kiváltságokat eltörlenők, mivel ezen lépés által egyszerre fölébe emelkednénk mind azon

országoknak, melyekben a' kiváltságos osztályok továbbá is életben maradának.

Most azonban, midőn az egész mivelt világban egyedül vagyunk, kiknél egyedül a' nemesség a' nemzet, midőn a' polgári jogokat mindenütt részsint kiterjesztve, részsint kiterjeszteni látjuk, hátramaradásunk valóságos folytonos vissza lépés.

Ha nem volnánk Európában, ha nem volnánk a' jelen században, akkor a' nemesség talán tovább is helyeselhető volna valameunyre, 's továbbá is megmaradhatna talán kizárólagos jogos ország lenni, most azonban már letűnt ideje, mert kizárólagos jogos osztály lenni annyit tesz, mint ur lenni a' többi hon polgárok felett, kik mélyen alatt bizonyos nemében görnyedeznek a' rabszolgaságnak, 's hasonlítani lehet az ilyen kizárólagos jogos osztályt az olyan pulyához, kiről magas pártfogók azt szokták mondani: adjuk katonának; közlegénynek ugyan nem való de majd jó lesz tisztnek!

Ha magunk volnánk e' világon, 's nem volnánk más nemzetek' társaságában, 's ha ezen állapot nem volna egy bizonyos neme a' verseny-

nek, akkor nem kétlem, tetszésünk szerint lehetné akarmennyire szigoruan aristocratává tenni alkotmányunkat. Roma beszél. De miután e' világon a' nemzetek egy köz nagy versenyben élnek, az aristocratiát rendkívül kegyelni; valóságos hiba, melly által a' verseny nehezebbé tétetik reánk nézve, 's ennek kikerülése végett, vagy czélszerűen kell gondoskodnunk, vagy pedig előbb utóbb megkeserüljük gondatlanságunkat. Lengyelország beszél.

A' vad ember ugy él az erdők' rengetegében a' mint kedve tartja, de a' ki egyszer városba költözik, kénytelen magát azokhoz szabni, kiknek társaságában él.

És ez a' mi helyzetünk Európában.

Legyünk meggyőződve, mikép minden bajainknak az a' kutfeje és alapja, hogy egyedül a' nemesség bir befolyással a' törvényhozásban.

Már sokan és sok helyütt mondák, mlszerint

hitelünk felettébb gyenge lábon áll; de kérdem én, hol alapul ez másutt, mint a' törvényekben? És honnan származnak ezen botrányos törvények, mellyek a' jó lelkű hitelező helyett a' csaló adóst pártolják, más honnan, mint hogy az aristocraták-ból álló törvényhozás kedvezni akart az aristocratiának?

És már most aztán mondja nekem valaki, hogy az aristocratia rútul vissza nem élt törvényhozási jogával.

És ha valaki azt mondaná, mikép igaz ugyan, hogy egyedül a' nemesség bir nálunk politikai jogokkal, de azért a' nemtelenek sem rabszolgák; ennek egyszerűen csak azt felelném, miszerint igaz ugyan, hogy a' nemtelencink nem rabszolgák, de végtére is, csak ugyan nem is szabadok, mivel a' szabadságnak legkényesebb részéből a' politikai jogokból teljesen ki vannak rekesztve.

Ha Magyarország' függetlenségét veszély fenyegetné, várhatná e' a' nemesség méltó jogon és szerényen, hogy annak védelmében a' nemtelenek is részt vegyenek? Várhatná e', hogy a' nemtelenek a' nemesek' kiváltságaért véröket ontsák?. Mert hiszen, jelenben, megmenteni a' veszélyben lévő hont annyit tenne, mint a' nemesség uralkodásának magokat továbbra is meghódítani.

Miért keljen a' nemtelen fegyverre?

Hogy továbbá is egyedül ő fizessen mind házi mind hadi adót? Hogy továbbá is egyedül ő szolgálja a' hazát nem csak pénzzel hanem vérrel is; az az katona adással és tartással? Hogy továbbá is kirekesztve minden részvétebből, minden közterhet egyedül ő viseljen? hogy a' megyei közmunkákat, melyeket a' nemesség határoz el, továbbá is egyedül ő, és pedig ingyen teljesítse? Hogy megyei palotákat építsen, melyeknek ő csak földalatti osztályában vehet részt? Hogy továbbá is kényszerített napszámot teljesítsen megyének, lelkésznek, helységnek és uraságnak? Hogy, emberei méltósága' teljes lealázásával, egy részben

még a' botozásnak is, továbbá is alá legyen vetve? 'S hogy, röviden szólva, minden a' mi fizetendő és dolgozandó továbbá is egyedül ő általa legyen teljesítendő? És végtére, a' mi legelkeserítőbb, hogy még azon esetben is, ha ne talán gondos neveltetést nyerve, kitünő tudományos készséssel birna is, csupán azért, mivel kutya-bőre nincs, továbbá is semmi se lehessen belőle?

Mit féltsen a' nemtelen a' haza függetlenségében? Tőlök aligha vehetne el valamit az ország' zsarnoka!

A' haza függetlenségének és belcsendének pedig nincs nagyobb veszedelme, mint midőn a' nagyobb résznek nincs mit féltenie.

Nem egy hajnokától lehet gyakran a' nemesség pártolóinak ajkiról hangzani e' szavakat: Az ország és a' nemzet nem a' fejedelemért teremtetett!

Igen helyesen van mondva.

Azonban bizonyosan nem is a' nemességért.

És ha a' fejedelem nem lehet az ország polgárai életének és vagyonának ura (mivel midőn a' törvények' nevében jár el, nem ez övé, hanem a' törvényeké az uraság): bizonyosan a' nemesség sem lehet.

És ha a' fejedelem nem alkothatja helyesen egyedül és saját tetszése szerint a' törvényeket; bizonyosan a' nemesség sem.

Minden kiváltság mint előjog, igazságtalan és zsarnoki, 's a' kiváltságosak' szabadsága nem is egyéb, mint elnyomáson épült tetteleges, de nem jogszerű állapot.

És én nem is ismerek helyes törvényhozási elvet, melly szerint az e' nemű kivételeket védeni lehetne. A' legtermészetesebb és jóvá hagyható dolog, egyedül az lehet, ha mindenkre nézve csupán ugyan azon köztörvény van. A' kivételek,

mellyek folytán némellyek a' köztörvények alól kivételnek, igazságtalanok, elnyomók és sértők, a' többiekre nézve, kik a' törvény alatt vannak; általában véve pedig haszontalan, sőt káros, bonyolító és idomtalanító eszköz az egészre nézve; 's ha egyedül a' törvényhozásba kirekesztő befolyással bíró osztály javára szolgálnak, — a' mint rendszeren mindig lenni szokott, — botrányt gerjesztő vastag önzései azon osztálynak.

A' kiváltságok által előidézett botrányos helyzetben azonban még azt sem kell soha felednünk, miszerint a' kiváltságtalanok elnyomásán tul, még azon rossz is következik a' dologból, hogy a' közhaza is érzékenyen meg sértetik, és gyengítetik; mivel ennek a' kiváltságosok a' kiváltságtalanokkal együtt közös fia, és a' melly irányban sujtatik ezek közül az egyik rész, — pedig a' kiváltságtalanok, csupán az által hogy kiváltságosok léteznek már sujtva vannak, — azon arányban hat a' sanyarúság vissza a' közhazára.

Minden, mi a' polgárok egy részét sanyargatja, egyenes eszközül szolgál a' haza' gyengítésére.

Ha egy tagot megsértünk, az egész test szenvedni fog. A' haza pedig test, mellynek a' kiváltságosak szinte olly tagjai mint a' kiváltságtalanok.

Ha magok a' kiváltságosak, kik most a' kiváltságtalanokat sanyargatván, ez által a' hazát sanyargatják, viszont a' kiváltságtalanok által fogának sanyargattatni, ez által a' haza hasonlóul sanyargatva fogna lenni.

Némellyek azzal védik a' kiváltságosok' osztályát, hogy a' kiváltságtalanok még éretlenek.

Erre sokan azt mondták: ti pedig már tul is vagytok érve.

Én pedig a' kiváltságosokat a' kiváltságtalanokkal együtt a' közhaza egyenlő gyermekeinek

tekintvén, őket másnak mint testvéreknek nem nevezhetem, 's ennek folytán a' felebbi ellenvetésre azt jegyzem meg, hogy az valódi vértagadás, vagy pedig épen olyan gonosz cselekedet, mint midőn egy testvér saját testvérére azt fogta reá, hogy őrült, 's ezen szín alatt elzáratván, annak minden vagyonát eltulajdonította.

És aztán mondhatjuk e' mi, hogy hazánk iránt valami különös hálával viseltetik legalább nagyobb nemességünk? Nem nagy részben idegének e', 's leg nagyobb részben járatlanok e' a' nemzetiség ügyében? — Nem nagy részben herék, sőt még ennél is rosszabbak, absentisták-e'? Hiszen az absentismus valóságos közönyösség, idegenség, 's ha nem a' haza árulásban, minden esetre a' haza megvetésében a' legelső lépés. Az absentismus valóságos bűn a' haza ellen.

Oh de más részről vajmi szerencsétlen ország az, mellyre nézve igen érezhető hiány, néhány földbirtokosnak külföldöni megtelepedése!

Megszüntetését ohajtom tehát nem ugyan a' kiváltságosoknak, hanem egyedül a' kiváltságoknak, mert erősnek és fényesnek ohajtom hazámat. Megszüntetését ohajtom a' kiváltságoknak, mert megszüntetését ohajtom a' jogtalanságnak, 's a' nemzeti közszabadság-hiányának. Megszüntetését ohajtom a' kiváltságoknak, mert megszüntetését kívánom nyomorúságunknak és nyomorúságunk' kut-fejének; mert virágzását és nem tengődését ohajtom látni a' hazának; 's mert nem csupán egy két ember, avagy osztálynak, hanem az összes nemzetnek ohajtom javát, fényét, és tökéletesen ki fejlett erejét.

Mi már most az angol és a' magyar születési aristocratiát egybehasonlítólág illeti, arról ennyit mondhatok:

Az angol aristocratiának fellegrvára, vagy is azon helye, hol egész maga valóságában él, a' felső ház. Nálunk azonban mind a' felső mind az alsó ház, vagy is az egész országgyűlés, mivel

valamint egyiknek úgy a' másiknak sem lehet senki tagja, ha az aristocratiához nem tartozik. Nem vevén ez uttal, befolyásuk semmiségénél fogva az alsó táblánál jelenlévő királyi városi követeket figyelembe.

Itt tehát lényeges a' különbség, mert még Angliában az egyik ház ugyan, de csak az egyik ház van lényegesen aristocraticus alapra építve, addig nálunk az egész országgyűlés minden más elemet nélkülöz. És ezen állapotból világosan kitűnik, hogy nálunk az aristocratia tagjain kívül senki sem bir politikai jogokkal.

És így látható hogy az aristocratia nálunk sokkal mérgesebb sem mint Angliában.

Vannak azonban bizonyos körülmények, mind Angliában mind nálunk, mellyek amott az aristocratia befolyását emelik, nálunk pedig gyengítik, 's mellyek amannál fogva azon különbséget, melly aristocratia tekintetében, e' két ország között egy tekintetre feltűnik, némileg eloszlatják, vagy legalább bizonyos egyensúlyba helyezik.

Lássuk először is Angliát.

Mintán ezen országban az aristocratia tulajdonképen egyedül a' felső házban él, nem csodálkozhatni, ha akadnak némellyek, kik meg nem foghatják mikint lehessen Angliát annyira kiválólag aristocraticus országnak nevezni.

Mint hogy azonban a' javítást váró birtok viszonyok gabona törvények miatt az aristocratiával mint egy összeházasított a' nagy vagyon és ez által a' hatalom, az aristocratia olly nagy befolyású maradott, mellynél fogva az egész alkotmányos közéletnek, az aristocratia tulnyomó ereje alá kell görnyednie.

És ezen legkevesebbet sem lehet csodálkozni, mert korunkban, midőn a' társas viszonyoknak, ezek javulásának 's általában az összes kifejlődésnek, miveltségnek és haladásnak alapja az „enyémben“ és „tiédben“, vagy is a' birtok' elkülönbzési eszméjében áll, igen természetesen a' birtok viszonyok azok, mellyek által legfőbb színezetben feltételeztetik a' köz állomány' aristocraticus vagy democraticus mibenvolta. És valóban, volna bár egy ollyan status, mellyben a' politikai

jogok a' közállománynak minden polgári között egyenlők volnának, de a' mellyben majoratusok által a' földbirtok egy bizonyos osztálynak kizáró birtoka volna, 's ezen felül még, a' földbirtoki érdekek, gabona törvények által például, kiválólag kegyelve volnának: semmit se kételkedjünk, az ilyen közállományban az ekkép kegyelt földbirtokos osztály minden színleges egyenlősége daczára a' politikai jogoknak, bizonyosan aristocratiává fogna válni. Így van a' fonák birtok viszonyok miatt mind a' mellett, hogy csupán a' felső házban él, — hogy úgy mondjam, — saját neve alatt, Angliában hatalmas aristocratia. 'S így nem lehet, a' helyesen elrendezett birtok viszonyok miatt, ha mindjárt születési aristocraticus felső házat hoznának is be, Francziaországban hatalmas aristocratiát többé megalapítani.

És van e' valaki, ki ezen állítás' igaz voltát tagadhatná? vagy nem számtalanszor hallottuk e' azon másik igaz mondást, hogy ha például a' szavazati jog, minden nem birtokosra, vagy is szegényekre is kiterjesztetnék, ez által csak a' nagyok vagy is a' gazdagok nyernének, és nevednének a' hatalomban.

És melleleg legyen mondva, bár mennyire el ismerjem is, hogy a' socialismus tanaiban nem csekély igazságok rejlenek, midőn a' családoknak szövetséges életéből származható jókat, 's azon elsőséget adják elő, mellyel mind általjában, mind részletesen bir az érintett szövetséges lét, a' mostani elkülönözött állapot felett: de épen azért, mivel, mint érintém, — és a' mire figyelmet kérek — korunkban a' társas viszonyoknak, ezek javulásának, 's általában az összes kifejlődésnek, műveltségnek és haladásnak alapja az „enyémben“ és „tiédben“ vagy is a' birtok elkülönzési eszméjében áll; nem sokat hiszek a' socialismus jövőjében. ¹⁾ Meglehet azonban, hogy erre azt mondja valaki miszerint Fourier, a' socialismus teremtmője,

---

1) Nem lehet felesleg dolog olvasóimat röviden figyelmeztetnem, a' socialismus és a' communismus közötti különbségre. Amaz, ugy szólván, a' részvényes társaságok példájára, szövetséges életet kíván minden egyre másra, 1800. személy között, megmutatván, hogy így mind a' gazdagnak, mind a' szegénynek könnyebben lehetne élni, mi magában is nyereség volna, de a' minél sokkal nagyobb volna azon nyereség, hogy még egy részről

épen a' civilisatioval száll szembe. Miután azonban mi még nem igen érezhetjük a' nagy civilisationnak kinövéseit felhagynok a' tárgy fejtegetésével.

Igy álván a' dolog, mint megérthető, Angliában az aristocratia sokkal nagyobb és hatalmasabb, mint egy tekintetre vélni lehetne.

Lássuk immár hazánkat.

Nálunk ugyan, az igaz, nem csak a' felső, hanem még az alsó tábla is, — befolyásuk semmiségénél fogva, nem is számítván a' városokat, — egyedül a' születési aristocratia tagjaiból áll; és mind a' mellett, hogy nálunk csak a' nemes ember

---

aránylag a' gazdagon is segítve volna, más részről a' szegénynek is teljesen biztosítva volna élete. A' communismus azonban tagadván a' tulajdon' sérthetlen voltát, egyszerűen birtok közösséget akar, mondván: hogy valamint a' politikai jogokhoz úgy a' birtokhoz sem hozott senki magával ember társainál több jogot a' világra; vagy is azt mondja, hogy a' személy egyenlőség, csak fél egyenlőség.

polgára a' hazának, csak a' nemes ember bir politikai jogokkal, csak a' nemesség a' nemzet: még is jóval gyengébb nálunk az aristocratia, mint egy tekintetre vélni lehetne.

Okai ezen gyengeségnek felfogásom szerint ezekből állanak:

A' nagyobb birtokosok leg nagyobb részint, fülíg vannak adósságban, és azt senki se hozza fel, hogy miután más részről, valami különösen gazdag polgári rendünk sincsen, végtére is még is bizonyos kitünőség jut osztály részül a' gazdagságban eladósodott nagy földbirtokosainknak, mivel erre csak azt felelem, hogy igaz ugyan, miszerint nincsen valami különösen gazdag polgári rendünk, de ebből nem az következik, hogy tehát eladósodott nagy földbirtokosaink, valami kitünő fényes elsőséggel birnak, hanem egyedül az, hogy miután az országban sem egy részről sem más részről nincsenek — csekély kivétellel — gazdagok, az egész ország a' közelszegényedés' örvénye felé sodratik.

Kisebb nemességünk sem áll, sem anyagilag

sem szellemileg a' jólétnek valamelly kitűnő magas polczán, 's e' tekintetben tehát hasonlóul nem találhatjuk fel, mi emelné avagy csupán csak tartaná is fel az aristocratia erejét.

Általában véve, a' magyarországi földbirtokosok, olly mostoha, hogy ne mondjam nyomorú helyzetben vannak, miszerint valóban egy általában nem állithatni, hogy a' földbirtokosok, mint akár anyagilag akár szellemileg valamelly kiválóan erős osztály, a' vele szoros kapcsolatban álló születési aristocratianak elegendő életet és erőt kölcsönözhetnének

Már pedig csak addig erős a' születési aristocratia, még egyszersmind a' jó állapotban lévő földbirtokosok' osztályával, egy ugyan azon testület, 's mint láttuk, az aristocratia nem is lehet más, — mert különben nem tarthatja fel magát, 's mert ez neki létadó feltétele, — mint maga a' földbirtokosok' osztálya. Mikép lehetne tehát ott az aristocratia erős, hol a' földbirtokosok' osztálya, naponta mind inkább sodratik a' közelszegényedés örvényébe, azt valóban lehetetlenség volna felfogni.

Épen azon oknál fogva önkényt következik, hogy azon értelmi erőt, melly nálunk leginkább a' semmit vagy keveset bíró tisztes rendűeknél (honoratior) találhatik, az aristocratia erejének fontolgatásában, bár ha az illető egyének nemes születűek is, egy általában be nem számíthatjuk, mivel az aristocratianak tagjává, akarmit beszélünk is, végtére is, nem a' nemes levél, hanem a' nagy birtok teszen.

És ezt mutatja a' gyakorlati élet is, mivel akarmerre tekintünk is, — a' mint ez valóban nagyon természetes, — az itten érintett értelmi tehetség széles Magyarországbán sehol sem igen mutatkozik az aristocratia gyámolójának, 's így tehát, mint már emlitém, valóban nem lehet, az aristocratia erejének fontolgatásában be számítani.

Nem is olyan tulajdonképen a' magyar nemesség, mint a' külföldi, mivel másutt a' nemesség, legalább eredetileg, a' nagy föld birtokosok' osztályával egy ugyan azon testület; nálunk azonban részint mivel nagyon sok kisbirtoku, és

szinte annyi még eredetileg is semmivel sem bíró nemes (a' levél nemes) van, magában az aristocratiában van bizonyos democraticus, vagy is az aristocratiától idegen elem. És melleleg legyen megjegyezve, ezen oknál fogva nem áll azoknak mondások, kik azt állítják, hogy a' nemességi szabadelműség légvár lévén, előbb utóbb meg fog az nálunk szűnni, mivel mint láttuk a' mi nemességünk különbözik minden más országoknak nemességétől; mivel van annak egy igen nagy része, mellynek egy általában semmi aristocraticus érdekei nincsenek.

. Érti is azt a' magyar aristocratia eléggé, mennyire gyenge ő, 's ezen oknál fogva látjuk aztán az újabb időkben, nem a' legfősvényebbnek lenni a' politikai jogok kiterjesztésében. Hallik ugyan, és pedig nem ritkán a' kérkedés, miszerint éppen az általam említett ok folytán, hogy t. i. aristocratiánk nem fősvény a' politikai jogok' terjesztésében, világos jelét láthatni annak, mennyire a' legnemesebb, a' leg felvilágosodottabb a' magyar aristocratia. És valóban, volt idő, midőn ezen hit nálunk közönséges és igen komolyan állított dolog volt. Én azonban ez uttal nem kétel-

kedem kimondani, miszerint ezen állítás csak nevetséget érdemel, 's van ennél mese is igazabb. Már maga az, hogy az aristocratia az alkotmány' sánczait nagyobb körben akarja kiterjeszteni, világos bizonyossága annak, hogy teljesen meg van győződve saját gyengeségéről. És aztán annyi százados elnyomás után egy két lépéskével, mint a' nagy lelküségnek fényes jeleivel egy általában nincs is mit dicsekedni, sőt lehet e' az önfentartás' ösztönén kívül valami egyebet látni abban, ha valamelly nemesség, tanulva a' történeti eseményeken, nem várja be, hogy erővel kényszeríttessék, hanem ön maga eszközöl némi, a' tömeget megnyugtató, javításokat? Oh urak! azt mondani, hogy a' magyar nemesség példátlan nagy lelküséget mutat, annyit tesz, 1789^{et} hasonlítani össze 1844^{el} midőn most természetesen előbbre haladottnak kell lennünk, mint az 1789^{iek} voltak, és még is, tudtunk e' csak a' közteher viselés szent elvei körében valami olly nyomorultan keveset is kivinni, mint a' házi adó? Bizony bizony nagyobb mértékben kérkedünk a' nagy lelküséggel, mint a' mennyiben bennünk feltalálható!

És midőn ekkép az (születési) aristocratia ellen beszélek, összevonva mind azon elveket mellyek e' cikkben foglaltatnak, befejezésül azt mondom, mikép még azt csak képes vagyok felfogni, ha valaki azt védi, miszerint a' felső táblának a' születési aristocratiára kell alapítva lennie; de ha valaki még azt is vitatná, miszerint az alsó táblának is a' születési aristocratián kell alapítva lenni, én őszintén meg vallom, miszerint ezen állításban nem ismerhetek még csak a' középszerűen ésszel felruházott ember beszédére sem.

Azt még csak meg foghatom, mondám, ha valaki azt védi, miszerint a' felső táblának helyesen lehet avagy kell születési aristocratiára alapítva lennie, bár ha én nyíltan kimondom, még ezen véleményben sem osztozom.

Elmondom okaimat miért nem.

Legelőször is szükségesnek tartom megjegyezni, mikép én nem azért nem osztozom ezen véleményben, mint ha a' felső táblát nem ohajtanám, mivel én egyenesen a' két tábla barátjának vallom magamat. Akarok tehát felső táblát, még pedig

kétségkívül aristocraticus felső táblát, azonban sem születési, sem birtok, sem pénz, hanem ész aristocratiai felső táblát.

A' felső táblát mással védeni nem lehet, de nem is szükséges, mint azzal, hogy a' törvényhozási bölcsesség' ki egészítésére szükséges; mert valóban lehetnek sőt vannak olly rendkívüli tehetségű emberek a' törvényhozásra, kiket jó a' törvényhozó test' számára biztosítani. Azt mondani a' felső tábláról, miszerint az nem a' törvényhozői bölcsesség' kiegészítésére, hanem a' fejedelem és nép közötti közvetítésre szükséges, 's ennél fogva annak egy erős hatalomnak kellene lenni, melly képes legyen ellen állani mind a' trónnak, mind a' népnek, véleményem szerint helytelen fogalom, 's le alacsonyítására válik a' felső táblának, mellyből e' szerint nem tanácskozó testület, hanem fegyveres csapat készítenék. Én a' felső táblát magasabb szempontból tekintem, 's annak tagjait a' szó valódi tiszta és nemes értelmében „tanácsnokoknak, és nem panduroknak ohajtom látni. Legyen a' felső táblai tagság nem sikra állítás az ellenség ellen, hanem az érdem' jutalma.

Legyen a' felső házi tagság diszet, de ne legyen hatalom.

És miután én a' felső táblát nem hatalomnak hanem észnek akarom; önkényt következik, hogy én nem a' nagy birtok képviselőjének ohajtom azt. De hiszen a' felső tábla által a' nagy birtok képviselését akarni, valóban képtelenség is. Először is ugyan mi szükség a' nagy birtokot külön képviselni? Ez azonban még nem elég. A' birtok, mint minden vagyon, ha czélszerű törvények léteznek, könnyen mobilizálható; az az, egy kézből a' másikba megy, 's ebből a' következik, hogy a' felső házi tagság nem lehet örökleti vagy is firól fira szálló, mit, mellesleg legyen megjegyezve, én nem is ohajtok, de a' mit azon elv szerint, hogy a' felső tábla hatalom legyen, mulhatatlanul kívánni kell. Czélszerű törvények mellett, mint minden vagyon, ugy a' földbirtok is könnyen mobilizálható levén, önkényt következik, hogy az olyan fiu és felső táblaitag fogna ugyan lenni, kire atyja csonkitlanul reá hagyta vagyonát, de nem különben felső táblaitag fogna lenni, minden olyan szerencse fi avagy gazember

Is, ki sorsjátékon, vagy kártyán avagy éppen csalással szerzett magának nagy birtokot; mivel feltételezem, hogy ezentul a' birtokolhatás, legalább a' hon-polgárokra nézve, mindenkre ki lesz terjesztve, mit valóban el sem is kerülhetünk, ha ugyan hitelünket szilárdul meg akarjuk alapítani. 'S éppen ezen okból feltételezem továbbá azt is, mi szerint majorátusok sem fognak lenni. Már pedig ha rendszerbe akarnók önteni a' nagy földbirtoknak a' felső tábla általi képviselését, 's hogy annak folytán aztán a' felsőtábla hatalom legyen, 's hogy továbbá a' felső táblai tagság örökleti lévén, szerencse fi ne fézkezhessék a' zöld asztalhoz, 's a' felső táblai tagsággal egyszersmind mindig nagy földbirtok is örököltessék; mulhatatlannul majorátusokat kellene felállítani. Azaz, nem csak a' mostani majoratusokat meg kellene hagyni, hanem ezeken kívül még mind azon fő rendi családokban is be kellene hozni, mellyekben most, hála istennek, nem léteznek. És valóban, ha a' felső táblai tagság örökleti volna, a' nélkül, hogy nagy vagyon biztosítatnék az örökösnek, akkor bizony egy általában nem éretnék el a' cél, melly szerint

a' felső táblának hatalomnak kellene lenni, mert minő hatalom volna egy olyan felső táblai tag a' kormány ellenében, kinek atyja elpazarolván vagyónát, nekie semmi sincsen? Mivel pedig a' czélszerű törvények kizárják a' lehetőséget, hogy az örökösöknek bizonyos örökleti vagyon biztosithasék, napnál világosabb, hogy czélszerű törvényes rend mellett, mellyel a' majoratusok össze férhetnek, örökleti felső táblai tagság, valóságos képtelenség.

Igy tehát látni való, hogy olly felső tábla, mellynek a' földbirtokot kellene képviselni, szükségtelen is ugyan, de ezen felül ha csak az igazságtalanságot, a' majoratust, a' törvényben megörökíteni nem akarjuk, képtelenség is. Illy felső táblai tagság csak úgy lehetne, és csupán az első szülöttre nézve örökölhető, ha egyszersmind a' jószág is csupán az első szülött által volna örökölhető, és egyszersmind el nem idegenithető. Ugy de ez nem csak hogy a' hitelnek volna meggyökölője, hanem egyszersmind ellenkeznék az örökődésnek józan elveivel is, vagy nem valóságos

testvéri elnyomás, természet elleni zsarnokság, sőt a' legvilágosabb vértagadás – e' a' majoratus? És hogy is lehetnének az olyan emberek igazán böcs és részre hajlatlan törvényhozók, kik testvéreik' zsirján és elnyomásával hívva meg, saját alapjokban a' leg nagyobb részrehajlást rejtik, 's e' szerint egész lényök megvesztegetett lévén, az osztó igazság' mezején tökéletes lehetetlen, tiszta fogalommal birniok.

Nem is említvén, mit az ilyen első szülöttek örökleti törvényhozói jogáról szinte úgy, vagy tán még nagyobb mértékben ellehetne mondani, a' mit általában véve minden örökleti törvényhozási jogról áll, miszerint az örökleti törvényhozás épen olyan képtelenség, mint a' minő volna az örökleti bíró, mérnök, tábornok, koszorús költő, st.

Felső táblát alapítani tehát földbirtokra nem lehet nem szabad. És így nem marad egyéb hátra, mint az ész aristocratiára alapítani a' felső táblát; miből ismét önkényt következik hogy a' felső táblai tagság örökleti nem lehet. És így a' felső

tábla meg alapításában mindössze is még e' következő három kérdés volna elhatározandó:

1) Kik lehetnek felső táblai tagok; 2) ha vajjon, mint az alsó táblai tagokat a' nép, az alsó tábla, vagy a' fejedelem nevezze e' ki a' felső táblai tagokat, 3) ha vajjon a' kinevezés csupán bizonyos évekre, vagy a' választottnak egész életére kiható legyen e'. És én részemről nem kételkedem, kimondani, miszerint a' francia felső házat többre becsülván az angolnál, a' felső táblai tagokat, amannak példájára, bizonyos a' törvények által meghatározott képességek közül, a' király által egész életökre ohajtom kineveztetni.

Akarminő fontos legyen is azonban azon kérdés, születési aristocratiára legyen e' alapítva a' felső tábla, minden esetre sokkal fontosabb azon kérdés, ha vajjon az alsó tábla is születési aristocratiára legyen e' alapítva?

Mi engem illet, mikép felebb is mondám, nem csak hogy a' leg határozottabb „nem“ mel felelek

ezen kérdésre, hanem ezen kívül még, minden szertartás nélkül egyenesen kétségbe vonom azoknak még csak közepszerű tehetségöket is, kik ezen kérdésre „igen“ nel felelnének.

Az aristocratia szó tehát, tulajdonképen annyit téve, mint a' legjobbak uralkodása, a' születési aristocratia ezen eszmének nem képes megfelelni, miért is annak előbb utóbb meg kell szünnie. Meg fog pedig szünni, nagy részben ha a' követ választási és lehetési jog nem a' nemesi születéshez lesz kötve, meg fog pedig szünni teljesen, ha a' nemesi születés semmihez sem ad elő-jogot, 's a' földbirtoki viszonyok is, czélszerűen ellesznek rendezve.

És hogy is ne kellene a' nemesi jogoknak vagy is a' születési aristocratiának megszüntetnie, midőn a' nemesi jogok vagy olyanok, mellyek képtelenek; például az adó mentesség; vagy pedig olyanok, mellyekből a' nemteleneket kirekeszteni valóságos zsarnokság és elnyomás; például, misze-

rint csak a' nemes ember birhát fekvő jószágot;
csak a' nemes ember bir a' törvényhozásba befo-
lyással; csak a' nemes ember' személye a' törvény
gondoskodásának fő tárgya.

A magyar utazó külföldön.

Szemere azt mondja Utazásában, hogy midőn ő korábban Toldy utazástöredékeiben olvasta, miszerint egy angol clubban tőle azt kérdték: a' német nyelvnek melyik dialectusa a' magyar nyelv? Ő kétkedett ezen eset' valóságán, 's ártatlan fogásnak tartá azt éreztetni velünk, mennyire ismeretlenek vagyunk külföldön. Jaj nekem, folytatja Szemere, hogy többé azt nem hihetem.

Ezt olvasván a' Szemere munkájában még kiutazásom előtt, természetesen lehetlen volt illy egyenesen meg magyarázott és körülírt dolognak hitelt nem adnom. De jaj nekem, tchetem én is hozzá, mert bár megvoltam is győződve, hogy az ekkép van, azt még sem képzelhettem, mennyire csupán ekkép van.

Mindössze is annyira ismertetünk, mint például a' mi nagy közönségünk által ismertetnek az arabok, sőt még ennyire sem, mert az arabokat, nevérol leginkább, még a' legutolsó lélek is ismeri nálunk, minket azonban még nevünkröl sem mindenki ismer. Általában véve ennyit tudnak rólunk. Vannak igen sokan, természetesen nem a' miveltebek' osztályában, kik nevünkröl sem ismernek; vannak mások, kik tudják ugyan, miszerint hajdan e' helyen magyarok léteztek, de ugy vannak meggyőződve, hogy a' magyar szintugy kihalt már, vagy legalább átváltozott németté mint a' porosz; vannak ismét mások, kik tudják ugyan, hogy most is léteznek magyarok, de ezeket csak olyanoknak képzelik, mint a' czigányokat, kik külön népiség ugyan, 's bizonyos nemzeti sajáttságokkal is birnak, de kiknek például mind nyelvök a' miveltség' legalsóbb fokán áll, 's ennél fogva némelly a' nép' száján élő dalokon kívül e' nemben semmi egyebet sem birva, legkisebb saját irodalommal sem birnak mind pedig minden magasabb értelemben vett nemzeti élet nélkül vannak, 's a' miveltségért átvannak olvadva, a' németségbe; vannak ismét de csak

igen kevesen, kik tudják, hogy nálunk mindig volt, 's van most is még pedig új erővel megindult valóságos, és magasabb értelemben vett nemzeti élet, de azt mondják, hogy a' mit a' műveltség' és haladás mezején még eddig tettünk, 's a' mit még most felmutathatunk, az mindössze is igen kevés.

Hogy tokaji borunk van, azt sokan tudják; hogy huszáraink ügyes lovasok, hasonlóul nem kevesen, de a' nagy közönség még azt sem.

Röviden sem nem tisztelnek, sem nem szeretnek, sem nem félnek, 's még csak nem is igen biznak bennünk, vagy várnak tőlünk valamit, mert hiszen nem is ismernek, vagy legalább félre ismernek.

Egyéb iránt, vagy is, épen ezen oknál fogva aztán, őszintén meg vallom, miszerint végtére szinte jól esett, ha azok kikkel együtt voltam, nem ismerék hazánkat, mert ekkor legalább nem kellett küzdenem, ha hazánk jött szóba.

Hugo Victor minden vitatásom ellenére sem

állott el eddigi hitétől, miszerint Magyarország Austriának Vallese, Asturiája, avagy Dauphinéja, az az, valamint a' leendő angol király mig trónörökös, vallesi herczeg czimet visel, ugy ő szerinte a' magyar királyság sem egyéb, mint az austriai Császársági trónörökösnek czimje. Minden a' mire vele mehettem abban állott, hogy végtére gyöngéden más tárgyra tért át.

És a' ki legtöbbet tudott is rólunk azt mondta: Igaz, Magyarország csak az austriai, vagy is inkább a' habsburg-lotharingi ház monarchiájának, és nem egyszersmind az austriai császárságának is része; Magyarország külön királyság, 's nem is ugy áll az austriai császársághoz, mint állott az olasz királyság Napoleon alatt, a' francia császársághoz, mert Olaszország hódított tartomány volt, és csak annyiban királyság, mennyiben azt így nevezni a' francziák császárjának jónak tetszett. De végtére is ez még nem mind az, mire egy országnak korunkban szüksége van; és mit tudnak önök felmutatni?

És ilyenkor feltűntek elmémben honunknak

minden hiányai és homályos oldalai. Eszembe jutott hogy nekünk nincsen is valódi alkotmányos életünk, mert nincsen is saját kormányunk; hogy eddig tulajdonképen nemzetileg nem is éltünk, mert leg nagyobb részben holt nyelvben éltünk; hogy szabadságunk inkább a' rend' hiánya mint maga a' törvényesített igazság; hogy sajtónk nincsen; kereskedésünk csekély; műiparunk, ugyszólván semmi; földmivelésünk leg nagyobb részben, csecsemői korban van; 's hogy ezeknél fogva szegények és tehetetlenek vagyunk mind szellemileg mind anyagilag. Eszembe jutott, hogy még nincs kéttizede, midőn a' katonát kötéllel és vasvillával fogták; hogy a' legnagyobb rész, egy részben legalább, még most is alá van vetve a' botozásnak; hogy még most is létezik nálunk mitörvényhatóság, hogy csak a' nemes ember foly be a' törvényhozásba; hogy a' nemes a' közterhekben semmi részt sem vesz; hogy csak egy részének személyes szabadsága iránt gondoskodik a' törvény; hogy a' legnagyobb rész még csak a' birtokolhatóság és hivatalra is képtelennek mondatik, születésénél fogva.

És, gondolám magamban fájdalmasan, legyen csak máskép, majd fognak akkor ismerni és becsülni minket!

Tehát nem annyira a' külföld, mint mi magunk vagyunk okai, hogy nem ismertetünk, és nem becsültetünk.

V é g e.

Nyomatott Hálában Heynemann Eduárd betűivel.

ERDÉLYI MÚZEUM

389 * 1916. APR. -3.

KÖNYVTÁRA

J. D. 27/1/5

(154)

10-73200

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 30 13 10 004 1